

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BERTHA ZOLTÁN
NAGY ZITA
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KISS RENÁTA, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Egyetem
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.
Előfizethető: postán és e-mailen.
Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.
3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Egyetem és az EKMK
különféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Gál Sándor</i>	
Hatalmak – <i>Kopjafa Görömbei András nyugvóhelyére</i>	11
<hr/>	
ARTériák	
<i>Iancu Laura</i>	
Párhuzamok	13
Gerle	13
<i>Sajgó Szabolcs</i>	
címe nincs	14
neszezés	14
egyedül tiéd	15
feltámadások – <i>Bellovics Gábornak és Petrovics Lászlónak</i>	16
<i>Baka Györgyi</i>	
Mélyülő csönd (<i>a grábóci templomban</i>)	17
<i>Serfőző Simon</i>	
Többé ne ijesztgessen	18
Azt látják	18
Hiába kutatják	19
Hiába kapálja	19
Akkoriban	20
Kossuth katonái	20
<i>Anga Mária</i>	
Tenyerükben a Napot tartották – <i>Boschanszky Anna emlékére</i>	21
Ketten leszünk	21
Ilyen hát a pillanat	21
<i>Fecske Csaba</i>	
Egy fotóra	22
Mire rájössz	22
Más világ	22
te vagy a szó	23
Ennyi lett	23
<i>Csontos Márta</i>	
Két kitörés között	24
Látószögek	24
Egy próbababa monológja	25
<i>Erdei-Szabó István</i>	
Menthetetlenül – <i>Nagy Lászlóra is gondolva</i>	26
Május VI.	26
Apám körtefája	26

Sebestény-Jáger Orsolya	
Hazamegyek (<i>Édesanyámnak</i>)	27
Reményik sorai (<i>Fiamnak</i>)	27
Pilinszky	27
A tékozló fiú	28
Bennem él az is...	28
A jó Pásztor	28
A bárány	29
Bozók Ferenc	
Talán szeptember végén	30
Őszi szecesszió	30
Sötét erdőbe jutottam	30
Őszi kérdés	30
Holtág – nocturne	30
Finta Éva	
Porhó (<i>Enikőnek</i>)	31
ÉGBOLT (<i>Bíró Józsefnek</i>)	32
Antal Attila	
Lovaglás délnek	33
Klasszikus május-este Patakon	33
Tamás Tímea	
Érzelgős vakondnóta	34
ARTműhely	
<hr/>	
Göncz László	
Verpelét	35
ARTériák	
<hr/>	
Olasz Valéria	
A vers	48
Áprilisi Európa	48
Hazai réten	49
Vitéz Ferenc	
Rigónyi árnyék (<i>In honorem Arany János</i>)	50
aranyos rigmusok	50
Gősi Vali	
Túl az üveghegyen (<i>visszatér(Ő)-rímelő 1.</i>)	51
Mint egy varázslat (<i>Anyámhoz – visszatérő rímelő 2.</i>)	51
Miért, mama?	52
Fellinger Károly	
Fullánk	53
Giccs	53
Leltár	53
Lélegzet	53
Kint és bent (<i>Bobory Zoltánnak</i>)	54
Emlék	54

<i>Csáky Anna</i>	
Őszi lángok	55
Úgy mentél el...	55
A lélekmadár	55
<i>Fazekas József</i>	
Ernyőt feszít	56
Vakít az alkonyat	56
Több marad	57
Esti szivárvány	57
<i>Szekeres Mária</i>	
A csönd mélysége	58
Szent Ferenc vidám volt?	58
<i>Aknay Tibor</i>	
Kényszerzubbonykeringő	59
Útszéli kereszt	59
Négysoros	59
Ráolvasó	59
Balassi	60
Játékos...	60
Vesszőfutás	60
Apokrif	60
<i>Bognár Anna</i>	
Hamlet nagymonológia... másképp	61
Nolite timere!	62
<i>Csontos János</i>	
Lélekkufár	63
Lamentációk	63
Sejtelem – <i>A Kétszáz Évesnek</i>	63
<i>Gacsályi József</i>	
CARPE DIEM	64
Színek a palettán	
<hr/>	
<i>Szakolczay Lajos</i>	
Szerkezeti villódzás, montázsjáték – <i>Árkossy István kiállítása a Duna Palotában</i>	65
ARTÉRIÁK	
<hr/>	
<i>Csepcsányi Éva</i>	
Időfeletti szentély	68
Gyönyörű Apokalipszis	68
<i>Oláh András</i>	
feleződve	69
közöny	69
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
<i>Batári Gábor</i>	
Poeta primus, homo novus – <i>Emlékszakra Balázs Tiborról</i>	70

ARTériák	
<hr/>	
<i>Barna T. Attila</i>	
Esők	71
Füst	71
Sárga ősz – <i>Juan Ramón Jiménez emlékének</i>	71
Pillanatkép	71
Szürkület	71
nyáréj	71
Agria Exkluzív	
<hr/>	
„Két szárnyam van: az egyik a vers, a másik a mese” Bérczessy Gergely beszélgetése Csukás Istvánnal	72
ARTériák	
<hr/>	
<i>Csukás István</i>	
Mintha átvágnánk Tahitin	81
Szívem dobog, karóráim ketyeg	82
Számon méz íze van	83
Szomjas évszakom	83
ARTműhely	
<hr/>	
<i>Péntek Imre</i>	
Két kortárs festő az ábrázolás határmezsgyéin. <i>Feledy Balázs Gerzson Pálról és Novotny Tihamér Aknay Jánosról írott monográfiájáról</i>	84
ARTériák	
<hr/>	
<i>Kaiser László</i>	
Mátyás király Budapesten. <i>Szövegkönyv Rózsa Pál operájához</i>	89
Műhely	
<hr/>	
<i>Nagy Zita</i>	
Hangok határtól a határtalanig <i>Gondolatok Göncz László Kálvária és Határ-szél című köteteiről</i>	101
ARTériák	
<hr/>	
<i>S. Csoma János</i>	
Mozgásban	107
Vesztes	107
Rovás	107
Kitelt	107
Mi van ott?	107
Kérelem	108
Véd	108
Szabadon	108
<i>Kis Pál István</i>	
Jól mondod szép Montague!	109

Györfői Réka	
Betoncsend	113
Magasan	113
Holttér	113
Demeter József	
Természetünk természete (1. Slágeri ÁDÁM Évá/k/nak...; 2. Fájfaló; 3. Időzítő)	114
Lőrincz György	
Bécs fölött a Hargitát (Regényrészlet)	116
Németh István Péter	
Virágnaptár A. D. 2017. – A 200 éves Tompa Mihály emlékének (Első; Martyn Ferenc: Hóvirágok; Képeslap; Berzsenyi-könnycsepp; Tükröződés; Rosa mysthica)	127
In memoriam Sütő András	
Bertha Zoltán	
Engedjétek hozzám jönni a szavakat (Sütő András remekművéről)	128
Ködöböcz Gábor	
„Ami nekünk méretett ki nem hagyható másra” – Találkozások Sütő Andrással	137
Bertha Zoltán	
Csillag a máglyán – Szellem és történelem sorsdilemmái Sütő András drámájában	142
ARTÉRIÁK	
Horváth Ödön	
Dúdolgató	146
Higgy a Csöndnek!	146
Csatáné Bartha Irénke	
Egy kortynyi borban	147
Őszi akkordok	147
Apadó sorok	148
Szüreteidről le ne késsek...	148
Balla Zoltán	
Hajnal a körúton	149
Mindennapi kenyérünk ...	149
Holló József	
Képeslap Egerből	150
Egri diákok	151
A szép bűvöletén	151
Szabadkéz	
Lukáts János	
Vakáció Szenátoréknál	152
ARTÉRIÁK	
Lajtos Nóra	
Impromptu Dsida Jenő emlékére	160

Műhely

Lisztóczy László

„Csonkán is rege-kincs a tiéd” – *Versek Dsida Jenő halálára*

161

ARTériák

Búzás Huba

Korhelyek vonulása

173

Földindulás Budán

173

Euklidészi geometria

174

Retard hatás

174

Bagi István

Haikuk

175

Limerick

176

Kellene

176

Más szóval

176

Bakcsi Ernő

A tizedes dilemmája

177

Műhely

G. Komoróczy Emőke

Virtuális világok. *Lipcsey Emőke vizuális költészetéről Sziklarajzok című kötete kapcsán*

181

ARTériák

Lipcsey Emőke

Csak egy emlék

201

otthon vagyok

202

tökjő mikor megemlékezünk

203

Káliz Sajtos József

Töprekedés

204

Nyárközépi dal

204

A fenyőm siratása

204

Vigasztaló

204

Jáger László

Vetköznek már a csalfa fák

205

Szemed fénylő holdudvarán

205

Műhely

Sebők Melinda

Kisportrék a második világháború utáni magyar irodalomból II.
(*Weöres Sándor; Rónay György*)

206

ARTériák

Török Nándor

Arany János, ha ma élne (*csipkelődő jambusok*)

214

Őszi képeplapok (*Hajnal; Reggel; Dél előtt; Délután, Este*)

215

Kegyelet és emlékezet

Kaiser László

Rohamléptekben győzött a halál, ha győzött. *Búcsú Dukay Nagy Ádámtól* 216

ARTÉRIÁK

Kovács Daniela

Vértvajúdó legenda 218

Fehérvári M. Judit

Árnyéktanka 220

Fejfa-tanka 220

Hiányhaikuk 220

Hiányfoszlányok 221

Lőrincz József

Asztali könyörgés 222

Életkor 222

Nincs elég fény, 222

Őszi derű 222

Nagy L. Éva

Kiáltok 223

Túl a mindenen 223

Kovács I. József

A pakulár 224

Gyöngyösi Szabó Katalin

Örület 225

Gyöngyeim 225

Csak egyszer 225

Műhely

Molnár Péterné

Petőfi- és 1848-as emlékek Kunszentmiklóson 226

ARTÉRIÁK

Seléndy Balázs

Amor 236

Radnai István

Góg-felejtető 237

Páratlan vízió 238

Tetszhalottak ébredése 238

Vetítő

Szűk Balázs

Párhuzamos futások. *Fiúk a házból (Meskó Zsolt, 2004)* 239

ARTÉRIÁK

Pázmándy László

Az a három kedd... – '1956 243

Kihallgatás 244

Thália szekerén

Jámbor Ildikó

Tárlat az utcán. *Kocsis István drámája Van Goghról* 245

ARTériák

Sipos Erzsébet

Neked adom – *Benedeknek* 247

Szabadkéz

H. Barbócz Ildikó

Megtörtént és vágyott utazások 248

ARTériák

Pataki István

fogorvosi székben (1–6.) 252

Kemlő vezér (*érintés előttre; ősi küldetéstudat; párkapcsolat lezárása;*
az első magyar reklámhirdetés) 253

mikoron már kegyetlen lesz múzsájához 253

Kemlő vezér – *az első magyar botanikai értekezés* 254

Könyvjelző

Tusnády László

Kaiser László: „Áldassál, emberi Verejték”. Portrék, emlékek, köszöntések 255

Szemes Péter

Utassy József költészete – kritikai kiadás (szerk.: Vilcsek Béla) 260

Sz. Tóth Gyula

Oláh András: április bolondjai 265

Madarász Imre

Király István: Napló 1956–1989 270

Hegedűs Imre János

Molnár Péterné: „...a róna, hol születtem” – A Petőfi-szülőhelyvita 272

Szíki Károly

Vitéz Ferenc: Busznovellák 276

Saitos Lajos

Balázs F. Attila: Villon nyakkendője 280

Bertha Zoltán

Szűk Balázs: Lyukas október 283

ARTériák

Szente B. Levente

Arcköznelben – *Kányádi Sándor születésnapjára* 288

Gál Sándor

Hatalmak

Kopjafa Görömbei András nyugóhelyére

odakint már
nagy szelek járnak
döntik egymásra
a hegyerinceket
láthatatlan
égi zuhatagok
isten-kéz nyitotta
kőkapuin által
és földerengnek
a túloldal sötét titkai
ahogy habokat vetve
hullámzanak tarajlón
mély zúgásuk átcsap
a kinyíló kőzet-réseken
és felszökik hatalmasan
a magasságokba
akárha
a kezdet és a vég
ütközne
a most-ba
pusztulása és születése
a mindenségnek

megismerhetetlen
és kimondhatatlan
e g é s z

benned is m e g t ö r t é n i k
újra és újra

napjaidban
és éjszakáidban
szavaidban és hallgatásodban
a mozdulat fájdmában
amikor újra megéled
miként a szívdobbanás hajnalát
és a szó mögött
a megőrző csendet

lám
milyen árnyak
indultak feléd
hogy eltakarják
napjaid napját
honnan váltak láthatóvá
s miként
mintha a tengert
rejtenék előled
ahogy a síkság
aortáinak és vénáinak
eltitkolt lüktetését is
amely életet árasztón
követi önmagát ismételve
más- és más változatokban
patak és folyam
s távolabb a szétterülő
öblök kitakart mélységei

állhatsz magaddal szemben
 s eloszthatod örökségedet
 nádaknak komor fűzeknek
 szálló rigópárnak
 gólyák röptének
 zúgó méhrajoknak akár
 és mégsem fogy el
 nem fogy el már soha
 hiszen minden
 betű és szó
 megsokszorozódik
 önmagát gyarapítva
 az utódok által

lefordíthatatlan
 az éjszaka nyelve
 a felhők néma vonulása
 s a felettük didergő
 egék beszéde

lefordíthatatlan
 a fény-huzalok pendülése
 és leírhatatlan a csillagok ornamentikája
 amikor felettük kigyullad
 az istenek éneke

sötét lángjaival a kórus

hinni kéne a tagadásban
 mert régóta tudod
 hogy nem azok írják a történelmet
 akik megélték
 sok millió halott tanúságtétele
 rá a bizonyíték
 minden fűsarjadásból
 feltör igazságuk
 hinni kéne a tagadásban
 a mennyei vízesések
 és a világosság
 megtartó erejében is hinni kéne

(Hitel, 2015. június)

Ikarosz

(olaj, vászon, 2015)

Iancu Laura

Párhuzamok

Miközben átosont a
hajnali gyors
a Hidegségen,
bajjal rakott tarisznyámból
elővettem
a képedet.
Arcod könnyű derűjét
a vonatablak
visszatükrözte –
szebbnek láttalak
mint Isten eltervezte.
Vendég vagyok itt én is,
akár a két fenyves erdő között
a köd.
Fölmarkol az este,
a szívemet hallgatja
miközben elnézem, amint
a zavaros Maros
társát siratja.

Gerle

Tízesevel számolom a napokat –
Gyertyaszentelőig hamar eljutok.
Akkor még gyalog jártál –
kísért bár, de nem zaklatott
a rabszolga árnyék,
hóban és sivatagban,
és amikor elfogytak az utak
elfáradtál te is,
a távolságot felverte az erdő,
egy kiszáradt fűzről énekeltem
oda nem illő szavakkal,
és hozzád hasonlónak mostam arcom
vasárnapi lábnymaiddal.

*Sajgó Szabolcs***címe nincs**

élő víz folyama fakad
 szíved mélyén
 néha csak úgy
 mikor tömegben
 vagy szálegyedül
 caplatsz a porban
 vagy mikor rigófütyt
 járja a hajnali belváros
 kihalt útjait

a folyam egyre árad
 partján az élet ünnepe
 benned a szomjas állatok
 mint puha öltre ráhajolnak
 belé merülnek áhítattal
 és álmodnak
 mint anyjuk hasában egykoron

te meg csak állsz
 izzanak zsigereid
 a tekintet eleven tüze
 lobbant lángra
 magad sem érted
 de már látod mindenben
 azt Aki van

neszezés

zenél a nap
 a huszonnégy órás
 fénylik minden
 és zenél
 benned körülötted

romolhatatlan ősharmónia
 izzik át téren időn

a sötét álmok szétrepednek
 szét a verejtékkal összetakolt
 véres szűk világ

a részek a fényben megfürödnek
 s az izzás régi-új rendjébe
 maguktól hullanak

a szüntelen mozgásban
 egy-egy villanásra
 magára ismer aki van

fölsejlik a kert
 a fák árnyékában
 Éva nyújtózik
 Ádám még horkol egyet
 Káin a mezőn
 Ábellel kergetőzik

s aki értené a szót
 hogy mezítelen
 nem akad arra egy sem

idehallik
 ahogy a Teremtő
 szüntelen neszez

egyedül tiéd

elvéreztél a kereszten
tettük ezt veled mi
a tieid

varratlan köntösöd
koncként megszagattuk
– hogy egy maradjon
sorsot vetni rá sem voltunk képesek
nem tellett tőlünk annyi sem
mint a katonáktól egykoron

az egymás közti út porát
magunkról mind leráztuk itt is ott is
sátántól való rajtunk nem maradt

látva mindezt hogy lehetünk
szemed fénye továbbra is
– áruld el titkod
képmásaid vagyunk

segíts leróni a közös tartozást
ötszáz év után a gyászmunkát végre
együtt elvégezni segíts
nem mentetgetve
magunkat s a szörnyű bűnt –
azt hogy saját igazunk
a tiédnél fontosabb lehetett
hogy magunkért haltunk inkább
mint teérted
s egymást kergettük halálba
bűneink helyett

segíts tenni mindenestül
ami tőled jön s csak azt
igaz bánatunknak tanúja ez lehet

tisztulva együtt így ünnepeljünk
– haldokolván Atyádtól ezt a kegyelmet
számunkra még kiesdetted

ünnepeljünk együtt az ősi örömhírt
ötszáz éve ezt tisztábban fölmutattad
válaszul utálatos bűneinkre –
ünnepeljünk együtt

a dicsőség tiéd egyedül

feltámadások

Bellovics Gábornak és Petrovics Lászlónak

belépett
kétlábú ikon
titkokra ablak

szó mozdulat tekintet
és minden hallgatás
szabadba szólít
némíthatatlanul

ajtó nem nyílt
a nem látható
a tetten nem érhető
mégis belépett

vagy egyszerűen
csak látható lett
s feltárultak vele mindenek
miként te is Őbenne

most pedig
már örökre
tebened Ő tapintható

Baka Györgyi

Mélyülő csönd

(a grábóci templomban)

az ortodox templom keresztje
kivillan a lombok mögül
harangja hangjától mélyül a csönd
bent árad az ősi szent dallam
esengő imáktól sűrűsödik a levegő

miként a folytonos szélzúgás
bolyong belső erdőmben az ének
egybeolvasztja a töredéket
megérint, suttog, sejtet: látni fogom
egyszer egységben mindazt,
ami most még különváltan lobog

szép arcod látvány, arányok
egyensúlya, csillanó káprázat –
ha belülről nézed ugyanezt
megnyílik az arc, mint eső mosta árok,
úsztat virágszirmot, rothadó ágat,
mégis felragyogtatja a választ
ki sem mondott kérdésedre:
igazán élsz-e?

Ő, ha újra eljön, szótlánul
a szemedbe néz és te lelkedet
látod, minden mi külső összeomlik
s amit elrejtettél világra tárul

a grádicsok fölizzó élein a léptek
nem ellazultak és nem feszültek
a lépéseket mintha nem te tennéd
lebegsz a könnyűséggel
a tünde égi késsel összekötnek
galambfehér mozdulataid

képtelen örömét visszatartani
merő szárnyzuhogás a csönd
papok szemén keresztül
szent hely irgalma ringat
így röptet itt mindannyiunkat
egységben a kimondhatatlan

Serfőző Simon

Többé ne ijesztgessen Azt látják

Éjszaka zúgott.
Kéménylyukak bújtak be a házakba,
furakodtak a vályogfalban.
Hajtotta hullámaint a víz.
Szél lobogott,
felsodorva egy fára,
gazdátlan esernyőt forgatott a gáton,
ami aztán, mint valami fekete lélek,
csüngött a legfelső ágon.

Három kazal eltűnt,
s egy asszony is
a fergeteg időben,
repkedő vaksötétben.
A nyitva maradt kapu
magától nyílt-csukódott,
napokig nyikorgott,
mintha jajgatott volna.
Egy lépés nem sok,
annyi se mert belépni rajta.

Hogyisne!
Aki bemerészkedne,
elkapja a kútgém,
s belerántsa a mélybe?

Az esernyőnek kellett
leesnie a fáról,
hogymint fekete varjú,
károgva elszálljon.
Az ablak újra bazsalyogjon,
szaladjon a por,
mint az egér.
Megkerüljön, aki eltűnt.
Ne ijesztgessen többé
senkit a kútgém.

Kakas kukorékol.
Csakis az öreg tyúkpásztor lehet.
Más ilyentájt, éjféلكor
kakas képében
fel nem szállna a kerítésre.

Ám hajnalban az ajtóból
többen is látják:
ballag a rongyos ólak megett.
S mintha a felesége lenne,
halad mellette a gacsos gereblye.

Mennek felgyűjteni petrencékbe
a partoldalt, a fél mezőt.
Pedig dehogy mennek ők!
Hisz mások azt észlelik:
otthon neszeznek a ház előtt.

De azt is csak képzelik!
A gereblye tejfogait rég elhullajtva,
kint szundít az árokban.
Borszagtól bűzlő gazdája meg
hajnal óta mellette horkol.
Feje alja vakondtúrás,
takarónak fa árnyékol.

Hiába kutatják

Attól lehet félni,
kicsap a Zagyva,
át a gáton
beloccsan az udvarokba,
bemegy az ólba,
nagyházba,
s onnan az asztallal jön ki,
az ágygal.

Hogyne már!
Mostanában csak azt hallani:
a víziborjú éjszakánként
a falu alatt úszkál.
A nádasban csapkodja a vizet.
Mozog tőle végig a part,
mintha sátán kúszna
a föld alatt.

Agyon kellene csapni!
Ám hiába kutatják az ásók,
keresik nappal is,
behúzódik a padlatokba.
Olyankor nem fröcsköl át a gáttetőn,
a buborékokat eregeti.

Majd az egyik kapa lemegy érte!
De épp csak ledugja fejét,
el is merül a vízben.
Azóta se látták kapálni!

A hullámok mernek csak fürödni.
Azok lubickolnak,
ahogy én szoktam volt
régén a kerítés tövénél,
otthon a porban.

Hiába kapálja

Szeret rémeket látni,
mondják rá.
De majd megtudnák,
ha éjfélkor a kangyiajtóból
tüzes korom morogna rájuk,
s torkukba,
mint az övébe, sütőlapát
nyomkodná nyelét,
éjszakára hiába teszi ki mindig
jó hátra, a kerítés mellé.

Az embere közben
mind a két fülére alszik.
S képes felkölteni,
mert máskor meg arra riad,
a padlásan mozog valaki.

Az mozog ott!
Az esze – nem valaki.
Csak szeretné ráfogni.

Más az ő baja.
De azt nem mondja.
Halott öregapját, mint a kutyát,
kapartatta el.
Sokan meg is esküdtek rá,
a föld alól szégyenében
őt hallották akkor vonítani
egész álló éjjel.

Pedig házat hagyott rá,
földet, fel is szántva.
Ami azóta se terem hasznot,
csak a gazt.
Hiába kapálja.

Akkoriban

Csak este,
sötétedés után
ne kellett volna
fölmennem a padlásra,
vagy ki, túl a kapun.
Féltem, hátha ott lapulnak a mókárok,
akik ki tudja mik, kik lehettek,
s akikkel egy vénasszony ijesztgetett.
Akkoriban a kutya
elbújt éjszakára,
ugatni se mert.

S anyámnak mindig
ilyentájt jutott eszébe,
amikor már szurok sötét volt,
a konyhára mi kellene.
Az emberevők meg,
mert mások meg azokról suttogtak,
az olyan gyerkőcök után, mint én,
napszállta után kutatták a határt,
meg felmászva a házfalon,
fürkésztek a padlásokon.

Jó helyen!
A rossz ládák, kacatok közt
úgy bújtak el, ahogy akartak.
S akit kifigyeltek,
azt már el is kapták,
jaj volt neki!

A füstöt láttam néha
fölszállni a katlanok alól,
arrafelé főzhetek délelőttönként.
Hamuját mintha meg is
leltem volna a tarlók,
ugarföldek szélén.
De másnap már
nyomát se találtam,
hűlt helyét
fújta a szél.

Kossuth katonái

Éjféltajt már itt-ott vakoskodik csak
egy-egy lámpa,
s baglyok kiabálják huhogásukat,
más mindenki alszik.

Már akik!
Mert a rékasi háborúban elesettek,
akik a Sinke-halom alatt nyugszanak,
éjszaka felkerekednek,
s elindulnak a faluba.

Körülöttük nagy fényesség.
S az útszéli keresztnél vezérükért:
Kossuthért imádkoznak.

S ekkor megszólal a harang is,
amit nem hallott még senki.

Kivéve az öreg sekrestyést,
aki látta is, hogy a katonák,
a kövesút mellett térdepeltek.

S ha ő látta, az úgy is van,
hisz szent ember az.
Lefekvés előtt
tízszer a elmondja a Miatyánkot,
anélkül le se tudna menni a Nap.

Anga Mária

Tenyerükben a Napot tartották

Boschanszky Anna emlékére

Hol vannak a kedves régiék,
akikről azt hittem, a tenyerükben
hozzák a Napot és végig gurítják
a szobám ablakán,
amikor megérkeznek hozzám.

Amikor megyek a felüljárókon,
kinyílik nekem az ég, ablakán benézek,
keresem a kedves régiéket,
csak az én arcom fehéredik, sápad,
egyszer majd utolérem őket.

Hol vannak a hétpecsés titkaimat őrzők
akikkel a felemás határokat is bejártam.
Csak az én arcom fehéredik, sápad,
amikor rájuk gondolok.

Tenyerükben Napot tartanak akkor is,
és végiggurítják az örök sötétségen.

Valahonnan a távolból integetnek felém,
mindegyikük tekintetét magamon tartom,
már elmaradtam tőlük, nem érem utol
a halálba menetelő, lassú léptű léptüket.

Ketten leszünk

A hegyek és a völgyek itt maradnak.
A vízözön nem viheti el őket.
Ketten leszünk akkor. Ketten.
Voltál Te valaha is magányos?

Ilyen hát a pillanat

Ilyen hát a pillanat, az örökké remélt?
Utánam fordul lánykorom büszkesége.
Megszelidülve magyarázkodom.
Nem is velem történt. Csak ez volt az életem.

Fecske Csaba

Egy fotóra

összefont karokkal áll egy fiatal
nő az almafa alatt leendő anyám
a képet apám készítette akkor még
nem volt az csak egy szerelmes legény
én még csak úgy vagyok jelen
láthatatlanul mint a rigófüty a fa
amelynek anyám támaszkodik élhet még
(hiszen a fák sokáig élnek) valahol abban a kertben
de hol az a kert hol

Mire rájössz

ez nem az ugye nem
ez még nem az igazi ennek
még szinte semmi tétje
ebbe még nem kell belehalni
ezt még csak próbálgatod
kerülgeted mint macska a
forró kását
önámítás ez –
szembesülsz végül az igazsággal
ez mégsem az aminek látszott
nem próba maga az előadás
és rájössz majd – későn –
hogy félreélted az életed

Más világ

nem kíváncsítottam e világra
idecsöppentem hát megszerettem
éltem féltem sírtam és nevettem
nem készültem én a másvilágra

minden világok legjobbika ez
egyetlen másról nincs tudomásom
minden perccel a síromat ásom
szűk kamra a lét hol halál neszez

bár nem kíváncsítottam e világra
jó volt itt csoda hogy megszerettem
mondják jó vagyok néhány szerepben
méltó vagyok hát a másvilágra

te vagy a szó

amit kimondasz
a gondolat eleven érző teste
vadászoknak rabszolgáknak
kiszolgáltatott vad a nyelv
titokzatos sűrű erdejében
barlang-gyomrú éjszakán
egyszer csak felzúg az erdő
amint a kihűlt nyom fölött elszágul
a szál a semmi komor üzenetével

Ennyi lett

eltelt ennyi meg ennyi év
egyik se volt kikötni rév
bár a korrupt kalmár halál
kiszemeltjei közt talál
mégse köss vele üzletet
remélted még visszajöhöt
ami már volt, de sose jött
múltadhoz alig volt közöd
búzlík ez a mai kocsmá
rád rakódott a kor mocska
le mosni többé nem lehet
nem telt többre csak ennyi lett

A madarász

(olaj, vászon, 2016)

Csontos Márta

Két kitörés között

Éjszaka a víz
sötét selyem,
s a selyem
fekete víz, –
éjszaka a Hold
a Nap árnyéka;
ezüstbe mártva, –
éjszaka jó az
egyedüllét.
Éjszaka én is
csavargok
az álom-szigetek
közkormányzójának
engedélyével, de
tudom, a két kitörés
között mindig van
egy ébrenlét, mindig
kiolvadok a csillagokból,
s várom mikor leszek
újra, két dal között
a szárnyalás
narkotikumába zárva.

Az éjszaka sötét kolonc,
s a kolonc végén a léttel
összevont végzet.
Éjszaka nincs háttér,
határok nélkül tologatod
magad a zárójelek mögött.
Kőbe zárt madár maradsz
a Nagy Parancsnok
börtönében s érzed,
valami jóvátehetetlen
történet; valaki kilopta
a visszanyert Paradicsomból
a mennybéli kéket.

Látószögek

A háttérben, a túlvilági képen
csak apró foltok a madarak.
Isten járőröz a sugárúton,
én az alsó sarokban heverek,
manipulálok a távirányítóval,
a játéktéren folytonos a kapcsolat.

A bal felső sarokban a sziklán
egyensúlyoz egy égi szekér,
a tájkép szerkesztett térelem,
lábam lelóg pont középre,
s ahogy csúszkál a pontokon,
a valóság a látomással összeér.

Visszaindulok az origóba,
kezemben selyembe csomagolt fejsze,
nem tudom, mi van a szemközi
oldalon, nem tudom, két pont
között hol a legrövidebb út,
nem bízhatom magam a véletlenre.

Vállamon ősi városok tornyai,
alulnézetben korán jött sötétség,
felülnézetben sejtjeimbe épül
az Éden lugasok részegsége.

Egy próbababa monológja

Az élet árnyékából kiáltom,
keresek egy árnyékos helyet,
ahol téglákat rakok balladából,
s örömdáival töltöm ki a réseket.

A soha íze olyan soha már,
az Ige is lerúgta magáról a ragot,
törvényen kívüli mégsem lehetek,
intézek magamnak jogorvoslatot.

Az első követ nem én dobom el,
de nincs nálam kenyér, nincs éték,
gödröm magam alatt ásom,
de mindig csak a peremre lépek.

Hátamra veszem a fájdalmat, hisz
öreg, nem tud lépést tartani velem,
a palota egyetlen trónjáról mégis
kiszorulok, – átadom neki a helyem.

A holt voltban én vagyok a mese,
szememben a Nagy Illuminátor fénye,
kezemben mégsem lobban gyertyaláng,
csak viaszom csepeg az Úr perselyébe.

Blake nárciszait cserépbe ültettem,
szédülten nyúlnak a megerjedt Napba,
ujjaimra sárga virágpör tapad, így
viszek színt saját készítésű ikonomra.

Már minden pozíciót kisorsoltak,
s nagyon kevés, ami engem illet,
tengerfenékből léptem tűzkerékre,
döntésre vár bennem a helyzet.

Három kívánság

(olaj, vászon 2016)

Erdei-Szabó István

Menthetetlenül

Nagy Lászlóra is gondolva

Majd hajlott hátú
öregember leszek,
aki cipeli az Időt
s igéket elébed.
Szavakat halászok
a Tisza, a Körösök
s a Sárrét mentén,
ahogy jó Igrichez illik,
s jut neked is bőven ígézet.
De már nem látsz meg,
amint a megsarcolt álmok
ablakán fáradtan kinézek –
eltűnsz, eltűnök, akár érettségi
után a fekete tábláról
egy gyönyörű Nagy László – idézet.

Május VI.

Május. Füvek zöld árja önti el
a kertet, utakat, s minden ösvényt;
beton és kő alól is előbújva isszák
a harmatcseppet és a hajnali fényt.
Akácok, nyárok, gesztenyék, hársak
fogyva bár – rendíthetetlen őriznek minket.
A föld ziháló tüdeje ők,
amint vigyázzák, óvják
ki-kihagyó lélegzetünket.

Apám körtefája

Apám, édesapám – bár sohase
hívtalak így az evilági létben –
nekem csak apu voltál;
tudod, amikor az Anyaföld
erős kötéséből kivágtad azt a
derék körtefát az ásott kút mellől,
amelyik mindig késő ősze
érlelte meg aransárga gyümölcsét
hosszú éveken át -,
akkor én elszegődtem a
csavargás istenéhez kisinasnak,
s lettem rögvész az
Idő cselédje is;
tudod, azután évek múlva is
égett bennem az emlék szégyene,
hogy nem mentem oda hozzád
kikapni kezedből a csákányt,
amivel elvágtad az öreg fa
szívós, szikkadt gyökereit –
olyan erős kötődése
volt annak a fának,
mint Neked a Szent Anyaföldhöz...
Néha álmomban még látom azt a fát,
Te alatta ülsz, míg az Idő
malmában Neked járnak a kövek,
néha elbóbiskolsz,
olyankor mindenki
lábujjhegyen jár
a portán.

Sebestény-Jáger Orsolya

Hazamegyek

(Édesanyámnak)

Körém fonódik az őszi táj,
a távolba vesző, álmos, kék hegyek.
Felhők leomló köd-haja
úszik az égen. Hazamegyek.

Még mindig így mondom: haza
– bár elsuhanat felnőtt életem
már belém oltotta a Pilit,
s föloldhatatlan ez a szerelem.

Ám tükröt tart elénk minden út,
hogy láthassa benne önmagát,
ki a végletek peremére ér,
és visszanez a megértetten át:

a gyermekkor tornya örök,
s bár távoli titkok nyelvét tanultam,
mint folyón a híd Hozzád hajol
ezer arcával a múltam.

Pilinszky

Pilinszkyt nem lapozhatom öblös fotelban,
mint Krúdyt vagy Kosztolányit.
Verseit kemény széken, kőpadlón olvasom,
vagy gyertyafényben kint, a diófák alatti padon.

Múltja lövészárkot rejtő, sötét évtized,
hol még csodaként kortyolták a tűnődő vizet,
és szükségzavú kincs volt gyomornak a kenyér.

Szava a szívig ér, akár a gyökér,
s míg lassan, időtlen morzsolom,
él tovább, mint szőlőinda lugas rácsokon

Reményik sorai

(Fiámnak)

Éveim alig ötöde az övé.
Nem akarom soha elfejteni:
amint ágyán kucorog, felhúzott térdekkel,
nyitott könyv kezében – Reményik sorai.

Majd lassan, komolyan felolvassa nekem,
olykor megakad, ízleli a csodát,
nyolc éves sincsen, de ő a bölcsebb.
Szíve befogadja, amit ott írva lát.

Lopva figyelem szemein a fényt,
mint aki csendes titkokat ért meg,
s bárcsak elvihetném túl az időn
gyermeki arcát, mely meglátta a szépet.

Bennem él az is...

...és bennem él az is, miként
Nagyapám akkurátus mozdulattal
kristálytisztára törölte a tányért.

Soha egy csepp nem ment kárba,
soha egy morzsa nem hullott földre,
ha mégis lehullott, ő fölemelte.

Öreg kutyájának adta, ami megmaradt,
ki lompos örömmel nyalta meg kezét.
Igen, így volt szép, mert nagyapám tudta:

kincs minden korty, kincs minden falat,
s ezért úgy vitte tovább a néma tudást
mint ér a bölcsen csordogáló vért.

A tékozló fiú

(Lk 15,11-32)

Már egyszerű minden,
mint csendes harangdal,
mert tudom: nem gondolsz
rám immár haraggal.

Felém jöve kérded:
Gyermekem mit ennél?
Nincsen szebb szó
a kegyelemnél.

A jó Pásztor

(Jn 10)

Távolba néző szemekkel, látja a nyáját.
Vélnéd: soha nem fárad. Övé a táj,
mikor fűszálak élén nyújtózik a reggel.

Botja erő. A mindegyre táguló végtelenbe ér.
Magához húzza vele a törékeny, kicsi lábat,
és csöndben csitítja: no ne félj.

Utána indul, távlatot szel át lépte határtalan hossza.
S bárány ha sír, a sziklák rejtett, zord zugában,
még aligha érti: Ő már hazahozta.

A bárány

(Lk 15,1-7)

Szürkére mosta fényeit az ég,
mély kutat ásott magának a bánat.
A bárány úgy hitte: menthetetlen
és nem hitte már, hogy hazatalálhat.

A tövis, mely talpát ízekre szedte,
mélyebbre hatolt, mint bőrében a fagy.
Félénk cserjék súrolták az arcát,
szinte csak lehelték: tudod-e ki vagy?
Merre tévedtél? Meddig jutottál?

S a bárány súgta: minden hiába...
de felemelték akkor, hogy lehunyva szemét
ráhajthassa fejét az égig érő vállra,
hol már sírhat is, mint régen, kisbárány korában,
ha apja nem verte, csak nézte hosszan, hosszan,
s a bárány szívében tudta azt, hogy rossz volt,
de tudta azt is: ez apjának fájt jobban.

Így léptek együtt, mint óriás s a gyermek,
s a magasból a sziklák, mint számkivetett termék
eltörpültek mind az Isten szavától,
s a bárány tudta már: hazavisz a Pásztor.

Bozók Ferenc

Talán szeptember végén

Még tart a tudat, meg a tárgyi világ fog,
rossz jelszavak, únt kacatok, buta eszmék.
De látod amottan a túli világot?
Még itt vagyok, ámde te rám se figyelsz rég.

Őszi szecesszió

Nagy ékszerész az Ősz: felékesíti fánk.
Aranylevél, rubinlevél pörög le ránk.
A napsugár, miként a méz: csurog, behint.
Megédesíti töppedő gyümölcsseink.
Patak csorog, avar csörög, miként a lánc.
Halálba húz e lágykarú hetéra-tánc.

Sötét erdőbe jutottam

És mondd, te Dante, hogy számoljak én el
az emberélet útjának felével?
Kevés a tartalom, hiány a bőség,
s a test, az agy, s a szív „teszkós” minőség.
Én negyven éven át Istent kerestem,
de lelkemen nem áll túl jól a testem.

Őszi kérdés

Mit érdemel, ki eltűnődve
felelte benn magát a Nyárban,
pirult avar között botorkál
fogat vacogtató magányban?

Holtág – nocturne

Nincs itt sok víz.
Puha kacska-kocsonya
ez a holtág.

Régen volt víz,
de ma pacsa, pocsolya:
lecsapolták.

Tó holtága,
béka lakja, milliom,
brekerésznek.

Szív formája
van a vizililiom
levelének.

Finta Éva

Porhó

(Enikőnek)

Itt fúj a szél, és biztos Pesten is,
nyakunkba szűrös porhavat repít,
s míg én magammal vívom versemet,
ti már talán a Dunapart körül
keringtek, vagy már ki is szálltatok
az autóból, és János hamvait
talán a felnőtt férfiak viszik.

Virágot vettél? Rózsát, biztosan.
Vöröset, ahogy rég szokásban van
vagy volt – itt már eltűnik az idő.
A szél zizeg, kimarja könnyetek,
álltok, talán egy hídon, tétován,
és én egy távoli szoba ölén
Mendelssohn hegedűjét hallgatom.
Ezt küldöm Martinák Jancsi után,
ki ellejt porfelhőként a Dunán,
elcsukló hangotok és térdetek
inaiba fogódzva, meglehet.

Ó, Isten áldjon! És a hegedű
szálljon veled, vibráljon át a téren
az időtlenbe, a megérkezésbe,
hol fájdalomtalanná lett a lét!
S a tél a tiszta hószínekkel hűti
tűzben elhamvadt tested kis virágát.
Aprócska tested - végtelen sebekkel.
Isten veled, János! A szél visz el,
meghinti fájdalommal a Dunát,
szétperget, mint egy hosszú játékfilmet,
kockákra bontva, életképeidre,
a szürke porszemeknek milliárdját.

Van megnyugvás, és sokan hisznek benne.
Én nem tudom. Mindig feltámadás van.
Az elmúltból kinő egy újabb eszme.
Az anyagból a végtelen törekvés.
És szelíd-kéken néznek a szemembe.
A kék Dunán a szürke ég pihen,
és nem mozdul a víz, a védtelen.

ÉGBOLT*(Bíró Józsefnek)*

MIKOR SZABAD LÉLEKKEL
ZIZEGŐ PAPÍRSZELETEKEN UTAZOM
VARÁZSSZÖNYEGEM
NEM BÍBELŐDIK K/UTAKKAL ÁLLOMÁSOKKAL

MINDEN SZERKESZTŐSÉGBE BE KELLENE KOPOGNI
MINT HAJDANÁN PÁLYÁM ELEJÉN
AKKOR SE TETTEM
MOST ÉGI SZÖNYEGEN SZÁMOLOM ÁLLOMÁSHELYEIM

CSILLAGKÉPEK
HOVÁ SZAVAKKAL UTAZOM
PORCELÁNKÉK ÁTTETSZŐ ÉGBOLTON
FÉNYKOMBINÁCIÓK
KÓDJUKAT FELTÖRI VERSEM

NE SIESSÜK EL A SZAVAKAT
OTT SORAKOZNAK A KAPCSOLÓGOMB MELLETT
CSAK A LEGALKALMASABBRA KATTINTSUNK
ÉS KIGYÚLNAK
MINT LEONARDO GÖRÖGTÜZE
A SFORZÁK PAZARLÓ ÜNNEPSÉGEIN

Antal Attila

Lovaglás délnek

Még opálos levegőt karcoltak
az ébredező madarak rikkanásai
mikor összeverődünk
néhányan a keresztútnál
s nekiindultunk a Duna mentén délnek

morajos patkózenével ébresztettük
a harmattal hímzett mezőket
kurjantásaink dörögve
verődtek vissza
a mohos erdők szunnyadó mélyéről

amikor vörösréz-reszeléke helyett
aranypénzeit kezdte szórni ránk a Nap
fűz-sátorba tértünk
enni pihenni majd
pacsirta-riadóra siettünk tovább:

az áltéri berkeket koromszínűre
bűvölő tücsökmuzsika előtt
el kellett érniük
a pogányok elébe
állott seregünk táborát Mohácsnál

Klasszikus május-este Patakon

Mécse imbolygó lángjánál
kertje virágait hímezi gyolcsára
a vár gondos úrnője

a Bodrog-ízű szél a bástyák ormain
apró örvényekké törik szét

öblös pincetorokból tógájuk lebbentve
diákok röppennek a kollégium felé

a Megyer-hegy hűvösödő malomkövével
kései szekér zörög át a tavaszról a nyárba

ezüst fény csordul a gyertyázó
gesztenyefákról

a bibliotéka tölgyfapalcán éjszakára
összebékül zoltár Bacchus és Platón

Tamás Tímea

Érzélgős vakondnóta

mire telik az élet
kire kire
a jóra a rosszra
a semmire a semmire

nyarak telek és őszők
szövetkeznek ellenünk
az Istenek és a Hősök
között valahogy mindig elveszünk

régi szerelmek füstjei fölött
vagy inkább alatt lebegünk
szétszórt önmagunk dallamai
esténként táncolnak nekünk

valami érzélgős dalra
valami keringőt vagy mit
de már nem tudunk beszállni
beszélni is csak alig

a beszéd úgyis akár a kör
magába zár és nem ereszt
hulló csillagok parázslanak
elkésett gondolat felett

vagy az is csak 1 rohadt érzés volt?
jó volna tudni, nem lehet
bagolydal hallatszik éjszaka
madárijesztő szív felett

Romantika

(olaj, vászon, 2017)

Göncz László

Verpelét

Abasár, Markaz, Domoszló, Kiszána, Verpelét. A Mátra tövébe délről ékelődő települések sora ez Heves megyében, amit számtalanszor elmormolok magamban, amikor eszembe jutnak a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben autóbusszal megtett családlátogató útjaim. Annyira rögződtek bennem a felsorolt, Gyöngyös városa után következő, a régi hármáról lekanyarodó út mentén fekvő falvak nevei, hiteles földrajzi sorrendben, mintha a szűkebb pátriám településeiről lenne szó. Pedig a lakhelyemtől bő háromszáz kilométerre található helységek ezek. A földrajzi távolság egyébként csak egy szempont valamely vidék megismerése, megszeretése szempontjából, és nincs feltétlenül párhuzamban a szimpátia erejével. A tájszeretetet megannyi más tényező befolyásolja, és a legtöbb ember alighanem úgy van vele, hogy – szűkebb szülőföldje mellett – több választott „kedvence” létezik. Hogy éppen kihez mi kerül közelebb, mit szeret meg jobban, és vés a szíve csücskébe a tanulással szerzett ismereteink és érdeklődésünk mellett, azt érzelmi vonzódáskálánk dönti el, amelynek mozgásteret az emlékektől a képzeletig terjed.

Sokszor boncolgattam magamban a kérdést, hogy miért éppen Heves megye jelent számomra az egyik „választott” tájat, amelyhez erősen vonzódok. A palóc tájegység és a Kassa-környék, valamint – a magyar nyelvterületen túl – az Isonzó vidéke iránt érzek hasonló szimpátiát. Tárgyilagos válaszom nincsen, és alighanem a megfejtés örökké rejtély marad. Hasonlít ez valamennyire a párválasztáshoz, amely úgyszintén sajátos, testi-lelki vonzódáson, életformán, szokáson és adottságon, valamint társadalmi mintákon alapuló döntés, aminél a véletlen szerepe bizonyára sokkal jelentősebb, mint azt felszínesen gondolnánk. Hogy a néhány milliárd másik nemű emberből vagy a szűkebb környezetünkben élő több ezerből miért éppen a kiválasztott mátká kapja az előnyt, arról szabály, axióma – szerencsére – nem rendelkezik.

Heves megyét illetően néhány lehetséges ok mégis fellelhető, amely befolyással volt érzelmeimre. Az egyik fontosabb közülük a családban történt gyakori emlegetése a megyének, amelyet a 20. századi magyar történelem kényszermigrációja okozott, mivel 1919 után a Mura mentéről is sokan a szűkebb szülőföldjük elhagyása mellett döntöttek. Anyai nagyanyám családja erőteljesen érintett volt abban. A másik ok, amiért megszerettem Heves megyét, irodalmi élményeimmel függ össze, főképpen Gárdonyi *Egri csillagok* című művével. Ezzel bizonyára sokan így vannak a Kárpát-medencében, abban azonban lehet közöttünk különbség, hogy kire milyen formában és mélységben hatott az említett regény. Engem egyből magával ragadott, lenyűgözött! Ami velem történt Gárdonyi regényének olvasásakor, az bizonyá-

ra kevésbé általános jelenség. Amikor hatodikos elemista koromban a vidékünkön járvánnyá fajult sárgaság több hétre kórházi ágyba kényszerített, a könyvet ötször vagy hatszor olvastam el egymás után. Nem tudtam letenni a közel hatszáz oldalnyi olvasmányt, és folyamatosan újakezdtém olvasását, pedig ott volt a betegágyamnál a részemről kedvelt *Jó Pajtás* vajdasági magyar nyelvű ifjúsági folyóirat több száma és Karl May *Winnetou*-ja is. Az utóbbit csak később, már otthon olvastam el, pedig akkoriban vidékünkön a felső tagozatos kamasz fiúk körében sikerlistán volt.

A múlt század hetvenes éveinek elején nem volt a muraszombati kórházban lehetőségem megismerni Eger panorámáját, lehetetlen volt ott illusztrált földrajzi lexikonhoz hozzájutni, pedig a könyv olvasása során nagyon szerettem volna a városról valamilyen képet látni. Még az alsólendvai könyvtárban sem biztos, hogy akadt akkoriban magyarországi városok fényképeit bemutató gyűjteményes kötet. Annak ellenére kialakult bennem a hevesi főváros elképzelt képe, amelyet a regény hatására megalkottam magamnak. Amikor több évvel később sikerült Egerbe utaznom, a tényleges látvány számos hasonlóságot mutatott korábbi elképzeléssel.

A felsorolt hevesi falunevek rögződése az emlékezetemben a második vagy a harmadik Heves megyei utazásom után megtörtént. Kiskorom óta földrajzrajongó voltam, és bizonyára annak köszönhető, hogy a Közép-Európa és a Kárpát-medence térképét mindig magam előtt láttam. Amióta azt hét-nyolc éves koromban egy régi magyar térképen megismertem, és bevésődtek emlékezetembe a különböző színekkel jelölt történelmi vármegyék, a kép egész életre szólóan rögződött agykamrámban. Nem kell a világhálón keresgélnem vagy ténylegesen látnom a kartográfiai terméket ahhoz, hogy meglehetősen pontosan következtessék egy tájegység vagy a nagyobb települések helyére.

Úgy volt akkor is, amikor autóbuszunk Hatvan után Gyöngyös felé dőcögött. A budapesti Engels térről (ma Erzsébet tér) indultak akkor még az autóbuszok az ország keleti és nyugati megyéibe. Mindig izgultam, hogy el ne tévesszem a járatot, mivel a fővárosból Eger felé két irányba közlekedtek buszok. Az egyik járat, amely a régi hármas számú úton sietett Eger és Miskolc felé, Kerecsendet érintette. A másik járat, a fentebb említett falvakon át, az ún. belső úton érkezett Egerbe. Azt a járatot a menetrenden „Verpeléten át” ismertetővel jelölték, és nekem arra kellett figyelmem, hogy azt válasszam. Amikor az autóbusz szélvédője mögött megpillantottam a Verpelét helységnevet, mindig megnyugodtam, mert tudtam, hogy jó helyen várakozok.

Az utazás során ritkán elegyedtem beszélgetésbe ismeretlen utastársaimmal, mégis – a közöttük zajló társalgást hallván – sok információt kaptam az emberek hétköznapi gondjairól, az egészségügyi ellátás és a környékbeli vállalatok ügyes-bajos dolgairól. Számomra fontos információk hangzottak el a meglehetősen lassan közlekedő autóbuszon. Egy másik országból érkező, más intézményrendszert ismer-

rő embernek így tágulhatott a látóköre, valamint adódott összehasonlítási alap a különböző tájegységek és országok jellegét, állapotát illetően. Utazás közben a tájat is nagyon figyeltem, mert a vizuális tájkép úgyszintén érdekelt. Nem emlékszem arra, hogy bármikor is elszenderültem volna az autóbuszon, bármennyire fáradtan vágtam is neki az útnak.

A Mátra alatti települések mindegyikéhez rögződött bennem valamilyen sajátosság vagy érdekesség. Néha Fényes Elek, a közismert 19. századi geográfus művének böngészésekor felfedezett ismeret társult ahhoz, amelyet valamelyik utazásomkor egy antikváriumban vásároltam. Abasárról könnyű volt megjegyezni, hogy köze van Aba Sámuelhoz, a Szent István király halála utáni viharos esztendő egyik meghatározó uralkodójához, aki a településen, végső nyugvóhelyén, szobrot is kapott. Markazon két látványosság is elem tárult, amikor az autóbusból bámultam a környéket. A gondosan művelt szőlőparcellák nagyon szembetűnők voltak, valamint déli irányban a néhány kilométerre üzemelő visontai (vagy Mátra) hőerőműből hömpölygő gőz és füst is hamar magára irányította az ember figyelmét. Domoszlón átutazva, amelyet úgyszintén szőlőterületekkel beültetett lankák ringatnak egy kis völgyben, rögződött bennem a barokk stílusú templom. Azt már csak később tudtam meg, hogy a neves alsólendvai főúri család, a Bánffyak is kötődtek a településhez. Lendvai Bánffy Miklósnak és Jakabnak 1489-ben Domoszló határában azért voltak birtokkövetelései, mert édesanyjuk, Erzsébet, a hevesi települést a középkorban uraló Kompolti családból származott. A következő falu az egri úton Kisnána, amelynek központjában az autóbusból is jól látni lehetett a Kompolti család által épített középkori várat. A történelmi építmény jelentős része a török időszakban elpusztult, annak ellenére a várrom már a múlt század hetvenes éveiben a környék egyik meghatározó látványosságának számított.

Kisnána után következett Verpelét. Gazdag múltú, ma már várossá minősített település az, amely emlékezetembe egészen más okból rögződött, mint az a helyi vagy a környékbeli emberek esetében történik. Négy-öt esztendő voltam, amikor anyai nagyanyám és édesanyám beszédében felfigyeltem a településnévre. Akkor még fogalmam sem volt arról, hogy hol lehet a többször említett helység, csupán azt jegyeztem meg, hogy ott lakik a Vendel bácsi és a fia, a Laci. Kisgyermekként nem ismertem őket, mert csak bő évtizeddel később jött el hozzánk látogatóba Laci bácsi a feleségével. Az édesapja, Vendel bácsi akkor már idős ember volt, és nem vállalta a hosszú utat. Sajnos, vele soha nem találkozhattam, mert amikor az én Heves megyei útjaim kezdődtek, ő akkor már nem élt.

Egy alkalommal, még gyermekkoromban, elcsíptem néhány szót az akkoriban rendkívül népszerű énekesnővel, Kovács Katival készített rádióinterjúból. Arra lettem figyelmes, amikor ő büszkén vallotta egri kötődését, valamint hogy a Heves megyei Verpeléten született, ami bennem a település jelentőségét tovább növelte.

Afféle gyermekbüszkeség volt az, ami – isten tudja miért – nagyon hatott a lelki világomra. Akkor még a „*Ki mit tud?*” győztes, ünnepest sztár énekeit alig ismerem, azonban a környezetemben remek hangjára jogosan büszke Ilonka nagynéném, édesapám nővére, Kovács Katiról magasztalóan beszélt. Az ő véleménye számomra fontos minősítés volt, és utána a *Verpelét* helységneve még inkább csengett a fülemben. Folyamatosan foglalkoztatott a kérdés, hogy vajon mikor tudok majd Vendel bácsiékhoz utazni. És az is érdekelt, hogy az ottani vidék hasonlít-e a Mura mentére? Érdeklődésemre a magyar földrajzról sokat tudó nagyanyám sem lehetett a segítségemre, mert amikor élete nagy utazásakor, a Muravidék Magyarországhoz történő visszacsatolása idején, az 1940-es évek elején meglátogatta a távolra szakadt rokonokat, csak Budapestig terjedt az útja. Az eredetileg tervezett Heves megyei rokonlátogatásra sajnos már nem futotta idejéből, mert a fővárosban eltöltött felejtetetlen napok után, a közeledő aratás miatt, hazautazni kényszerült. A válaszra, hogy milyen a távoli Verpelét, valamint Heves megye és Eger, még hosszan kellett várnom.

László, azaz Laci nagybátyám és a felesége, Erzsi, többször meglátogattak bennünket, ami mindnyájunknak ünnepet jelentett. Az 1970-es években negyvenesztendő körüli Erzsi siroki származású menyecske volt, és ízes palóc tájszólást beszélt. Nagy rokonszenvet váltott ki azzal mifelénk, mert a hosszú magánhangzók ejtése hasonlóságot mutatott a vidékünkre jellemző hetési-göcseji tájnyelvi fordulatokkal. Amellett rendkívül kedves teremtés volt. Ők úgy kétévenként autóbusszal vagy vonattal szoktak leutazni a zalai határszélbe, majd Rédicről esetenként gyalog keltek át a határon, és tették meg a mintegy öt kilométernyi utat a szülőfalunkig. Később a fiúk, a „kis” Laci szállította őket személygépkocsival két-három alkalommal a Muravidékre, ahová őket hasonló belső erő ösztönözte, mint engem ellenkező irányba. Vendel bácsitól folyamatosan rokonszenves történeteket hallottak Zaláról, ami nála a mai Muravidéket is jelentette, valamint nagyanyámról és a rokonokról.

Nagyanyám számtalanszor elmesélte, hogy a szerencsétlen unokabátyjai, Vendel és István, valamint Mária nővérük, akik az ő édesanyja, az én dédnagyanyám testvérei voltak, az első világháború után arra kényszerültek, hogy elhagyják a szülőföldjüket, és Budapest környékén, valamint Heves megyében verjenek sátrat. A Szabó család völgyifalui eredetű volt. Dédnagyanyám Hosszúfaluba ment férjhez, Kati néni, az ötödik testvér, pedig egy Mura menti faluba, Gyertyánosba került. Vendel, akárcsak István is, a kéményseprő mesterséget választotta. Először Füzesabonyban telepedett le, majd később a családjával Verpelétre költözött. A családfő mestersége okán, utcanyelven, a „kaporó” ragadványnevet kapták. A múlt század hetvenes éveiben – amint azt én is megtapasztalhattam – sokan csak azon a néven emlegették és ismerték őket.

István, a fiatalabb fiútestvér, Pest megyében, Tápiógyörgyén élt. Mári néni, ahogy

felénk rendszerint becézték a *Mária* keresztnévű idősebb asszonyokat, Budapestre került. Völgyifaluban, a szülői házban, senki nem maradt, mert már az 1910-es években, miután a dédnagyanyám, aki a legidősebb volt a testvérek között, Hosszúfaluba került, az öccsei és a húgai is követték őt. A szüleik hamar meghaltak, és a családi fészek a dédnagyanyám környezetében jött létre. Még Rozália nagynénjüket is befogadták, mivel neki nem volt gyermeke. Az idős asszony öregségére egyedül maradt, annak ellenére, hogy háromszor ment férjhez. Nagyanyám közöttük nevelkedett. Élményekben és szeretetben gazdag gyermekkorra volt a nagyszámú családban. Azokban az években nagyon megszerette édesanyja testvéreit, és akkori emlékei elkísérték egész életében. Kilencven esztendőt élt, és aligha múlt el úgy nap, hogy a rokonokról ne beszélt volna. Gyermekkori élményei idős korban is rendkívüli pontossággal elevenedtek fel benne. Nekem folyamatosan róluk beszélt, amikor nála tartózkodtam. Találón, fontos részletek illusztrálásával jellemezte a múlt század első felének évtizedeit, pedig – az említett budapesti kiránduláson kívül – csak nagyon ritkán lépte át az alsólendvai járás határát. Kivétel volt, hogy kislányként, egy vagy két alkalommal, az első világháború idején, ő is csatlakozott édesanyjával és annak testvéreivel a vasvári búcsúba induló csoporthoz. Az oda-vissza száz kilométert meghaladó utat két napig tették meg úgy, hogy az éjszaka során valamelyik út menti pajtában néhány órát aludtak.

Az első világháború előtt szakmát tanuló és kedvezőbb életkörülményekben reménykedő Lendva-vidéki fiatalok közül sokan nem tudtak azonosulni a könyörtelen nagyhatalmi döntéssel, amely szűkebb szülőföldjüket elszakította a hazájuktól, Magyarországtól. Nagyanyám véleménye szerint nagybátyjainál, Vendelnél és Istvánnál különösképpen érződött az új körülmények iránti ellenszenv. Ők nem voltak hajlandók másutt élni, csak Magyarországon. Abban nem bíztak, hogy egy másik, számukra teljesen idegen és ismeretlen ország boldogulást biztosíthat nekik. Tisztában voltak azzal, ami sajnos a későbbiek során bekövetkezett, hogy anyanyelvük és nemzeti hovatartozásuk miatt a hazájától elszakított magyarság durva megkülönböztetésnek lesz kitéve. Ezt ők el kívánták kerülni, bármilyen árat kellett is érte fizetniük.

Az első világháború frontjait megjárt emberek számára különösképpen megalázó és fájdalmas volt szembesülni a ténnyel, hogy katonaként az életüket tették kockára a hazáért, amit aztán úgy vettek el tőlük, hogy annak földjét 1918 novemberéig, a fegyverszünetig, idegen katona bakancsa nem taposta. Az egyik idős szomszédom sokszor elmesélte, hogy amikor itthon szembesült a megváltozott helyzettel, nem hitt a szemének. Mivel rendkívül szegény családból származott, egy ideig Budapesten próbált szerencsét, ami néhány hónapig teljesült számára. Csak 1919 őszén érkezett haza a szülőfalujába. A frontról szervezetlenül visszatérő katonai alakulatokban, majd a fővárosban tengődve hallott egyet-mást Magyarországgal megcson-

kításáról, főképpen a román és a cseh megszállás következtében, de azt nem tudta elképzelni, hogy a szülőfalujával ugyanaz történt. Akkor még az átlagember számára elérhetetlen volt a megbízható információ, a maihoz hasonló kommunikációs lehetőségekről álmodni sem mertek. Ezért a zűrzavarban, amely az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra idején történt, ő csak a felvidéki, erdélyi és a bácskai megszállásokról hallott. Hogy a megcsonkítás Zala megyét is érintette, sőt a színmagyar szülőfaluját is, arról senki nem beszélt neki. Amikor megjött, és felismerte a térségre oktrojált állapotot, még akkor is reménykedett, mert nem gondolta azt tartósnak. Meg volt róla győződve, hogy akkora igazságtalanság, amely szerint összefüggő magyar települések idegen országhoz kerülnek, nem tud hosszan tartani. Utólag belátta, hogy tévedett, és azért gyakran utalt arra, hogy a Szabó testvérek, Vendel és István, akihez fiatalkori barátság fűzte, hamarabb felmérték a helyzetet, és jól döntöttek, amikor elköltöztek más vidékre. „Legalább teljes mértékben magyarok maradhattak”, jegyezte meg találóan.

A szülőföld elhagyása rettenetes volt. Azok életében, akik távoztak, pótolhatatlan úr keletkezett, és a csillapíthatatlan honvágy kíméletlenül kínozza őket. Az otthon maradtoknak sem volt könnyebb, hiszen a legkedvesebbek, a gyermekek vagy testvérek nélkül kellett élniük az életet, idegen állam fennhatósága alatt. Nekik nem csak a háború utáni szegénység sújtotta gondokkal kellett megküzdeni, hanem az anyanyelvért is. A magyar nyelv egy-két esztendő után, miután kiűzték a közéletből és az iskolából, a családba szorult vissza. A templomban lehetett még azt használni, bár egyes papok ott is megpróbálták korlátozni.

Nagyanyám családjában hosszan szorongást váltott ki a közeli rokonok távolra kerülése. Találkozásokra eleinte nem volt lehetőség, mert a távozásra kényszerültek anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy hazalátogassanak. Más állam fennhatósága alá kényszerült, tömegesen a szegényebb réteghez tartozó falusi embereknek pedig semmi esélyük nem volt utazgatni. A kölcsönösen küldött levelek jelentették az egyetlen kapcsolatot a korábban szorosan összetartozó, együtt örvendő és egy-egy veszteségkor egymást vigasztaló családtagok között.

Nagyanyámat nagyon bántotta, hogy a két világháború közötti években kapott levelek 1945 tavaszán elvesztek abban a zűrzavarban, amikor a közeledő front miatt mindenki rejtegette a még megmaradt élelmet, ruhát és egyéb holmit. Pajtákban, a burgonya és egyéb termés tárolására használt, földbe ásott „likban” bujtatták el szerény holmijukat és féltett emléktárgyaikat, akiknek még volt valami a tulajdonában. Nagyanyámnak a kapott leveleket és néhány fényképet tartalmazó kartondobozó sajnos elázott és megsemmisült. Annyira értékesek voltak számára a levelek, amelyek egy születés vagy esküvő bejelentését, valamint vallási szertartásokkal és más rendezvényekkel összefonódó élményeket rögzítettek, hogy több évtizeddel később, már nagyon idős korában is könnyes szemmel gondolt vissza megsemmisülésükre.

A második világháborút követő mintegy másfél évtizedben, főképpen a „Tito láncozott kutya” korszakban, a magyar–jugoszláv ellentét legsötétebb éveiben még levélcserére sem volt lehetőség. Időközben az elcsatolást közvetlenül megélt nemzedék megöregedett, a levélváltás gyakorisága csökkent. Főképpen a fiatalabb családtagokra érvényes az állítás, amelyhez a szüleim nemzedéke tartozott. Nagyanyámnak négy gyermeke volt, akik már csak hallottak a távoli megyékbe került rokonokról. Egy-két kivételtől eltekintve, személyes kapcsolatuk nem volt velük. Együtt eltöltött gyermekkor vagy ahhoz fűződő közös élmények sem kötötték őket egymáshoz. A korábbi testvéri vagy szülő-gyerekek kötődéshez a megváltozott helyzet nem volt hasonlítható. Nagyanyám ragaszkodásának köszönhetően, amelyet később édesanyám is ápolt, nálunk mégis megmaradt a rokonok iránti tisztelet. Ez annak ellenére úgy volt, hogy közben nagyanyám családja tovább osztódott. Levelek, üdvözlőlapok húsvét és karácsony alkalmából, valamint születésnapok idején a hatvanas évektől ismét rendszeresek voltak. Sőt a levelek száma több lett, mert nagyanyám legidősebb lánya, Margit néném Argentínába költözött a családjával, édesanyám öccse, Laci bátyám pedig Ausztria érintésével 1956-ban Kanadába szökött. A legfiatalabb gyermek, Rozika szlovén környezetbe, Belatinca ment férjhez.

A szülőföld elhagyását felidézõ, a családi és másutt talált levelekben felfedezett adatok, hírfoszlányok engem gyermekkorom óta nagyon érdekeltek. Nagyon fiatalon felismertem, hogy az első világháború utáni magyar nemzetvesztés egyik legtragikusabb következménye az eseményt megélt emberek soha be nem gyógyuló lelki sebeiben rejtett. Egyénileg adódtak eltérések annak megélésénél, esetenként akár közömbösségre is volt példa, de az érintett társadalom emberközpontú megoldásaira fittyet hányó, a békekonferencia rideg döntéseit meghozó „nagyok” cselekedete az érintettek döntő többségének a lelki világát nagyon sújtotta. Azt külön meg kell említeni, hogy a kisebbségi sorba kényszerültek az érzelmeikről évtizedekig nem beszélhettek.

Vendel bácsi beilleszkedését a Heves megyei környezetbe valamennyire segítette, hogy már a nagy döntés meghozatala előtt, miszerint nem akart Magyarországtól elszakított vidéken élni, komoly kapcsolata volt egy úgyszintén a Lendva-vidékről származó leánnyal. A felsőlakosi Zagg családból származó mátká, akit Szabó Vendel feleségül vett, a tágabb rokoni körhöz tartozott, ezért a dédszüleim ismerték. Később a húga is követte őt a magyarországi oldalra, miután – a gyakorinak nem mondható családi kapcsolatok ellenére – megismerkedett a fiatalabb Szabó testvérrel, Istvánnal. Pista bátyánk, ahogy a nagyanyám szólította, nős volt már akkor, azonban elvált a feleségétől, és – dédnagyanyám és az itthoniak erélyes tiltakozása ellenére – a bátyja sógornőjét választotta új párjául.

Amikor szorosabb kapcsolatba kerültem verpeléti és budapesti rokonaimmal, már más szelek fújtak a térségünkben. A nemzedékcsere akkorra már nagymér-

tékben befejeződött. A hetvenes évek végén még érezhető volt némi nosztalgia az ősök szülőföldje iránt, azonban Laci bátyám nemzedéke számára, természetesen, már Heves megye jelentette a szülőföldet, a szűkebb hazát. A Budapesten élő rokonságról is hasonló mondható el. A találkozásokkor felidéztek a szülőktől halottakat a Lendva-vidékről és a rokonokról. Tisztában voltak a megváltozott helyzettel, mégis hangoztak el utalások a szüleik által emlegetett, zsúppal fedett falusi utcatorokra, amiről gyermekkorukban meséltek nekik. Akkorra azonban a korábbi viskókat már az osztrák mintára épített, a vendégmunkások révén importált divatos családi házak váltották fel. Egyrészt kellemesen meglepődtek, amikor látogatásaik alkalmából szembesültek a muravidéki körülményekkel, másrészt, olyan véleményre is emlékszem, hogy – a nosztalgia hatására – sajnálkozva jegyezték meg, hogy a szüleik fiatalkorának hangulatába nem kóstolhattak bele.

Az egykor azonos országban és hasonló helyzetben lévő hevesi és zalai vidékek jellege is időközben megváltozott. A történelmi zalai határszél a közép-magyarországi régióhoz viszonyítva a két világháború között fejletlenebb területnek számított. A második világháború utáni szovjet megszállás időszakában azonban a magyarországi oldal, főképpen a falvak életszínvonala, lecsúszott a Jugoszláviához került egykori zalai és vasi területek színvonalához képest. Az emberek értékrendjére, véleményére e jelenség erősen hatott. A különbséget azok észlelték jobban, akik jártak a másik oldalon is. A változás okairól azonban kevesen beszéltek, és a legtöbbször pontatlanul.

Furcsa vélemények hangoztak el a hetvenes-nyolcvanas években a határ mindkét oldalán a két ország közötti viszonyról, valamint a másik ország helyzetéről. Megtörtént focimeccsek vagy kulturális kapcsolatok utáni társalgás során, amire az említett időszakban – ellentétben a vasfüggöny éveivel – már gyakran volt példa, hogy anyaországiak hangoztatták: „jól jártatok ti ottani magyarok az elcsatolással, mert fejlettebb vidékhez kerültetek”. Az 1980-as évekre a Muravidéken élők szociális és anyagi helyzete, szabadságérzete ténylegesen felülmúlta a magyarországi szintet. Az embereket az élet racionális kérdései befolyásolják a jólét megítélésénél, ezért nem vehető zokon, hogy Magyarországon élő barátaink a nemzeti kisebbségi létet szerencsés jelenséggént értékelték. Az érem másik oldalára, a nemzeti megmaradás gondjaira és az anyanyelv megőrzésének napi bonyodalmaira nem voltak tekintettel. Arról nem szólva, hogy mindenkinek nem esett jól az elcsatolás ilyen jellegű „felértékelése”. Verpeléti és budapesti rokonaink részéről soha nem fordult elő ilyesmi. Budapesten, a Benkics családban mindig annak ellenkezőjét tapasztaltam, akár Ilus nénimmal, nagyanyám unokahúgával, akár az ő határozottan magyar érzelmű férjével, Karcsi bátyámmal vagy a két nálam néhány esztendővel idősebb fiúkkal, Józseffel és Tamással beszélgettem. Tőlük mindig feltöltődve távoztam, és a nemzeti megmaradásra ösztönző buzdításuk is nagyon fontos volt.

A nemzeti szétfejlődés okozta értékrendcsorbulást a vidékünkön nagyon fokozta, hogy az emberek jelentős hányada büszkébb volt arra, hogy jugoszláviai kisebbségi magyar, vagy csak egyszerűen „muravidéki”, minthogy az egyetemes magyar nemzet részének tekintette volna magát! Hasonlóan alakult az, mint a bácskai és bánáti térségben. Az csak kevés embert foglalkoztatott, ami máig alig változott, hogy a magyarországi visszafejlődésnek külső, az országra rákényszerített okai voltak. A lecsúszást az 1945 utáni négy évtized okozta, és nem ősidők óta érvényes jelenségről volt szó! A saját akaratok ellenére több országba került nemzetrészek szétfejlődéséről és az amiatt bekövetkező nemzeti öntudatzavarról van szó e jelenség esetében, bármelyik oldalról tekintünk is arra. A nagyanyám „intelmein” felcseperedett fiataként mindig kellemetlenül éreztem magam, amikor barátaim azzal hancegtek magyarországi ismerősöknek, hogy nekünk mennyivel jobb a helyzetünk Jugoszláviában, mintha Magyarországon élnék. Az ilyen vélemény a szlovén önállósulás után sem változott.

A kisebbségi léttel persze én is azonosultam, hiszen beleszülettem abba. A velünk együtt élő szlovénokat, horvátokat azonban mindig tiszteltem, ezért nem véletlen, hogy nagyon sok barátom van közöttük. A magyar nemzethez tartozás azonban kiskorom óta szent ügy volt számomra, és annak megélését nem veszélyeztette, hogy egy másik országban kell magyarként élnem. Hogy így alakult a vidék sorsa, annak nem örültem, mert hamar felismertem az igazságtalan döntés jellegét és következményeit, de sok évtizedes távlatból, a nagyanyám nemzedékével ellentétben, belátom, hogy ezzel meg kell barátkozni. Azt sem vitatom, hogy olyan közeg, ahol a sajátod mellett egy (vagy több) másik nyelvet, kultúrát és életmódot megismersz, előnyt jelenhet a hétköznapi életben, és ilyen környezetben az emberben ténylegesen meghonosodik a „két haza” felvállalása. Mindennek azonban csak akkor van értelme, amennyiben a bölcsőbe ültetett anyanyelvet és egyéb örökséget óvni, ápolni és fejleszteni tudja az ember. Az ilyen sors azonban – sajnos – kisebbségi közegben igencsak nehéz és összetett „feladat”. Az első világháború után a szülőföldről elköltözők generációját ért lelki küzdelem, a szülőföld és a haza, valamint az új lakhely közé feszült kötődés megélésnek bonyolult összefüggésrendszere, ugyan megváltozott köntösben, a későbbi, kisebbségben élő nemzedékek létre is áttevődik, az anyanyelv megőrzése, valamint egy másik nyelv és kultúra ismerete által kialakult kölcsönhatással „fűszerezve”!

Az általam vallott nézetet, amellyel bizonyára sokan nem értettek, értenek egyet, nem tekintem saját érdememnek, hiszen annak alakulásánál meghatározó volt a családi miliő, valamint a szűkebb környezetem értékrendje. Mivel a muravidéki családok bizonyos részénél a múlt század hatvanas éviben a magyarság iránti vonzódás már megingott, vagy érezhetően visszaszorult, az akkor születő nemzedéket nem terheli felelősség a magyar kötődés esetleges hiányáért. A helyzet szinte va-

lamennyi, nem csak magyar, kisebbségi közegben hasonló, ezért az anyaországok határain kívülre rekedt közösségekhez tartozók száma, aránya az összlakosságon belül, és főképpen a közösség társadalmi súlya rohamosan csökkent.

A nemzeti kötődés iránti viszonyulással és a kisebbségi létről alkotott véleményemmel már gyermekként különcként számítottam. A környezetemben sokan, mivel jugoszláv szellemben szocializálódtak, a magyar kötődést csupán egy szempontnak tekintették a sok közül, amelynek ugyan részbeni hatását nem vitatták, de nem sorolták azt az életüket jelentősebben befolyásoló tényezők közé. Legalább annyira fontos volt számukra az osztrák közelség, a muraközi horvátokkal ápolott baráti vagy családi kapcsolat, valamint annak a „felismerése”, hogy a határ mentén a fejlettebb oldalhoz tartoznak, nem „az elmaradott magyarokhoz”.

Amikor a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben Verpeléten tartózkodtam, rendszerint nagy kirándulásokat szerveztek a tiszteletemre, és megmutatták nekem Heves megye jellegzetességeit. Felutaztunk autóbusszal a Kékes-tetőre, ahonnan napos időben pazar kilátás tárult elénk a megye déli járásaira. Visszafelé Sirokot is néhányszor útba ejtettük, ahol a várrom környékén sétálgattunk. Egy alkalommal ott találkoztam egy idős emberrel, aki, miután megtudta, hogy honnan érkeztem, nagyon megörült nekem. Elmesélte, hogy az első világháború idején az olasz fronton szolgált, és ott volt a híres caporettoi áttörésnél, amikor az osztrák–magyar és német alakulatok a kíméletlen vérengzések után áttörték az olasz ellenállási gyűrűt az Isonzónál, majd a Piavéig nyomultak előre. A hírhezt olasz front kiemelkedő győzelme felvillantotta bennük, talán utoljára, a központi hatalmak végső felülkerekedésének az esélyét. Másképpen történt! A háború a Monarchia szempontjából egy esztendővel később, 1918 végén tragikusan végződött.

Számomra a siroki ember beszédében az volt a legérdekesebb, hogy ő 1919-ben vörös katonaként részese volt az alsólendvai kommünellenes zendülés felszámolásának. A Tanácsköztársaság időszakában Alsólendván nem volt nagy sikere a Kun Béla nevével fémjelzett eszméknek, ezért a zömében konzervatív beállítottságú lakosság körében a polgári nézeteket valló ellenállók, több egykori monarchiabeli katona közreműködésével, néhány órára átvették a hatalmat. A fordulat azonban csak rövid ideig, mindössze néhány óráig érvényesült. Még azon az estén a közeli megyeszékhelyekről, Zalaegerszegről és Szombathelyről érkezett vörös katonai alakulatok visszaállították a korábbi állapotot. Abban az intervencióban működött közre a kedves siroki ember, akinek sajnos a nevét nem jegyeztem meg.

Az egypártrendszer idején a jugoszláv történelemoktatásban, hiányosan és egyoldalúan, volt ugyan szó a magyar proletárdiktatúráról, azonban annak a Mura mentére vonatkozó epizódjairól senki nem beszélt. A Muravidék magyar kötődésének bármilyen jellegű említése pedig abban az időben tabutémának számított, mert – az elcsatolás jugoszláv „igazságosságának” hangoztatása miatt – az első

világháború előtti és alatti objektív helyzetmegítélés nem volt a korabeli hatalom kedvére. A Mura mente 1919-es fordulatának politikai vetületeiről a környezetünkben alig beszéltek, én is csak néhány évvel később ismerkedhettem meg a korabeli eseményekkel. Azt követően raktam össze történelmünk összképében az alsólendvai ellenforradalmi megmozdulás mozaikjait, és annak keretében elevenedett fel emlékezetemben a siroki ember visszaemlékezése. Arra pontosan emlékszem, hogy a későbbi fejlemények ismeretében nem volt büszke a közreműködésére a vörös hadseregben, annak ellenére, hogy találkozásunkkor még az egypártrendszer időszaka zajlott. Valami olyasmit mondott, hogy „gyorsan felszámoltuk szegényeket, pedig jobb lett volna, ha erélyesebben ellenállnak”. Bizonyára arra gondolhatott, hogy akkor a vidék hovatarozásának a kérdése másképpen is alakulhatott volna. Utólag azonban elmondhatjuk, hogy az inkább csak rokonszenves vágyakozás lehetett, mintsem reális történelmi lehetőség, mivel a Lendva-vidék hovatarozása vonatkozásában sokkal mélyrehatóbb társadalmi folyamatok döntöttek. Éppen a magyarországi, ma már túlnyomórészt hátrányosnak minősíthető bolsevik jellegű hatalomátvétel volt az egyik fő ok, ami a Mura mente sorsára döntő hatással volt.

Számos kérdés fogalmazódott meg utólag bennem, amit szerettem volna feltenni a siroki embernek, mivel több mozzanata máig vitatott az említett „ellenforradalmi” eseménynek. Sajnos, nem jártam sikerrel. Egy alkalommal, legalább tizenöt évvel később, Laci bátyámékkal elmentünk Sirokra azzal a céllal, hogy újabb véletlenszerű szerencse kapcsán felderítjük az illetőt. Laci bátyám villanyszerelőként Sirokon dolgozott, és nagyon sok embert ismert ott, Erzsi nénim pedig úgyszintén jártas volt a szülőfalujában. Az volt azonban a baj, hogy amikor én az idős emberrel beszélgettem, ők éppen az egyik ismerőshöz betértek néhány percre, és a beszélgetőtársamat nem látták. E fontos információ nélkül pedig az egész próbálkozás sötétben zajló botorkálásnak bizonyult, és nem járhatott sikerrel. Nagy a valószínűsége, hogy akkor az idős ember már nem volt az élők sorában.

Verpeléti tartózkodásom során egy nap mindig Egerre volt lefoglalva. Eleinte Laci bátyámmal és a fiával, a „kis” Lacival jártuk végig a hangulatos utcákat, de arra is volt alkalom, hogy Verpelétről egyedül utaztam autóbusszal a városba. A Dobó téren órákig tudtam ácsorogni, és az Eger-patak keskeny hídjára támaszkodva figyeltem az embereket, vagy tekintetem elkalandozott a minaret felé vezető utcába. Közben elsétáltam a bazilikáig, ahová minden alkalommal betértem. A várban mindig megpróbáltam felidézni Eger ostromának mozzanatait, helyszíneit. Tisztában voltam vele, hogy Gárdonyi Géza regényének sok hőse fikciós személy, mégis gyakran eljátszadotam a gondolattal, hogy a vár alatti alagút valamelyik folyosóján szembe jön velünk Cecey Éva. Mi tagadás, kamaszként, én is szerelmes voltam Gárdonyi hősnőjébe, főképpen azt követően, hogy a regény alapján készült filmet is megtekintettem. Aligha én voltam az egyetlen, akit a rendkívül csinos, akkor még

fiatal színésznő, az Éva szerepében remeklő Venczel Vera lenyűgözött. Bornemissza Gergellyel úgyszintén szívesen találkoztam volna a Sándor-bástyán, hogy Dobót ne is említsem. Sinkovits Imre alakítása a filmben ma is felemelő élmény számomra, akárcsak egyéb film- és színházi szerepeit is különleges esztétikai élményként tartom számon.

A kiváló színművésszel, Sinkovits Imrével a későbbiek során néhányszor volt szerencsém találkozni. Az Anyanyelvi Konferencia különböző programjai keretében több órát eltölthettem a társaságában. Egerben is voltunk együtt. Hétköznapi „köntöseben” is nagyon a szívemhez nőtt. Máig könnyfakasztó élményként emlékszem a halálhírére. Mindössze három-négy héttel előtte egymással beszélgetve sétáltunk a Margit híd pesti oldaláról a Margitszigetre, egy ott szervezett kulturális rendezvényre, és arról egyeztettünk, hogy Imre a következő hónapban az akkoriban még rendszeres alsólendvai irodalmi pódiumműsor vendége lesz. A Muravidéken nagy izgalommal vártuk a „nemzet színészt”, és ő is örült a műsornak, mert többször megjegyezte, hogy az általa látogatott határon túli magyar tájegységek sorából a Muravidék mindig kimaradt. Közös óhajunk, sajnos, nem teljesült, mert a tervezett műsor előtt egy-két héttel – kedvelt helyszínéről, a színpadról – elragadta őt a könyörtelen halál.

Amikor a rendszerváltás után a feleségemmel és gyermekeimmel jártunk Egerbe, a fiaim rendszeresen ragaszkodtak a várlátogatáshoz. A vári programok keretében számukra is nagy élmény volt egy csatajelenet felidézése. Az ő fantáziájuk elsősorban az irodalmi mű alapján készült filmből táplálkozott, bár a regényt, vagy legalábbis a fejezetek zömét ők is elolvasták. A várban tapasztalt hangulat akkor is elragadott mindnyájunkat, mert ott az ember – ha csak virtuálisan is – a kései középkor miliójébe lophatta be magát. Az egeri várban mindig nagy büszkeséggel magyaráztam, bárkikkel jártam ott, hogy a főbejáratnál a törökök elleni 1552-es csatát felidéző dombormű alkotója Zala György, az egyik legnagyobb magyar szobrászművész, Alsólendva neves szülötte. Az alkotás, amely eredetileg a Hősök terén sorakozó történelmi személyek között I. Ferdinánd király szobra alatt díszelgett, azt követően került az egeri várba, miután a huszadik század ideológiai és politikai pálfordulásai után a Habsburg uralkodókat végérvényesen „kiűzték” Magyarország talán legismertebb teréről. A Zala-dombormű szerencsére méltó helyre került, és máig eszmei kapocs Alsólendva és Eger, valamint Zala és Heves megye között.

A hevesi rokonok az elmúlt esztendőkből lassan elfogytak Verpelétről. Ma már a Szabó portának is új tulajdonosa van. Ez az élet rendje, mondhatjuk, hiszen Vendel bátyám és nemzedéke már több évtizede eltávoztak közülünk, a kedves Erzsébet néni is kiköltözött a Feldebrőre vezető út menti temetőbe. Laci bátyám idős korára másutt, a fia mellett talált otthont magának. A hevesi kisvárosban már csak nagyon kevesen tudnak a „kaporokról”, arról pedig, hogy miért és mikor kerültek Verpelétre és a

megyébe, pedig már bizonyára senki. A száz esztendőnek minden vonatkozásban érződik a hatása.

Azok, akiket érdekel a történelem, többnyire értik, hogy milyen sors jutott annak a több százezer embernek, köztük a Mura mentéről származóknak is, akik egy, a nagyhatalmak által meghozott, a magyar nemzeti érdekeket jelentős mértékben mellőző döntés következtében a szülőföldjük elhagyására kényszerültek. Az onnan elűzöttek vagy elköltözők lelki sérelmének mélységét utólag a korábinál is nehezebb megállapítani, akárcsak a sok millió elejtett könnycseppek számát sem tudjuk meg soha. A huszadik század nemzedékeinek távozásával e keserves emberi sorsok emlékét majd örökre hermetikusan befedi a felejtés fátyla. A történelmi emlékezet alakítói megállapítják a pusztá tényeket és számokat, akárcsak a muhi vagy a mohácsi tragédiák esetében tesszük azt. Amint időben távolodunk a huszadik századtól, a folyamatosan zsugorodó földrajzi területen mindig tompábban látjuk annak részleteit. A magyar állam határain túl mindinkább más nyelven, más szemszögből és más érdekeket szolgálva teszik azt. Az egykor magyarok lakta határon túli régiókban ma már olyan emberek élnek többségében, részben magyar gyökerekkel, akik keveset tudnak a magyar történelemről. Sokan nem értenek már magyarul, és furcsállják, hogy a környező országok határ menti térségében magyarok élnek. „Ugyan hogyan kerültek ők ide?” – tette fel az elmúlt esztendőkből tanárainak többször a kérdést néhány alsólendvai diák. Ha a nagyanyám nemzedéke hallaná ezt, a szíve hasadna meg, vagy dühében elevenen a föld mélyére számúzná magát.

A fiatalabbak jelentős hányada az egykori eseményekre másképpen tekint, vagy közböbök iránta. Nemcsak az ún. határon túliakról van szó, hanem az anyaországban is akad arra példa. Mindez ott motoszkált gondolataimban, miközben a verpeléti temetőben, magányosan, bámultam Vendel bátyám és a neje sírkövét. Mellette egy magas fenyő nyúlik az ég felé. Megérintettem a tenyeremmel a vastag faóriást, és néhány másodperc után kellemes melegséget éreztem ujjaimon. Mintha valakivel kezét szorítottam volna. Vendel bátyámnak nem sikerült élete során megszorítanom a kezét, talán azért melegítette azon a kora tavaszi napon kellemesen tenyeremet a sírkő melletti fatörzs. Talán képzelődtem csupán, mégis elégtételt éreztem a szívemben, és azt suttogtam az I. világháború utáni hazakeresőknek, az összesnek térségünkben, hogy lelki gyötrelmükre emlékezve mindenütt otthon érzem magam a Kárpát-medencében, ahol magyarok élnek. Verpeléten különösképpen!

Merengésből felszenderülve észleltem, hogy közben cseperegni kezdett az eső. Búcsúzóul a másik tenyeremet is a fatörzsre helyeztem, aztán keresztet vetettem magamra, és elindultam az autóm felé. Gyöngyös felé a régi úton közlekedtem, akárcsak egykor autóbusszal szoktam. A Mátra alatti települések sorrendje visszafelé fordított volt: Verpelét, Kiszána, Domoszló, Markaz, Abasár, Gyöngyös, amit soha nem tudok elfelejteni!

Olasz Valéria

A vers

Mily sokáig várt rám,
bolyongott szívem körül,
hullócsillagok közt árván,
mire végül felfényesült.

Perseidák éjszakáján
beteljesült az ősi karma,
szívembe engedtem az árvát,
szavaimmal betakarva.

Dédelgető anyja lettem,
csitítgatom lázadását,
hogya felnőtt, elengedem,
féltnve nézem szárnyalását.

Áprilisi Európa

Bolond idő, bolond idő,
áprilisi Európa!
Kedvezőtlen a széljárás,
viharos a béke-zóna.

Leplet terít le az éj
lelkünk Golgota-hegyén,
fénybe lopakodik a remény.

Sziklát görget százezer honfitárs,
Krisztussal keresi a tiszta forrást.
Ó, szülőföld, adj még inni
mindnek, aki tud még hinni!

A mi húsvéti keresztünket,
áprilisi Európa,
oly nehéz ma vinni,
kiálltunk már ezer évet,
kiáltanak mai Júdást,
hamis eszmék feszítenek!
Ó, Krisztusom, ez a kereszt
ne legyen még a mi fejfánk,
ha feltámadsz, adj ránk áldást!

Hazai réten

Ezért a zöldért vagyok
képes még szeretni,
ezekért a lombokért,
hol ellenszélben is
kipattan a rügy,
hol szemöldökét
felhúzza az ég,
és nem hódol be tölgy
a pusztulásnak,
árnyat ad fáradt időnek,
és konokul hallgat,
ha faggatva nekidőlnek,
mert büszke magyar
ez a táj is!

Sóhajtó gyökere,
ha fáj is,
újra és újra kihajt,
csend az orvosa,
kérges sebeire
gyógyírt hoz a tavasz!
Ezért a zöldért vagyok
képes még szeretni!
Lám, nem fásult
el a lélek!
Képes vagyok még
hittel leheveredni
szemben az éggel,
itt, a lombos árnyak alatt,
hazai réten!

Magvető

(olaj, vászon, 2009)

Vitéz Ferenc

Rigónyi árnyék

(In honorem Arany János)

Arany nyomában gyalog megyek bizon',
a talpam elkopott csikorgó grádicson.
Azt hittem, fel kell jutni a toronyba,
hogy messze lássak,
s nem vettem hasznát hímes és goromba
izgágaságnak.

Az étellel megjártam mára én is:
a könyvespolcomon sok árva tézis.
Hitettek tűzzel, félelemmel, lenge
holddal és a nappal,
pedig beérném sajtó reggelente
már egy kis vigasszal.

Arany zöldellő fészkébe vágynék –
lennék bár csak ott egy rigónyi árnyék.
Útra kelnék a gyűrűző széllel,
s lehullanék az *őszi-kék* levéllel...

aranyos rigmusok

(...)

aranyozott reggelek
moccannak meg aranycsókkal
aranyimák csöngenek
megszelídít aranyóhaj

aranyeső aranyhaj
arany metszés arany szabály
nem keres már az angyal
mindig tudja merre talál

aranybárány aranyút
aranyfüstös aranyfonat
közelít az alagút
megriad a lassú vonat

aranylemez aranylánc
aranycsillag aranycsapat
nem múlhat el ez a tánc
szívem zárja aranylakat

aranyalma aranyhíd
aranyálom aranyszellő
e sok arany sem vakít
éppen elég éppen kellő

aranyfolyó aranyméz
aranytündér arany sárkány
nem élhetek szanaszét
kell a mese aranyármány

arany sziget aranykor
aranyfény és aranylélek
nem vakít el aranypor
aranytükörbe ha nézek

aranykalász aranyhegy
aranyember aranyat ér
aki mindig arra megy
ahol arany szívét remél

aranyműves aranyősz
aranyhímző aranykezek
az idő majd megelőz
porból lettem porrá leszek

aranyásó aranytűz
aranyágon aranyvarázs
isten ujja kibetűz
s rám terül az arany palást
(...)

Gősi Vali

Túl az üveghegyen

(visszatér(Ő)-rímelő 1.)

emlékszem ültem a játszótéren
elrévedeztem a boldog léten
akkora voltál csak mint egy alma
akkorcska élet a Nagy Egészen

üldögéltem a hűs fák tövében
homokoztál s én ámulva néztem
ahogy éppen a sárga vödör
felemelted nyögve nagy-vitézen

hatalmas volt s te olyan parányi
lehetetlenség volt rád találni
úgy elrejtőztél a vödör alján
(akkor is szerettél bújócskázni)

és férfi lettél – világot látott
(itt árválkodik a kék lapátod)
az üveghegyen is túlra mentél
talán meglelted időtlen álmod

Mint egy varázslat

(Anyámhoz – visszatérő rímelő 2.)

Nefelejcskék álomban láttalak
a régi kertben, almafák alatt.
Arcodon égszínű angyal-mosoly,
a felhőkből éteri dal fakadt.

Néztelek tágra nyílt gyermekszemmel,
vártam, hogy indulsz, felém igyekszel,
elhozod újra a nyár melegét,
s a halódó fényt életre kelted.

Gyönyörű voltál, mint egy varázslat;
a belém szorult maroknyi bánat
egyszerre csak könnyedén felszakadt,
s eltűnt veled, míg néztem a fákat.

Miért, mama?

Fecske-fiakat búcsúztatni
lombhulló őszön mindig temetni
valakit sírva összeborulva
nem kísérsz mama...
apám is sírban
sorsunkat őrzi
imakönyv lapja tűnt illatát rejti
zsoltáros hangja szép hagyatéka
felhangzik néha még
csendesesen
sötét álmatlan éjeken

Fejfáját öelve szólongatni
– ne fájjon úgy hogy elszakadt
tőle is életfonalam –
nem jössz velem
kínsikolyban az életem adtad
árvadat hűtlen' mégis elhagytad
nyikorgó magányos kapunál
nem várod jöttömet soha már
miért anyám

Átlényegülve hófehérbe
kovászt sem lehelsz új kenyérbe
szivárvány-égbolt andalít
a hiányra könnyű szél simít
ölelés-emlékű gyógyírt
hajad színére éjsötétben
fekete fátylat szó a csend

Hangod zenéje szökik az éjben
félszegen átoson
sejtelmes álmomon
miért hagytuk hogy így legyen
miért mama?

Fellinger Károly

Fullánk

Akárhogy is alakul,
az állandóság
nem bírja idegekkel,
körbe, körbe járja Istent,
aki nem képes kilépni
a bűvöletből.

Hát itt tartunk,
a kezünkben egy üres
sótartóval,
idomított kilométerköveink
terelgetve.

Giccs

Hiányzol,
ahogy a napnak
a szem,
s miért ne lehetne
az pont az én
szemem,
amikor nem
veszlek észre.

Leltár

Az ablakomból rálátok legalább
négy másik ablakra, ilyen az élet,
pontosabban nyomorult élete a
felvidéki magyar költőnek, aki
az apja sírjával szemben, egy másik
síron, ami háttal az apja földi
nyughelyének, rátalál két parányi
porcelán elefántra, a fekete
ormánya felfelé áll, így aztán
akárcsak a bimbózó holtak, ő is
fontolóra veheti, valójában
ötven százalékos rá az esélye,
melyiket érintse meg önzetlenül.

Lélegzet

Apám, amikor még nem hallucinált,
ha elmentem anyámmal
bevásárolni, egyedül maradhatott
a házban, ilyenkor tudott örülni úgy
igazából mindennek, újra felfedezte
a padlás zegzugait, lement a pincébe,
a lopóval borhoz jutott az üvegballonból,
szeretett egyedül maradni, hisz
lehetett szórakozott is, senki sem tette
neki szóvá, most, amikor naponta
kilátogatunk anyámmal a sírjához,
nem megy ki a fejemből a gondolat,
hogy tudott volna örülni ennek,
újra egészségesnek és szabadnak
érezhetné magát, olyannak,
akiben megbízhat az ember,
akit magára lehet hagyni.

Kint és bent

(Bobory Zoltánnak)

Lefekvés előtt bezárom a bejárati
ajtót, majd elé tolok egy karosszékét,
elfelejtettem már, miért is,
de köze lehet a biztonsághoz,
az esetleges bűnbeeséshez,
vagy az eredendő bűnhöz,
mint a papucsnak a lábhoz,
amit meg az ajtó előtt hagyok
a szobában, ahol apámmal alszom,
hogy észrevegyem, ha közben
ki akarna osonni, hisz nem lehet
magára hagyni a bajával,
attól rettegve, még belelép
papucsomba, s beleül a karosszékbe.

Emlék

Az elmúlás törzsébe vésem a neved,
amilyen ügyetlen vagyok,
bevágom a mutatóujjam,
kibuggyan a vér,
bizonyítékul, hogy a jövő
mindent magának követel,
közben észreveszem, hogy a
fába belenőtt
a szilikon zsinór,
valaki, attól tartva, hogy kidönti a szél,
levert a facsemete
mellé egy megbízható, rozsdamentes
acélcsővet, s hozzákötötte
a cseresznyefához.

Csáky Anna

Őszi lángok

Tüzet gyújtottunk a kertben:
hullanak a halott virágok,
zörgő levelek, s szél ha lebben,
évig emeli a lángot.
Holnapra tán esik majd,
csapkod a szél erősen,
bánatom oly szelíd, halk,
mint levél-sóhaj arany-őszben.
Verdesett színt belé a sárga
a sokféle zöld helyébe,
nincs szükség már cicomára:
füstként lebeg fel az égbe,
elég a tűzben szomorúan
a nyári pompa minden éke,
s e szeles-esős háborúban
eloszlik a nyár ma – vége.

Úgy mentél el...

Úgy mentél el, oly halkán, csendesen,
mint bársony-puha szellő búcsúzik a nyártól,
sebzett krizantém álmán könny terem,
s a sápadó bokrokon őszi-bús bogár szól.

Úgy mentél el, mint végtelen talány
hulló falevélbe zárva, sejtelem-lágyan
vonuló egek hűs boltozatán
a homály inge mögött haldokló sugárban.

Úgy mentél el, hogy vérzik, ami volt,
a legkarcsúbb torony, a lélekbe szótt bánat
elejti súlyos harangját, sikolt,
s könnyeink hideg köveket mosnak utánad.

A lélekmadár

Ma megint egy sirály röppen,
sikolt föl a szürke ködben,
ma megint kevesebben vagyunk,
titok, homály, köd holnapunk.
A sors kiszámol: nagy játékmester,
kezébe kerülsz majd te is egyszer,
pecsétet üt a holt nevére,
s egy romba dőlt test a bére.
A lélekmadár viszont fent rikoltoz,
semmi köze a tegnapi holthoz,
reszketeg lángú örökméccsel
világít, testtelen köhéccsel,
szárnya a kéklő eget írja,
s a végtelen úr a papírja,
számára az idő kiürülő pompa,
mintha immár nem az övé volna.
A lélekmadár szárnyal, ég- és földközi,
tolószék, mankó többé nem köti,
a könny, a kín, a sok balga gond
alatta morajlik, zúg, jajong,
ő mögötte hagyja bánat-gond szülőit,
szemében a tenger tükröződik,
útja a Végtelen honába vezet,
s tenyerén hordja az Emlékezet.

Fazekas József

Ernyőt feszít

Már kezdi a sárga
bús énekét
zörög sündörög
a pille remény
gólyafióka bambul
a szélben
s titkokkal teli
a sűrű reggel

titkokkal teli
minden napom is
fejteném
míg forog szüntelen
e mágikus színerék
szívemre új zajok ülnek
s a nyár forrósága
minden színével
vigaszul
a sárga ének
halk bánatára

új erő tölt el
ernyőt feszít fölém
a maradék
pille szárnyú remény.

Vakít az alkonyat

Vakít az alkonyat
az éjjel énekel
robognak nappalok
távol a félelem

körben gond-zajok
ébredő virágágy
halkan mormolom
hál' Isten van tovább.

A fekete maszk

(olaj, vászon, 2016)

Több marad

Inkább adj
úgy több marad
nem is tudod
csak szabad vagy
nem kötöz rabbá
vamos szándék
behullja magát
a szakadék
s növekszik benned
a lélek
a töröttek
újra épek

legyen csak
egy filléred
add jó szívvel
az öröklétbe
fölrja Isten
erős lettél
legyőzhetetlen
adni tudsz
bilincsed sincsen
látsz mint a
kigyógyult vak
messzebbre
mint a vágyak
adj és ne nézd
kinek
ha filléred sincs
ott a szeretet.

Esti szivárvány

Esti szivárvány
fénylik az égen
örömbe vonja
a múló napot
hiába szürkül a
magas sötétre
ez a fény örökre
bennem ragyog

ritka fénycsoda
szerencse fia
akit most átölet
ez alkonyi fény
mire ő újra itt
szórni színeit
ki tudja mikor
titok rejtély.

Szekeres Mária

A csönd mélysége

Egy pontban állok végtelen idők óta.
A kezdetek pontjában, mely homályba vész.
A végtelen Idő mossza lábam – gomolygó
örökkévalóság ez a percnyi csönd...

Szent Ferenc vidám volt?

Vidám volt Szent Ferenc?
A szegénység szabadsága, vidám is?
Közelítek hozzád, egyszerűséget
birtokló, mélységben járó.
Bankok és számlák között
bukdácsoló napomban,
kimerülve, leülve szobrod nézem,
és beszélek hozzád. Kérem
vidám szabadságod itt, e század
röhejes vesszőfutásain, mely
egyre gyorsabb ütemben
danse macabre-ra vált át.
Mert még nem tragikus a helyzet,
megoldhatóak anyagi kínjaim,
kissé élvezem is e játszmát,
sokunk sakkozgató játékait,
míg eme mozaik játszma befalja
szabadságunk üde foltjait.
Fellélegzek, és elengedek mindent:
gondolatban szabadságod hajójára szálllok,
menekülve a fojtó, nyomasztó levegőben,
s ugyanitt, de már lélekben másutt, lerázom
korom bilincseit. Hozzád szegődöm csendben.
Indulhatunk, egy világos úton. Hajnalodik...

Aknay Tibor

Kényszerzubbonnykeringő

Nem szállhatsz ki,
ez az utolsó.
Már zene sincs,
csak a lendület,
az imitált ölelés.
Hervadó hiányvirágok,
pár leejtett kesztyű
és
ottfelejtett szavak
a válladon.

Hogy ölelhetném át a csöndet

Hogy ölelhetném át a csöndet,
hogyan ne vacogjon a félelemtől?
Az alkony árnyaitól
hová bújhatnék?
Ki védi meg az igazakat
a lélekgyilkos
fölösleges szavaktól?
A szelídeké az ország –
de addig mi lesz, Uram?

Szilánkos éjszaka

Szilánkos éjszaka.
Bolyhos, semmi vágások
futnak a fénytől.
Körülvesz a
börtönrács idő,
sirályok csőrében
könnyű zsákmány a reggel.

Útszéli kereszt

Országút.
Bedőlt kerítés mögül
barackfa szoknyája villan,
színével örül.
Mellette kőkrisztus
lábánál görnyed Mária.
Halott reményt ringat,
könnye csillagok harmata.

Négysoros

Gerinc-tört idő,
tükörmagány.
A lélek behorpad,
szavaink szétgurulnak.

Ráolvasó

Fenyőfámnak ága hajlik
toboz szemű ága hajlik
tű ujjbegyű ága hajlik
gyanta fogú ága hajlik
mintha volna ága karja
mintha ága betakarna.
Fenyőfámnak ága hajlik
rigóbölcső ága hajlik
felhőfésű ága hajlik
esőgyöngyös ága hajlik.
Fenyőfám a tűhajában
napot visel ágbogában
s mezítelen csillag éjjel
beszélget az éji széllel.

Balassi

Születésre úrnak, istenes latornak, halálodban pórnak,
énekeltek hűnek, ország-faló bűnnek, bajvívónak, jónak,
voltál díszes sólyom, szél-taposta lábnyom, vers szeretők ágya,
az jó hírért s névért, az szép tisztességért, magad hagyta hátra.

Játékos...

A ház, a kert, az út a lomb,
a kő, a víz, a fa, a domb,
a föld, a hang, a csend, az ég,
az éj, a nap, a gond, a rét,
az egy, a sok, a lesz, a volt,
az áll, a megy, az él, a holt,
a láng, a tűz, a hús, a jég,
az új, az ó, a múlt, a rég,
a vad, az ősz, a fél, a mersz,
a száj, a szem, a szó a vers.

Vesszőfutás

Reménytelenség.
Mindenki üt.
Nyalogatom fájdalmimat.

Apokrif

Madonna a buszmegállóban.
Fiát nem fogják megfeszíteni.
József sem ács.

Lilom

(olaj, vászon, 2016)

Bognár Anna

Hamlet nagymonológja... másképp

Lenni, vagy nem lenni...,
 ez lerágott csont már, (koponyára mutat)
 koponya a kézben, az agyam egy lomtár,
 magasröptű gondolatok, nyűg-nyilak cikáznak,
 lelkemben makacs pro-kontrák vitáznak.
 Érzem a halál közelítő szelét,
 annak, amit mondok, bár értenék a felét,
 elragad az örvény, beleremeg lábam,
 vagy szelet azért érzek, mert huzatos a házam?
 Biztos, ami biztos, megmérem a lázam!
 Haljak most én meg, vagy kard ki, vesszen más?
 Vagy mindenen segít az antidepresszáns?!
 Vegyük számba gyorsan, ami vacak itt lenni:
 dán királyfiként nem túl sokra vittem,
 atyám a sírban, bár lelke háborog,
 úgy látom aggasztja őt még pár dolog,
 szellemként kísért, ki hallott még ilyet?
 Az ideg ettől néha az ágyból is kivet.
 Anyám olyan furcsa, le sem telt a gyászidő...
 ha bármit kérdezek, mesterien hárít ő,
 Claudius sunyi...miért kell velünk így bánnia?
 Félek tőle olykor, vagy ez üldözési mánia?
 Ophelia csinos lány, az orra picit fitos tán,
 lehet, hogy én is tetszem neki?
 De miért jár a kolostorba hetente ki?!
 Néha kicsit sápadt, szomorúan merengő,
 máskor kacajától hangos a palotakerengő...
 Meghalni, elszunnyadni, lehet, hogy nem nagy ügy,
 lehet, hogy víg lesz végső órám, ha üt,
 lehet, hogy nem rossz hely a nem ismert tartomány,
 tucatjával érkezik a sok lélekrakomány,
 lehet, hogy meghalni nem csapás... adomány?
 Egy dolog aggaszt csak, túl sok itt a „lehet”,
 hogyan mondjam törömnek, nosza, uccu, mehet?
 Csak feltételes mód, és bizonytalanság,
 lelohadt bennem a vidor kalandvágó.
 Kínozz tehát sors, bátran neved ki,
 csalárd csapda-hálót reám ne vedd ki.
 De csitt, valaki jó, ismerős a lépte.
 Ophelia, szép hölgy, élek, s halok érte.

Nolite timere!

A rettegés, mint parányi törpék,
felemészt, hajlott hátú, görbék,
ülnek a lépcsőn, vak manók,
félelmeimből föl-föl vakkanók.
Szajkózzák, ismétlik; külön szólamok,
túlkiabálom: „Hallgass, én jó vagyok!”
Folytatják egyre: „Pusztulj és égj el,
tántorgó árnyaktól sűrű az éjjel,
mi itt leszünk végig és nem hagyunk el,
nincs, ami megvéd, nincs az a bunker!
Ezer veszély, átok, babona,
érezd hogy szorít a rácsos kaloda,
lelkedet tépni zsongó lakoma,
üres a lényed, kongó palota.
Miénk vagy egészen, furcsa báb,
agyadban táncol sok kurta láb.
Mi üljük a tort ép elméd fölött,
akaratod már szerte-szét törött.
Az utolsó szó jogán kívánsz-e szólni?”
„Sic transit gloria mundi.”

Csontos János

Lélekkufár

Pókerarc vagyok és kimért:
ki ad többet a lelkemért?

Senki többet? Az alkuszok
szenvedélye fel-felbuzog.

Portékámat, e tompa asztrált
kínálom: becsszó, alig használt,

itt-ott tán furdalt, lyuknemű,
mégis úgyszólván újszerű.

Vannak énnálam jobb kofák,
sóderbányászok, jópofák,

mind megmutatja, míg dumál,
mi mindent tud egy üdvkufár.

Fausztusz immár nem leszek
és az árból sem engedek:

eladó-kedvem fénnel oszló,
éhen veszhet tőlem Mefisztó.

Sejtelek

A Kétszáz Évesnek

Életem ötvenötödik évében
tud engem az Isten ingázó révében
áldom bölcsességét tücskösen kérészen
hálával mi jóban volt s lehet még részem

Lamentációk

Ha a szénád végre rendbe jön,
túloldalón toronymód ledől.
Ábrándozzál csak déli verőn:
hadak sorjáznak észak felől,
ropognak srapnel-parancsszavak.
Erre nincsen barátságos égtáj.
Azt mímelik: rád haragszanak,
ám a vektoruknak nincsen rég már
iránya, csak bökdöső hegye.
Lomha a szív, untató a szcéna.
Pang az élet, fülledt és henye,
s minden oldalról úgy szúr a széna.

*

Vezér híján meddő a vezércsel,
szaggatott a posztó-terepasztal.
Egy lefolyóba csorogni kétszer:
a kanális-kozmoszban marasztal,
honnan nincs kiút, sem leskelés.
Kánon lesz a bűz esztétikája.
Ez a munkátlanság, s nem kevés:
ki nem céloz, az is eltalálja,
pláne, hogy a lőlap légyszaros.
Úgy halsz el, mint bendőben a dallam.
Koraszülött légy vagy túlkoros:
garantált a röpke lélektartam.

*

A művészet: anomália.
Mint mikor a test mozdulni lázad;
bár repesne, meg kell állnia,
s félelemszag tölti be a házat.
Normálist sem érdekel a norma,
a szabály csak áthágásra jó,
bizsergésre mit sem ér a plomba,
lakod zátonyra vetett hajó,
ott napoznál szivárvány-atollon.
Szomszéd sziklán szilikon-szirén
sajnálkozik a szánalmas trollon
s eltempóz az álmok farvizén.

Gacsályi József

CARPE DIEM

Arra megyünk, hol a völgy ki-kibukkan, mert az akácok hagyják látni a távoli, domb koszorúzza mezőket. Nézd csak, a fényes július izzik a földeken, itt még érik a búza, a rozs, de az árpát már learatták, s messzire szerte gurultak a szalmatekercecsek a tarlón. Nagy szemeikkel fölfele néznek a Napra a napraforgók, s ezt az aranytengert a sötétszínű szőlők átölelik hűvös szeretettel. Fönn a magasban villanypóznán golyacsalád tesz-vesz, komoly útra készül a fészken. Héja a fán ül, lesve a prédát.

Látod, e táj mostan szép, benne a múlt is a mában, benne a holnap, s mind, ami van, volt és a jövő is: élet a búzában, meg a rozsban, s bennük a tarló. Hordja e nyár a tavaszt, ám még viselős a jövővel.

Átsuhanóban egy őzbak megkoronázta e percet:
– CARPE DIEM! Ragyogása üzent, és már eliramlott.

A kastély titka

(olaj, vászon, 2017)

Szakolczay Lajos

Szerkezeti villódzás, montázsjáték

Árkossy István kiállítása a Duna Palotában

Árkossy István nagyszabású álomlátása (*Reneszánsz portrék*) után újra egyet fordított az idő kerekén. Visszatért volna a mába? Azt azért nem mondanám. Ami bizonyosság: a múltat és a jelent összekötő időhintája olyan új – nyilván a bravúros rajztudásból eredő – tere-numra vitte, amelyen a „régijű” látásmód egészen különös műveket eredményezett. A montázslét precíz rajzolata, motívumbőséggel ad biztonságot – feszes szerkezettel – az új festményeknek. Amelyek kemény rajzi képi világuk okán nagyon is különböznek a korábbi pályaszakasz szürrealitásba emelt kastélyaitól, tornyaitól.

Talán a művész azért állította ki a kisebb teremben – nem annyira rossz bevezető – grafikáit (ceruza-, szén- és tusrajzait), hogy érzékelhessük a korábbi és a mai arc rokon vonásait, unikum képfölépítését. Itt nem is annyira a két olajgrafika (*Álom I–II.* – 2006) ugyancsak a szürrealizmus felé hajló folttechnikájára gondolok, hanem azokra a rajzokra – elsőbben is a *Kupolára* és az *A toronyra* – mindkettő 2003, szénrajz –, amelyeknek fényvilágában, Itália ajzó szépségeire emlékeztetve, föltünedeznek a klasszikus műveltséghez bizonyos motívumai, oszlopai.

Szó se róla, az egyvonalas rajzot Dali (és Picasso?) eleganciája felé fordító az *Az idomárnak* (1991, tus, ecset) és a szintén ebbe a vonulatba tartozó *Vágtának* (1990) is megvannak az értékei, de Árkossy fénnel telített álomvilága a bonyolultabb szerkezetű, motívumokban sem szűkölködő művekben karakteresebben jelenik meg. Ilyen a 2008-as ragyogó ceruzarajz, a *Fénysugár*. Tehát a grafikai sejtelem jellemzi – amely sohasem a rajzi bizonytalanság velejárója, hanem a bravúros vonalhálóban megképződő invenció látása – az itt látható korábbi műveit is.

Amit eddig szemléztünk, azt jobbra tudtuk, ismertük, hiszen Árkossy évtizedek – Erdélyből való áttelepülése – óta a kortárs magyar képzőművészet jelese. Viszont ami a nagy (Falk Miksa) teremben szemünk elé tárult, az újdonság. Nem véletlenül kapta a tárlat *A játék szelleme* címet, hiszen a művészi megújulásnak, a képzelőerőt tornáztatva, lényeges motorja a felhőtlen játék, illetve az ebben a burokból új arccal megjelenő történelmi, filozófiai, szakrális stb. tartalom.

Nem is annyira a témagazdagság nyűgöz le – a három nagyméretű (120×120) festmény, a *Szent Antal* (2014), a *Szent György* (2016) és a *Szent Sebestyén* (2017) oltárképnek is becses volna; a *Bohóckirály* (2016), a *Commedia dell' arte* (2017), *Az erdész* (2017) és a *Kék majom piros hóhullásban* (2016) harlekini vonásokat mutat, míg a *Vermeer szobáját* (2016) s az *Ikaroszt* (2015) a klasszikusoktól örökölt

halhatatlan motívumkincs, s nem kevésbé megjelenési formája avatja különleges szépséggé –, hanem az új korszak látomásainak friss, szokatlan formája.

Ehhez hasonló „montázsképekkel” többen kísérleteztek, s ha például Bálint Endre vagy Országh Lili újságfotókból, hírlapmaradványokból készült más irányú (tematikájú, látásmódú) ragasztott montázsait idevesszük – és ide, nem meglepő módon, Korniss Dezső „montázsfestményeit” is –, azonnal előttünk a különlegességekben ugyan csak becses értékzenél.

Árkossy István festményei, tobzódó játékoságukban, jól elütnek a főnti vonulattól. Jobban bennük van a grafikus éni. Amin azt értem, hogy a festményeken, csöppet sem didaktikusan, ott van az alakkontúrokban csúcsonódó pontosság, s nem kevésbé a kódexmásolókra hajzó miniatiori hajlam és technikai ügyesség, mintha minden motívum (részmotívum, az egészben betöltött helyétől-szerepétől függetlenül) valósággal egy-egy iniciálé volna. A játéknak, szerkezeti villódzásnak ez az összessége teszi például a cirkuszi manézst, a fejfelé zuhanó ember jelkép, vidor haláltáncá (*Mérges gomba* – 2016. S a *Piros szalag* (2016), különös ember-állat alakjaival, pedig ettől válik valaminő ünnepet előlegező, ünnepet felejtő vonulássá. Ám akár a *Szellemjárást* (2016) vesszük, akár *Az éjjeliőrt* (2015), jól látni az organikus lét fölbomlását, s a gépszörnyek elleni – bár játékos, de halálian komoly – tiltakozást. A *Magvető* (2009) lendülettel lépő gépembere is mintha erre az életérzésre utalna. Pontosabban, ha nagy áttételekkel is, a Föld és a föld megvédendő.

A képeknek feszes szerkezetet – a művész a szépség túlhajszolásában is briliáns – a határozott kontúrú motívumok (ember- s állatalakok, tárgyak, kert- és cirkuszkellékek, mesefigurák, épületek: templomok, tornyok) adnak. Ám a zsúfoltan egymás mellé, egymás alá s fölé rendelt – kiszámítottan tessékelt – képkockák (magukban is miniatúr remek) kizárják az elmesélő, sőt irodalmias jelleget, hiszen a lényeket épp abban ragadják meg, ami eme festményeknek sava-borsa: a sokszor elámító játékoságban.

Dinamikájuk is innen ered – *A véreb* (2016) növekvő, ugrásra kész figurájának a magabiztosságából, a csendéletnek is elmenő *A fekete maszk* (2016) nyugságban is forrongó halálképétől (a gyertya mint a patás lábbon álló asztalon heverő maszkot megvilágító-elsírató búcsúzás). A *Kastély titka* (2016) szép rendezettségét – a háttérben leselkedő angyal föloldó gesztussal van jelen, s még az asszociációs mezőt bejárva sem Nagy László kegyetlen *Zöld Angyala* – pedig nem teszi semmissé (ha játék is, némelykor győzzön a harmónia!) a *Romantika* (2017) emberpárjának – stilizált király-királyné portré – éjszakát megbolygató sétája.

Ha a művész olykor használja is a néprajzban természetessé váló jelrendszert – itt engedtesék meg csupán a királyné szívalakú fejére emlékeztetni –, rajzi figyelmessége a népi motívumvilág helyett (például Schéner Mihállyal teljesen ellentétben) klasszikus toposzokra épül. Egészen visszanyúlva az itáliai reneszánszig (Az Ikaroszon például szárnyal van kibővíve Leonardónak az emberi test arányait szemléltető Vitruvius-

tanulmánya), vagy a németalföldi festők kedvelt motívumáig (lásd Vermeer csipkeverő-fáját stb.).

Némelykor páros alakok – összetartozók, egymástól különállók? – kerülnek a festmény fókuszába (*A csók* – 2016; *Commedia dell' arte; Beszélgetők* – 2016), máskor elég egyetlen főalak – lásd a szakrális épületeket-tárgyakat (templom, kereszt, gyertya, füstölő) egybeötvöző *Templomépítőt* (2016), vagy az illúziók szétszórtságában is a világszemet magán viselő *A bűvészt* (2017) –, hogy elinduljon a képzeletet meghódító útjára az Árkossy-féle olaj-vászon.

Egyetlen csendéletben is, nem szokványos csendéletben, megvan az az erő, hogy föloldja (manapság nem kis igény van rá) a rettenetet (*Liliom* – 2016), és egyetlen képszimbolikával ható bírálóban is ott leledzik (nézzük csak a művész fejvariációit – *Kék fej* – *Az alkotó* – 2016; *Piros fej* – *A rendszerfüggő* – 2016) korunk ismerve.

A három nagyméretű festmény, a *Szent Antal*, a *Szent György* és a *Szent Sebestyén* külön tanulmányt érdemelne. Árkossy István ikonográfiájában (Rubljov is szellő?) nem csupán a hagyományhoz illeszkedő motívumláncolat kapott új megvilágítást, benső világának alapélményei is. Csak egyetlen példát! A *Szent György* című kompozíció például a *couleur locale*, a helyi szín (vagyis a templommá növekvő kopjafa!) egyetemessé, egyetemes igazságok szószólójává tágul.

Szent György

(olaj, vászon, 2016)

Csepcsányi Éva

Időfeletti szentély

Az időfeletti tér: szentély,
ahol mindennap felkennek hét papot
– csakúgy, a hívek örömére.
A krizmát már nem kell hűteni,
se a stólákat megjavítani.
A Menyegzős szüzek díszítik a Bárány sátraid,
és vannak a könnyekkel csorduló medencék,
ahol a bűnbánók fürdenek: minden csepp
gyémánt lesz testükön.

Gyönyörű Apokalipszis

Amikor megfordul az óraketyegés,
és visszafelé úsznak a felhők,
tűz csap ki néhány koporsóból,
Az angyalok érkezését milliók nézik,
de csak kevesek látja.
Minden bálványt elhagynak,
és a templomot ezrek megrohanják,
egy apáca habitusába ötvenen kapaszkodnak,
a káplán stóláját százan cibálják.
Kiürülnek a plázák, és kereszt alakba
raknak minden csövet, gallyat.
A Szerelmesek lefekszenek –
megérkezett a Vőlegény:
Végre bevallhatják,
kik egymást a Lélekben szerették,
Itt van a Mennyek országa!
ahol kimondják: szeretlek -- de nem így!
Hanem ahogy fogantatásodtól remélted:
Szeretlek az idők kezdete óta Mindörökké!
Végre nem megsárgult lap a szentek:
– olyan távoli már, ami a földből vétetett.
Míg elzúg az ítélet, a jajgatás,
A hívó Jézus sebeibe rejtőzhet, ahol
fény lesz és a leghatalmasabb csönd
lesz. Ámen

Oláh András

feleződve

kifogytunk a megtartó érvekből
fuldoklunk a mulasztás okozta légüres
térben ahol már nem a kétely fáj
hanem a bizonyosság: feleződve élünk
s mérgezett szavakkal takarózunk
már nincs hozzád közöm már nem
kérdeszlek és nem felelsz pedig mennyi
minden rekedt belénk zárva... maradunk
törött ablak mögötti csönd: törmelékkupac
– emlék ami végleg fényt kapott –
mert nem éltünk vele csak kihasználtuk
amire a test olykor alkalmat adott

közöny

ízetlen világban éhezik a lélek
miattad – de csak magamtól – félek

maradtam csönd messze számkivetve
átlapozott a lét fanyalgó kedve

kimért közönnyel figyelt az átlag
már csak az emlékek kútjában látlak

ereimbe szárad kiszikkadt véred
bajban a szívem ha szívedhez érek

reményed voltam s lettem a végzet
jövőddel is az én múltam végzett

Batári Gábor

Poeta primus, homo novus

Emlékszokra Balázs Tiborról

Mikor megismertük egymást a kilencvenes évek elején-derekán – egészen pontosan kilencvennégy tavaszán –, te már működtetted kiadódat, a Littera Novát tanítás mellett (franciát tanítottál középiskolásoknak nem középiskolás fokon). Ekkoriban még igen kevés versű szárnypróbálgató voltam, nem túl számos irodalmi periodikánál, napilapnál volt még csak megjelenésem, mégis a *Pest Megyei Hírlap* versrovatvezetője által hozzád küldtettem, kicsit csodálkoztam is magamban, hogy már ilyen gyéres verstermésel kötetben javasolt fejemet törhetni. Hát, törtük együtt. Már ekkor feltűnt tanári, tehetséggondozói attitűdöd. Meg hogy mersz kockáztatni, nem csak a bevált szerkesztői ösvényeken ögyelegni: felkapott irodalmi lapokban debütálókat vagy beérkezett írókat, ahogy szeretted mondani némi élccel, mamutokat publikálni. Akiben láttál valami művészi motoszkálást, luciditást, (ez is a te szavad) intellektuális csavart, tömegmédiás zamatú kiszólással x faktort, bár nem úgy termett az irodalmi közéletbe, mint egy szédült ütőkös, sőt egyáltalán nem is került még bele, te foglalkoztál vele; a szövegeket alaposan átgondoltátok, átbeszéltétek majd bátran megjelentetted kiadód *Prima verba* (első kötetes) sorozatában. Szerkesztői – kimondom – géniuszodnak az is egyik manifesztuma, hogy hajdanán kevés versemből, aztán prózából ki tudtál csiholni két – ugyan vékonyka – kötetnyit, Littera Novához méltót. Lenyűgöző volt később művészi önmérsékleted, erre kevés alkotó képes, mikor az irodalom-szervezés nyűgeivel; irodalmi alkotóműhelyek, társas irodalmi együttlétek kiadói spirituális – szép és nagy szóval – impérium létrehozásával voltál foglalatoss, kevés verset írtál, s azokat nem publikáltad, mert saját szigorú mércéd szerint – sok kiváló költő ilyen minőségnek igencsak örült volna – nem ütötték meg saját elvárásaid szintjét. Aztán elkezdted a kiadói tevékenység mellett is sok-sok költeményt írni, s rendszeresen publikáltál. Igen, sokszor mondogattad: birodalmat építünk. Most a te életműved épült hozzá átfényesülve-átlényegülve a nagy idea-birodalomhoz, ahonnan minden földön létrejött alkotás ihletét veszi, sőt minden létező kiteljesedett, tökéletes mintája leledzik. Pál apostol írja, hogy ki mit épít a krisztusi fundamentumra, aszerint marad fenn munkája az ítélet tüzében, aki fát, szénát, pozdorját annak opuszai megégnek, de hiszem, hogy a te vers-ékköveid, költemény-aranyaid-ezüstjeid kiállják a tűzpróbát.

Barna T. Attila

Esők

Aranyló karjaira veszi a várost az ősz
ringatja szelíden
csönd lesz csönd
csak lehajtott fejű esők járnak erre
szobák tűnődnek
régii táncok
elfoszlott nevetés
ki emlékezik bennem szüntelen
termeimben lehullanak a madarak.

Füst

Hideg van, látszanak a levegő csontjai.
Az ablakon belógatja kezét a tél.
A némaság fehérre meszelt falai között váraokozom.
Szemből füst szívárogo.

Sárga ősz

Juan Ramón Jiménez emlékének

Sárga szőrét borzoló vadállat,
morog a délután. Avar árad,
tajtékja loccsan
sárga falak tövén.
A fák rokkant,
vánszorgó betegek,
a sárga, vén
nap felé fordítják arcukat,
szél karol beléjük,
óvja léptüket.

Pillanatkép

A narcisztikus hold
merengő hideg mosolyát
tükrözik szennyes pocsolják.

Szürkület

Nézd a jegenyét
égbolt-szárnyát tárva szét
felrepül Dúdol a rét

nyáréj

egész éjen át
hallgatom
a fűszálak hegyén
meztelenül ringatózó
harmatcseppek boldog sikolyát

„Két szárnyam van: az egyik a vers, a másik a mese”

Bérczessy Gergely beszélgetése Csukás Istvánnal

Csukás István író, költő, a hazai gyerekirodalom 81 esztendőös élő legendája élete nagy pillanatairól, sorsdöntő találkozásairól mesél, s közben megnyitja annak a végtelenül szabad és gazdag világnak a kapuját, amelyben él, ahonnan mesehősei, költői motívumai is származnak...

– **Egy kisújszállási kovácmester fiaként látta meg a napvilágot. A környezet, ahol eszmélt, mennyire határozta meg gondolkodását, világlátását?**

– A sok sanyarúság, a sok küzködés ellenére a döntő fordulatokban szerencsém volt az életben. Ilyen szerencsének érzem azt is, hogy hová születtem, hol telt a gyerekkorom. Eszmélkedésem helyszíne a kovácműhely udvara volt. Rengeteg ember járt be ide. Nem csak akkor jöttek, ha dolgoztatni akartak, akkor is, ha csak beszélgetni támadt kedvük. Egy vödör vízben mindig hűlt egy palack bor meg szóda, apám pedig készített egy nagy rostát, amin lehetett kukoricát pattogatni. Beszélgettek, falatoztak, kortyolgattak. Közben bennünket, gyerekeket sem zavartak el. Az utcabeli pajtásaimmal ott éltünk, játszottunk a lovak lába között, és füleltük a felnőttek beszélgetését. Itt hallottam sok élő mesét: anekdotákat, katonatörténeteket. Gyerekként ez nagyon nagy élmény volt. Ezt is azon hatások közé sorolom, amelyek később döntőek voltak abban, hogy az olvasás és az irodalom felé fordultam.

– **Dolgoznia is kellett a műhelyben?**

– Voltak inasok, ezért nem kellett komolyabb fizikai munkát végezni. Játszani azonban szinte korlátlanul engedtek. Varázslatos hely volt a műhely: ahol a kohóból szikrák pattogtak, ahol vasat tüzesítettek, hajlítottak, ahol zene volt: csengés-bongás, reszelők sustorgása, hatalmas kalapácsok mennydörgése. Amikor egy kicsit csillapodott a munka, oda is bejártam. Apánk nevetve engedte, nem féltette a szerszámait, hagyott fúrni-faragni. Ezzel együtt szinte végtelen szabadságot is kaptam. Nem kérték számon minden percemet, sőt még órámat sem. Leckét nem kellett írnom – jó fejem volt –, iskola után is enyém volt a világ. Van egy mondás, amit nem én találtam ki: az önmegvalósításhoz rengeteg szabadidő kell. Ezt megkaptam. Máig legnagyobb élményem a szabadság.

– **Még gyerek volt, amikor kitért a második világháború. A család hol töltötte ezeket az éveket?**

– Otthon voltunk Kisújszálláson. Kilenc-tíz éves voltam, amikor azon a vidé-

ken harcok voltak. Olyan volt, mint egy film. Egyik nap bejöttek az oroszok, ki-verték a németeket, aztán meg visszajöttek a németek... Ellőtték a templom tornyát, de nagy tragédiák nem történtek felénk. A németek bejövetelét nem nagyon éreztük meg, az oroszokét annál inkább. Mivel apám kovács volt, a kozák tábori csendőrök hamar megtalálták: rájöttek, hogy nála lehet lovat patkoltatni. Tele lett a műhely udvara kozákokkal, apámnak még segítséget is kellett hívnia, éjjel-nappal patkolták a katonalovakat. Jó dolgunk lett emiatt, nem bántottak bennünket. Gyerekként ez inkább tűnt számomra kalandos, mintsem veszélyes időszaknak.

– **A háború után mihez kezdett az édesapja?**

– Apám életének nagy törése volt az új rendszer: elvették a műhelyét, kuláknak nyilvánították, és kis híján börtönbe zárták. Ezt követően vándormunkásként járta az országot, az akkor folyó hatalmas építkezéseken dolgozott. Olykor hetekre, hónapokra eltűnt otthonról. Érdekes módon én ugyanekkor – tizenhárom évesen – kerültem egy csodálatos iskolába Békés-Tarhosra, a grófi kastélyba. Az akkori viszonyokhoz képest nagyon kényelmes életet éltem. Zenét tanultam, közben pedig érkeztek a hírek az otthoni nyomorúságról. Ha posta jött, éjszaka lehetett is hallani némelyik társam sírását. Én nem sírtam, nem szoktam sírni, de borzasztóan el voltam keseredve. Éltre szóló törés lehetett volna ez a helyzet, ám sikerült feldolgoznom. A lelki érésnek olyan hirtelen fázisait éltem át, amit nem lett volna könnyű egyedül elviselni, túlélni – ám a zene nagyon sokat segített. Átvezetett a kamaszkoron, át azon a borzasztó kettősségen, hogy ott élek egy művészképzőben, miközben a családom és a falumbeliek megalázó körülmények között tengetik napjaikat. Komolyan vettem a tanulást, nagyokat léptem előre, hajszál híja volt, hogy nem lettem hegedűművész.

– **Mi volt ez a bizonyos hajszál?**

– A rádiónak volt egy diákköltő-pályázata, ahová egy barátom beküldte a verseimet, amelyekkel első díjat nyertem. Aztán megjelentek egy budapesti folyóiratban is ezek a versek. Az pecsételte meg a sorsomat, amikor megláttam a kinyomtatott költeményeket, amelyek mellett ott szerepelt a nevem. Tudatosan döntöttem a költészet mellett. Kétféle tehetség volt bennem: a zenei és a költői. A hegedűművész is művész, de mégiscsak interpretátor, más műveit játssza, és bennem valószínűleg az alkotó tehetség volt az erősebb. Ennek ellenére becsülettel leérettségiztem, vizsgát tettem hegedűből is. A dolog ott bújt ki a zsákból, hogy nem a kényelmes utat választottam, s a Zeneakadémiára jelentkeztem, hanem a jogi egyetemen kötöttem ki.

– **Lázadásból választotta a jogot?**

– Különösebb oka nem volt, ám mindenáron Pestre akartam kerülni. Vendég-hallgatóként nem volt nehéz bejutnom, de ez azzal is járt, hogy indexet ugyan kaptam, ám ösztöndíjat és kollégiumot nem. Így hát 1954 őszén egyszerűen beköl-

töztem a Ménesi úti fiúkollégiumba, ahol senki sem firtatta, hogy mit keresek ott. Az étkezést is meg lehetett oldani némi furfanggal: a menzára mindig tizenkettő előtt pár perccel érkeztünk, amikor kinyitották az ajtót, bementünk, a leves meg a kenyér ingyen volt – jegyet csak a második fogásért kértek. Három tányér levessel és tíz szelet kenyérrrel pedig bőséggel jól lehetett lakni.

– **Azért csak volt valami bevétele?**

– Akkoriban azért annyira már „profivá” váltam, hogy lettek rendszeres megjelenéseim. Annyi pénzt pedig kaptam egy versért, ami elég volt a szűkös létfenntartáshoz. (De egy fiatal költőnek nem az a nagy bánata, ha nincs pénze, hanem az, ha nem ismerik. Ha ismerik, akkor minden meg van bocsájtva, övé a világ...) Miután beköltöztem a kollégiumba, körbenéztem a újságosstandokon, hogy mégis milyen lapok vannak, melyek közölnek verseket. Az akkoriban indult *Művelt nép* című képes hetilapot szemeltem ki. Kinéztem a címet, sebtiben írtam két-három verset, aztán felkerestem a szerkesztőséget, ami a Hungária Kávéház fölött volt. Benyitottam az ajtón, az asztalnál ült egy kopasz, mogorva ember, aki úgy kérdezte, mit akarok, hogy közben fel sem nézett. Amikor mondtam, hogy verset hoztam, annyit mondott, tegyem le – odaraktam az asztal sarkára, elköszöntem és eljöttem. Hétfvégén jelent meg a lap, s néztem, hogy a címoldalon, nagy betűkkel ott van a versem, a nevem. Azonnal megvettem és rohantam be a szerkesztőségbe. Megint ott ült a mogorva kopasz – mint kiderült: Kellér Endre. Én lobogtatam a lapot magam elé tartva: – Ezt én írtam, ezt én írtam! Ő meg fülön fogott, és kérdezte: hány éves vagyok? – Mondom neki, tizennyolc. Erre körbevezetett a szerkesztőségben, bemutatott mindenkinek, én meg csak irultam-pirultam...

– **A sikeres belépő után hová vezetett következő útja?**

– A Hungáriába. Életemben nem voltam még kávéházban, csak álltam az ajtóban, be sem mertem menni. Aztán jött Kellér Bandi bácsi, és levitt a mélyvízbe: szinte napi rendszerességgel ott gyülekeztek azok az írók, kritikusok, irodalmárok, akiket kirugdostak az irodalmi életből, az akkor még dúló és eleven szocialista realizmusból. Bemutatott a társaságnak. Ott ültem az asztal végén és füleltem: ez lett az én egyetemem. Hallgattam a beszédüket, az anekdotáikat, és úgy éreztem, hogy valaminek – ami nagyon eleven és jó – a folytatása vagyok.

– **Minden úgy alakult, ahogy azt Tarhoson elképzelte?**

– Dehogy! Amikor tizenhat-tizenhét évesen elhatároztam, hogy költő leszek, elkezdtem utánajárni a dolognak. A zenei műveltségem átlagon felüli volt, az irodalmi azonban nulla. Nekiláttam mindent végigolvasni, amihez csak hozzáfértem. A marxista kritikákat, leninista műveket, a szocreál költészet alapjait... Katasztrófa volt! Évekbe telt, amíg kisépertem azt a sok hülyeséget – ami folytatódott az egyetemeken is. A bölcsészkaron akkor jött a nagy törés és felismerés, amikor Sztálin nyelvészeti cikkeiből kellett vizsgáznom. Nem akartam tanár lenni, nem akartam

kitűnőre vizsgáznai, így elmondtam, hogy ez egy marhaság – úgy megbuktam, mint a sicc! Forradalmi, megújulási korszakomban voltam, és szerencsére valódi akadályokat kellett leküzdenem: beszívtam a mérget, amitől meg kellett szabadulnom. Azóta egyfajta egészséges gyanakvással szemlélem a világot. Sikerült azt a szabad gondolkodási állapotot megtalálnom, ami máig megvan bennem. Különben egy olyan jó fejű, ám komplett dilis alak lett volna belőlem, akiből sajnos bőven akad ebben az országban... Sokat segített ebben, hogy bekerültem Czibor János kritikus társaságába, ahol Abody Béla, Réz Pali és Csurka Pista jártak össze kártyázni. Okos fiatal emberek voltak, akik meglehetősen éles nyelvvel beszéltek ki a kortárs világot. Hangosan elemezték a Kossuth- és Sztálin-díjas írók frissen megjelent, szörnyűbbnél szörnyűbb könyveit. Itt kaptam védőoltást, kontrát az imént említett olvasmányaimra. (Csurka később erről a társaságról, ezekről az összejövetelekről írta a *Ki lesz a bálánya?* című darabját.)

– **Túl sok nyugta nem lehetett fiatal költőként: alig volt húszéves 1956 őszén.**

– Ami számomra is meghatározó fordulatot hozott. Benne voltam az általános lelkesedésben, mentem felvonulni, huszonkettedikén éjszaka ott voltam a Műegyetemen, vitt magával az ár, ami sajnos hamar el is csendesedett. A forradalom leverése után mindössze páran maradtunk a kollégiumban, olyanok, akiknek nem nagyon volt hová hazamenni. November negyediké után különösen rossz idők jártak ránk, mindennaposak lettek a razziák az egyetemisták között. A rendőrhűbába bújt ávosok különösen dühödtek voltak, hiszen égett a pofájuk: a fiatalok egy nap alatt szétverték a híres ÁVH-t. Nemcsak a rendszer bosszúja, személyes sérelmeik megtorlása is hajtotta őket. Menekülnünk kellett. Aztán ott volt az a gyalázatos dolog, amiben sajnos részt vett egy egyetemi tanár és egy egyetemista is. Akit még nem fogtak össze, azokat önszorgalomból sorra feljelentették. Ekkor fogtam a motyómat, s jött az albérletes korszakom. Szinte nincs olyan kerület, ahol ne laktam volna.

– **A szülői házzal milyen volt a kapcsolata akkoriban?**

– Szinte semmilyen, a sanyarú körülmények miatt megszűnt a családi élet. Közben sok jó barátot is elveszítettem. A Hungáriában a mélyvíz megszűnt egy időre, egy csomó embert bebörtönöztek, sokakat pedig kirugdostak az állásából. Kellér Bandi bácsinak ekkoriban született a következő híres mondása: A magyar írók, újságírók három részre oszthatók – az egyik dolgozik, a másik állás nélkül van, a harmadik meg börtönben, és egyszer majd cserélnek. Barátok, kortársak, sorstársak közt tudtam átvészelní ezeket az éveket. Ekkor jött be életembe a gyerekirodalom, óriási kapuként tárult elém, Kormos István volt az ajtónyitó. Azt mondta: mit nyomorogsz, tessék gyerekeknek írni! Addig gyözködött, amíg kipréselte belőlem az első meséskönyvet, így született az *Egy szürke kiscsacsi tör-*

ténete. Nálam nagyobb és öregebb írók is erre az útra tértek, jó csapatba kerültem, életmentő menedékre leltem. Azóta úgy érzem, két szárnyam van: az egyik a vers, a másik a mese.

– **Honnan húzta elő a meséit?**

– A saját gyerekkoromba nyúlnak vissza. Mindenkinek van ilyen kincsesbányája, ám sokan elfelejtik a visszavezető utat. Az élet legtermékenyebb korszaka gyerekkor – íróként is tudatosan járok vissza ide, figurákat, hangulatokat, helyzeteket viszonyításokat hozok. Ez egy végeláthatatlan nagy anyag. Szegény Gombóc Artúrban például egy csomó önéletrajzi vonás is van: állandóan fogyókúrázik, és mégiscsak hízik és dagad, ez egy reménytelen dolog... (*nevet*)

– **Amikor a hatvanas évek elejére konszolidálódott a rendszer, mennyire vetette bele magát a pesti művészetbe?**

– Nagyon benne voltam, máig szerencsésnek tartom, hogy belekerültem. Talán akkor kezdődött, amikor én lettem a Fiala Művészek Klubja megválasztott igazgatója. Ez egy nagyon jó hely volt akkoriban, én voltam egyedül költő, a többiek zenészek, festők, színészek, szobrászok voltak. Az akkori művészek színe-javát megismertem és barátok lettünk. Ez egyfelől szórakoztató dolog, remek társaság, másfelől jó iskola, újabb fejtágító volt. Korábban nem sokat tudtam a képzőművészetéről, de amikor a barátaim meghívtak a műtermeikbe, órákig üldögéltem boldogan, és néztem hogyan dolgoznak. Rögtön kiszúrtak modellnek – nyilván érdekes fejfigurám miatt. Kísérleteztünk is együtt: gyárak ebédlőiben rendeztünk kiállításokat, bemutakozó beszélgetéseket. Először féltünk, hogy kiröhögnek bennünket a melósok, ám végül nagy sikere lett ezeknek az alkalmaknak. Ez egy álom volt, ami azóta is álom maradt: a művészetet kivinni az emberek közé. Manapság mindent visz, kivisz a tévé... Közben visszajártam a Hungáriába is, de egymás között is voltak törzshelyeink, saját presszóink. Jártunk a Marikába a Rákóczi útra, a Városkapuba, az Erzsikébe – akkoriban egy szimpla mellett el lehetett üldögélni sokáig, nem nézték ki az embert. A nagy művészet a Fészekben folytatódott, ahová később bevettek a barátaim. Itt akkoriban szinte mindenki kártyázott. Ez ürügy volt a barátkozásra is, ugyanakkor meglehetősen szenvedéllyel vetettük magunkat a játékba. Jó időtöltés, élet-töltés volt – amikor magányos volt az ember, volt hová menni, voltak nők, lehetett társasági életet élni.

– **Volt kedvenc presszója, kocsmája?**

– Mindegyik helynek volt valami jellegzetessége. Fejes Bandi például a Marika presszóban írta a *Rozsdatemetőt*. Reggel – mintha blokkolt volna – beült, s estig, ameddig bírta, ott dolgozott. Ott is ismerkedtünk meg, jó barátok lettünk, de ide járt Szakonyi Karcsi is. Fejes később udvarolni kezdett a presszó vezetőjének, akit feleségül is vett, így immár szinte hazajárt ide. A Belvárosi kávéház Hernádi és Jancsó társaságának volt az állandó helye. Tamási Áron a XI. kerületi Kis rab-

lóba járt: vacsorázott, fröccsözgetett, és barátokat fogadott. Imádta a társaságot, szívesen anekdotázott, élvezte, ha körülveszik. Később, a hetvenes években már szervezett formában jártunk a Régi Siposba. Minden héten összegyűltünk – mint a gyerekek, úgy vártuk ezeket a keddeket, mindig teltház volt. Galsai Pongrác kezdte szervezni ezeket az összejöveteleket, amikor meghalt, Gyurkovics Tibor telefonált körbe hétről hétre. Egy kis különteremben ültünk, nyitva volt az ajtó, és miközben nagyokat neveltünk, láttuk azokat a nyomozókat, akiket ránk állítottak. Könnyen ki lehetett szűrni őket: szerencsétlenek egész este egy nagyfröccs fölött gubbasztottak. Ha valaki közülünk kissé berúgott, ki is ment és meghívta őket egy körre. De nemigen érdekelt bennünket a megfigyelés.

– **Sosem édesgették nagy ígéretekkel?**

– Szerencsés helyzetbe kerültem a gyerekirodalommal. Ennek műhelyei – legyen szó akár színházról, kiadóról, televízióról – jobbára kiestek a hatalom figyelem alól. Voltak csábítások. Hívtak a *Kortárshoz* irodalmi rovatvezetőnek, ám tíz percig sem gondolkoztam a válaszon. Tudtam, hogy mivel járna ez a munka. Egy csomó barátom verseit vissza kellene dobnom, így könnyedén mondtam nemet. Az efféle megkeresések idővel abbamaradtak, amikor látták, hogy nincs vonzódásom ilyesmihez. Voltak tülekedő, egymást taposó fiatalok, akik közül bőséggel tudott válogatni a hatalom.

– **A rendszerváltás és az azt megelőző időszak sem sarkallta feladatvállásra?**

– Az írószövetség a nyolcvanas években kezdett erőre kapni, a vezetőség körében éjszakába nyúló beszélgetések folytak. Amikor kérdeztem a barátaimat, hogy mégis, miről folyik ilyenkor a társalgás, az volt a hetyke válasz: megdöntöttük a kormányt. Amikor kezdett harci csapattá átalakulni az írók köre, párszor üzentek is értem: a Rózsadomb étteremben tartották az MDF alakuló üléseit. A barátaim többsége odajárt, hívogattak. Nem kényelemből nem mentem, volt energiám, sok dolgot csináltam: nem hittem a dologban. Nem hittem, hogy késő éjjelig beszélgetve, agyoncigarettázva meg lehet dönteni a kormányt. Ráadásul tudható volt, hogy már másnap reggel ott volt az egész szöveg Aczél György asztalán. Talán már azt is éreztem, hogy rossz fele vinne ez. A közéleti szereplés egyfajta pótlék volt sokaknak: aki nem volt elég tehetséges, elkezdett politizálni. Nem akartam ezt, mert úgy éreztem, van elég tehetségem, meg olcsónak is találtam. Amikor MDF-es barátaim a nyakamra jártak, meg még azt is pedzegették, hogy legyek miniszter, viccből azt mondtam, rendben, leszek gyermek- és ifjúsági miniszter. Erre azt mondták, ilyen nincs. A próféta beszélt belőlem, mert később kreáltak ilyet, ám akkor már szóba sem kerültem. A hozzáállásom, magatartásom nem azt jelentette, hogy nem érdekelt az egész, de nem akartam „utcai harcos” lenni. Nem ilyen pályát akartam. Vágytam a változásra, hogy szűnjön meg a hazugság,

legyen szabadság, ám nem akartam ennek a katonája lenni. Nem ítélem el azt, aki belevetette magát a küzdelembe, hiszen sokan becsülettel tették a dolgukat, ám én író akartam maradni egy új világban is. Nem úgy Csurka, aki kivált közülünk, lenézett bennünket, mint gyalogosokat, vezér akart lenni – sikerült is neki. Később többször feltettem a kérdést – neki is, személyesen: nem lett volna jobb, ha író marad? Mindig is amatőrnek éreztem magam a politikában, és nem is akartam profi lenni. 1956-ban olyan robbanásszerű volt az egész, hogy nem lehetett kimaradni az eseményekből, nem volt idő fegyelmeztettnak lenni. Ám az 1989-es rendszerváltásnál bőven volt időm gondolkodni.

– **A kilencvenes években egy ideig a *Magyar Nemzet* állandó szerzője is volt.**

– Volt egy olyan szerkesztői szándék, hogy visszahozzák a tárcanovellát a magyar sajtóba, így három író társam mellett felkértek, hogy havonta írjak egyet. Boldogan csináltam, ez egy számomra kedves prózai műfaj; kötött megbízás volt, amit lelkesen teljesítettem, ráadásul rangot is adott, büszke voltam ezekre a megjelenésekre. Annak idején úgy ismerkedtem meg a műfajjal, hogy alkalmi pénzkeresetként Tersánszky Józsi Jenő elfeledett és elkallódott tárcanovelláit segítettem összegyűjteni. Beültem az Országos Széchényi Könyvtár hírlaposztályára, Magyarország összes napilapját kikértem évfolyamonként a kérdéses időszakból, és ahol Tersánszky-novellát találtam, azt megjelöltem, kiírtam. (Közben olyan felfedezéseket is tettem, hogy Szeged városának az 1910-es években tizenhét napilapja volt!) Tersánszky olyan bőséggel szórta a novelláit, hogy volt egy csomó, amit maga sem ismert. Egészen elképedt, amikor elvittük neki az összegyűjtött, legépelte anyagot. Abban az időben virágzott ez a műfaj – a vonal alatt hozott két-háromflekkes írásokat a kor legnagyobbjai, köztük Móricz, Krúdy, Ady jegyezték.

– **Kevés olyan író ember van Magyarországon, akinek életében, pályájában ekkora szerepet játszott volna a televízió. Hogyan élte meg ezt?**

– Annak idején nagy szerencsém volt, hogy állásba kerültem a „rég” Magyar Televízió gyerekosztályán, nagyon nagy élet volt arra felé akkoriban. Szerkesztő voltam, figyelgettem, hogyan készülnek a műsorok, s kedvet kaptam a tévészéshez. Először egy zenei oktató műsort készítettem, aztán írtam egy-két tévére való történetet, s kiderült, hogy van hozzá érzékem. Megtanultam a forgatókönyvírást, s eldöntöttem, hogy inkább írni szeretnék a tévének, hiszen magamtól nem fogadhatom el a műveket. Így több időm maradt az írásra. Bábfilmeket, rajzfilmeket írtam, mindent, ami csak belefért a „gyerekműfajba”. Nagyon megszerettem...

– **Mi volt az első műve, ami képernyőre került?**

– Akkoriban volt egy szokás – kicsit a szegénység meg kényszer szülte –, hogy egyszerűen behívtak egy színészt, odaadták neki az esti mesét, ami két-három perc volt, s előben elmondta. Első tévés „szereplésem” ilyen volt. A *Szürke*

kiscsacsi című mesémet olvasta fel Rebró Mara művésznő. Később aztán sorra került a *Mirr-Murr, a kandúr*, amiből később bábos feldolgozás is készült. Ez volt az első 52 részes bábfilm Magyarországon – akkoriban úgy hívtuk, hogy amerikai sorozat, mert korábban csak 13 részesek készültek. Aztán számolatlanul írtam rajzfilmet, gyurmafilmet, játékfilmet.

– **Hogyan viseli, amikor más művészekkel kellett együtt dolgoznia egy produkcióban?**

– Egy műfaj az az írás, ami a könyvben megjelenik, ha ez átkerül egy másikba, eljátsszák, lerajzolják, az számomra is óriási élmény, nagyon élvezem. Borzasztó szerencsém volt ebben is. Csupa jó színészhez kerültek az írásaim. Még a bábfilmek is csupa kiválóság hangján szólalnak meg – gondoljunk csak Süsüre és Bodrogi Gyulára! El is határoztam, hogy soha nem szólok bele másnak a munkájába. Én író vagyok, ami fontos a csapatmunkában, de nem bírálhatom felül másokét. Azóta megfigyeltem, hogy az amerikaiak is rájöttek arra a titokra, amire mi harminc-negyven éve: a hang viszi a dolgot, s már egy ideje ott is legnagyobb színészek kölcsönzik a hangjukat a mesefiguráknak. A bábnak nincs mimikája, a rajzfilmfigura sem olyan kifejező, nagyon nagy szerepe van a hangnak!

– **Van kedvence az adaptációk közül?**

– Tulajdonképpen igazságtalan az ember, mert mindegyiket fel lehetne sorolni, de azért van... Egyik kedvencem könyv alakban is a *Pom Pom meséi*, mégpedig azért, mert addig jobbra minden mesének, ifjúsági regénynek fiú volt a hőse, s végre – akarva-akaratlanul – egy kislány lett a főhős. Aki megy lassan az iskolába, közben képzeleg... A másik pedig az, hogy a Pom Pom a mese nagy birodalmában is egy különös részt képvisel, méghozzá az úgynevezett képzelte lények miatt. Zseniális alkotótársal találkoztam Sajdik Ferenc személyében, akivel teljesen azonos hullámhosszon vagyunk: amit én megálmodtam a papíron, az nem volt kész, a figuráimat ő tette teljessé. De ott van az első játékfilmem, a *Keménykalap és krumpliorr*, ami legnagyobb örömeinkre és ámulatunkra Hollywoodban, az 1975-ös X Televíziós Fesztiválon (*az Emmy elődje – a szerk.*) elnyerte az Év Legjobb Gyermekfilmje címet. Hát mi itt Budapesten majd' hanyatt estünk!

– **Hogyan születnek a figurái?**

– Mindenkinek van egy kincsesbányája: a saját gyermekora. Rengeteg figurát és nevet hoztam onnan, többek között Bagamériét is. Amikor írtam a könyvet, megvolt az elátkozott fagyaltos figurája, akitől senki sem vásárol, ám még nem volt neve. Akkor eszembe jutott, hogy Kisújszálláson valóban élt egy fagyaltos, aki tolt a kétkerekű kocsját, és valóban Bagamérinek hívták. Minden figurának, még egy mesefigurának is van valamilyen valóság alapja. Szegény Gombóc Artúrban például egy csomó önéletrajzi vonás is van: állandóan fogyókúrázik, és mégiscsak hízik és dagad, ez egy reménytelen dolog... (*nevet*)

– **A csokoládét is szereti?**
– Nem! De enni azt nagyon! Odavagyok a piacokért és a bográcsban főtt ételekért, amiket magam is készítek.

– **Figyelemmel követi a mostani, gyerekeknek szóló televíziós produkciókat?**

– Borzasztóan érdekel, s rettentően el vagyok keseredve. Amit látok, attól felnőttként is gyakran elrémülök. A gyerek azért gyerek, mert mindent elhisz, tanulja a világot, birtokba akarja venni, és így tovább... Ezért nagyon fontos odafigyelni, hogy mit akarunk elhíttetni velük! Ugyanakkor a gyerek fantáziája végtelen, viszont mégiscsak egy mértéket kell találni. A gyerekek a befogadóképességének határát, hogy mi az, amit még föl tud dolgozni, nem is olyan nehéz eltalálni. Szerintem, akik a mai gyerekeknek szóló műveket készítenek, azoknak fogalmuk sincs arról, még azt is megkockáztatnám, hogy fantáziájuk sincs. Ez egy hülye ipar lett, miután kiderült, hogy milyen nagy közönséget is jelent ez. A gyerekek érdekében keményen szűrném ezeket a tartalmakat! De sajnos sok dilettáns, aki máshoz nem ért, elment a „gyerekműfajba”, és ontják a könyveket, CD-ket, filmeket... Ez az áradat pedig kiszorítja a minőségi alkotásokat. Védőhálóra van szükség, nem szabadna kontroll nélkül a gyerekekre zúdítani ennyi szemetet!

– **Mi lehet a megoldás?**

– Támogatni kellene, elő kellene hívni új műveket. A „régii” televízióban volt olyan év, amikor tíz játékfilmet készítettek, most húsz év alatt egy sem készült. Ez nemcsak azért borzasztó, mert a jó művészeket nem foglalkoztatják, hanem azért is, mert a gyerekek joga van a róla szóló történetekhez is: egy magyar gyerek lásson magyar történeteket is. Ez az a világ, amelybe született, ami majd az övé lesz. Rendben van, hogy a régieket – köztük az én meséimet is – ismétlik, de nem készül új, pedig remek alkotók vannak, s a világ változásait is követni kell.

– **Sosem bánta, hogy a nagyközönség igazából a tévé által ismerte meg?**

– 17 éves voltam, amikor megjelentek az első verseim, azóta is írok. De igazán annak kapcsán ismernek, ami a gyerekeknek szól, de nincs is ezzel semmi baj. Nincs bennem két ember, egy költő, meg egy meseíró, aki vitatkozna egymással. Egy verseskönyv ezer-kétezer példányban jelenik meg, nem is kell sokkal több. Ez nem tömegműfaj. Élvezem és büszke vagyok rá, hogy a mesékkel lettem híres. Amikor ezt mondom, nemcsak a hiúság dolgozik bennem, ez egy munkahipótezis, azért örülök a sikereknek, mert visszaigazolja, hogy talán jó az, amit csinálok. Ha az ember leül a papír elé, az egy nagyon magányos dolog, abból minden lehet, kellenek a visszajelzések. De az olyan dolgok is boldoggá tesznek, hogy van Bagraméri fagyfaluozó, pom-pomos csokisorozat, Nagy Ho-ho-ho-horgászbolt. Ez azt jelenti, hogy érdemes csinálni...

Csukás István

Mintha átvágnánk Tahitin

Hegy szelíd ölében lakom,
s ahogy kikönyöklök az ablakon
vagy munka közben kinézek,
bár józanságra int az ablak-négyzet,
ringok, mintha nagy hajó
fedélzetén utaznék, és hull a déli-sarki hó,
vagy éppen zöld nyár tombol odakinn,
mintha átvágnánk Tahitin,
s szemben a drótkerítés hajókorlát,
s a tetőantenna büszkén tartja a vitorlát;
lustán engedem magam s élvezem, miként
játszik velem a régi kamaszkori kép,
hogy néz s könyököl ki belőlem az a régi fiú,
a rövidnadrágos Cook kapitány, a kacsatollas Winnetou,
ő látja, persze, nem én, Tahitit s a Déli-sarkot,
az ő hajója mindig csodás kalandok felé tartott.

Nem is tudom, miért mondom el,
nem tartozunk egymásnak semmivel,
ő sosem gondolt rám, én pedig
nem törődtem vele évekig,
felőni igyekeztem, dühödten nyújtózkodva, holott,
most már tudom, magától is nő a csont,
de azért csak tornáztam, lelkem csiholtam,
nagyon-nagyon elszánt voltam,
tömtem a fejemet, mint más a zsebét,
nem is jutott mindennap ebéd,
kerestem életem égi mását,
és még sok hasonló szamárság
volt, ami most a fülemben iázik,
s lám csak annyi idő telt, míg ipiapacsban elszámolunk százig.

Előjövök hát, az a régi bokor még reszket,
mint akit a bújócskában felfedeztek,
főlényes képet vágok, bár szorongva érzem,

hogyan onnan talán figyelnek, egy levélre
követ a megtéveszthetetlen tekintet,
s lehámoz rólam felöltöt, öltönyt, inget,
forrón étet-itat vélem mindent, kávémat se hagyja kihűlni,
megégeti számát, miatta kezdem kerülni
a könnyed társaságot, mozdulataim, szavaim már akadoznak,
pedig hogy tudnék örülni minden heccnek, rossznak,
csatáros irhával minden pocsolóiban meghemperedni,
minden disznóólban zsírosan rőfögni, nevetni,
összekacsintani, összehunyorítani a többi görbe
pillantással, hiszen nem végezzük máshol, csakis egy gödörben.

Elhessenthetném, hiszen végül mindent nevetségessé tenné,
senki se kérné számon, ha elpusztítanám, nem lenne
se tárgyalás, se ítélet, nincs arra se kódex, se kőtábla,
hogyan ki milyen rombolást csinál magába,
sőt inkább zavaró, sőt inkább gyanús ez a megkettőzött
távlat, élet, hogyan amit a felnőtt főzött,
kiönti egy kölyök, nem örül az összekutyult ízeknek,
pedig azért most már egész jól fizetnek,
lehetetlenné tesz minden alkut, kudarccá a pályát,
ahogy makacsul összeszorítja a száját,
ez a taknyos, aki azt hiszi, hogy már mindenbe beleszólhat,
s szemtelenül kiüti a kezemből a tollat,
és ha baj van, nem segít és nem féli az istent –
Ó, maradj velem s kövess, becsaphatatlan tekintet!

Szívem dobog, karóráim ketyeg

Szívem dobog, karóráim ketyeg,
így mérjük tiktakkolva az időt,
szívemet az Isten, órámat én húztam fel,
most füleljük, hogy melyik jár le előbb.

Bátran dobolunk az űri csöndbe,
az se baj, ha onnan nem jön vissza szó,
hadonászik körülöttünk meggyfa-, almaág,
felhúzza a világ: megannyi nagy- és kismutató!

Számon méz íze van

Évszakom az ősz, évszakom a szerelem,
 ruhámra varrom kettős címerem,
 csatámra várok, néma rajvonal
 vonul s itthagylátomásaival,
 ökörnnyál fércel vadul szétszakadt,
 összefüggéstelen évszakokat,
 szerelem enyhít nagyra tervezett
 futást, ha pihenőkre szétesett;
 piros szem pillog a bokor alól,
 hogy így is jó lesz, hogy már így lesz jól,
 ha sátort ver fölém a nő s szelíd
 szavakkal oldja szívem görcseit,
 álmokkék égboltra visszaevez
 velem s ha madár-gyöngéden neszez;
 hogy így lesz jó, ha halhatatlanul
 az ifjúság páros szobra felmagasul,
 háttal a halálnak, szemben a halállal,
 ha örömből, kínból egyforma részt vállal;
 ha lobogtatja kendőjét, a remény
 zászlóját s fényfoltok sütnek szemén,
 s mosolya villan, nyári zivatar,
 ha lányos bújába lágyan betakar,
 már így lesz jó; számon méz íze van,
 fejemnél csillag muzsikál hangtalan.

Szomjas évszakom

Szívemig húz a szerelem,
 szíved verését hallgatom.
 Télből, csendből győztesen
 feltámad szomjas évszakom,
 fuldokló hite milljó zöld
 torokkal a napfényre tört,

így nyitsz bennem, tán tudatlan,
 félszeg jószágomra ablakot,
 hogy ne legyek, emberi alakban,
 vakon zuhanó halott,
 modell a pusztuláshoz, itt
 belül ne tervezek állatit.

De mint nyers színek közt szemed,
 acsargó vágyak közt szavad
 sosemvolt egyensúlyt teremt,
 veled legyek én boldogabb.
 Űtőered ver: rebbenő fecske,
 míg bőröd nyár-ízét keresve

csókollak (nyárba horgonyt dobunk),
 vár ölelésed tiszta hona –
 Két kézzel pazarló korunk
 véget ne érjen soha!
 Áldlak én érte, míg a vér
 szívemből szívembe visszatér.

Péntek Imre

Két kortárs festő az ábrázolás határmezsgyéin

Feledy Balázs Gerzson Pálról és Novotny Tihamér Aknay Jánosról írott monográfiájáról

A képzőművészeti életnek szerves része a kiadványozás. A vékonyka katalógus épp úgy, mint a vastag, életműveket összegző album. A kiállítás időszaka múltán gyakran ez a kötet lesz a maradandóság záloga. Az itt szereplő kisebb-nagyobb tanulmányok, emlékezesek, életrajzi adalékok szervesen kiegészítik, értékelik, elhelyezik a nagy kontextusban a több fázisban kibontakozó pályaképet. A rendszerváltás utáni majd harminc évvel számos kedvező és kedvezőtlen hatást értünk meg. A monopolhelyzetek eltűntek, a kiadói tevékenységnek alig van korlátja. Ám mégis, ez a terület sínylette meg legjobban a pénz, az anyagiak hiányát. Hiszen a képekkel, pláne színes képekkel teli könyv nem olcsó mulatság. Igaz, a nagy múzeumok, kiállítóhelyek többnyire megkapják a szükséges összegeket, de a kisebb intézményeknek, kiadóknak kevesebb pénz jut. Így a műhelyek száma nőtt, sőt, az irodalmi kiadók is jelentetnek meg albumokat – ami helyes törekvés –, de a pályázati támogatások mellé kell még tenni, hogy az a vágyott kiadvány – megfelelő színvonalon – elhagyhassa a nyomdát, és kellő propagandával a piacra kerüljön. Igaz, sokat segített a helyi – a városi, megyei – mecénatúra, végül az a bizonyos képzőművészeti kiadvány csak összefogással, több forrásból táplálkozva, juthat a szélesebb nyilvánosság elé.

Ilyesmik jártak az eszembe, amikor két kötet került a kezembe. Azért is érdekesek, mert nem oly régen indultak kiadók, az egyik, a Hungart Egyesület 2007-től működik, a másik az MMA Vigadó Galériája 2014-től. S az is érdekes: mindkét művész az absztrakt, félabsztrakt határán alkot, s erősen kötődik egy faluhoz-városhoz, annak milijójához. Gerzson Pál Szigliget és a Balaton látványából merítette motívumait, míg Aknay János Szentendre építészeti (festői) hagyományából, a kínálkozó látvány mai értelmezéséből. S mindkét festészetben kiemelt szerepet játszik a fecske, mint ihlető, inspiráló formaelem.

Feledy Balázs, a vigadóbeli Gerzson-émlékkiállítás kurátora és a katalógus szerkesztője remek munkát végzett. Egy nagyon adekvát képanyagot mutatott be, az életmű jellegzetes vonulatait érzékeltetve, és megszólaltatta a művész barátait, tisztelőit és tanítványait. (Csak az érdekesség, a párhuzamok kedvéért: Aknay János is tanított.) Sajátos kavalkád, olyan, mint egy hangverseny: ki-ki a magáét mondja, ám a szólások egybeolvadnak, s ebből kiviláglik az ember és művész megragadó alakja.

Feledy Balázs a következőket írja bevezetőjében: „ Gerzson sohasem kedvelte a tematikus, konkrét programfestészetet. Igazi formakutató, formaelemző, analízáló

festő lett, képessé vált arra, amire kevesek, hogy szubjektív, lírai strukturalizmus hatotta át képeit. Tudjuk, hogy festészetében döntő tényező volt a természet, de sosem volt lefestő művész, hanem olyan alkotó, aki megfesti a saját vízióját, saját, teljességgel belülről táplálkozó, már-már panteisztikus természetszemléletét, s tudatos a szó: eszméletét.” Ennek a színes, kavargó, természeti ihletettségek elkötelezettje volt, ugyanakkor el is tudott szakadni a látványok kínálta naturalizmustól, és szerves, önmagából építkező, saját logikát követő motívumok rendszerét alkotta meg. S ehhez kellett a „gerzsoni kolorit”. Antal Pál találó sorokat írt erről a *Gerzson szeme* című visszatekintésében. „A szavakkal leírhatatlant ábrákká transzponálja / finom és könnyed eleganciával, különös, gerzsoni kolorittal.” A festő az impresszionistákig ment vissza, Manet, Monet és Pissarro színvilágáig, a foltszerűen felépített felületekig. Kevés olyan festő van, aki ilyen gonddal, változatossággal alakította ki képeinek háttérét. Hátterei szinte megelőlegezik a művet, intonálják, sugallják, árnyalatokkal „bejótsszák” a fő hangsúlyokat. A hangulatokat keltő, élményszerű kiképzés ma is megszólítja a nézőt, felkészíti az absztrakt (de)formák kompozícióira.

Említettem már a fecskéket. Gerzson László ír emléksoraiban arról, hogy bátyja sokat küszködött a fecskék-sorozatának kialakításakor. Míg egy bécsi útja során meglátott egy esővel áztatott, fekete gépkocsit, annak különös valóját. Valóban, fekete-sorozata egyik legpazarabb leleménye. (Az albumban négy kép is idézi ezek darabjait.) Gerzson a „fecskeség” jelenségét kutatta, ezt a villanó, könnyed feketeiséget akarta vásznán rögzíteni. A találó, ívelt formák, foltok, halmozódások könnyedén lebegnek, csoportosulnak, szétválnak, és a jelek, alakzatok, a fekete ecsetnyomok égi metaforákká magasztosulnak. A festői „transzplantáció” tökéletesen sikerült, a rózsaszínes alapú, megoldozott háttér közreműködésével.

Hosszúra nyúlt, főiskolai tanári pályája nyomán több tanítványa is felidézte emlékeit. Cserna Tamás azt a pillanatot, amikor – egy alkalommal – nem sikerült a kép, s a spaklival felhasította a vásznat. A mester haragja térítette jobb belátásra. Más alkalommal, az idős alkotó fiatalabb tanítványát kérte fel, hogy segítsen befejezni – elkezdett képét. „Egyszerre láthattam a játékos alkotót és a tépelődő embert benne, és ahogy ezek a minőségek átcsúsznak egymásba” – fejezi be az emlékezetes epizódot. Szegedi Csaba, egyik tanítványa – aki ma tanít is – a következőket eleveníti fel: „Szemtanúi lehettünk legjobb festői korszakának, Gerzson mester ekkor festette nagy, antropomorf tájait, túl volt már a hetvenes évek absztrakcióin, a Majális a rektori tárgyalóban függött. Festészete magában olvasztotta a klasszikus francia avantgárd és a honi modernizmus tanulságait... és ebből a huszadik századi magyar piktúra egyik legsajátosabb nyelvezetét alakította ki.” Számos élvezetes epizód, találkozás, tárlatvezetés bontakozik ki az emlékezők írásaiból. A szerkesztőt elsősorban az emlékezés szándéka vezérelte, ez tükröződik a képanyagban is. Az album egyik oldalán találtam az *Öregkor* című képet, s alatta Katona Szabó Erzsébet mesz-

szire tekintő mondatait, egy gödöllői kiállításának epizódjait felidézve: „Elöttem az esemény fotói: a megnyitó nagyszámú és vidám közönsége, és a képek a falon, az egyik műsorozat csupa napsütés, a hazai táj szinkavalkádja, dombok, vizek körforgásban... Ha a másik falat szemléljük, égi madarakká válunk, talán fecskék leszünk, és elrepülünk távoli földrészek felé. E művek az elvágyódás képei is lehetnének, de a felfedező ember életerejét sugározzák, a kutató dinamizmusát, aki merészen lép az ismeretlen felé vezető útra.”

Az album – és a kiállítás a Vigadóban – méltóképpen idézi fel a Mester alakját, működését, pályáját és legszebb képeinek kolorittól kavargó esszenciáját. Az emlékidézés főhajtás az akadémia egy eltávozott, jeles tagja előtt is.

A Vajda Lajos Stúdióról sokat írtak már. Tanúi lehettünk annak a folyamatnak, hogy miként lett egy korábban üldözött, részben amatőrökből, autodidaktákból toborzódott csoport meghatározó jelenséggé képzőművészeti életünkben. A „vajdások” a szentendrei művészeti hagyományokra, Vajda Lajos és Korniss Dezső, valamint Bálint Endre életművére, az Európai Iskola törekvéseire, valamint a város épületegyüttesének máig ható élményére, inspirációjára támaszkodtak a hetvenes évektől, vagyis megalakulásuktól. A posztszürrealizmus és konstruktív elgondolások jegyében indult társaság egyik alapító tagja Aknay János volt. Mégis, az ember kíváncsivá válik: miként lett az egykori alapítóból már ismert, Kossuth-díjas művész? Miként sikerült neki kitörnie ebből a szentendrei „zárványból”,

amelynek megítélése – *A magyar képzőművészet a 20. században* című kötetben, András Gábor megítélésében – nem túl hízelgőre sikeredett. Ezt olvashatjuk az 1999-es kiadású kötetben: „a „vajdások” művészek túlnyomó többsége olyan autodidakta, akinek produkcióját egészen a nyolcvanas évekig nem vette komolyan a professzionális ((hivatalos és avantgárd) művészeti élet”, de a csoport underground-kívülálló magatartása is változatlan maradt. Nem mennék bele ennek a többértelműségnek a felfejtésébe, de nem sok jót olvashatunk ki a talányos sorokból.

Novotny Tihamér volt az egyik művészettörténész, aki kezdettől fogva kiemelt figyelmet szentelt a „vajdásoknak”, köztük Aknay Jánosnak, akiről több alkalommal adott ki könyvet. E mostani kiadvány – *Aknay János* címmel – részben megismétli, részben új felismerésekkel gazdagítja a művésztől alkotott képünket, a H.U.N.G.A.R.T. Egyesület közreműködésének köszönhetően. S talán arra is választ kapunk, miért neki sikerült kitörnie e sajátos zártságból.

A szerző érzékletes képet ad a forrásról, a hetvenes évek benyomásáról, a művész naplójából idézve: „Szentendrén... minden tanultságom gátló tényezőként lépett föl, munkámban akadályozott, úgy éreztem, légüres térben lebegek – írja a fiatal Aknay..., majd így folytatja: „ám azután megnyílt a város. Harmóniáival és diszharmóniáival a hatások tömegét borította rám, s oly mértékben, hogy ma már nem csak otthonomnak, de második születésem helyének tekintem.”

Novotny azután lépről lépésre végigmegy azokon a – nyugodtan mondhatjuk – stációkon, amelyek nyomán megszületett Aknay János nem könnyen felfogható, bonyolult szín-és formavilága.

Kezdetben elmerült az építészeti díszítő elemek kutatásában, feldolgozásában; Novotny már ebben az időben egy jelentős megfigyelést tesz, amikor ezekről a sík-konstruktivista művekről szól. Aknay: "mintha minden motívumát a talaj síkjára fektetné", s a képek „egy nagy ugrással teljesen elvonttá, absztrakttá válnak.” A trapéz, a háromszög alakú a tetők absztrakt felületekké, az oromfalak „emlékezetvezető lépcsökké” válnak Aknay képein, ahogy Novotny írja. A *Meseváros* és az *Angyali üdvözet* sorozatokban jelennek meg ezek a motívumok. Itt tűnik fel először az angyal stilizált figurája. A légi felvételszerű képeken szétterül a város, mintha titkait így tudná megmutatni. Ekként születtek meg, ennek a felfogásnak a jegyében, a mérnöki tollrajzok, melyek geometrikus alakzatok pókhálósövedékét próbálják követni.

De Aknajt már nemcsak a módszer, az eljárás érdekli, amivel képei absztrakttá váltak, hanem az autonóm művészeti alkotás lehetőségei izgatták. A „mérnöki tollrajzok”, az ablakrovások darabjai után megszülettek az „angyalos” képek. Ehhez közrejátszott kislányának, Sáríkának a halála is; a *Ballada S-ről* című szerigráfia – fél-figurális, fél-absztrakt felfogásban – ennek a gyásznak erőteljes, drámai alkotása. Ahogy Novotny írja: „absztrakt angyal születik”. Mi több, „katartikus hatású kulcsművek”, az életmű szempontjából fő művek készülnek ezekben az években. Aknay siprituális fogékonysága személyes tragédiáján át teljeseedik ki, megjelennek a szárnyas-rovásjellegű angyalfigurák, az életmű egyik legfajsúlyosabb vonulata.

A nyolcvanas években találkozhatunk a művész hazájáért, a széttöredezett magyarságért aggódó műveivel (*Hírnök, Angyal érkezik, Unikornis diptichon*). Szintén kiemelkedő ebben a témakörben a *Kis magyar őrangyal* című mű.

Novotny csoportosítani igyekszik az angyal-témájú műveket, bemutatja a rovásos, az „Á” formájú angyalokat. Ezzel kapcsolatban szögezi le: „Alkotómódszerének alfája és ómegája tehát maga a kifejezés. Mert csak a jól sikerült kifejezésben, a hiteles képben realizálódhat a közlés igazságtartalma... Művei, bár sokszor dolgoznak fel egy-egy alaptémát, sohasem ismétlődnek meg.”

A szerző elemzi azt a folyamatot is, melyek révén a festő az angyaloktól eljut az ikonokig. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a szférikus angyal Szentendre tetői felett repked, és az alkotó fantáziája révén a társulat újabb angyal-lényekkel gyarapszik. Találkozhatunk rombusz, háromszög alakú, sokszögű angyalokkal, akik a fehér térben jelennek meg a legkülönbözőbb pózokban. (*Lebegő angyalok, I–IV*.) A korona, hegy, a piramis angyalok újabb variációt alkotnak, majd a festő-őr-és védőangyalok következnek. Az angyalok asztrálteste egyre közelebb kerül Szentendréhez; ezek védelmező hatása tűnik elő a sugárkérés, magával ragadó áhítatban. Az aktuális

üzenet egyértelmű, ahogy Novotny írja: „az épületelemek olyan emberi jellemeket, nemzeti érzelmeket, gondolatokat, sorsokat és lelkeket hordoznak magukban... amelyeknek mai szakrális üzenete végtelenbe visszavivő időket idéz.” Utal a kassáki képarchitektúrára, de Aknay tevékenysége nyomán ez a műegyüttes szakrális és szürreális valósággá változik.

Aknay János „szentháromsága” – Novotny szerint – „él, alakul, virul és rezeg.” A síkintarziás, szerkezetes építménydíszletek, másrészt éteri angyal- és emberikonjai, harmadrészt Krisztusai, szentjei, evangéliumi történetei „egy végtelenül gazdag, egyszerre ultramodern és ókonzervatív” formavilágot alkotnak. Műveiről elmondható, hogy egyszerre magyar és egyetemes jellegűek.

Novotny e könyvben rámutatott a kiemelkedő (csúcs)pontokra, a továbbfejlődést elősegítő mozzanatokra, s arra, hogy ez a negyvenhat éve jelenlévő képvilág a kortárs képzőművészet kiemelkedő teljesítménye. S joggal nőtt, emelkedett a „vajdas” minőség fölé.

A kötet csak érinti Aknay utóbbi években kibontakozó törekvéseit. Visszatérését a figuratív ábrázoláshoz. Bár a képanyag végén találkozhatunk ilyen jellegű, szakrális ábrázolással – Krisztus-fejekkel, Szent Naum portréjával, újszövetségi jelenetekkel (Krisztus Pilátus előtt, Jeruzsálem felett) – , ez a fordulat bizonyos értelemben magyarázatra szorul. A kiváló festő találkozott a dunaújvárosi-svédországi műgyűjtő, Matula Péter felhívásával, amely *Jézus élete* címmel hirdetett pályázatot, vagyis 21 idézet megfestését kérte a jelentkezőktől. Az egyik vállalkozó Aknay János lett, aki nemcsak művészi erélyből, hanem szerénységből és alázatból is vizsgázott, amikor nagyszerű festményeit megalkotta. Azóta, vagyis 2012 óta három alkotó, ef Zámbo István, Tábori Csaba és Aknay János kollekciója számos kiállításon szerepelt, nagy sikerrel. Az a bizonyos „újraevangelizáció” ezekben a képekben és a hozzájuk kapcsolódó gyermekrajzpályázatokon eredményesen megvalósult. S Aknay János szerepvállalása maximálisan igazolta a pályázatot hirdető elképzeléseit. S e szokatlan indíttatásnak is köszönhető, hogy a mester érzékletes, modern szemlélettel ábrázolt, mégis a tanítás szellemét igazoló tizenhét képe megszületett.

A Novotny-monográfia egyik megállapításával zárnam Aknay bemutatását: „Nem csoda hát, hogy Aknay János művészetében megszorodtak a kifinomult érzékenységgel tálalt vallásos és szakrális témák: a tiszteletet parancsoló félabsztrakt és ábrázoló jellegű lélekarcú ikonok, valamint a mindig repülni kész, kitárt szárnyú angyalok, amelyek újra visszaköltöztek az Ő világának Szentendrójébe.”

(Feledy Balázs: Gerzson Pál. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2017)
(Novotny Tihamér: Aknay János. Hungart Kiadó, Budapest, 2016)

Kaiser László

Mátyás király Budapesten

Szövegkönyv Rózsa Pál operájához

SZEREPLŐK

AZ ÚR – basszus
MÁTYÁS KIRÁLY – tenor
BEATRIX – szoprán
KÖNYVTÁROSNŐ – mezzoszoprán
NŐI OLVASÓ – alt
FÉRFI OLVASÓ – bariton
EGY ÍRÓ – basszus
ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK – kórus

HELYSZÍNEK

1. JELENET

1. kép: Könyves összejövétel a téren
2. kép: A tér és a menny

2. JELENET

Könyves egyesület székháza

3. JELENET

Kiadók összejövelele egy kiadóban

4. JELENET

Könyvtár

5. JELENET

1. kép: Könyves összejövétel a téren
2. kép: A tér és a menny

1. JELENET

1. kép – Könyves összejövetel a téren

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Nekünk ez már világvége,
egyre csökken népnek éhe
jó könyvekre, szép könyvekre:
igaz kevés, sok a gyenge.

ÍRÓK

Írhatunk mi bármi szépet,
nem olvasnak már a népek,
nem segít itt csak a reklám:
csodafegyver, csodaszerszám.

KIADÓK

Mennyi könyvet odaadtam,
pénz nélkül, csak bizalomban.
Hitemet is elorozták,
terjesztőké ma a világ!
Egyre várom: fizessenek,
nem kapok csak ígéretet!

TERJESZTŐK

Alig vesznek könyvet tőlem,
költségem meg van ám bőven!
Ne legyen úgy senki éhes,
ha könyve nem piacképes!

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Gutenbergnek kora óta
vágunk egyre írott szóra.
Mátyás király dicső tette:
Corvinákat gyűjtött egybe.

EGY ÍRÓ

Mátyás bizton rendet rakna,
élne csak ő – és hatalma.

EGY KIADÓ

Ez lenne a jó megoldás,
győzhetne az igazmondás.

EGY TERJESZTŐ

Igazságot szolgáltatna,
hogy a pénzét mind megkapja.

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Mátyás nincsen,
pénzünk sincsen,
nincsen velünk
semmi Isten.
De jól mondta
az a Nietzsche,
Isten halott,
istenuccse!

2. kép – A tér és a menny

AZ ÚR (valahol fent)

Az áldóját!
Hogy én halott lennék?
Ezt a bolond filozófus
terjesztette rólam...
Gyere, Mátyás, téged hívlak!

MÁTYÁS (valahol fent)

Itt vagyok, mert szólít az Úr!
Minden magyarok Mátyása!

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Csoda! Csoda! Csoda! Csoda!
Ó, egek!
Már csak az kell, hogy több könyvet
vegyenek!
Csoda, csoda, csoda, csoda,
nofene!

Annyi gond van, csak Mátyásunk bír velem!

AZ ÚR

Mátyás, legyél igazságos,
hisz a helyzet oly válságos.
Mit szólsz, mi az oka annak,
nem kell könyv az olvasónak?

MÁTYÁS

Nem teszek én igazságot,
látnom kell a valóságot,
látnom kell, hogy Pesten, Budán
mért nem nyúlnak könyvek után?

AZ ÚR

Menjél, Mátyás, leengedlek,
legyen úgy, mit diktál kedved,
kikötésem csupán egy van,
legyen veled most a bajban...

MÁTYÁS

Kinizsi a várományos?
Vagy a püspök, Vitéz János?

AZ ÚR

Asszony is kell a nagy gondhoz,
ételet is ad, ha kell, gondoz.

MÁTYÁS

Én Istenem, jó Istenem,
asszony nélkül jó lesz nekem.

AZ ÚR

Mondottam, hogy miként legyen,
ne rágódj a döntésemen!
Jöjj, királyné, Éva lánya,
legyél könyvek nagy barátja!

BEATRIX *(valahol fent)*

Nem mutatok mostan fügét,
szolgálom a könyvek ügyét!
Menjünk földre... könyvek közé,
testünk-lelkünk olvasóké!

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Csoda! Csoda! Csoda! Csoda!
Beatrix!
Királyi pár segít nekünk,
ez már fix.
Nagyobb reklám ennél aztán
nem lehet,
jó irányba forognak a
kerekek...

AZ ÚR

Menjetelek hát, menjetelek,
és küzdjetelek,
maradok én, így leszek
majd veletek!

2. JELENET

Könyves egyesület székháza

MÁTYÁS

Magyar átok, könyves átok,
hamisságok, igazságok,
hallgassunk meg minden felet,
akár sír vagy akár nevet.
Arra azért emlékezem,
aki kapott, az volt velem.

BEATRIX

Nézzük, hová tűnnek pénzek,
mit adnak és kik mit kérnek...

KIADÓK, TERJESZTŐK

Lehetne itt minden rendben,
adott szó, ha lenne egyben,
később, majd és nemsokára:
ebből lett a könyves kára.

BEATRIX

Pontosan erről van szó,
időben kell fizetni.

MÁTYÁS

Nekünk sem csak úgy, ingyen
lettek a Corvinák.
Másolók és könyvkötők,
fordítók és ügynökök
segítették gyűjteményem
folyamatos bővítését,
könyvtáramnak gazdagodását.
Ezért én mindent és mindenkit
idejében kifizettem,
bőségesen megfizettem!

KIADÓK

Ugye, érted,
nagy a baj, nagy a baj,
nem fizetnek a terjesztők,
ajajaj, ajajaj,
adósságuk a fejükön,
mint a vaj, mint a vaj...

TERJESZTŐK

A fejünkön nincsen vaj,
nincsen vaj,
nem olvassák könyveitek,
az a baj.
Adjatok ki olyat, ami
érdekes,
legyen benne minden sztori
végletes...

Birizgáljon lelket, ösztönt,
akármit,
csak vételre buzdíthasson
akárkit...

BEATRIX

Azért ebben van valami.
Jó kis szerelmes, izgató
történetek kellene.
Meg pénzt is hoz...

MÁTYÁS

Talján véred megint buzog,
efölött most szemet hunyok.

KIADÓK

Vittünk mi már lejjebb mércét:
könyv fogyása legyen érték,
volt mibennünk ennyi ész,
akkor is a pénz kevés.

MÁTYÁS

No hát most már tisztán látok,
mi itten a magyar átok,
mindenki csak pénzről beszél,
szépről, jóról hát ki mesél?

NŐI OLVASÓ

Az is van itt, de a piac, a piac.

MÁTYÁS

Piac? Mint Budán volt – mondjuk –
a kutyavásár?

NŐI OLVASÓ

Úgy ám! Látom, érted.
Piac van és gazdaság.
De sokszor: piaccgazdaság.
Piacgarázdaság!

MÁTYÁS

Garázdaság? Ez szomorú...
No, hívnám én a törvényt
meg a bírókat, hogy
igazságot szolgáltatassanak.

BEATRIX

A kolozsvárit? Jó ötlet,
halálra röhögöm magam...

MÁTYÁS

Hagyjad, asszony...
Az hitvány alak volt.

NŐI OLVASÓ

Hitvány alak, hitvány könyvek,
nincs, hogy kiért ontsak könnyet,
életem a könyvolvasás,
kell a jó könyv, és semmi más.

MÁTYÁS

Úgy látom, ma az a fárosz,
legyen minél nagyobb káosz.
Róka fogta csuka módra
tengődik a betűk boltja.

KIADÓK, TERJESZTŐK

Kiadó és kereskedő:
nem tudni, hogy ki a menő,
olvasó és író teng:
nagy vesztes lett Gutenberg.

MÁTYÁS

Tényleg, mi van
a szegény írókkal?

BEATRIX

Emlékszem, az egyik,
valami Janus Pannonius
igen jóképű volt...

MÁTYÁS

Ő már az enyészete...
Lássuk az élőket!

KÓRUS

Lehetne itt minden rendben,
adott szó ha lenne egyben,
később, majd és nemsokára,
ebből lett az írók kára.

3. JELENET

Kiadók összejövetele egy kiadóban

ÍRÓK

Itt vagyunk, mi, kárvallottak,
nem fizettek, jól megloptak,
vagy tán adtak keveset,
ez a hála, szeretet.
Reklamálni jöttünk ide,
velünk Mátyás s Beatrice.

EGY ÍRÓ

Nincs gazdája a bajnak,
a bajnak,
aki kér és követel,
abajgat.
Hiába van igaza,
de hiába,
úgy érzi, hogy minek jött
a világra...

MÁTYÁS

Bonfinit is segítetttem,
és hány költőt, Istenem,
derék szerzők, rajta hát,
ostromoljuk kiadóknak
ittlen lévő nagy hadát!

EGY ÍRÓ

Bizony, hogy most összegyűltek,
lerohanjuk őket nyomban.
Fizessenek, és kész!
Ugye, segítesz,
gyönyörű Beatrix?
Nekem? Nekünk?
Szépséges jó királyasszony,
okosságod odahasson,
a kiadó pénzt is adjon,
szép vagy, szép vagy,
királyasszony!

BEATRIX

Mennyi csinos íróember
bízik bennem szerelemmel.
Érzem én ezt, bizsergek,
férfi tőlem begerjed.
Mennyi forró tekintet,
mind csak felém tekintget.

MÁTYÁS

Ne bizsergaj, oldalborda,
királynénak más a dolga,
ne legyél most kikapós,
hadd fizessen az adós.

BEATRIX

Több kiadó egy helyen,
ezt már bizony kedvelem.
Nem járnak túl eszemen,
fizessenek esztelen.

MÁTYÁS

Ami jár, az nagyon jár,
ha már író kitalál.
Ha már kell a szövege,
legyen tele a zsebe.
Mennyit ér a szavad, ó,
ha te vagy a kiadó?

BEATRIX

Szóljatok hát, kiadók,
csak nem nyomnak az adók?!
És ha nyomnak, író is,
mért legyen hát koldus is?

KIADÓK

Megígérjük nektek most,
csak még egy kis türelem,
várni kell, csak várni kell,
olyan, mint a szerelem...
Beérik, ha megérik,
okos fejfel megértik...

EGY ÍRÓ

No, már ebből elég legyen,
lépjünk túl az ígéreten!
Elég volt, hogy egyszer majd,
szomjúság és éhség hajt!
Ha meghalunk, hogy alkotunk,
porlad testünk, halkul szavunk...
Mindenki csak mutogat,
nem lesz ebből jó falat.
Arra várunk gyorsan tippet:
pénzt is hozzon már az ihlet!

KIADÓK

A könyvetek nem kelendő,
ezt mondja ám a terjesztő.
Furcsa alak, bizony, ő,
nem fizet a terjesztő!
Vagy sokára, s várni kell,
hogy legyen kis bevétel!

BEATRIX

Na, én kézbe veszem az ügyet.
Itt ez a gyanús képű
fő-főkiadó!
Ide figyelj, te ragyás,
fizetési meghagyás
lesz vége a dolognak,
nem hagyjuk, ha meglopnak.
Jogi útra terelni,
ami jár, azt zsebelni!

KIADÓK

Jogi útra jogállamban,
meglehet,
nem csak pénzünk, vagyonunk sincs,
ne feledd!

MÁTYÁS

Hadd tegyek én igazságot,
szörnyű, amit épp most látok.
Kérjük meg az olvasókat,
áldozzanak hát a szónak,
lesz így több könyv
és még több pénz,
elmúlik tán ez a vész...

Te meg, asszony,
ne nézegesd az írókat,
nincs nekik semmijük!
Csak bajuk!

BEATRIX

Már megint beleszól
mindenbe. Ez a baj!

ÍRÓK

Nincs gazdája a bajnak,
a bajnak,

aki kér és követel,
abajgat.
Hiába van igaza,
de hiába,
úgy érzi, hogy minek jött
a világra...

MÁTYÁS

Budán is a könyveink közt
éreztem magam a legjobban.
Irány egy könyvtár,
lesz ott bőven olvasó!

BEATRIX

Megyünk, ha követnek.

EGY ÍRÓ

Megyek én is!
Megyek veled!

ÍRÓK

Mi is megyünk, mi is megyünk
veletek,
mert kell nekünk,
mert kell nekünk
olvasói szeretet!

4. JELENET*Könyvtár***MÁTYÁS**

Istenem, hát mindjárt sírok!
Nyugodjunk meg a könyvtárban,
mennyben, földön erre vágytam.
Könyvek között sok olvasó,
nem lehet itt senki tahó.

MÁTYÁS, BEATRIX

Könyvek között sok olvasó,
nem lehet itt senki tahó!

KÖNYVTÁROSNŐ

Rosszul látod, jó királyom,
rosszul látod, dicső nej,
könyvtárban sincs béke-álom,
sajnos már nem az a hely.
Hígul betű s hígul ember,
alig vált szót Gutenberggel.

MÁTYÁS

Istenem, hát nincs is remény?
Sok Corvina mért volt enyém?
Betűvetők, költők, írók...
Istenem, hát mindjárt sírok!

MÁTYÁS, BEATRIX

Betűvetők, költők, írók...
Istenem, hát mindjárt sírok...

EGY ÍRÓ

Jaj, ne sírjál, királyasszony,
szó fakadjon, könny apadjon,
s hallgassál meg, Mátyás király:
azért lett e ronda viszály,
mert, ami most bennünk fészkel,
nem mondjuk ki józan ésszel,
vagy ha igen, nincs piacunk,
s bár mi adunk, mégsem kapunk.
Azért persze pennánk érték,
s nem adjuk fel soha végképp.
Ehhez segít a szerelem,
nem sötét és nem mély verem.
Közelemben nő ha izzik,
fölhevülök, ez már richtig.

KÖNYVTÁROSNŐ

Ilyen író szívünk vágya,
nem lesz ajtó soha zárva!

EGY ÍRÓ

Közelemben nő ha izzik,
fölhevülök, ez már richtig.

BEATRIX

Férfi hogyha értem hevül,
bizsergek én kívül-belül,
megmentek én férfit, könyvet,
mindenkinek így lesz könnyebb.

KÖNYVTÁROSNŐ

Attól tartok, nem én kellek
ennek a kófic írócskának.

NŐI OLVASÓ

Én talán igen?
Kezembe se venném a könyveit...

BEATRIX

Megmentek én férfit, könyvet,
mindenkinek így lesz könnyebb,
mindenkinek így lesz könnyebb.

FÉRFI OLVASÓ

Bizony ez kell, ments meg minket,
jó királyné, adok tippet,
ha az író kesereg,
nem biztos, hogy jó neked,
inkább derűs olvasó,
neked inkább az való.

BEATRIX

Megmentek én férfit, könyvet,
mindenkinek így lesz könnyebb,
mindenkinek így lesz könnyebb!
Szép az író, mégis szebb,
ha olvasó ölelget.

MÁTYÁS

Mi folyik a hátam előtt?
Mi folyik a hátam előtt,
láttam annyi betűvetőt,
láttam nemet, olvasót,
láttam nőt is, kikapóst,
mégsem merte egyik sem –
más világ ez, Istenem!
Más világ ez, Istenem!

BEATRIX

Mi van akkor, ha más világ,
jobb ez nekem, mint másvilág.
Kevés könyv, de sok a gyönyör,
éhes testem tán nem gyötör...

FÉRFI OLVASÓ

Jó a könyv, de jobb a kéz,
befogad majd sötét éj.

MÁTYÁS

Ebből elég, ebből elég!

BEATRIX

Elég, nem elég,
én jól érzem magam!

MÁTYÁS

Visszavagyom ama térre,
ahol az Úr hívott fényre,
s Uram előtt omlok térdre,
vigyen vissza gyorsan égbe!
Ebből elég, ami itt van,
nem segít már ima, hittan.
Visszavagyom, vissza égbe,
mai pokol, legyen vége!

KÖNYVTÁROSNŐ

Elkísérlek, jó királyom,
csodálkozunk a csodákon.

NŐI OLVASÓ

Elkísérlek én is, király,
könyvvilágból csoda-irány!

BEATRIX

Nem csoda, hogy már nem álom,
megtaláltam az én párom.

BEATRIX, FÉRFI OLVASÓ

Menjünk, menjünk, ez a dolgunk,
könyvek mellett rostokoltunk
eleget, eleget...

MÁTYÁS

Jöjjön, aki látni akar,
nem csalás, nem ámtítás,
hogy egy király, magyar király
elvágyik a magyar földről,
nem is kérdés, nem vitás...

5. JELENET

1. kép – Könyves összejövetel a téren

MÁTYÁS

Elvágok én most már innen,
el a Földről: hitem nincs,
hittem azt, hogy kellet itten,
nem maradok Föld-bilincsből:
hittem azt, hogy van értelme,
ha az ember teste-lelke
nemesedik szótól, könyvtől,
ezért jöttem le a mennyből.
Amit láttam, több mint szegény,
kufárok közt semmi éden.
Voltam, vagyok humanista,
ezért vágyom égbe vissza,
segíteni úgysem tudok,
s férfiként is sebzett vagyok!

BEATRIX

Mit prédikálsz, férjem, király?
Régóta van köztünk viszály,
a világ meg ilyen-olyan,
felséged meg úgy odavan.
Az a lényeg, legyen kérő,
a természet nagy kísértő.

MÁTYÁS

Uram, segíts, mennybe vágyom,
halljad meg a kiáltásom!

BEATRIX

Én meg, Uram, arra kérlek,
maradhassak Földön végleg!

2. kép – A tér és a menny

AZ ÚR (valahol fent)

Hívtatok, hát itt is vagyok,
tartatok most panasznapot!

MÁTYÁS

Uram...

BEATRIX

Dehogy panaszkodom én!
Szeretnék maradni,
egészen jól érzem magam a Földön,
ezt a kérésem teljesítsd!

MÁTYÁS

Uram...

BEATRIX

Ugye, megteszed?
Mindenkinek jobb talán,
ha egy ilyen nőszemély, mint én,
nem ott fönt rontja a levegőt.

MÁTYÁS

Uram...

BEATRIX

Szóval, Uram...

AZ ÚR

Elég, elég, elég!
Locsi-fecsi beszéd,
érdekelnek más beszédek,
meghallgatok minden népet:
szóljatok, én hallgatok!

BEATRIX

Szóval, Uram, megmondtam,
veszem úgy, hogy maradtam.

FÉRFI OLVASÓ

Bizony, én is erre vágyom,
 Beatrixet úgy kívánom.
 Uram, vágyat ha te adtál,
 tudnod kell, hogy szép asszonynál
 nyugszik férfi lelke-teste...
 Megnyugvásunk, szóljál, lesz-e?
 Lesz-e?

EGY ÍRÓ

Nyugalomra vágyom én is,
 mennyire, de mennyire,
 aki mellém állna ebbe':
 senki se, de senki se...
 Marad tollam, kevés pénzem,
 reménykedem, hogy kellek,
 s kell a művem olvasónak,
 én meg így-úgy eltengem...

NŐI OLVASÓ

Írjál olyat: mennydörögiön,
 élveztessen, pénzt is hozzon,
 forgatva a könyveidet
 az olvasó hadd zokogjon.
 Aztán persze legyen kacaj,
 elűzetik végül a baj.

BEATRIX

Így gondolom én is.
 Pontosán így.
 Sok-sok nevetés kell,
 hagyjuk a bajokat,
 szeressük egymást!
 Ami jó, az jó,
 könyvek nélkül is...

KÖNYVTÁROSNŐ

Könyvek nélkül sivár vagyok,
 mintha lopnám csak a napot.
 Minden könyvtár templom nekem,
 minden betű őselemem.

Az Úr

Minden betű, minden szó
 végső célja legyen jó,
 akinek én lelket adtam,
 döntsön szabad akaratban,
 döntsön szabad akaratban!

MÁTYÁS

Uram!

BEATRIX

Akkor tehát...

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Akkor tehát mi is vagyunk,
 könyves világ az otthonunk.
 Azaz lenne, hogy ha benne
 ennél bizony több pénz lenne.

Az Úr

Hol pénzt kértek, hol meg hitet,
 elhagylak én most titeket!

MÁTYÁS

Ugye engem viszel, engem?

BEATRIX

Maradhat itt testem-lelkem?

NŐI OLVASÓ

Ész és érzés: legjobb mix!

FÉRFI OLVASÓ

Társam lesz hát Beatrix?

ÍRÓ

Olvasók és nő már nix!

KÖNYVTÁROSNŐ

Árva vagyok, mint két x!

AZ ÚR

Nem kell ide kromoszóma,
hallgassatok hát a szómra:
van bennetek genetika,
és mily kevés az etika...
Pedig nektek irányt szabtam!
Irányt szabtam...

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

S velünk, Uram,
velünk hogyan?

AZ ÚR

Mátyás térjen vissza mennybe,
lenn maradjon Beatrixe.

MÁTYÁS, BEATRIX

Döntésed oly boldoggá tesz,
égben, Földön nekünk menny lesz.

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

S velünk, Uram,
velünk hogyan?

AZ ÚR

Nem segített nektek Mátyás,
tőlem legyen hát az áldás.
Távozóban kérem s mondom:
világotok legyen otthon!

ÍRÓK, KIADÓK, TERJESZTŐK

Próbálkoztunk, próbálkozunk!
Világ legyen az otthonunk?
Könyv kell, pénz kell, s talán végül
földi létünk épül-szépül.
Ha meg nem, hát mit tehetünk:
élünk, élünk, élünk, élünk...

Nagy Zita

Hangok határtól a határtalanig

Gondolatok Göncz László Kálvária¹ és Határ-szél² című kötetéről

„Nem értem én ezt a mai világot! A rádió mond valamit, a televízióban mást látunk. Az igazság pedig az, hogy mindenki hazudik”³ – fakad ki Göncz László monodrámájának Erzsije a lendvai vasútállomáson. Korunk képtelenségeiben, amelyekben a világ foszlányaira van szerteszt–fecsege, a lényeges mondanivaló fulladozva tátog. A korban, amelyben a könyvesboltok toplistaszegmenseit olyan szerzők uralják, akiknek szögegyenesen más az eredeti foglalkozásuk és főként képességük, mint az alkotólét, és már attól írók, mert csupáncsak nem analfabéták, a korban, melyben a mennyiség láttatja magát minőségnek. A kornak ebben a valódi ismeret – valószínűleg célzatosan létrehozott – kongó homoksvatagában, a szűrős porszemcsék retinát homályosító forgatagában, szellemi oázisként hat a hamisítatlan, steril érték.

Ilyen tudatfrissítők közé tartozik Göncz László két legifjabb kötete – a *Kálvária* és a *Határ-szél* – is. Az előbbi regényként, az utóbbi műfaji sokszínűséggel, novellákat, elbeszéléseket, naplófoszlányt, sőt monodrámát és kisregényt egyaránt őrző szelencéként igazolja az időtlen József Attila-i igényt, miszerint „az igazat mondd, ne csak a valódit”⁴. Mindkét könyv – természetesen az írói szabad és kreatív képzelettel kooperálva – igazi, átélt történeteket regél, kézen fogva a kendőzetlen és a kimondani muszáj igazság elidegeníthetetlen jogával. Teszi mindezt magas művészi színvonalon, tartalom- és kifejezőgazdagon, prózáiban líraszerűen felütött lanthullámokkal, megszerkesztettségében olvasmányos formatánccal, de mindenhol szignifikáns üzenettel. Egyedi szerzői hangja a szilárd szaktudású történész objektív, széles hatókörű analitikus ismeretének és ugyanakkor a személyes érintettség, az író közvetlen és szubjektív megnyilatkozásának remek, egymást támogató ötvözete.

A világban témát találni az íráshoz könnyű. Lényeges, sarkalatos ütemű témát lelteni, amelynek megírása szükségszerű olyannyira legalább, mint minden élő dolog lélegzetvétele, már bonyolultabb. Azaz sok mindent meg lehet írni, de jóval kevesebb, amit meg is kell írni.

A magyar psziché lassan száz éve nyitott dosszióját, Trianon megkérdőjelezhető kontúrjait muszáj megírni. Ezt a nemzeti öntudatra mért örök fantomfájdalmat nél-

¹ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014

² Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs

³ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (76. old.)

⁴ József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*

külözhetetlen a nézőpontok többféleségéből, az oldalak más-más perspektívájából, sűrűn és őszintén, jó szívvel és józan ésszel, kritikus, de toleráns szólammal egyaránt közölni. Ennek méltán hiteles tolmácsolója Göncz László, aki muraszombati születésénél fogva, nemcsak hogy első kézből érintette a történeteket, de a szlovéniai magyarság elismert kutatója, és 2008 óta ennek a közösségnek a parlamenti képviselője is. Figyelme és a fent említett két kötetének történetei is a térség magyar nemzetisége köré fonódnak megértő szeretettel.

Amikor a lengyel író, Mrozek ekképp nyilatkozik száműzetésének utolsó állomásáról, Mexikóból végre hazaérkezve: „Nem könnyű repatriánsnak lenni; aki hazatért, hintában leng a lelke.”⁵ Akkor annak lelke, aki alól szülőföldjét egy rántással kapták ki és helyezték idegen ölek önkényeibe, egy perpetuum mobile körhintára kényszerült. A szokott mindennapi életegyensúlyt fenntartani ebben a rendellenes, mégis reguláktól nyomorított helyzetben embert próbáló feladat, márpedig a mindennapok egyáltalán nem törődnek a szabálytalanságokkal, apatikusan telnek tovább egyetértésünkkel vagy anélkül. Ennélfogva ismeretlenül is respektus illeti mindazokat, akik a merőben megkarcsúsított belterületen kívül talpra álltak, szívóssággal vértelve, emberileg győztesen. A mostoha szituációban is megőrzött humánummal élés apró, személyes mozaiktörténeteinek tónusaiból áll össze a *Határ-szél* fújta nagyszabású freskója.

Korszakában mintegy a '70-es évektől egészen napjainkig kalandoz, míg a Kálvária a második világháború ádáz időszakára kalauzol vissza, és a történelem kollektív voltát egy szerelmi történettel hozza közelebb, az eltérő vallású fiatalok alakjában inkább hasonlóságukat, mintsem különbözőségüket hangsúlyozva. Mindkét kötetben a kiábrándító kegyetlenségek közt, az igazságtalan hányattatásokban is az egyenes derékkel óvott emberségre, a mindenkori jó szándékra, észszerűsége, szépségre és szeretetre hívja fel a figyelmet, azokra a maguktól értetődő értékekre, amelyek mégis számtalan szenvedtek csorbát a történelem során, és még ki tudja, hányszor fognak a jövőben. Azonban mindig őszinte hitelét helyezi a pozitív irányvonallú változásba, mindig az acélos akaratú túlélésre ösztönöz; a Kálvária párhuzamosan – váltakozva a fiatal férfi és női főszereplő szemszögéből – felépített soraiban is a kitartás nemessége vázolódik, miszerint „akkor kell a legerősebbnek lenni, amikor az embert a legnagyobb megpróbáltatások érik.”⁶ „Aztán majd ez is elmúlik egyszer, és bizonyára egy idő után javulni fog a helyzet. Egyetlen rémuralom, [...] sem tarthat örökké.”⁷

Trianon vaskos karját az idő, még jobban az aktuális hatalom különbözőképpen lengeti, más volt létrejötték és más a jelenben, mint ahogy nem ekvivalens erővel éri el az embereket, annál inkább indokolt tényeit és egyéni átéléseit feltárni, a Göncz

⁵ Slawomir Mrozek: *Hazatérésem naplója*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004

⁶ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (30. old.)

⁷ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (131. old.)

László-kötetek ezért is javasoltan „kötelezőek” lehetnének. A ma divatja szerint, amikor a kontinens képét a mindenfelé összemosott határok, gazdasági okokból, kalandvágyból, unalomból vagy irányított politikai megfontolásokból történő, jegyezetlen kaotikus ki-bevándorlások tarkítják, talán nehezebb felfogni annak súlyosságát. Aki már festett valaha, az tudja, a színek esztelen összekeverése csak egy sötét, formátlan katyvaszt ad ki, ma mégis, amikor a legkülönbélebb nemzetek, vallások, kultúrák és nyelvek színezetének összevegyítése van egyre terebélyesedő folyamatban, talán érthetetlen, hogy van, akinek a saját anyanyelvéért, a saját kultúrájáért küzdeni kell, még hozzá a saját földjén. „Egyre nagyobb sebeket okozunk a térség társadalmának testén, amiért bizonyára majd óriási árat kell fizetni”⁸ – jövendőli a Kálvária második világfelfordulás múlt ideje és bizonyítja a későbbi tapasztalat, ugyanígy a legtöbb kor firmamentumára kondenz-betűkkel vonszolhatná azt az emberi szeszély. „A temetők városának is nevezhető Szarajevó”⁹, ahol a fejfák függőleges sokasága máig szomorúan szabdalja a látóhatárt, állandó mementójaként a bármikor impériumot nyerhető abszurdumnak, árnyékukban hűsöl az európai viszonylagos béke, amely, nem kellene felejtetni, hogy törékeny, de főként még fiatal, ezért hagyni azt ingerelni kockázatos és nem volna szabad.

De milyen az egyén sorsa, amikor nem önszántából megy, milyen, amikor nem menekül, csupán a tőle távol álló hatalmi játékok hetyke verdiktje következtében végleg kifordítják az identitását, átrendezik egész addigi életét, a környezetét, az utcák és települések új névtáblákkal keresztveződnek? Milyen, amikor a közösség, amelynek tagja, kisebbségbe kerül, kirekesztetté és lenézetté lesz, a nyelv, amelyen először szólalt meg, tabuvá és nemhivatalossá válik? Milyen mértékben maradhat egy állam és egy nép önmagával azonos, ha nemzetiségét tekintve körben önmagával határos? Igaz lehet-e a klisé, miszerint intenzívebb fénnel ragyog a hiány, mint a birtoklás, erősebben érezzük-e azt, amit elvesztettünk, mint ami még miénk? A fájdalom nagyobb művészetet teremt-e, mint az öröm? Mindezek közeli impressziójáról rebeg a *Határ-szél*, megidézve a délvidék névtelen, hétköznapi hőseit, mint délceg felülemelkedőket, a megváltoztatott helyzethez erkölcsösen viszonyulókat, az emlékezve továbblépni attitűd, a mezsgye melletti komisz lét át- és túlélő reprezentálóit. „Visszaút nincs a múltba, meg kell békülni a jelennel!”¹⁰ És „a szép emlékek idősebb fejjel is erőt adhatnak, csak nem szabad engedni, hogy összemosódjon az emlékezés a jelen dolgaival”¹¹ – zengik sorai. Ezek mellett az emlékezés szelíd arca, a hovatarozásban való megingathatatlan, masszív evidencia, a határvonal adott helyzetétől szuverén, érinthetetlen és makulát-

⁸ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (50. old.)

⁹ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (102. old.)

¹⁰ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (31. old.)

¹¹ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (229. old.)

lan magyarságtudat kiválón és megindítóan tűnik fel a *Nagyanyám kokárdája*¹² című elbeszélésében.

Az individuuum mindennapi léte leplezetlen és közvetlen modorban bontakozik ki *A csoda*¹³ című monodrámá egyszerű kecsességében, a keserőségeket lágy humorral, anekdotákkal, a kor zenei slágereinek közbejátszásával oldva. Felépítésében, jellegzetes hangnemében rokon Szerbhorváth György a *De ki viszi haza a biciklit?* című monodrámájával, amely 2014-ben Egerben is látható volt az Újvidéki Színház emlékeztető előadásában.

Göncz László remekművei elemi komponensei annak a magyar hangjeggyű, vaskos és virtuóz partitúrának, amely elhalkulás nélkül vezényli az ötágú síp unikális orgánumát. Amely erőteljes hangzat a trianoni döntés nélkül más lenne, hogy talán a művészetben visszaadja azt, amit területben elvett.

A *Határ-szél*, amellet, hogy a délvidéki térség specifikus zsánerképeit vetíti elének, azokban visszavillannak kortárs, mindenütt jelen lévő szociális árnyozzatok is. Az állandó ingerültség, ahogy mint Lewis Carroll híres piros szemű fehér nyula, nyargalunk nyugtalankodva és kapkodva, nagyhatalmú fikciónktól, az időtől hajtva. „Az ember már pirkadatkor arra ijed álmából, hogy elkésett. [...] Rohanunk fontos és kevésbé lényeges célok után, lábunkat törjük, idegrendszerünket roncsoljuk.”¹⁴ Az effektív lényegi dolgok, a segítőkészség, az odafordulás kárára követve vakon az ócska, talmi értékek, a látszatok médiamáztól ragadós furulyaszavát, mint társadalmunk modern hamelni patkányfogóját, amely kicsal minket a realitásból, ki lelkünkéből és tudatosságunkból. „Csak az jelent valamit, csak az válik divattá, amit a haszonlesők az éterbe kürtölnek. A boldogság jelképévé nem a szeretet, hanem a földkörüli utazás, a karcsúsító kellékek és a kedvező bankkölcsön reklámja, a bevásárlóközpontok fénye és az árukedvezmények váltak.”¹⁵ Mégis a kiábrándultság kopárságának, ha jól kémeleljük, horizontján megmutatkozik a kivétel és a remény ritka, nobilis optikája. Akár olyan formát öltve, mint az Emese novella¹⁶ egyik főhőse, aki a jelenkor tipikus szülőtte, türelmetlen és sietős elfoglaltságában hirtelen intuícióval mégis megáll egy pillanatra, majd tovább, egészen a felismeréséig annak, hogy „[...] mennyire penge-élen táncol ez a mai társadalom”¹⁷, és igyekszik segítő kezet nyújtani egy tőle nehezebb sorsúnak. Vagy akár az a néhány éve indult, létező weboldal¹⁸, ahol két fiatal a budapesti hajléktalanok és egészében véve a peremvidékre sodródott emberek észrevéte-

¹² Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (52–58. old.)

¹³ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (75–93. old.)

¹⁴ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (119. old.)

¹⁵ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (94. old.)

¹⁶ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (119–133. old.)

¹⁷ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (129. old.)

¹⁸ www.homelessofbudapest.hu

lére, empátikus feléjük fordulásra ösztönöz. Mindezt művészi módon, sallangmentes, letisztult, jóval a látszat mögött pásztázó, egyszerűségükben katartikus egyéni történetek és zseniális portréfotók közzétételének segítségével.

A mindennapokban állandóan jelen lévő releváns impulzus, a nyelvhasználat súlyponti és megkerülhetetlen kérdésköre az elcsatolt területeknek. Anyanyelvünk olyan önkéntelen, spontán egységreszünk, amelyet többnyire gondolkodás nélkül, azonnal, ébren- és álomlét küszöbén is megértünk, míg az idegen nyelvet inkább elsajátítjuk és kölcsönvesszük. Olyannyira komplex dolog ez, hogy az amerikai óslakos indiánok egyenesen úgy tartották, aki a vernakuláris nyelvén kívül más nyelven is meg tud szólni, az biológiai értelemben is több nyelvet mint érzékszervet rejt az ajkai mögött. A duális nyelvhasználat sokrétű külső-belső dilemmája lappang a *Határ-szél* napló-fosztlányának vallomásosságában is: „Ma már folyékonyan beszélem a szlovént. [...] Mégis ott motoszkál a fejemben, hogy soha nem fogom azt tökéletesen elsajátítani. És arra is sokszor gondolok, hogy az anyanyelvem rovására küzdök annak birtoklásáért. Annak mégis örülni kell, hogy egy másik nemzet kultúráját és szokásait százszorta jobban megismerhetem, mintha azzal turistaként találkoznék. Az ilyen lehetőségnek azonban ára volt. De ha már így van, valamennyire meg kell vele barátkozni: ellenkező esetben világgá kell menni...”¹⁹

Papírokra bízni az ihlető igazságban meglelt esszenciális üzenetet, a szertelen szavak olyan mód megkomponálása, hogy maszktalan jelentésükben, szintiszta hangoltsággal szóljanak, és súlyos terheik alatt el nem mosódva, de vésett élénkséggel józanítsanak, már kivételes írókezű tehetséget, emberi jellemet kíván. Míg az alkotó technikában segíthetnek elvétele eltanult, megszokott fortélyok, a valódi jellem fortélymentes és tanulhatatlan. Sokkal többről szól ez, mint egyszerűen a tudás, a jó vagy a rossz különbségének felismerése, olyan belső mélységből jövő bázistermészettel kell rendelkezni hozzá, amely a külső történések által kikezdehetetlen. Csak csodálni lehet Göncz László habitusát, amely óhatatlan megmutatkozik könyveinek karaktereiben vagy vissza-visszatér a személyes, egyéni élmények elbeszélőjében. Opusai olyan alkotó profilját sziluetteznek, aki elszántan tekint a katlan legaljára akár, mégse zuhan bele, kémeleli ugyan a sötétséget, de nem válik vele egygyé, az irdatlannal teázik, de nem kortyol félre, habár hallja kormos károgását a varjaknak is, azonban csak a rigók fütytyére fókuszál, és szellemében az zenél tovább. „A művészet azért van, hogy ne pusztuljunk bele az igazságba” – summázza karakánul Nietzsche. És Göncz Lászlónak megadatott, hogy a világot a felszíne alatt, a látens tartalommagjáig egészen, minden rútságával, ugyanakkor félénk, ritka bájaival együtt is szemlélni képes. A tapasztalt embertelenségbe sem roppan bele, a művészete a tisztánlátástól nem válik rezignálttá, közönyössé, spleenszerűen borússá, hanem szüntelen ki-kiderül egy titkos meg-

¹⁹ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (13. old.)

győződéstől, egy apró, makacs érzésbizonyosságtól, amely végérvényesen lecövekel a jószág és a szeretet mellé, és secundumnyi kételyt sem tűr ezek konstans jelenlétét illetően. Még ha rejtőzködve haladnak is, még ha kevesebb is van belőlük, a remény úzte Magellánként itt-ott rájuk lel, és azokat sorainak ekhója olvasói felé sodorja; „... még mindig hiszem, hogy a világon a legtöbb ember jószándékú.”²⁰; „a Földön a legszörnyűbb időkben, az agressziót végrehajtók között is vannak jó emberek.”²¹

Történetei bár semmiképp sem vidámak, ettől sokkal kardinálisabb frekvencián lüktetnek; igazak és felemelőek. Megmutatja, a romokon fakasztott művészet nemcsak tüskés bozótként, hanem előkelő, hófehér nyírfaként is magasodhat azok fölé. Még ha alkalomadtán úgy érezhetjük, legszerencsésebbek talán a világ „abszurd bájú”²², közönyös Meursault-jai, tudniillik „Amennyiben az ember közömbös mindenhez, sokkal könnyebben boldogul az életben, mert akkor önmagával nem kell megküzdenie”²³ – vetődik fel jól megfigyelt tapasztalatként a Kálvária elmélkedő szavai között is. Különösen nehéz érzékeny és kifinomult pallérozottságú igazságérzettel élni. Mégis tudnunk kell, hogy másképp nem érdemes.

Márai mindig filozofikus szférákban suhanó gondolataival egyetértve: „az emberek nem ok nélkül ragaszkodnak a középszerűhöz, a zavaroshoz és a vajákoshoz, az illúzióhoz és a szobatiszta félismeretekhez, tehát a műveletlenséghez. Mert a műveltség annyi, mint igazságnak – minden dolog igaz ismeretének – feltárása és elviselése. S az igazat elviselni mindig nagyon nehéz. A műveltséghez, tehát a valóság és igazság megismeréséhez, rendkívüli bátorság kell.”²⁴

Ugyanebből a meg nem alkuvó művelt merészségből, merész műveltségből, a fátyol nélküli tekintet tisztánlátó szenvedélyéből törnek elő a *Kálvária* és *Határ-szél* hiteles hangjai, hogy a határtól határtalanig és azon túl meneteljenek.

²⁰ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (76. old.)

²¹ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (139. old.)

²² Jean-Paul Sartre jellemezte így Albert Camus *A közöny* című művének főhősét, Meursault-t

²³ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (82. old.)

²⁴ Márai Sándor: *Füves könyv*, Helikon, Budapest, 2012

S. Csoma János

Mozgásban

Indíték végén
cél a befejezés,
vagy a befejezetlen
múlt hatástalansága
ró karcot a végtelen
ég végtelen kékségének
rideg falára.

Vesztes

Fejét korona
nem ékíti
a győztes nem ő –
feláldozandó bárány.
Vérében fürdő
látóhatárként
tárgyul a múlt.

Rovás

Egy-egy kövér pontot
mindenfelé hagyta
végül girbe-görbe
vézna ösvényt kaptál.

Kitelt

vége, vége, vége, vége
tüzét a tűz tűzben elégte
kihűlt, kihűlt, kihűlt a vére
kitelt, betelt vége, egésze
nézd meg, lásd meg, hogy mi lett a volt ?
Életét felélte a holt.

Mi van ott ?

Lidérces álmod
hozol magaddal
el nem mondhatod
egyszerű szavakkal
ha napra fordult
éjednek sötétje
s újra betölti
szíved a béke
már nem riaszt
de hogyha jó az est
ismét vibrálni kezd
a félsz.
Idegrendszered
felajzottan várja
mit vetít ki
az elme nemsokára -
ezen időben
nem magadnak élsz
kinek ?
Ki fejt meg ?

Kérelem

a kort ne mindig
kifejezni törekedjünk,
inkább a kifejezett kort
próbáljuk elfogadhatóbbá,
elviselhetőbbé varázsolni.

Véd

ne feledd a hont,
hol a hős ha kellett
naponta szablyát vont.

Szabadon

Ő rám bízta, hogy mit teszek
írhatok ypszilonokat, xeket
hathatnak mesék, filozófiák
követhetek nőt, követhetek hibát
Ő rám bízta. Éljek vele ?
Vagy fulladjak bele ?
Szélte, hossza, mélysége van.
Mégfogható, szagolható, mindenható.
Figyelsz ? Uram !
Lehetőségek garmada.
Elég a fele ? Harmada ?
Ujjongj ! Hidd el,
hogy mind tiéd.
Fentről csöpögtették beléd.
Ő rád bízta, hogy mit teszel
mértéket veszel ? Nem veszel ?
Tedd a zsebedbe két kezed
ezt a rövidke életet
így is , meg úgy is élheted.

Kis Pál István

Jól mondod szép Montague!

– *Mondd, drágám* – ül váratlanul a diófa alatti ácsolt pad karfájára Júlia, – *tulajdonképpen mit szeretsz azon a boron? Mindig is érdekelt, de most valahogy kikívánczok belőlem. Kikapós lehet a kedves, hogy folyton őrizgetned kell* – fűzi még hozzá kajánul mosolyogva.

A férfi leteszi öblös poharát a kerti asztalra. Az üvegkehely árnyéka a lenyugvó nap fényében, épp olyan, mintha a benne lévő bor ejtett volna foltot a terítőn. Valamikor a boldog idők kezdetén, a felsővárosi Capulet-ház kertjében, igen, ahová a szüreti multság után kissé talán kapatosan bemászott, és kamaszos zavarában minden mondat után belekortyintott a kulacsába, ott... igen, ott kérdezte tőle ezt az akkor még naiv hajadon, ha nem is ezzel a kaján felhanggal. Akkor, ha még egyáltalán jól emlékszik a történetekre, azzal vágta ki magát, hogy a tüzet szereti benne, az olthatatlan szerelmes hevületet! Vajon mi ütött Júliába? Harminc év után ilyet kérdezni, micsoda butaság ez? Felnéz az asszonyra, szemeiben a harag tüzét keresi, de csak az a huncut csillogás játszik a tengerkékből, amellyel bármikor képes őt ölére vonni. Most is valami ilyesmire készül, jelzi combjának szelíd dörgölődésével. Szóval évődik, nyugtázza mosolyogva... no, csak lássuk!

– *Ezt kérdezed?* – int fejével az asztalra tett pohár felé. Tudja persze a választ, de időt kell nyernie, hogy belegondolhasson a váratlan kérdésbe.

Júlia kissé álmatagon nézi a félig telt poharat. Emlékszik, hogyan emlékezne a hajdani kertre, a kipirult arcú legényre, a boros kulacsára, amelybe kissé félősen belekortyolt bizony ő is, vágyva arra a tűzre, a boldogító szép szenvedélyre, a szerelemre. Az a tűz, az ölelkezésnek az a vágya kísérti őket azóta is minden pohárban. Azért persze, ha jobban belegondol, kicsit fél a férfi válaszáért, harminc esztendő hosszú idő, talán mégse kellene tréfálkozni a dologgal. De most már mindegy...

– *Igen, most például ezt* – veszi kezébe, majd emeli megnedvesített ajkához, az ura poharát.

– *Ez a bor* – néz a férfi hunyorogva az emelkedő pohár felé – *az én szőlőm szűrt leve, az én asztalom dísz, az én szerelmes munkám jutalma.*

Még apja, az öreg Montague íratta rájuk ezt a négyszázharminckét négyszögölt a kis présházzal, legyen hol meghúzni magukat, míg összejön a panellakásra való. Az első húsz évben, apja példáját követve, a bort is maga szűrte, ma már csak a szőlőt műveli. Munkának elég az is. A nyarakat és a hétvégeket töltik itt, az asszony gondja a veteményes, a tenyérnyi virágoskert, az övé a szőlő meg az időközben komfortos nyári lakká bővített tanya csinosítgatása. Esténként különösen szeretnek itt, a diófa alatt üldögelni, szellősebb, hűvösebb, nyugalmasabb, mint a lakótelep, a

betonsivatag. Amikor rájuk köszön az ősz, a kékszőlők bársonyos bogójú termését becseréli Benvolionál, a jeles gazdánál, aki a borból s a borért él, jobban is ért hozzá. Így aztán van minden évben vagy száz palack, igaz, nem maga szúrte, mégis sajátjaként kínálható bora.

– *No, igen, a tied!* – borzolja meg tréfásan a férfi göndör, bár már kissé őszesen ritkuló haját. – *Mégis, tudni szeretném, s eltanulni tőle a csábítás titkát.*

– *De hiszen tudod, tudnod kell, ez egy Kékfrankos! Hosszúnyeletű, áradó tüzü, telten szép testű bor, az íze meg amolyan szilvaféle, édesköménnyel és virágillattal fűszeres.* – Látva, hogy az asszony szokása szerint belekóstol a poharába, még hozzászól – *Ha jól tudom, neked is kedves.*

– *Mindössze ennyi lenne az ő nagy titka?* – bámul a pohárba némi csalódottsággal, majd egy újabb, az utolsó korty felhőrpintése után, átható tekintettel mélyed a férfi szemébe. – *Egyszerűen csak kedves? Semmi több?*

– *Ennyi egy bortól nem elég?* – néz vissza az asszony kérdése mögött rejlő szándékot fürkészve. – *Mi más kellene még?*

Van Júlia kérdő tekintetében valami kihívó elszántság. Már a múltkor, Benvolio borainak kóstolgatása közben, feltűnt neki, hogy a sorra vett tételek dicséretétől az asszony arca újra meg újra elkomorult. Aztán, amikor a megízlelt borok egy némelyikének kecsességéről, légiesen megejtő kelleméről esett szó, szúrós kis villanások gyűltak a szemében. Sose látta féltékenynek, de akkor mintha... Na, nem, hessenti el a gondolatot, ez képtelenség... nem vall rá!

– *A minapi mustrán nekem úgy tűnt* – forgatja meg a poharat arcával a töprengőt mímelve –, *csak javíts ki, ha tévednék* – teszi hozzá, ügyesen nyitva hagyva a kiskaput Júlia –, *Benvolio barátod pincéjéből kerülhetne ennél csinosabb, s tán kecsesebb bor is!*

Itt és most nem szeretné felemlgetni, de a legénykori néhány kilengéstől eltekintve, férfiként maradt a bölcs a mértékkel iszogatók táborában. Azon az első estén se volt benne több, mint amennyi a bátorsághoz feltétlenül kellett. Azután már többé nem láthatta őt italosnak se Júlia, se más. Mégis folyton aggodalmaskodik, kérdegetve, hogy nem lesz sok, drágám, nem fog megártani, kedves? Lehet, hogy valójában nem is az iszákoskodástól szeretné távol tartani.

– *Kékfrankos bora nincs jobb* – próbálja a maga részéről lezárni a magyarázkodást –, *más fajtára meg soha, még gondolni se gondoltam.*

– *Miért nem?* – makacsodik Júlia. Pedig amikor az öreg Capulettól elhanyagolt kis telken az elvadult tőkék helyére újakat kellett telepíteni, a borok gondos végigkóstolását követően, együtt választották ki ezt a fajtát. Erre még persze emlékszik, de most mást szeretne hallani. Igazán nem tudja, mit, de valami egészen mást!

– *Azon a hat csemegetőként kívül csak kékfrankos szőlőm van* – tölt újra, ezúttal már két pohárba a férfi, vigyázva a terítőre is, a hanghordozásra is –, *ezzel a fajtá-*

val kötöttem össze az életemet, ezt oltogattam, nevelgettem, ebből csináltam bort, amíg magam csináltam, és némiképp már azt is árulásnak éreztem, amikor másra hagytam a bor elkészítését.

Valami különös megindultságot jelez a hangja. Az asszony érzi, de nem hátrál. Látszik rajta, hogy ennek a bornak a titkát tényleg szeretné végre megfejteni. Hirtelen mozdulattal felkel a karfáról, felveszi az egyik poharat, majd széles ívben emelve viszi magával, mintha táncolna vele, be a tanyába, ahonnan kisvártatva egy nagy tál cseresznyével tér vissza. Ezúttal a szemközt üresen álló pad karfájára telepszik. Egyik kezében pohár, a másikban maréknyi cseresznye, teste telten is izgató, tartása nemes, mint az istennőké. Megvárja a férfi tekintetében az elismerés, a hódolat jelét, mielőtt folytatná.

– Összekötted vele az életedet, mint egy asszonnyal? Éppen, mint velem – csetint a nyelvével –, ez igen, ez már felér egy, persze leginkább a bornak címzett, vallo-mással. A hűséged lenne a titok nyitja? Vagy a megszokás, a beletörődés?

Most nyilván azt várja, hogy hevesen tiltakozzak – morfondírozzak, az asszony combján felejtve a tekintetét. Júlia így, közeledve az ötvenhez is, szép és kívánatos. Sose gondolt rá, mint valami megunt portékára, sose feküdt mellé pusztá megszokásból, vagy lemondó beletörődéssel. Vajon mások is, a bámuló férfiak, meg az epés megjegyzésekre egyébként különösen hajlamos nők is ilyenek látják? Az a néhány fölös kiló, a ráncok a szemek körül, a szájszögletben, a csontosodó kéz- és lábfejek mások szemében sem zavarják az összképet? Igen, a borához s az asszonyához fűződő viszony illetén összemosása ellen tiltakoznia kellene. Ha mástól hallaná mindezt, talán meg is tenné... de így, hogy Júlia mondja, a tiltakozás valamiféle védekezésnek, s ami rosszabb, szabadkozásnak hatna.

– Sose gondoltam rád úgy, mint a borra – nyúl kezével a cseresznyéstál felé –, és a borra se gondoltam úgy soha, mintha rád gondolnék. Ezt a cseresznyét sem azért kóstolgom, mert az alakja emlékeztet az ajkadra – teszi hozzá, mintegy a nyomatek kedvéért –, és amikor cseresznyézek, nem a csókjainkat szeretném megidézni.

– Amikor Benvolióra bíztad a szőlőd levének szűrését és borrá érlelését, hűtlenségnek érezted – köszön vissza Júlia szeméből a bormustrán már látott villanás –, amikor mások borait kóstolgom, az nem olyan, mintha helyettem más nőket ölelgetnél?

– Csak annyira, amennyire hűtlenség a cseresznyefánkkal szemben, ha a piacon végigkóstolom a kofák cseresznyekínálatát, netán megdicsérem, ha találok köztük szépet, pirosat és olyat, melynek a húsa édesen is roppanós.

– A bor azért mégis csak más – kap a férfi szavába Júlia türelmetlenül – nem egyszerű gyümölcs, amely különösebb gondoskodás nélkül is megterem az út menti fákön. A férfiak viszonya a borhoz misztikusan személyes. Apám például az olasz-rlingre esküdött, és a családunk asztalára soha nem került más ital, Montague

papa, tudtommal, a Kadarkával volt ugyanígy. Csak van egy titok, egy különös delej a borban, amely ezt a kapcsolatot ilyen kitartóvá és megfellebbezhetetlenné teszi!

– *Van, persze, hogy van – ragadja vissza a szót a férfi –, de az nem valamiféle Isten és ember előtt tett eskü, mint a házasság, és ha belegondolsz, nem is csak a férfit tartja büvökörében. Hogy az olaszrizling a Capulet-ház, a kadarka meg a Montague család kiválasztott bora legyen, kellett bizony az asszonyok, anyáink megszentelő egyetértése is. Ha jól emlékszem, így van ez a mi borunkkal, ezzel a Kékfrankossal is. Benvolio a barátom, de a borunk elkészítését nem ezért bíztam rá, hanem azért, mert közel s távol ő az egyetlen, aki a kékfrankosszürettel megvárja a novembert, és gondosan leválogatja a szőlőt, mielőtt darálóba tenné. Nagy gonddal és figyelemmel kezeli, hogy nekünk minden évben megfeleljen. Mert különösen finom és igen ritka bor ez.*

– *És a többi bor – fordul el furcsán csillogó szemmel az asszony –, azok a kecsesek, elegánsak és behízeltők, adnak, adhatnak ennél többet, jobbat? Olyan hévvel dicséred őket, hogy az maga a beismert hűtlenség..*

A férfi kissé fanyarul elmosolyodik. Ez van hát a kérdések mögött, ez a talán öntudatlan, ez az önnön félelmeiből táplálkozó gyanakvás, a féltékenység. Sose gondolt arra, hogy ez a gyönyörű asszony fél, fél, hogy elveszítheti őt. Szinte hihetetlen. Szeretné megölelni és magához szorítani, de mit mondjon neki, hogy ne hasson buta magyarázkodásnak? Hivatkozzon az apósára meg az apjára, a két öregre, akik, míg éltek, Benvolio apjának városi csapszékében, nagy és örök ellentétüket félretéve, majd minden hétvégén végigkóstolták a borvidék fehér- és vörösbor kínálatát? Vallja be, hogy férfiszemével ma is szívesen elnézegeti a szép nőket, a maga mértéktartó módján, szívesen kóstolgatja a pompás borokat, anélkül, hogy sóvárogna utánuk? Már Júlia miatt is méltatlannak tartaná az efféle magyarázkodást.

– *Nem adhatnak se többet, se jobbat – tölt újra a megürült poharakba, majd felállva az ácsolt padról Júlia mellé lép –, megmutathatják teljes szépségükben s tán valamelyest meg is kedveltethetik magukat, de többet, jobbat adni nem tudnak, mert mindegyik más, mindegyik egy másik szerelem bora. A mi borunk titkát a többi nem tudhatja, merthogy az a titok mi vagyunk. Mi vagyunk az a szerelem, amely nem lobban el néhány hét, hónap vagy év után, amely képes mindent legyőzni, túlélni, amely örök és halhatatlan. A többi szerelem legfeljebb a részünk lehet, mert mi a teljesség vagyunk. A mi borunk ennek a szerelemnek a bora.*

Júlia érzi csípőjén a férfi kezét, nyakán, mint hűvös szellőt, a leheletét. Felegyenesedik, lassan egész testével az ura felé fordul, hogy viszonzza a csókját, az ölelését.

– *Jól mondod, szép Montague – suttogja halkán a fülébe –, hogy is gondolhattam mást, erről a szilvaféle ízről, az édeskömény és a virágok illatáról?*

Györffi Réka

Betoncsend

Hajtjuk a percet konokul.
Buborékba puffadt az aszfalt,
Csontosodik a magány.
Felriasztott denevérek
buknak a kőpárkány alá.

Holttér

Felhők gördülnek lefelé,
a lebegés kerülhető még
sok-sok évszázad kimarad.
Az örök bokrán elámulva,
lefordulunk trónusainkról.

Magasan

Torkán akadt kitelt időnek,
pörgésbe –zajba beleájult
a nappal szemben mit se látott,
s zuhant a középpont felé.

Agyag és zsíros műanyag
tölti ki pórusainkat.
a lépcsőzetes pusztulásban
kaviccsá zsugorodunk.

Genius loci

(olaj, vászon, 2015)

Demeter József

Természetünk természete

1.

SlágeriÁDÁM Évá/k/nak...

Az irodalomnak már funkciója sincsen –
Édenkerti szirmokra írt verseimben...,
Kincsem?!

Ősszel? Hogyha lehullnak a versek,
A vándormadarakkal én is neki-
Keservedek,

„De tavaszodván, ha sóhajt a rét” – jövök.
Hajnalcsillagos szirmokra égiséget költök,
Mert!

A nyár szívfacsaró, a tél szmogos, hótlan,
Napszentületes tavaszba behonvágyódtam,
Ám! Lett-légyen

Ötödik évszakom – funkcióját, hogy s mint éljem?
Kéknefelejcs szirmok színén mindenféle vétkem.
Minden-Kincsem,
Oldalbordám:
Terézia!
TeréziÁDÁM –
Almáskertészkedvemben, ó,
Minő, minőbb édenem –
Háromunokás Nagy –
Szerelmem!

2.

Fájlaló

Fáj itt, fáj ott, fáj mindenütt,
Amikor nem vagyunk együtt,
Ha süt, esik, vagy havazik.

Fáj itt, fáj ott, fáj mindenütt,
Mikor veled vagyok merőtt,
Ha süt, esik, hózik – mindegy.
Fáj itt, fáj ott, fáj mindenütt.

Az élet így jár/t/ le, gyerünk,
De! Hogyha süt, csak süt, csak süt,

Fájhat itt, ott és mindenütt,
Amikor nem vagyunk együtt –
Mikor veled vagyok merőtt.

Ilyen az élet, mondd, milyen.
Új túlvilág, te másmilyen –
Fekete lyuk fényeiben.

3.
Időzítő

Már a múltunk sem olyan, mint régen.
Az ősz halottas ágát nézed?, Szépségem.

A nászágy is ez volt – tisztaszobásan.
Slájeres mirtuszok – szmogériában.

Valami kellene, Adysabb nyár heve,
Zengjen fény-tapaszt lukacsos egekbe,

Vagy – termékenyebb május zubogó zuhéja.
Temetők, ébresztő, nemzőbb forradalomra!

Minő lázítás ez, te-e, bitang senki-mindenházi.
Mennydorgösködő hang, dehogy jóisteni, hisz!

Földédesanyánk sem olyan már, mint régebb.
A kerege tél veszett kutyáit félted?

Hogy nyálzanak – „Becsüljük meg hóhérainkat.”
Demokráciát fon hóhér a hóhérnak.

Nyújtópad, hamvveder természetünknek?
Referencia Idők, jaj be kellenétek.

Lőrincz György

Bécs fölött a Hargitát

(Regényrészlet)

– Tehát, Te vagy Irma?

Barna, mosolygós arcú, középmagas, inkább telt, mint sudár nő áll vele szemben. Bolyhos, barnás, hajfürtjei alatt szelíd zöld szemei ragyogtak, amikor ráemelte.

Átkarolja, megöleli, ahogy pár perccel korábban Istvánt is, az öccsét. A sógorasszonya megadóan belesimul a karjaiba. Fészkelődő melegség árad belőle.

„Tehát, rosszat nem beszéltek rólam!” – nyugtázza.

István megférfiásodott, magas, telt lett. Olyan, mint az apjuk volt. Még a mozgulatai is teljesen rá, az apjára emlékeztetik. Lassúak, mint az örökóra ingása. István viszont, ahogy meglátta, úgy csodálkozott rá, mint aki nem hisz a szemének se. Aztán valósággal, mint a pelyhet, fölkapta, földobta a levegőbe. – Te vagy az bátyja, hát ez aztán a meglepetés!

Önfeledt öröm tört föl mindenkiből. Még a gyermekek is ámulva kacagtak, hogy az ő máskor komor apjuk mire vetemedik. Nem volt senki részéről semmi képmutatató vagy rejtezkedő szerepjátszás, bár az igazság az, a lelke mélyén számított rá. Ha néha-néha meg is feledkezett róla, más és más gondolatok is gyötörték az úton végig, átsuhant benne mindaz, amit az utóbbi napokban az otthoniakról hallott. Mert furcsa hírek kaptak szárnyra, járták be Bécs sikátorait, macskaköves utcáit, széles sugárútjait.

Akik rögtön, a „forradalom” után, örömben, már az első napokban hazamentek vagy telefonon érintkezésbe léptek az otthoniakkal, furcsa élményekkel, megmagyarázhatatlan benyomásokkal gazdagodtak. Mintha jellemükben kicserélték volna az otthoniakat. Mintha valami visszafordíthatatlanul, könnyörtelenül megváltozott volna odahaza. Mintha az otthoniak félnének valamitől. Tőlük. Az addig törődő, érdeklődő féltést, a kedves szavakat: hogy vagytok, miért nem jöttök haza? Miért ültök abban a nagy idegenségben? – most, hogy valóban végleg haza is tudnának menni, bizonytalanságban úszó, kétértelmű szavak váltották fel. Elnyelt félszavak, ki nem mondott, csak sejthető gondolatok roncsolták a csendet. Ahogy az otthoniak elhallgattak beszéd közben a mondat közepén. Ahogy váratlanul összevillant a tekintetük, vagy figyelmeztetőn rászóltak egymásra. De több elfogyasztott pohár ital után, olyan eset is előfordult, hogy az addig szelíd testvér, unokatestvér, sógor, koma, mintha csak az időjárásról beszélne, olyan nyugodtan a szemébe mondta az illetőnek: nekik azok, akik egykor elszöktek, ne adjanak tanácsot. S még meg is toldották azzal: maradtak volna odahaza, élték volna azt az

életet, amit ők, szökésükkel nem rombolták volna az otthoniak lelkét. S ha egyszer elszakadt a gát – a lelkükben felgyűlt, virrasztó kérdésözönt nem lehetett megállítani. S nem lehetett az itatra fogni sem. Mit gondolnak? – tették fel az addig elhallgatott kérdést –, hogy éltek meg ők azt, hogy odahaza maradtak? És ezzel lemaradtak a jobb élet lehetőségéről? Segítették az öregedő szülőket, őrizték Erdélyt! Vagy mit gondolnak, hogy éltek meg, hogy minden este a tévében gyalázták őket? Hogy az újságok másról sem írtak, csak arról, hogy ők, a gonosztevő, topor-tyánféreg magyarok veszik el Erdélyt! Amelyet ráadásul Decebál végrendeletében –, amelyet persze a bejövő magyarok találtak és őriztek meg –, a románoknak hagyott. Azt, hogy a könyörtelen és izzó gyűlölet, a hatalom számára valóságos balsam volt. Gyémántfényű gondolat, el lehetett takarni vele a nyomorúságot, a gyógyszer- és élelmiszerhiányt, a nincstelenséget. Hogy és miként éltek meg azt, hogy nemcsak a múltjukat, a létezésüket is nap mint nap kétségbe vonták? Visszatérő mondatok, gondolatok voltak ezek, mint a nótavégén a *sej-haj*. Persze, családonként, s egyénekenként változtak az érvek és az elhangzott szavak is.

És mindez persze csak a bot és az igazság egyik vége volt. Mert ott volt a másik véglet is, amit alkalomadtán, a részegség fárasztó és göröngyös útjain, szintén a fejükhöz vágta. Könnyű volt nektek odakinn beszélni, prédikálni, papolni, tanácsot adni, magyarkodni... Elítélni, megszólítani minket, hogy gyáva, lapuló férgek vagyunk... Akik még lázadni sem merünk... Miközben mi már nemhogy lázadni, már álmodni sem mertünk. Mert már attól is féltünk – nappal vigyáztunk rá –, nehogy éjjel, álmunkban, az asszony előtt elszóljuk magunkat. Mert tudtuk, nemcsak ő hallhat minket. A poloskák ott vannak a villanyégőben, a telefonban, a mindenható állam törődő figyelme vigyázza még az álmaikat is! A falakat, a parkettát, nap mint nap kétszer is végigtapogattuk a tekintetünkkel, s ha kellett, sokszor még a tenyerünkkel is, keresve a titkos helyet, ahová elrejtették azokat. Ha a falból egy homokszem miatt lepattogott egy kis helyen egy darabka vakolat, kipiszkáltuk a keletkezett lyukat egészen a tégláig, hogy nem rejtettek-e el oda is valamit. Vagy, ahogy kiléptünk a házból, jelt hagytunk, lisztet, finom krétaport szórtunk szét a bejárathoz, hogy tudjuk, ha járt bent valaki...

Arra persze nem is gondoltunk, a legéberebb állapotban sem, hogy miért adnak váratlanul, s meglepő gyorsasággal útlevelet néha-néha...

Persze ott volt a másik fél igazsága is, hogy ezt épp nekik mondják? Nekik, akik odakinn egy ékezetért órákig viaskodnak, megküzdzenek? Akik, ha egy percre megfélekednek a betevő falatról, amit nehéz munkával keresnek, másra sem gondolnak, csak a magyarságukra? Azzal kelnek, azzal fekszenek. Jöttek volna el ők is, ha már vádaskodnak, úszták volna át a Dunát, próbálták volna, ahogy ők, küszködve talpon maradni? Magyarkodni, ha már épp arról beszélnek! Ráadásul azt se tudják, mi a honvágý! Mit jelent az, hogy egy idő után, egyszer csak egy

nap, egy elejtett szótól, egy lesimuló vagy felkunkorodó bajusz látványától, vagy bevillanó emléktől eláll még az ember lélegzete is? Szorítani kezd az ember melle, és érzi, hogy nem kap levegőt! Fuldoklik és nyög, már-már jajgat, mint a szülő nő a rászakadó fájdalomtól! Arról már nem is beszélve, ha a tévében véletlenül egy magyar táncot lát, hull a könnye, mint a zápor! Hogy könnyű odakinn magyarodni? Hisz, rajta kívül kit érdekel az ő magyarsága? A török vagy albán szomszédját? Utaztak-e ötven vagy száz kilométert valaha is egy vasárnapi miséért, hogy magyar szót hallhassanak? Tudnak-e arról, hogy a lelkük mélyén néha feltör a kétség, hogy nem árulók-e? Mert egy pillanatnyi rossz döntés okán ott hagyták a bajban az apjukat, anyjukat, testvéreiket. Ott hagytak csapatot, papot, gyengítették népüket? Vagy tudnak-e arról, hogy nem egyszer, nem egyet közülük elfog valami különös érzés, s úgy hiszi, hogy ő az utolsó magyar! Bár tudja, hogy ott van mellette száz és ezer, ismeri név szerint is, és beáll az agyába mégis... Aztán már zakatolnak is az agyában vonatkerekek...

Odahaza, jóban, rosszban, de magyar közösségbe születik az ember, teljes életet él, valósággal beleszületik a magyarságba, a legfontosabbat, a magyar szavakat is ingyen kapja... Nem kell válaszon a *mutter* és *fatter*, az *édesanya* és *édesapa* szavak között. Mit tudják ők, hogy a szavakkal együtt veszi el az ember még a lelkét is! A szavak zöngésével, zamatával, titkos tartalmával. Mit jelent az, amikor az ember meglát egy fenyőt, s már az összes székelyföldi fenyvest látja?

Mi történt velük, mitől féltek? Nettán attól, hogy hazaköltöznek s kikérik a részük? A szegénységből, a girhes tehenekből, lovakból, köves terméketlen földből, vagyis abból a kevésből, amit ők, maguk vagyonnak hittek, hisznek? Mert más magyarázat nem volt az otthonmaradottak viselkedésére. Igen, úgy tűnt, hogy a bizalmatlanság beköltözött a lelkükbe, s fullánkja, kísérő, lebegő árnyéka lett minden szónak. Szűkülő vagy villanó tekintetnek. A szavak, amelyek addig csak babusgattak, simogattak, tüskéssé váltak, s mint a dörzspapír, szúrtak, karcolnak. Pedig az ismerősei közül nem döntött senki a hazaköltözés mellett. Nem volt okuk az otthoniaknak a félelemre. És épp ez volt a meglepő! Elhallgatott az is a hazaköltözésről, aki addig, mindennap elsírta magát a honvágytól. Vagy talán a honvágy hangoztatása jó ok volt az italozásra? Mert ha valaki rákérdezett egyre-egyre, jött is a válasz: – Éppen én legyek az első? Viszont az is igaz, nekik, az elszökötteknek volt tapasztalásuk arról, hogy milyen a kapitalizmus... S ha hazaköltöznek esetleg sikeresek lehettek volna... Ezt azonban, akik gondoltak is rá, többnyire a saját bukásuk igazolásaképpen élték meg.

Szóval jöttek, mentek a hírek. Jók, rosszak és rémhírek is. Ahogy az is igaz, egyesek a bécsi magyarok közül akarva–akaratlanul valóban elszólták magukat. Neki személy szerint a legmarkánsabban Kövecsi Zsiga keszeg, cserepes szájú felesége fogalmazott, aki amikor egy nap találkozott, rögtön rákérdezett:

– Volt már odahaza?
– Még nem – válaszolta.
– Ne is menjen, András – mondta kendőzetlenül, önérzetesen. Karcsi hazament, és azóta is bánja. Ezek megbolondultak odahaza...

– Vagy mondhatnám azt is, az menjen haza, aki el akarja űzni a honvágát...

Kérdésére, hogy miért is? – pedig azt mondta:

– Talán félnék, hogy hazamegyünk... Féltik a vagyont... Mert Karcsi régebb, odahaza, ha egy kicsit ivott, mindig arról beszélt, hogyha változna a helyzet, esetleg hazamenne. Hazaköltözne...

– Szóval... Féltik a semmit. Ami nincs – fejezte be nevetve... Nem is tudom, van-e értelme, hogy beszéljünk róla?

És ezek a gondolatok kísértették, fertőzték az agyát neki is. És attól a pillanattól, hogy a Kövecsi Zsiga feleségének a szavai ellenére eldöntötte, hazamegy. Már aznap hajnal óta, ahogy Marosvásárhelyről elindultak, csak ez járt az eszébe. És ez villant át rajta rögtön, már abban a percben is, amikor meghallotta az anyja hangját. Mert akkor még az első percekben nem látta az anyját. Aztán meg persze az, s ez szinte mindig, vajon, hogy bánnak az anyjával?

Kicsi, töpörödött, elfogyó asszonynak képzelte el valamiért az anyját, aki fogy ki az életből. Vajon talál-e a szót a menyével? S ha igen, milyen áron? Magába fojt, elnyel mindent? Megkövesedik a lelkében még a csend is?

Arról persze, amiről az úton végig álmodozott: – Csak az esti harangszóig engedjen el Édesanyám! Csak az első csillagig! – ahogy belépett a kapun, rögtön megfélekedett. Nem jutott eszébe a korábban már előkészített mondat. A zöldre mázolt vaskapu volt az oka, amely teljesen megdöbbenette, s mint egy atomrobbanás, még az emlékeit is szétverte? Vagy a félelem, hogy a sofőr, meggondolja magát, elfogadja a meghívást, s mégis bemegy?

Kavargott benne minden. Az is, amit gondolt, és az is, amit már eddig tapasztalt. De még fel sem egyenesedett a csomaghordásból, ahogy a kutya ugatni kezdett, már hallotta is az anyja szavait: - Istvánék, nincsenek idehaza...

A kert felől jött a hang, egészen más irányból, mint ahogy az egykori emlékei alapján várta. Mintha az anyja, valahol éppen az udvaron lett volna. Talán vacsorát vitt a kutyának? Vagy enni adott a disznóknak? Mert, ott, a pajta bal oldalán volt hajdan a disznóól, rögtön a trágyarakás mellett, a tyúköl s a kutyaól társaságában.

Majd egy pillanatra rá átsuhant rajta az is, hogy az anyja azt hiszi, valószínű valaki helybéli keresi. Valamilyik szomszéd, barát, netán rokon. Elmosolyodott magában. Mintha a szavak révén éppen egy csokor virágot nyújtottak volna át, mert a gondolat, hogy az öccse s a családja nincs odahaza – ahogy tudatosult benne mindez –, váratlan örömmel töltötte el. Valósággal fölvillanyozta. Ha nincse-

nek idehaza – gondolta fellelkesülve –, akkor csak úgy kettesben, maguk között, őszintén elbeszélgethet az anyjával. Megtudhat tőle ezt-azt. Megtudhatja, miként él. Tisztelik-e, becsülik-e, ahogy illik? Hogy van? Belenéz, átláthat a dolgokon. A szavakon! Amelyek persze arra is jók, hogy elrejtsek az igazságot.

Valójában azonban, csak ekkor, az anyja hangjára egyenesedett fel a csomagok közül, s nézett el a hang irányába, hogyha az anyja elindulna, vagy jönne feléje, láthassa:

– Én vagyok, Édesanyám!

Úgy tűnt azonban, mintha az anyja nem is hallaná a szavait. Vagy a szavak, nem jutottak el a tudatáig, mert meg sem mozdult, nem indult el, rohanva feléje, ahogy szerette volna, vagy várta. Persze kérdés lehetne az is, mire gondolt, mire számított ő tizenöt év távollét után? Hogy az anyja netán még a szürküettel vegyülő ködön át is felismeri? Vagy ha már a hangja alapján nem is ismeri fel, mert persze, hogy megváltozott az is, annyi év után, ráadásul krákog és köhög a sok cigarettától, de megérzi, hogy ő jött? Él és működik a megérző anyai szív, amelyről annyit írtak.

– Én vagyok, Édesanyám! – ismételte meg az előbbi szavait, de most már jó erősen megnyomva az *édesanyám* szót.

És ekkor megtörtént a csoda. Amelyet annyiszor elképzelt, várt.

– Szent Isten – sikoltott fel az anyja – Te vagy az Andris?

– Én vagyok, Édesanyám!

Az anyja újra felsikoltott:

– Szent Isten, hát Te vagy az, édes fiam? Te?

Majd:

– Már azt hittem, sose foglak látni.

Rohanni kezdtek egymás fele, pontosabban csak ő az anyja hangja felé, mert az anyja állt, mint aki odacövekelődött a földhöz, és mozdulni sem bírt: – Hogy van Édesanyám? – kérdezte, ahogy közel ért, s már az anyja alakja is láthatóvá vált.

– Én, jól. Jól vagyok, fiam!

Megölelte, megszorította, felkapta a levegőbe, körbefordult vele:

– Biztos?

– Biztos.

– Jól bánnak magával?

– Persze.

– Annyit gondoltam magára, hogy el sem tudom mondani. Sokszor még maga a gondolat is fájt.

– Én is rád, édes fiam!

– Az elején többet voltam itthon, mint ott, ahol voltam, egyfolytában magával beszélgettem.

– Mindennap beszélgettem én is veled, Édes fiam! Hol az udvaron, hol a mezőn, kapálás vagy szénaszárítás közben, hol este apáddal az ágyban.

– Annyira hiányzott, hogy néha sajogni kezdett a bőröm is, nem lehetett hozzáérni, fájt még az érintése is.

– Nekem a szívem sajgott, fiam, de az aztán mindig. Nem volt egy olyan nap, hogy ne gondoltam volna Rád! Főleg az első időben, amikor nem tudtunk Rólad semmit. Már-már azt hittük – ne haragudj ezért – a halak eledele lettél!

Ez a beszélgetés még kint hangzik el, az udvar közepén, aztán Csapó András kibontakozik az ölelésből, megfogja az anyja kezét, majd a kapuhoz érve lemutat a csomagokra.

– Ezeket hová tehetjük el?

Az anyja csak most néz körül, most néz le a földre, ahol szórt rendetlenségben egymás mellé, egymásra rakva álltak a csomagok. Összecsapja még a kezét is, úgy kérdez rá: – Hát Te mivel jöttél, édes fiam?! Teherkocsival?

– Én Udvarhelytől egy kisbusszal. Oda egy segélyszállítmánnyal érkeztünk, azt rendeztük egész nap. Épp csak kiszaladt velem, már vissza is ment. Majd vasárnap utánam jön, s vele is megyek vissza.

– Még meg sem érkeztél, s már mészs is? Még meg sem érkeztél s már az elme-nésedről beszélsz? Ne ijesztgess, édes fiam!

– Elmondok majd mindent.

Az anyja újra és újra körbenéz, meg szemléli a csomagokat, aztán azt mondja:

– Fölvihetnők az új házba is, mert van kulcsom hozzá, én tüzelek, ha valahová elmennek, de tegyük be hozzám.

– Hogy-hogy magához?

– István kitarozta a régi házat, s épített a kert sarkába egy kicsi házat, hogy amíg dolgoznak, nekem s a gyermekeknek legyen hol laknunk. Ez aztán végül nekem maradt...

– Aha – villant át rajta – s úgy érezte rögtön, hogy az öccse meglopta őt azzal, hogy a tudta és beleegyezése nélkül átépítette a régi házat.

De fennhangon nem mondott semmit.

Behordták a csomagokat, takaros kicsi ház volt, még akkor is, ha mindössze egy tenyérszobából, konyhából, kamrából s szobából állt. Ráadásul a konyha, egy elfüggönyözött mosdókagyló kivételével, a régi, gyermekkori bútorokkal volt berendezve, amelyek visszalopták az egykori hangulatot a szívébe. Itt és ekkor, a benti fénynél nézte meg valójában az anyját. Olyan volt, mint régen, gyermekkorában, amikor még fiatal volt, sima fekete haja, amelyet lesimítva, kontyba rakva hordott, rásimult a fejbőrére. Mindössze talán egy kicsit alacsonyabb lett, tőpörödtebb. De nem volt egy ősz hajszála sem – még az arca sem esett össze –, csak a szája körüli ránc mélyült el. Inkább maga a fekete ruha volt önmagában idegen, furcsa rajta.

– Ezt a sok csomagot kinek hoztad? – kérdezte zavartan.
– Én ide, maguknak. Ezeket a nagy bőröndöket s necceket az osztrákok adták.
Én csak ezeket hoztam, ni, s rámutatott a saját csomagjaira.

És el is kezdte kipakolni az anyjának hozott ajándékokat.

– Nem kellett volna költs, Édes fiam. Biztos Nektek is megvan a saját bajotok.

– A feleségem pakolta, nem én, azt sem tudom, mi van bennük.

– Jó feleséged van, fiam, ha még rám is gondolt...

Találkozott a tekintetük.

Az anyja, mintha csak igazából ekkor látná először, egy ideig szótlánul bámult rá. Le sem vette a szemét róla. Már-már megbabonázva, megkövülve nézte. – Hát Te vagy az? – kérdi újra és újra! Majd válaszol is rá! – Megemberesedtél, édes fiam!
Meg!

És a fekete szembogara ragyogni kezd. Karjával körbefonja, átöleli, szemével újra és újra végigtapogatja. Majd amikor nyugtázott mindent, megszólal újra! – Isten hozott, Édes fiam!

– No, erre kell igyunk egyet – mondja István, az öccse, az első döbbenete után, s a meglepetésből hirtelen feleszmélve. – Ezt nem élhetjük túl szárazon. Ilyen nap nincs minden évben.

És álmélkodva ránéz, mintha még mindig úgy hinné, álmot lát!

Irma, a felesége, az István szavaira már indul is rögtön a kredenc felé, hogy előkészítse a tárcát a poharakkal.

István tovább beszél. – Jól megleptél, Bátyja – mondja örömtől fénylő hangon – ez aztán az igazi meglepetés.

Majd, mintha leplezni akarta volna talán a megrendülését is:

– De hát, miért nem írtál? Most már lehet írni, sőt, akinek telefonja van, telefonálni is lehet. A hatalom eltűnt, mintha soha nem is létezett volna.

– Na, ezt azért ne hidd – akarta mondani –, de aztán meggondolta magát, nem kezdi rögtön ellentmondással a beszélgetést. – Egy segélyszállítmánnyal jöttem, magam sem tudtam, hogy hogyan s miként lesz – fejezi be.

Aztán magyarázatként hozzáfűzi azt is: – Azt sem tudtam, egyáltalán jöhetnek-e?

– Aha – gondolkodik el az öccse, mint aki feleszmél – valóban...

– Azt sem tudtam, megvan-e még az ítélet ellenem – nyomatékosítja az előbbi szavait Csapó András –, nyilvántartják-e valahol, ha máshol nem, a határnál?

– Hát, ez igaz – válaszolja István, elgondolkozva.

Egy pillanatra maga elé néz, úgy néz töprengve, mintha látna is valamit, aztán legyint a kezével, mintha valakivel beszélgetne, majd felvidulva hozzáfűzi: – Itt most nem működik semmi Bátyám, és ráadásul más világ lesz!

– Igen?

– Biztos!

– Újévkor még minket, magyarokat is köszöntöttek a románok! Boldog új évet kívántak! – Rég nem volt ilyen!

Aztán szembefordul vele, ránéz újra, mintha nem tudna betelni vele, megöleli, hátbaveregeti. Látszik, valóban örül a jöttének.

– Megemberesedtél, bátyám – mondja –, elmehettem volna Bécsben melletted.

– Bécsben? – nevet fel Irma, a felesége, aki most kezd túl lenni az idegen férfi által okozott meglepetésen – elmehettél volna itt is az utcán!

Majd leplezetlen örömmel:

– Úgy vagytok egymással, mint az osztrák trónörökös s a székely ember – mondja nevetve.

– Ők hogy voltak? – néz rá oldott kíváncsian a sógorasszonyára.

– A trónörökös vadászni jött, eltévedt, egy fél napig kódorgott itt a Hargitán, aztán egyszer szekérvágást hallott, egy öreg székely jött arra egy szekérral. A trónörökös fölkéredzkedett, fölült a fával megrakott szekérra, s mert érezte, hogy milyen nevetséges, s jelezni szeretette volna azt is, hogy a sáros, gyűrött ruha ellenére ki is ő, azt mondta fontosságát hangsúlyozva: – Én vagyok az osztrák császár fia. A trónörökös – fűzte hozzá. Mire a székely, csak úgy a válla fölött: – Hát persze, s én vagyok a török szultán...

Kacagás harsant, még a gyermekek is felnevettek. A sógorasszonya úgy nevetett, mintha a viccet most hallaná először valaki mástól. Nemcsak az arca nevetett, hanem az egész teste. Ringott, hullámozott még a levegő is körülötte.

Csapó Andrásban a vidám hangulat hatására oldódni kezd a szorongás, borzongani kezd a szíve körül:

– És Ti? – néz le a megilletődött gyermekekre.

A gyermekek, akik lefekvéshez készülődtek, most ott állnak mind a kályha körül. Mint valami különös látomást bábész szemekkel, megilletődve nézik. István, az öccse viszont, aki szemmel láthatólag büszke a családjára, be akarja mutatni őket.

Rászólt:

– Hagyd, találjam ki én, magam. És a fényképekre emlékezve, sorra vette őket.

– Te vagy Andris, úgy-e?

És arra gondol: vajon az apjuk után vagy talán neki kedveskedve kapta a nevét?

Nyurga, sovány fiú állt előtte. A gyermek szégyenlősen fölnéz, tétován rá is mosolyog, aztán lehajtja a fejét. A mozdulat a saját egykori, gyermekkori énjére emlékeztette. Így állhatott ő is hajdan, egy-egy ismeretlen felnőtt előtt. Ilyen megilletődötten, ámuló, bámuló szemekkel. Rátette a kezét a gyermek fejére, barackot nyomott rá: – Csak nem vagy szégyenlős? Majd hozzáfűzte, azt is: – Egy ilyen nagy legény, aki már majdnem nősülés előtt áll, ne legyen szégyenlős! Hisz a lányok már ájuldoznak, ahol te jársz!

A gyermek kényszeredetten s kissé csodálkozva, szelíden elmosolyodott, aztán elfintorított arccal újra felnézett rá. A kutató, vizsgáló tekintetétől arra gondolt, most azonosítja mindazt, amit a családban beszéltek, amit hallott, és elképzelt róla. És az arca, tekintete alapján, nem mondhattak rosszat róla. Egy nyílt tekintetű, tiszta arcú, csodálkozó gyermekarc tekintett vissza rá, inkább kíváncsi néma derűvel, mint gyanakvón, kutakodva. És a saját gyermekkorából tudta azt is, mit lát. Tudta, ha valaki elment egy közösségből, azt, mint valami titokzatos mesehőst őrizi az emlékezet. Egyfajta különleges varázs veszi körül, lengi be. És ezt keresi rajta is a gyermek. A látomáson túli mesehőst.

Megsimogatja, megpaskolja a gyermek arcát:

– Te pedig Kati vagy! – mosolyog rá az egyetlen lányra, aki az anyja szoknyájához simulva, kutakodva les fel az arcába.

Őzsemű, nevetős, szökésbarna, huncut szemű leányka tekint vissza rá. Amikor mosolyog, az arca boltozata olyan, mint a nagyanyjának, még a gödröcske is ott van az orcája közepén, és a nagy csodálkozó szemei ragyognak. Igen, nyugtázza magában, az anyja lehetett ilyen, hajdan, aki most fekete csönd, az elkophatatlan fényű, örökké ragyogó, kacagó szemeivel.

Ránéz az anyjára, aztán vissza a kislányra, rászzegezi a tekintetét újra és újra mindkettőjükre.

– Tehát így születünk újjá – nyugtázza magában.

De fennhangon nem mond semmit.

István, mint egy kívülálló, büszke önérzettel szemléli a családját. A legkisebbikre, a harmadik gyermekére néz, aki az ujját szopogatva inkább unatkozva, mint érdeklődve csodálkozik rá. De mielőtt megszólalna, Irma rákérdez:

– András bort iszik, vagy pálinkát vegyek elő?

– Ne siessen, Irma! – mondja.

– És Te vagy Isti, igaz? – guggol le.

Fölemeli a gyermeket maga fölé a levegőbe, rákacsint, túljátssza magát, de a gyermek, elsötétülő szemei s legörbülő szája láttán, visszafogja a mozdulatot. Leengedi a földre, csak megsimogatja az arcát.

– Bort vagy töményt kérsz? – ismétli meg az öccse.

Szertartásosan fölegyenesedik:

– Először is, mielőtt még máshoz fognánk, meg kell köszönnöm, hogy gondját viselitek anyánknak – szólal meg ünnepélyes méltósággal. – Főleg Neked – fordult az előbbi szavaitól szemmel láthatólag érzékenyülő öccse feleségéhez.

Folytatni akarja – ezt a mondatot s magát a jelenetet hazafele többször is elképzelte, elismételte –, de István rögtön visszaveszi a szót tőle:

– Nem kell megköszönj semmit – válaszolja a felesége helyett is: – Anyám nekem is! – folytatja, majd rögtön hozzáfűzte azt is: – Ez a mi életünk, az meg a tied.

A hangja határozott, talán az illendőnél is keményebb, s kiegészíti azzal: – Bár az is igaz, hogy Apánk nem tudta megbocsájtani soha, hogy elmentél...

Az anyja keze megrebben a kilincsen, mert ott áll még mindig az üveges verandaajtóban, sötét árny fut át az arcán. Tehát kezdődik – gondolja Csapó András! Most kezdődik, amitől tartott. És most már érti azt is, hogy mire és miért mondta az anyja, amikor a kapucsukódást s a kutyaugatást hallotta és ő örömmel felugrott, hogy: talán nem kellene felmennünk most! – Ihatott is! Félt? Sejtett vagy tudott valamit?

– Ne izgassa magát – nyugtatta meg ott és akkor. De úgy tűnt neki is, hogy éle van az István szavainak.

– Ha iszik, sose tudja, mit beszél, s most kétszeresen is izgága –, hallotta az anyja mondatának második felét is.

– Miért?

– Mert benne van a tanácsban, egyfolytában gyűléseznek, veszekednek.

– Politizál?

– Igen. Pedig megmondtam, hogy ne foglalkozzon vele. Megmondtam, a politika nem nekünk való... Olyan, mint a kénköves, tüzes pokol, nem lehet soha szabadulni belőle.

– Valaki kell csinálja azt is – próbálta nyugtatni –, de az anyja nem hagyta lebeszélni magát...

– Nekem beszélhetsz – szolt vissza, tudom, amit tudok... A faluban azt beszéltek mindig: a nyilasokból lettek a legnagyobb kommunisták.

Erre nem volt mit válaszolnia, és nem is válaszolt. Most viszont, ahogy az elötétülő arcát látja, arra gondol: az anyja fél. Beszéltek róla egymás között? Vagdalkozott István? Számon kért valamit? Valami olyant mondott az öccse, ami fájhatott az anyjának? Vagy talán mindig is fél valamiért? A nagy tiltakozása ellenére még sincs olyan jó dolga itt? A lakásban másodpercek alatt felerősödött a csend. Ott állnak mind a szoba közepén, a kályhában pattog a tűz, egyedül csak az anyja áll külön. Ott áll rögtön a bejárati ajtónál, fekete csönd veszi körül. Fekete ruha, fekete szoknya, fekete kendő van rajta – hát igen, az eltelt idő tekint vissza az anyja alakjáról. Az egykor volt, valamikori, hajdani idő, a maga fekete ruhába kényszerített szokásaival, amely tartalmában nem változott talán, amióta elment azóta sem. Soha. Ahogy a falusi öregasszonyok álltak mindig is. Állnak. Talpig feketében. A kapualjakban, az udvaron, a lakásban. Észrevétlen, bocsánatkérően. Ahogyan élnek. Úgy áll az anyja is. Igen, az öregasszonyok észrevétlen csöndje, jelenléte tükröződik vissza: – Itt vagyok, még élek, mit tehetnék?

Megigazítja a fejkendője csücskét, húz egyet a szárnyakon, mintha meg lett volna lazulva – nem volt.

Hirtelen élesen és tisztán látja magát. S nem is a saját szemével, hanem rögtön

az ördög szemével, aki hirtelen megjelenik Kövecsi Zsiga, keszeg, sovány feleségének a képében. Annak a gúnyos, csúfondáros arca, tekintete villan... De, ahogy körbenéz, az öccse feleségének a mosolygós arca láttán megnyugszik. Pillantása találkozik a gyermekek várakozó tekintetével, s feleszmél. De hisz azok várják az ajándékot – gondolja. Várják, hogy hozott-e valamit, s ha igen, mit hozott!

– Gyere, segíts – szól rá az öccsére. És megkérem, jöjjön Irma is!

– De hát, ne magázd Irmát! – mondja István inkább csodálkozó hangon, mint meglepetten, hisz a feleségem.

– Akkor gyere Te is, Irma! – oldódik fel – hozzuk fel a csomagokat!

– De hát miért nem hozzánk pakoltál be? – éri utol ismét az István hangja. – Miért nem hozta fel Andrást hozzánk, Édesanyám? Jól tudja, hogy ide bármikor feljöhet, miért nem ide jöttek fel?

Nincs semmi kétszínűség a hangjában, ahogy az anyja válaszában se: - Mire feleszméltem, már bepakoltunk. Engem is úgy meglepett, hogy az eszemet se tudtam hol van.

De ekkor aztán hirtelen és egycsapásra ki is józanodik a tépelődésből, mert váratlanul megszólal Irma, a sógorasszonya: – Hová akar ülni, Édesmama? Tessék helyet foglalni, mire jövünk. Ne álljon itt az ajtónál...

Édesmama? – kóstolgatja a szó ízét? Zamatát. Ezt a szót így még nem is hallotta. Újra és újra megismétli: Édesmama? „Ezt nem mondják annak, akit nem szeretnek”. És, hogy nem először mondják, látszik abból is, hogy nyoma sincs az anyja arcán a meglepetésnek. S hogy nem téved ebben, az meg onnan is sejthető, ahogy Kata, az a kis, apró csöppség, befészkelte magát rögtön a leülő nagyanyja ölébe... Hát igen, az ilyen dolgok nem véletlenek, gondolja. Nem. Hess ördög, többet ne piszkálj – nyugtatja meg magát.

Már az udvaron vannak, amikor eszébe jut, s már-már védekezően, s magyarázatként rájuk szól:

– Aztán amit látni fogtok, azt nehogy sértésnek vegyétek. Nem mind az én ajándékom. A sok, vagyis a több, a szállítmány vezetőjének az ajándéka. Én sem tudtam róla, csak amikor Udvarhelyről elindultam.

Majd hozzáfűzi azt is:

– És hoztam egy kicsi italt én is, azért mondtam, hogy várjatok... Mégiscsak én jöttem haza...

Németh István Péter

Virágnaptár A. D. 2017.

(A 200 éves Tompa Mihály emlékének)

1. (Első)

még úgy csukódtak télire
be mind az ablakok
hogy alattuk a kertben
az ágyás földje fagyott
mikor ajtóm nyitottam
köd volt ma fény alig
de szál tavaszi hunyor
bontotta reggelre szirmai

2. (Martyn Ferenc: Hóvirágok)

a hóvirág csupán két szál
a hó alól csak eléd áll
számolsz mindössze hat szírom
s fehér a fehér papíron
a szár meg néhány vonalka
fejét gyöktörzsig lehajtja
szájából nézd tejfog-fehér
villan elő lepellevél

3. (Képeslap)

friss április hozta
jó hír húsvéti posta
tizenhatodikán
amit három tulipán
párta-pirosa
fest papirosra

4. (Berzsenyi-könnycsepp)

hullámolnak elébed
lám a kigyósziszek
árnyék sincsen alattomos
fényben amerre jársz
fölkéklík valahány
szál a bokád körül
csak gyöngykavics pereg

5. (Tükröződés)

annyira nem láthatsz át
a konyhaablak üvegén
hogy megpillanthasd arcát
kevéske ehhez még a fény
ám rácsokon túlra elem
finom mósuszillat szállt
s ím színről-színre most látni
mint nyit cserépyi muskátli

6. (Rosa mysthica)

gyermekkorod nyara óta
ha először újra nyílna itt
szál titokzatos értelmű rózsa
nem számlálnád szirmai
csak elnéznéd hosszan arany
alkonyatban szótalán
valami ötödik évszak szerint
dült kerttel épen vissza ring

Bertha Zoltán

Engedjétek hozzám jönni a szavakat

(Sütő András remekművéről)

Az egymást kölcsönösen feltételező, egymással ontikus (elszakíthatatlan egzisztenciális és spirituális) kapcsolatban, összefüggésrendszerben álló nyelv és identitás, anyanyelv és közösségi, kulturális önazonosság sorskérdése, létproblematikája az erdélyi és az egyetemes magyar irodalom egyik kortárs klasszikusának, Sütő Andrásnak az életművében különleges szerepet nyer. A kollektív és öntörvényű nemzeti létezés, a kisebbségi megmaradás alapja az anyanyelvi önreflexió és öntudatosság, amelynek magasztos, biblikus erkölcsi imperatívusza összegződik az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat – Jegyzetek hómezőn és porban* (1977) című esszéregény-remeklésben is. E kiemelkedő prózamű egyben műfajteremtő alkotás: a sokféle poétikai regiszteren megszólaló gondolatfutamok esztétikai hatásformái és értékminőségei a „sajátosság méltóságának” szuverén művészi kifejezésrendjével – a szakralizáló beszédmódok és jelentéstartalmak rendkívül változatos megnyilatkozásformáival – árnyalják erdélyiség és magyarság, sors és hit, bensőség és egyetemesség világteremtő szellemiségét.

Az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* voltaképpen az *Anyám könnyű álmat ígér* szövegvilágának szemléleti és epikai összetettségét ismétli, annak beszédmódorát folytatja – naplószerű krónika, leírás, emlékezés, látomás, mese, elmélkedés, példázat és megannyi más perspektíva sűrűségével, összezsúfolásával és asszociatív árnyalatosságával, de mindezt még újabb nézőpontokkal és rendszerezéssel mégis új alapképletbe foglalja: a rousseau-i nevelési regény, a lirizált nyelvpszichológiai és -filozófiai traktátus, a nyelvi öntudatra alapozott nyelvvédő irat, élettanítás, krónikás parainézis, regényesített intelem, a költői pedagógiai-bölcséleti, poétikusan értekező nagyszépek keretébe. Az író, a nagypapa László unokáját figyeli, és vezeti „Szavaink Nagyfejedelemségének” útjain, az emberi létmód nyelvi feltételezettségének abszolút érvényességét bizonyítva és látva bizonyítottnak (akár Rousseau-val is vitázva). „A Szó, amely Isten, redőiben őrizi az emberi nem történetét az első naptól fogva, s minden nép történetét annak nyelvében, olyan bizonyossággal s oly cáfolhatatlanul, hogy zavarba ejti a járatlanokat és tudósokat egyaránt” (Sütő 1977, 5) – idézi Jean Pierre-t a mottó. S az egész mű ennek a gondolatnak a jegyében szemlélteti a világelsajátítás nyelvi szubsztancialitását, az emberi gondolkodás és a szellemi önkifejezés létbeli lényegét jelentő ontoló-

Kilencven éve született Sütő András író, drámaíró, esszéista

giai meghatározottságát, az emberi lénynek a tárgyi valósághoz, a természethez, a közösséghez, az univerzumhoz és önmagához kötött tudatos és öntudatlan kapcsolatlehetőségeinek teljes spektrumát. A nyelvfejlődés, a jelentéses artikuláció kibontakozásának csodáját, a csecsemőben összeránduló onto- és filogenetikus sajátosságok titkait, a nyelv- és a beszédkészség kialakulásának biológiai, fiziológiai, lélektani, hangtani folyamatait, tanulásszakaszait kivételesen érzékletes differenciáltsággal megközelítő, nyomon kísérő és leíró-értelmező megjelenítés akár bizonyosfajta enciklopédikus tankönyve is lehetne a gyermeki elmemocnások és az egyetemes emberi evolúció mély összefüggéseinek. Borzongató metafizikai távlatok sugalmazásával merül el a közel hajoló, mindent följegyző szándék rámutatás és megnevezés, deixis és denotáció, kompetencia és performancia rejtelseinek egész fenomenológiájában, szubjektum és objektum létszerű interakciókra épülő, az egész emberi lény és az egész megnyílt világegyetem összeműködését igénylő viszonymódjainak óriási példatárában. A megfigyelés követi és irányítja a gyermeki értelem horizontjának szélesedését: a bölcsőtől két-három éves korig, amikor a nagyapa már közös barangolások s a pusztakamarási dédszülők meglátogatása által ismertetheti meg a kisfiúval a falusi világ, a környező természet, a nagyobb családi közösség ezernyi varázslatát. Az elbeszélésforma a szenzibilis deskripciónak, valamint a nyelvi világmegragadás, a „Második Világmindenség”, a szubjektív és az objektív létrelációkat szintetizáló valóságkozmosz folytonosan önmagára is reflektáló gondolatosságának az összetömörülésével rétegződik. Az auktoriális és az autotelikus narráció együttesében a referenciális funkcióra a nyelvi önkijelentés végtelen ívű konnotatív, önreflexív szövegboltozata épül rá. A létezés és a létezők univerzumának belső sokrétűségével, árnyalatosságával homológ a nyelvi kifejezésrendszer, a kulturális világteremtés gazdagsága. S maga a sokszínűség, a sokdimenziós, határtalan tartalmasság a legfőbb érték egy nyelven belül, és általában az emberiség nyelvi egyetemességén belül is, a különböző népek, nemzetek nyelvei tekintetében. Egy-egy nyelv léte, amelyet önnön történelmi-közösségi hagyományrendszere, szimbolikus értelemvilága, kultúrája tart fenn, értékelméletileg szent és sérthetetlen – mert a teremtőképesség örök emberi és transzcendens forrásaiból származik, s mert a homo sapiens életének alapelve és minősítője. Innen a sütői előadásmód mély szakralitása, religiozitása, éthosza: az adottságot – a nyelvi örökséget, a szókészletet, a beszédminőséget – megbízatásnak tekintő, mindig újrateremtendő és újra megélhető értékteljeségnek értelmező kötelezettségvállalás emelkedettsége, amely teljességben az emberhez méltó élet, a közösségi vétetésű nyelv és erkölcs feltétlenül egymásra utalt értékszférái a létezésnek; s benne a népi, a nemzeti irodalmi kultúra az eszmélet legmagasabb rendű öntanúsításával jelzi a szellemi életlehetőségek maximumát. Sütő stílusában a megidézett írók, gondolkodók – folytonos jelenlétük

által – nemcsak eszméik, művük egy-egy önálló jelentésű szilánkjával kapcsolódnak az írói fejtegetésekhez, hanem ezzel az általános értékörző, lélekápoló – így életmegtartó – erőt, felelősséget továbbító, sugárzó küldetésükkel is. Gondolat és metafora így termékenyíti meg Sütő írásművészetében kölcsönösen egymást: amit a szöveg explicite mond egy nemzet kulturális kincsének életgazdagító és -nemesítő szerepéről, azt egyúttal – nem didaktikusan, hanem lehetfinom szemantikai-stilisztikai rájátszásokkal, aforisztikus áthasonításokkal – példázza is. Így szövi át – a magyar esszé történetében is különös bőséggel és természetességgel – a hétköznapi élményközelségből kiindázó gondolatmeneteket a magyar és a világtörténelem, a -kultúra, a -műveltség számtalan alakjának, alkotásának az üzenete, mondanivalója, hangulata – a szabad átértelmezést és alkalmazást előhívó tanulságaival (Balassitól, Heltai Gáspártól, Bornemisza Pétertől, Senczi Molnártól, Mikes Kelemtől Csokonain, Petőfin, Aranyon, Adyn át József Attiláig, Illyés Gyuláig, illetve a Biblia világától és példázataitól Arisztotelészen, Rousseau-n, Schopenhaueren át Shaw-ig, Camus-ig). S ez a kulturális sokarcúság ugyanúgy magában hordja önnön parabolikus értelmét, mint a szülőföldi emlékezések, tájfestő részletezések, dús természeti (sőt természetrajzi) körülírások szövegtartománya, a gyermeki értelemnövekedés, a nagyapai szolgálattelvés apró eseményeinek minuciózus megörökítése, a familiáris-közösségi életszférák, a parasztközösségi életvitel (s általa a kommunikatív kohézió) felejthetetlen, tiszta érületébresztő bemutatása.

Az egyéni létezés minőségét meghatározó nyelviség elsődleges átörökítője tehát a teljes kulturális emlékezetet hordozó közösség (mint az individualitás feltétlen kollektív megelőzöttségét jelentő életközeg). Ebből és „nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember” (uo., 163.). Az áthagyományozás személyes kezdetén és végén ez az akár öntudatlan közösségiség munkál. Sütő történelmi furcsaságokat említ, amelyek azt bizonyítják, hogy az élettelen tárgyak önmagukban nem nevelhetik a gyermeket: akit elzárnak a lelkes, lélekteljes környezettől, elpusztul a szeretet- és nyelvhiánytól, a gondoskodó „szeretet szavai” nélkül. A közösségi, anyanyelvi kötöttség olyan éltető szükséglet, amely nélkül maga az ember válhat „élettelen”, „világtalanná”. A szó a világban-lét önmegértő szellemi aktusa; hiánya vagy elfeledése a törvényszerű elembertelenedés kiváltója: „Ahol véget ér a szó: ott kezdődik a fogak vicsorgatása; az érvelés helyén (...) az ököl okfejtése, a legkönnyebben elsajátítható világnyelvek egyike mai napig is” (uo. 19–20.). A nyelvi minőség: emberi-szellemi és életminőség; a világ átszellemítése pedig az elsajátítás és az elsajátítottság kozmikus harmóniája. Az egyensúlybomlás lélek és természet között a nyelvi sorvadással, a nyelvi szegénységgel, durvasággal és primitívséggel, a „nyelvínséggel” és a „nyelvkárosultsággal”, illetve a másik nyelv erőszakos kiirtási szándékával függ össze. Akár önkéntesen, akár agresszió által:

a nyelvvesztés céljavesztetté, otthontalanná csökevényesíti az embert. S akitől elpártolnak a szavak, attól elidegenednek a tárgyak, az kiesik a tudásból, a világból, s önnön legjobb lehetőségeiből. Az elállatiasodás súlyosabb degradáció az ember részéről, mint a természeti lesüllyedés, rosszabb, mint a természetes állati lét: azok nem árulják el a maguk sajátosságait, megkülönböztető jellegzetességeiket. Az embernek tehát nem csupán szót: hanem anyanyelvi szót kell tudnia, annak teljes érzelmi-történelmi univerzumával, kollektív lényegével és szellemi tradíciójával együtt. Szavainknak is van és kell, hogy legyen helyük-otthonuk – nem csak személyes létünknek (Tamási Áron nevezetes szállóigéjét – „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” – bővítve). Mert „mi lehet ott az ember, ahol leveti a rá mért köteléket? Semmi egyéb, csak örület, visszhangzik Nagyapa fülében egy régi vers foszlánya: 'Holt faágaktól körülvelt szív, mit teljesen betöltött a szájalom.'” (uo. 175) Véletlen, hogy hova születik az ember; de a létbe-vetettségek már törvényszerűségeket ró rá („A véletlen műve lehet, hogy a tengerbe zuhanok. De hullámai között már nem a véletlenben, hanem a vízben találok magam. A víz törvényeinek hatalmában” uo. 14). Mikes Kelemen a számkivetettségben sírta vissza „rabságában a szülőföld aranybilincset. Annak a hangjaiból teremtett irodalmi nyelvet. Nyelvet csupán? Magatartásbeli modellt a reánk bízottak dolgában” (uo. 13); más ellenben helyben is „kivetemedett” lesz, ha megtagadja a rá mért örökséget. Az egyik példázatban az Isten, aki a „végtelen időt tartalmaz és változatos emberi szavakkal szerette volna lakhatóvá tenni” (uo. 169), azt tapasztalja, hogy bár csillagot még nem látott „szamárrá változni; embert annál többet. Madarat sem (...) amely a hangját, nevét, csőrének formáját vásárra vitte volna valamely kövérebb kendermagért” (uo. 168–169). De embert igen, aki az első ijedelemre feladja-eladja identitásörökségét; aki „elkótyavetyéli” tápláló forrását „a hiábavalóságok vásárterein”, aki a metaforákat, az „ige-forgácsokban”, „jelző-ágacskákban” a lélek „fenyves-zúgását”, a szellemformálta szépségeket „selyem-topánkára” cseréli – ezzel, senyvesztő önkeresésében „nyüzszíteni” és „malkogni” fog, s „önkifejezés dolgában” arra ítéltetik, hogy malomköveket varrjon össze, és „homokból köteleket” fonjon. Az értelem fényét, a belső világosságot az emberrel megosztó Isten haragjában újra kívánná gyúrni az embert, s ez egyelőre csak a véletlen miatt hiúsul meg (elveszett az égi tervhez szükséges gyúródeszka).

A humoros-rezignált történetek, példabeszédek egyik oldalon a magamegadó vagy a haszonlesésből önmagából kivetkőző ember mentalitását kárhoztatják – aki nem tudja, hogy a „nyelv nem csupán házi használatra tajkolt eszköz, nem csupán munkavezető jelrendszer és kereskedelmi rikkantás” (uo. 17), s aki a „hallgatni arany” (uo. 164), a „ne szólj szám, nem fáj fejem disznóhólyagjába” (uo. 162) húzódik, félvén – sokszor ugyan joggal –, hogy „nem az a veszélyes ránk nézve, ami bemegy a száunkon, hanem ami kijön azon” (uo. 164); s akit az Úr, mivel aznap

„csúszómászókkal” foglalatoskodott, s utána nem mosott kezét, talán hibásan is formált meg: ezért a „kelj fel és járj” helyett a „kelj fel és beszélj!” parancsára szorult. A másik oldalon pedig a „szájbarúgásra idomított szamarak” garázdálkodása teszi tönkre az ártatlan áldozatul esettek nyelvét. A hallgatás helyett: az elhallgatás. (A fanatizmus, amelyet nagyapa „Ferenc bátyja a fél szemére megvakultan” élt csak túl, „mivel rossz helyen és rossz időben szólott, nem sejtve, hogy ezzel közmondást módosít: szemet szóért” uo. 28.) Az az abszurditás származik ebből (s a kiszolgáltatott, elnyomott kisebbségi magyarság számára végzetesen abszurd realitás a romániai magyarelles kommunista diktatúrában), hogy a „nyelvhasználat” mint fogalom egyáltalán kialakulhatott: a természetes beszéd (ráadásul meg nem adott) engedélyhez kötésével, azaz megcsúfolásával („Kinek jutna eszébe például akármifajta szabályozási joggal azt mondani: kézhasználat, lábhasználat, fülhasználat, tüdőhasználat?” uo. 99). Aki a mások nyelvével – és létével – akar „elbánni”, az a magáéval sem tud „bánni”; aki nem érzékeli a saját kultúrája mélységeit sem, az támad neki – ostoba hódító ösztönnel és hasztalan remélt, csalóka előnyök megszerzésének agyrémével – az elnémított másik etnikumnak, nyelvnek, vallásnak, kultúrának, nemzetlétnek. Holott „az emberek épp emberi különbségeikben lehetnek egyenlők. És csakis az egyenlőségben jut szóhoz a természetes különbözőségük” (uo. 6). A fájdalmas nyelvromlás az erdélyi magyar szórványvidékeken meglehetősen előrehaladott; aktuális köszönésforma lehetne a „hogyszolgál-az-egészségünk” helyett a „hogyes mint szolgál, uram, az édes anyanyelve?” (uo. 58) (De hasonlóképpen szívszorító a könyvben is megidézt amerikai magyar emigránsok, kivándoroltak honvágya, identitáskeveredése, magányossága, nyelvi töredékessége, otthonkereső zaklatottsága.) S a gyógyításhoz „ortolingviztikai klinika” szükségeltetik, ahol magyar költőóriások vagy magyar századok mélyéből felzúgó zsoldos, népdalos, verses üzenetek hozhatják helyre a bajt („Utaltassa be magát gyógykezelés végett bizonyos Csokonai nevezetű poétához; vagy Berzsenyi tekintetes úrhoz; az utcánk elején és végén vigyázkodó Vörösmartyhoz; Arany János világítótoronyába Nagyszalontára; Petőfi tömegsírjába Fehéregyházára; József Attila jajkiáltásaiba; Kemény Zsigmond jégvermébe vagy Ady tüzes katlanába; a hargitai Ábel szikra-feleseléseibe; nyelvi szunyókálásaiból fölserkentik az embert, megtáncoltatják az elmét, mint a nagypénteki kakast a rostában. Akár az erdélyi krónikások, a mennyköveket hajigáló hitvitázók, vagy nyelvünk huszadik századi aranyművesei” uo. 58).

Sütő lirizált nyelvelméleti, episztemológiai, költészet- és széptani meglátásai voltaképpen egy megdöbbenően teljes embertani, kulturális antropológiai – földrajzi, történelmi, irodalom- és kultúrtörténeti, folklorisztikai, etnológiai vagy etnoszemológiai vonzatokkal szélesedő – körképbe ágyazódnak. Ezek alaphangja „az árral szemben úszó” húség intimitása, bensősége, elégiája. Egyfelől azt állítja

az író, hogy a „szabadság veszedelmeit nem a betiltás: maga a szabadság teszi ártalmatlanná” (uo. 8); másfelől – ennek komplementer párjaként – azt, hogy ezt a szabadságot a hűség telíti értékkel. Az, amely ahhoz a földhöz köt („A szülőföld nem múlik el; mi szoktunk kimúlni belőle” uo. 139), ahol a falusi ház kerti ösvényét – a cöveklábú asztalhoz vezetőt – is „úgy gondolták el” már kezdetben, hogy akik „végigmennek azon, csak egymás nyomába léphessenek” (uo. 171), s ahol „seprűt, lapátot, derékfájást elhajtva igyekeznek a fogadásunkra” (uo. 89). Az, amely szerint nem lehet tudni: a nagyapa és az unoka közül melyik szorult inkább a másikra. Az, amely mindenhol hazavezet, de amely semmit nem gátol a világtárs-világlátás kíváncsiságában, az érdeklődés egyetemességében; „Jatata, ha megnövök, én is Hűség leszek? Hűség és rakétás (...) Egyik nap a Holdra megyünk, azután Pusztakamarásra” (uo. 53). Az, amely segít megtanulni „kényszerítés nélkül” a „kényszerűségeket”, hogy „ami nekünk méretett ki, nem hagyható másra” (uo. 36); s Bethlen Gábor-i módon elérni (s a rókamesére is gondolva): „Úgy énekeljünk (...) hogy hangunkat bizonyítva a sajtunkat is megőrizzük” (uo. 34).

Az „*Engedjétek hozzám jönni a szavakat*” bibliai parafrázisa a közismert jézusi „engedjétek hozzám jönni a gyermekeket” igéből sarjad, s a gyermek, a szó, a humanitás és divinitás széttéphetetlen kapcsolatának szakrális-kultikus atmoszféráját árasztja. A biblikus egyetemesség transzszilvánista érülettel konkretizálódik: az önmagukban is megejtő erdélyi tájak lírájával, érzelmes szimbolizációjával, valóságos és virtuális jelképeségével. A nagyapa amikor „egyedül bolyong a havasi vizek mentén”, „madárlátta szavakat gyűjtöget” unokája „tarisznyájába”; s a sok millió kilométert vándorló, s a (Tamási szavával) „mondikáló” patakokhoz különleges okkal és képességekkel visszatérő, visszaúszó lazacok is a hazajövetel sorstíkját üzenik. A jelképi emelkedettséget pedig az erdélyiség-sors hétköznapi megpróbáltatásai, nyomorúságai ellenpontozzák – de ugyanazt a nehéz sorshangulatot nyomatékosítva („Mondani akarok valamit, Jamama, de ne hallja senki. Hallgatózó bácsi nincs az ablak alatt? A falban sincs? Hát a telefonkagylóban? A szekrényben, a kilincsben, a villanykörteben” uo. 60).

S ezek az érzelmi-elbeszélői sajátosságok áradnak tovább az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* folytatásának – téma- és hangulatvariációinak – is tekinthető elbeszélésfüzérben, *A lőtt lábú madár nyomában* (1988) című kötet *Levelek a fehér toronyból* ciklusának egyes darabjaiban, illetve a *Vadpávamenyegző* (1994) meséiben. Az unokájától fizikailag elszakadó nagyapa tovább mondja a közös barangolások, erdei bókászások (a pisztrángászatok, a medvekalandok) élményeit-emlékeit (*Azok a pisztrángos napok...*, *Nyáresti medvenézőben*), s számol be a hegyi vidék változásairól, a hargitai tél viselkedéséről (*Sikaszói zúzmarás levélke*). Dús érzékletességgel (a *Vadpávamenyegző* fabuláiban, vadász-, horgásztörténeteiben, a medvék, rókák, fajdkakasok, halak, vízimadarak rengetegében játszódó mesék-

ben még tovább gazdagodó természeti pompázatosággal) jelenik meg az erdélyi havasi táj (a patakok, a fenyveserdők) vagy a Duna-deltai vízi vidék mindenféle élőlényekkel benépesült világa; s ennek kitüntetett pontja Sikaszó, a hazai tájban gyökerező, őrálló szellem jelképes menedéke, egyik sorsközpontja és kilátótornya.

A tájrajz mindig egyrészt életes konkrétum, az erdélyiséget földközeli realitásában megragadó, a bölcséleti szentenciákat a valóságos vegetáció kisugárzó erejével megtámogató, hitelesítő és dokumentáló tény- és élményanyag, önmagában is teljes létvalóság. Másrészt azonban folyton a torokszorító sorsmeglátás térreuma is, a nyelvi-közösségi apadás helyszíne, miliője. Az alapszomorúság egyik összetevője: a kisonoka (annak családja) elköltözött, kivándorolt a szülőhazából, s a kis barangolótárshoz leveleket kell immár írni („Reményeinkben a holnap azt ígérte, hogy ezeréves szülőföldünk örök hangjai közt a sajátosság méltóságának elemi emberi jogával zengi majd életrealitását nyelvünk is, az édesnek nevezett anyanyelv”; „Az időnek krisztustövissein fennakadva nézelődnek gyermekeik s unokáik után az öregek”; „az élet nem igazodik poétikus kérelmekhez és könyvekhez. Erdély hegyei közül s a balladás folyók mentéről elszólitja rendre, számolatlanul e földnek szülötteit”; itt „nyelvében már nem él, csak pusztul a nemzet” [Sütő 1988, 5–6]). A „várankozás fehér tornyából” azonban – a nyolcvanas évek iszonyatában is – „szólni kell”, „hírt adni”; amikor „hóhérló kedvében szabadon garázdálkodik az idő”, a téli viharok „hordarohama” (*Sikasói zúzmarás levélke*, uo. 351). S ezek az életképek mind a „kapaszkodás a megmaradásért” (Csoóri Sándor kifejezése) jegyében gyűjtögetik a természeti és az emberi meghittség maradék varázsigéit, viaskodnak valóságként emésztő rémálmokkal. Az egyik sikaszói erdei ember – mint az *Advent a Hargitán* öregei – az örök várankozásban fejezi be az életét: messzire szakadt lánya, unokái nem törődnek vele. Pedig ha az unoka már a nagyszülő, az édesanya nyelvét sem érti, az olyan, „mint amikor a malacnak az orrán van a farka” (*Mese és reménység*, uo. 256). A generációs eltávolodás nem egyszerűen társadalmi: nemzettörténelmi sorskérdés. A „dolgok rendje” a haldokló tiszta képzeletében: az együvé tartozás: beszéddel, lélekkel, meséssel, tréfás vidámsággal. Egy másik legény szégyelli, hogy egyetlen szót sem tud Csíksországból elvándorolt anyja nyelvére; „egy megtagadott anyanyelv a kitagadójával múlik el végleg. Nem vándorszellem” (*A Duna titkaiból*, uo. 296). (Ez az útinapló a dunai, Duna-deltai nomádelet – vadászatok, halászatok-horgászatok, csukászatok, vaddisznókalandok, életveszélyes csónakázások – vérbő előadása; s egy különös, jelképes látvány: egy színesre festett és a madárarajba kétségbeesetten visszakeredzkedő hattyút a többiek – „öldöklő gyűlölettel”, „égi lincseléssel”, s mintha „ugatnának” – kimarják maguk közül: „csöcselékké lett a poétikus metaforák népe” [uo. 290], nem tűrte az idegennek látszót. – Mintha fájdalmas beigazolódással Márai Sándor maximáját illusztrálnák: „igazságtalansággal, méltánytalansággal, vad

indulatokkal, kegyetlenséggel lehet hódítani; megmaradni csak méltányossággal, türelemmel és arányérzékkel lehet” [Márai 1993, 21]) – A pusztakamarási zsánerképeket szintén a borús aggodalom hatja át. Kevés a gyermek, abból is sok román iskolába jár, magyar könyvet nem olvasnak; nem tudni, kire marad a templom, a temető (*Anyám történeteiből*). Az iskolában megszegyenítve fenyítik a magyarul megszólalót, a régi magyar sírköveket ellopják, hogy összevagdálva eladhassák, a dédunokák jövetelének öröme és a családi haláleset (a dédanya testvérének elhunytja) keretezte hangulatban, a bajok keserű-nehez levegőjében a dédapa váltig erősködik, hogy a gyerekek „el ne hagyják a nyelvünket”, úgy őrizték, „mint a terített búzát” (Sütő 1988, 377–378); s „anyám mai napig is látja Isten ábrázatát a búzaszemeken. S mert csodára mindig szomjas a gyermek: a búzáról átköltöztetem azt a szavainkra. Így én is láthattam valami láthatatlant: szavaink homlokredőiben a Teremtő arca vonását” (*Szökevény harangocska*, uo. 378). A magyar nyelv „székelyföldi nagy rengetegei” és mezőségi „széltöréses gyászhelyei” egyaránt a félelemmel fertőződő, közönyös némaságba burkolódzás veszélyével kénytelenek szembesülni; „van még mit irtani belőlünk”, a genuin természet ősi rendjét felborítva. Az újabb erdélyi magyar irodalomban is – Kányádítól Szőcs Gézáig – oly jellegzetes nyelvhalálvízió itt egy borzongató álomtörténetbe öltözik: Mikes Kelemen „Édes Nénje” fekszik az eredetileg egy másik asszony, egy kihalt nyelv (a dél-angliai „cornish”) utolsó (1777-ben meghalt) képviselőjének felállított ravatalon. A koporsón ez olvasható: „A Magyar Nyelv. Élt ezer esztendőket. Elhunyt fojtogatás következtében.” (Uo. 338) S „Édes Néném” semmiféle könyörgéssel nem támasztható föl: kizárólag a megérkező kisunokának a dédanya biblikus szavaihoz kapcsolódó kiáltásával (*Mert ahová te mégy, oda megyek...*). (S ezt a gyermeket ütötték életveszélyesen le játszás közben „milyen nyelven ugattok ti?” csatakiáltással részeg vandálok a városi utcán, ahol a dühöngő román sovinizmus még a teherautókat is az állami piros-sárga-kék színekre festette, miközben a „valamikor kincses, nyugodt, tisztán tartott gyöngyszemvárosok” „balkáni munkatáborokká züllöttek” és szennyeződtek [*Följegyzés 1987. augusztus 10-én* – Sütő 1998, 258–268].) Illyés Gyula *A lőtt lábú madár* című – Sütő Andrásnak ajánlott – versében kinyilvánítja: „A kép a legcáfolhatatlanabb beszéd.” A lőtt lábú madár nyomában ezt a gondolatot egyszerre elemezve és szemléltetve – madarakról szóló meséktől, Arany János-i metaforáktól indulva – jut el a versben is megformálódó erkölcsfilozófiai sugallatokig: a leszállni képtelen, sebesült, a repülés rabságába esett madár látványa által közvetített „csak azért is”-morál. A bennünk lakozó, „leszállhatatlanul”, „ararátlanul”, „kecsegtető ígéretet” nélkül is énekelő madár üzenetig, a „fejtartás” tudatosultságáig. Amellyel a kilátástalanságban is kereshető a módja, „hogyan legyen lehető, ami lehetetlen” (Sütő 1988, 312.) – a sorsdetermináltság átszellemítő értéktranszcenzus fényében és tükrében.

Irodalom

- ABLONCZY László: *Nehéz álom – Sütő András 75 éve*, Budapest, Nemzeti Könyvtár, 2002.
- DR. FERENCZY Ferenc – LŐRINCZ György (szerk.): *Sütő András szoboravatás 2013. június 23.*, Székelyudvarhely, Sütő András Baráti Egyesület – Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány, 2013.
- Erdélyi csillagok*, Hitel, XXIX. évf., 2016/6.
- GÖRÖMBEI András (szerk.): *Tanulmányok Sütő Andrásról*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002.
- GÖRÖMBEI András (szerk.): *Csillag a máglyán – In memoriam Sütő András*, Budapest, Nap Kiadó, 2007.
- GÖRÖMBEI András: *Sütő András*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007.
- KÁLI KIRÁLY István (szerk.): *Sütő András 75 éves*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002.
- KUSZÁLIK Péter (szerk.): *Sütő András életműve – Annotált bibliográfia*, Budapest – Csíkszereda, Országos Széchényi Könyvtár – Pro-Print Könyvkiadó, 2009.
- LÁZOK János (szerk.): *(M)ilyen gazdagok vagyunk (?) – Sütő András-műhelykonferencia (A marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen, a Magyar Művészeti kar szervezésében tartott konferencia előadásai, Marosvásárhely, 2014. október 29–30.)*, Kolozsvár – Marosvásárhely, Polis Könyvkiadó – UArtPress, Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem Kiadója, 2015.
- MÁRAI Sándor: *Röpirat a nemzetnevelés ügyében*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993.
- SÜTŐ András: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat – Jegyzetek hómézőn és porban*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1977.
- SÜTŐ András: *A lőtt lábú madár nyomában*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.
- SÜTŐ András: *Vadpávamenyegző – Igaz mesék, csodás történetek*, h. n., Tellér Kiadó, 1994.
- SÜTŐ András: *Napló (Sütő András Munkái)*, Budapest, Helikon Kiadó, 1998.
- Sütő András emlékére*, Hitel, XX. évf., 2007/2.
- SZÉKELY Ferenc (szerk.): *Nyolcvan nyugtalan esztendő – Születésnap megemlékezés Sütő Andrásról Marosvásárhelyen és Pusztakamaráson 2007 júniusában*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2008.

Ködöböcz Gábor

„Ami nekünk méretett ki nem hagyható másra”

Találkozások Sütő Andrással

Nyelvi identitásunkat és esztétikai érzékenységünket nagymértékben olvasmány-élményeink és kedves szerzőink határozzák meg. Nem újszerű ez a fölismerés, olykor mégis döbbenetes és megvilágosító erejű lehet, ha valamiféle aktualitás számvetésre készíti az embert. Ilyen szomorú aktualitás volt a magyar nyelvközösség számára 2006. október 7-e, Sütő András temetésének napja. Jómagam nem lehettem ott Marosvásárhelyen a végtisztességtevők között, mert aznap Nagy Gáspár költészetének '56-os vonulatáról tartottam előadást Szent László és Ady Endre városában. Nagyváradra menet végiggondolhattam, hogy olvasóként, irodalmárként és magyar emberként mi mindent köszönhetek Sütő Andrásnak, akinek műveiben – Bertha Zoltán pontos meglátása szerint – „a moralista nemzetféltő és értékmentő szenvedélye társult”. Azt, hogy a szülőföld és az anyanyelv megtartó hagyománya nélkül a világban való helytállás teljességgel lehetetlen, tápláló gyökerek és éltető források hiányában az ember otthonkereső törekvése tökéletesen reménytelen, Kányádi Sándor mellett leginkább Sütő Andrásról tanultam meg. Mert ahogy W. B. Yeats ír származású Nobel-díjas költő mondja: „Az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, és ez a kesztyű a nemzetünk”. Ennek kapcsán bizonyos vagyok abban, hogy Sütő András életművének legfontosabb üzenetei a jelenbeli kihívások elviseléséhez és a további küzdelem vállalásához is szükséges világos elmét, tiszta szívet és erős lelket teremthetnek bennünk.

A Sütő András írásaival való találkozás számomra mindig az emberség és magyarság példaszzerű egységének szakrálisan megélhető rituális alkalmá, a felelős és tág horizontú gondolkodás magasiskolája, az omnipotens nyelv szüntelen újrafelfedezésének és megszentelésének ünnepe. A tanulhatatlan talentumokkal, páratlan nyelvteremtő képességgel, kivételes alkotó- és alakító energiával megáldott Sütő András művei olyasféle, az ősi léttörvényeket leképező partitúra szerint születtek, hogy befogadás közben – mintha csak Mozartot hallgatnánk – valóban zenél bennünk a létezés öröme. Részint a legkülönfélébb élmény- és érzékenységformák (szakrális és profán, mítosz és történelem, személyes és egyetemes, természetes báj és tönkretett idill, parciális és univerzális) érintkezése, részint a hangnemek és műfajok színejátszó selyemként való villódzása teszi, hogy igen gyakran „a létezés izgalmával ható nyelvi intenzitás” kísérti meg az olvasót. Amiként egykoron Arany Jánostól lehetett tanulni a magyar nyelv csodáját, úgy fordulhatunk mi, mai szerencsés olvasók Sütő András-hoz, hogy az édesanyánktól kapott szavakat az ő transzszilván szellemiséggel, ábeli

kacagással és szomorúsággal átítatott nyelvi univerzumában tanuljuk és teremtsük újra. Az életmű avatott ismerőinek véleménye is ezt támasztja alá: „Sütő Andrásról többször leírták, hogy Tamási után ő beszél legszebben magyarul Erdélyben. (...) Szinte pazarló bőséggel ír. Tamási színeit, mosolygós, játékos nyelvét az illyési, Németh László-i gondolati erővel, asszociációs gazdagsággal társítja. (...) Nyelve szorosan összefügg írói szemléletének tágasságával” (Görömbei András); „Tény, hogy vannak, akik érzékenyen rezonálnak a Sütő András prózájának, drámáinak, esszéinek stb. mondataiban rejlő különös nyelvi-stiláris erőre, arra a szuggesztív, varázslatos mondataalakító művészségre, artisztikumra, amely a szavak ritmusát, dallamát, menetét úgy hajlítja és formálja, hogy abba a bölcséleti sejtelemtől a lírai vallomásságon át a fogalmi árnyalásig annyi minden belesűrűsödik” (Bertha Zoltán); „Sütő András Illyéshez méltó rangon, magát a magyar nyelvet tette alkalmassá arra, hogy a földtől az égig érő tilalmak ellenére fájdalmainkat, haragunkat, apokaliptikus sérelmeinket elmondhassuk” (Csoóri Sándor); „Nyelve nem egyszerűen a képes szóalakkal tömör, megtanulható népnyelv, hanem elsősorban észjárás, gondolkodásmód, mely erőltetés nélkül lobbantja fel – az íráson keresztül – a protestáló és bizonygató életakarat virágait” (Veress Dániel). A hivatkozott szerzők reflexiói is azt mondatják velünk, hogy Erdélyt és az erdélyiséget Tamási Áron és Kós Károly halála óta Sütő András távozásával érte a legnagyobb veszteség. Abban az értelemben is, hogy – a példaadó elődök nyomán – a transzszilvanizmus erkölcsöt és magatartást meghatározó eszménye emberileg és művészileg legteljesebb érvénnyel és hitelességgel az ő életében és munkásságában öltött testet.

Bár személyesen nem hallhattam, de úgy képzelem, hogy a pici református templomokban barátainak előadott orgonajátéka és zoltáréneklése is olyan komoran fenséges, poétikusan emelkedett és líraian bensőséges lehetett, mint megannyi művének alaptónusa. Habár Sütő András verset csak alkalmi jelleggel írt, líraisággal gazdagon érezett, erősen metaforikus, értékjelképekben, sors- és létszimbólumokban bővelkedő, alapvetően költői látásmódra valló életműve legalábbis azt a feltételezést erősíti bennünk, hogy nemzedéktársaihoz hasonlóan akár költőként is megállta volna a helyét. Jó okkal gondolom ezt, hiszen nyelve minden esetben és minden műfajban otthonosan lakja a formát. Sütő András nyelve a források titokzatos bőségét idézően gazdag, már-már pazarló, az irodalmi régiséggel ölelkezően érces, veretes, tiszta zengésű és patinás, ugyanakkor az erdélyiségből, a szülőföld hajszályökereiből táplálkozóan romlatlanul jóízű, hamvas, zamatos és magvas. Ebben az archaikustól modernig ívelő, titkos ultrahangokra is fogékony, a spirituális mélységet és magasságot egyesítő, természetes szépségű nyelvben az éberség álma az álom éberségével vegyül. Végső soron a valóságba szőtt költészet és a költészetté emelt valóság adja a sütői szemlélet nyelvi-poétikai lényegét. Amit a „klasszikus elbeszélők” közé sorolt nagyapjáról, Sütő Mihályról megvallott, azt utóbb órá is találónak gondoljuk: „Történetei

kidolgozott írásművek voltak; irodalmi betegségek nyoma nem látszott rajtuk, mivel nem a költői kiagyaltsághoz ragasztott valóság elemeket, hanem a valóságot emelte költői magasságokba.”

Sütő András írásművészetében a ki nem mondás, az elhallgatás révén a csönd esztétikája is fontos szerepet játszik. A leírt sorok, az artikulált szöveghelyek mellett és a sűrítő, sejtető, kihagyásos technikákon túl – a jelentésképzés szempontjából is – nagyon sokra tartom sorközeit, kitöltetlen helyeit, balladás hallgatásait, titokzatos, sokértelmű csöndjeit, nagyon is beszédes elnémulásait. Akárcsak sorsfaggató, jövőt fürkésző tűnődéseit, nyelvnek és közösségnek elkötelezett töprengéseit, protestáló szenvedélytől fűtött, jobbító szándékú perlekedéseit, félelmeket, fájdalmakat, szorongásokat és szomorúságokat kibeszélő vallomásait, gondúzó-fényhozó vezekléseit, gyötrelmes-gyönyörű, sokszor lehetetlennek feszülő magánbeszédeit. Hasonlóképpen szeretem és hallgatóim körében is gyakran idézem Sütő András drámai küzdelemben kiérlelt és kikezdzhetetlen igazságait. Íme, néhány erkölcstani és létfilozófiai szempontból is figyelemre méltó felismerés: „Az ember ott kezdődik, amikor összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották” (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*), „Mert ha porból lettünk is; emberként meg nem maradhatunk az alázat porában” (*Káin és Ábel*), „Aki a cáfolattal nem mer szembenézni: elvakul, és az elvakultságban nincs többé igazság” (*Csillag a máglyán*), „Békésebb nyughelyet keresve elvándorolhat a madár, a kárpáti gímszarvas, szélfűtta magvaink útján még a gyökeres fa is, ám kegyes-kegyetlen szülőföldjét lélekcsönkülés nélkül az ember el nem hagyhatja” (*Advent a Hargitán*), „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember” (*Engedjétek hozzám jönni a szavakat*), „Úgy énekeljünk, hogy hangunkat bizonyítva a sajtunkat is megőrizzük” (*Engedjétek...*), „Az ember pusztul, mert nem felejt. A feledékenyek megmaradnak, de füstre tehetik az életüket” (*Engedjétek...*), „Tisztességes demokráciát csak tisztességes emberekkel lehet fenntartani” (*Anyám könnyű álmot ígér*).

A posztmodern álcájában megjelenő és gyermeteg „bokaharapdálás”-ban örömet találó fanyalgók számára persze a Sütő-jelenség nehezen értelmezhető, hiszen a művek esztétikum és etikum tökéletes egységében fölépülő világa számukra zavarba ejtően sok is, meg kevés is. Ezért aztán, mint az legutóbb is történt, rendre alantas szándékoktól vezérelt, mondvacsinált polémiát provokálnak azzal a céllal, hogy a legfiatalabb nemzedékek (egyetemi és főiskolai hallgatók) körében is rendkívül népszerű és olvasott szerző írói nagyságát és irodalomtörténeti jelentőségét megkérdőjelezzék. A 2005-ös Sütő-vitáról értekező Bertha Zoltán egyik tanulmánykötetében (*Sorsjelző*) a pengeváltás főbb tanulságait ekként összegzi: „Ténynek tekinthetjük azt, hogy Sütő András munkái hangsúlyos részét képezik az irodalomtörténeti, oktatási kánonnak (...), van olyan jelentékeny irodalomkritikai értelmezői közösség, amely ezt a munkásságot az újabb magyar irodalom egyik kiemelkedő fejezetének tartja. Tény az az értékelési lehetőség, amely Sütő András írásművészetének kiteljesedé-

sét különleges esztétikai rangú művek (sőt remekművek) sorának fogja fel. (...) Tény továbbá, hogy százezrek számára jelentettek és jelentenek ma is ezek a művek hiteles helyzettudósítást és helyzettudatosítást a magyarság nemzeti és kisebbségi sorsát illetően, megragadó művészi látomást a történelmi sors lényegvalóságáról. (...) Tény, hogy erőteljesebb érzelmi hatást keltenek a Sütő-művek még ma is, mint más „posztmodern” sztár-szerzőkéi, például egyetemisták körében is; legalábbis személyes tapasztalatom, hogy (minden reklám, média- és divatráthatás ellenére) többen és szívesebben olvassák az ő könyveit, mint a „szöveg-irodalom” agyondicsért, de szignifikáns mértékben olvashatatlannak minősített darabjait”.

A fenti állítások megalapozottságát Ablonczy László: *Nehéz álom (Sütő András 75 éve)* című könyve, Szakolczay Lajos színikritikai kötetének (*Kötél homokból*) Sütő-darabokkal foglalkozó vonulata, illetve a szerző, Ablonczy László kérdéseire adott, műhelytitkokba is beavató, esszészerű vallomása (*Varázsköreim*) azzal a cáfolhatatlan recepció- és kultúrtörténeti ténnyel támasztja alá, hogy Sütő András egymást követő drámáinak színpadi bemutatója mindig nagy eseménynek számított, és semmi máshoz sem fogható szellemi izgalmat jelentett. A '80-as évek színházi előadásai közül a pazar szereposztás és a kiváló rendezés miatt számomra különösen emlékezetes az *Advent a Hargitán* 1986-os bemutatója a Nemzeti Színházban, valamint az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* egri premierje 1987-ben a Gárdonyi Géza Színházban. A *Kalandozások Ihajcsuhajdiában* is a maradandó élmények sorában szerepel, már csak azért is, mert a 2001 januárjában az egri Harlekin Színházban a szerző jelenlétében bemutatott és legutóbb újfent kezembe került tüneményes mesejáték is azt példázza, hogy Sütő András – akárcsak Tamási Áron Ábele – egy ritka egészséges kedélyű, székelyes-góbéis humorral és csillámló játékossággal megáldott, eredendően örömré, harmóniára, derűre orientált lélek, aki az abszurdítások övezetében, a lét-rontás és világlomlás közepette is képes volt megőrizni személyiségének épségét és integritását. (Ráadásul az előadást követő fogadás a személyes találkozásra és beszélgetésre is lehetőséget teremtett; a *Nagyenyedi fügevirág* és az *Omló egek alatt* című Sütő-könyvek kedves dedikációja is erre emlékeztet).

Az „embernek magyart, magyarnak emberit” eszményi modelljét esszéírói munkásságával (*Az Idő markában; Sikaszói fenyőforgácsok; Erdélyi változatlanóságok; Létvégi hajrában*) kiteljesítő Sütő András az utókor emlékezetében méltán lehet kiválasztott, karizmatikus, Isten által elhívott és elhivatott személyiség, hiszen ő az az író, aki a Kárpát-medencében és a diaszpórában élő magyarság körében százezrek szemébe visszavarázsolta az olvasás ígézetét, az egy nyelvközösséghez tartozás elementáris élményét. Ezért méltán lehet ő a mi 20. századi oltalmazónk és reményiségünk, aki minden szavával vigaszt nyújt, és minden sorával a forrás felé terelget. Sütő András életében és munkásságában mindenképpen a Gondviselés kegyelmét, végtelen jószágát és szeretetét kell látnunk, hiszen a Mezőségből Mindenségbe sza-

kadt ember örökké hazagondoló s népének áldozó szolgálatában valóban testet öltött az Ige. A Fennvaló közel jött hozzánk általa és benne, azáltal, hogy megajándékozott bennünket vele. Tőle tanulhattuk meg újra, hogy „tagjai vagyunk egymásnak” és részei a nagy Egésznek. Ezen tanítás példászerű realizációjaként Csoóri Sándorral, Sára Sándorral és másokkal együtt Sütő András is ott volt a „kékszárnyú gyermek”, a Duna Televízió életre hívói és első bölcsőringatói között. (A Duna Tv 1992. december 24-én 16 órakor kezdte meg mindmáig igen nagy nézettségű adását, mintegy műholdas csatornákon kiteljesítve a „haza a magasban” illyési vízióját).

Sütő András örökségével jól sáfárkodni közös felelősségünk, egyszersmind személyes feladatunk is. Hittel és nem dekára mért szeretettel tegyünk azért, hogy már a közeljövőben is egyre növekedjen azoknak a száma, akik őt megérdemlik, s akiket ő is megérdemel. Hogy ezáltal is könnyebb legyen az álma.

Beszélgetők

(olaj, vászon, 2016)

Bertha Zoltán

Csillag a máglyán

Szellem és történelem sorsdilemmái Sütő András drámájában

Erdélyben, a mezőségi Pusztakamaráson Sütő András olyan természetes református hagyományok között nevelkedett, hogy például (az *Anyám könnyű álmot ígér* lírai-szociografikus szülőföldi – „otthonirodalmi” – regényvallomása szerint is) falusi édesanyja Kálvint egyenesen „a mi Jánosunk”-nak tekintette. (A reformátust nem véletlenül tartotta a népi közvélekedés a legjellegzetesebb „magyar vallásnak”). Az alig százötven főnyire apadt közösség „Balassija, Csokonaija, Arany Jánosa, nyelvújítója és nyelvcsőze a mindenkori tiszteletes úr volt, régi fegyvertársaival: Károli Gáspárral és Luther Mártonnal”. A tanító Szenczi Molnár Albert zoltáira, László Dezsőné (a vasárnapi iskolai mozgalom keretében) népdalokra okította, a református elemi iskola védnöke, Kemény Béláné bárónő nemcsak szellemiekkel (Benedek Elek meséivel) ajándékozta meg, hanem kelenyével is ellátta, amikor a helyi lelkipásztor kérvényeinek segítségével bejuthatott a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumba, ahol pedig Vita Zsigmond, a kiváló irodalomtudós magyartanár (Áprily Lajos monográfiája) pártfogolta.

Már nagyenyedi diákkorában, 1943-ban – egy kollégiumi pályamunkában – foglalkozni kezd Kálvin életének és sorsának boncolgatásával, majd 1971-ben azt említi, hogy színművet tervez írni róla – s ez azután 1974 elejére el is készül. Az 1973-as *Egy lócsiszár virágvasárnapja* a kialakuló protestantizmus forrongó hőskorszakába vezet, s a *Csillag a máglyán* ugyancsak ennek a történelmi időnek az eseményeit stilizálja veretes historikus tragédiává, metaforikusan klasszicizáló, példázatos erkölcsfilozófiai dráمامűvé. A nagy morális, lélektani, eszmei, történelembölcseleti kérdések szenvedélyes hitviták és emberi viszálykodások sodrában merülnek föl. A forradalmi reformáció helvét irányzatának megerősödését jelentő kálvinizmus vezéralakjának magatartása olyan alapvető etikai dilemmákat modellál, amelyek művészi megjelenítése, interpretációja a magyar és a világirodalom legjelentősebb sorsproblematizáló tragédiaremekeivel vethető össze (Németh László, Illyés Gyula drámaeszményének közelségében). A hetvenes (és a rákövetkező) évek erdélyi, magyarországi és külföldi színpadain revelációszerű sikert arató alkotás korabeli és későbbi fogadtatása rendre hangsúlyozta is ezt a valószínű korábrázolást a kitérítő szimbolikus jelentésteremtéssel szerves esztétikai értékgységbe foglaló, szemléletszintetizáló, különleges artisztikus erőteljességet.

A történelmi tények szerint a spanyol származású teológust, orvost, az emberi vérkeringés kutatásában jelentős felfedezésekre jutó Szervét Mihályt 1553-ban

Genfben máglyahalálra ítélték – antitrinitáriánus, unitárius nézetei miatt. A reformáció második hullámának képviselői (köztük Kálvin) a radikális újítások felforgató hatásától féltve igyekeztek megóvni az addig kivívott eredményeket és hadállásokat, s inkább áldozták fel az eretnekséggel vádolt Szervétet, mint a meghatározó svájci városokban (Genf, Zürich, Bazel, Schaffhausen) már megszilárduló protestáns intézményrendszert. Kálvin felelősségét az ügyben és az ítélethozatalban az (egyház)történészek vitatják, részességét a kivégzés elrendelésében, illetve végrehajtásában általában kisebb mértékűnek vélik (Kálvin nem volt tagja az uralkodó genfi városi tanácsnak, s azután még a halálnem enyhítését – az elégetés helyett a kard általi büntetést – is hiába kérte). A máglya helyén ma mindenestre engesztelő emlékmű áll, amely a kor hibájaként tünteti fel az elismert tévedést, és hitet tesz a reformáció igazi elvei – a feltétlen lelkiismereti szabadság ideája – mellett.

Sütő András jegyzetekbe foglalva mellékeli művéhez azokat az apróbb életrajzi mozzanatokat, amelyeken dramaturgiai okokból változtatott. Például hogy valójában Szervét nem sorolható Kálvin ifjúkori barátai közé – mint ahogy viszont a drámában láthatjuk. A parabolikus drámaszerkezet a tragikum sokoldalúságát, árnyalatosságát, bonyodalmasságát egyszerre és együtt érzékelteti a konfliktust kiéleltető mai, aktuális szempontokkal. Köztük a testvérháborúság feloldhatatlanságának problematikájával: amikor a szellemi szabadelvűség baráti szövetségeseinek törvényszerűen kell egymás ellenfelévé távolodniuk, ha eszme és történelem szétágazó követelményei végzetesen összeütköznek. Így fajul kettős és többszörös konfliktussá, kollízióvá a két főszereplő küzdelme, s a külső összecsapás mindkettejük személyiségében belül is emésztő meghasonlássá, de legalábbis erények és vétkek lebírhatatlan lélektani csatájává, háborgásává. A közvetlen drámai üzenet szellem és hatalom kibékíthetlenségéről, Kálvin zsarnokságáról szól; alakja olyan diktátort formáz, aki hitújítóból a hit és a gondolkodás további reformjait (a „semper reformanda” parancsait) semmibe vevő vagy eltíró tirannussá keményedik. („Egy-egy új eszme lerombolhat intézményeket, de mindig számolnia kell azzal, hogy intézményesülve béklyóba verheti saját magát” – összegzi ezt *Református identitás és magyar irodalom* /Bp., Kálvin Kiadó, 2015/ című tanulmánykötetében Győri L. János.) Ez a benyomás évtizedekkel ezelőtt a totális önkényuralom hatalmaskodó mechanizmusaira történő utalásként értelmeződhetett. S ezt a társadalmi rendszerellenes tiltakozó áthallásosságot ünnepelte a színelőadások akkori erdélyi és osszmagyar közönsége, de másfelől hirtelen ezt nehezményezték többen a kolozsvári (kálvinista) teológusok közül is. Viták, ankétok kezdődtek (még Bécsben, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem rendezésében is) – amelyek során tisztázódott: a darab nem hamisítja meg a kálvini tettek motivációit, s nem rajzolja el negatív tendenciózussággal történelemformáló

törekvéseit. Éppen ellenkezőleg: olyan tragikus hősnek mutatja, aki érdemleges érvek, megfontolások nyomán, de történelmi kényszerűségek közé szorítva cselekszik. Az a meggyőződése, hogy a még alig kibontakozó reformáció eredményei nem szilárdulhatnak meg maradandóan a reformokat szavatoló, bebiztosító intézményrendszer nélkül. A folyamatos újítások a szellemi progresszió addig elért vívmányait kaotikussá zilálhatják, és kiszolgáltatathatják az ellenreformáció kíméletlen, embertelen haderőinek. Szervét maga is az inkvizíció elől menekül, csak végtelen és önpusztító naivitása, reálpolitikai belátásának hiánya megakadályozza abban, hogy ne kergessen illúziókat valahai eszmefforradalmi társa változatlanul rugalmas segítőkészségét illetően. Bízunk benne, míg észre nem veszi, hogy a feltétlen és tekintet nélküli szabad vizsgálódás, az álmodozó szabadgondolkodás és kételkedés ideje lejárt, hogy a kisajátított igazság nevében mindezért inkább „vizsgálati fogság”, könyvégetés és meggyilkoltatás jár; az uralkodó reformátor (felesége már „Káin bélyegét” is megpillantja az arcán) ugyanis olyanná vált, mint akik ellen hajdan hadakozott. Magát is okolja tehát Szervét fanyar-ironikus keserűséggel, hogy óvatlanul, figyelmetlenül, vakon a barátaihoz menekült, s nem mondjuk az ellenségeihez. Végső soron mégis a félelem nélküli embermértóság örökérvényűségét hirdeti halálában is – s ez mártíriumának és öngyötrő belső tragikumának végszava. A „veritas duplex” perspektívájában látszó Kálviné pedig a tagadhatatlan bűnrészesség bevallása, amelyet kényszerűségből vállalt magára, a helyzet vívódó foglyaként, az autokratikussá mérgesedő gépezet rabjaként, mert hiába ösztökélte Szervétet, hogy ne nála keressen oltalmat, hiszen ő is megfeszül „a kényszerűségek keresztjén”, miszerint az ügy érdekében nem kockáztathatja vagy hagyhatja el az „egészet annak része” miatt, ha vetélytársának „százszor igazza” lenne is. „Magánbántalmakért sohasem üldöztelek – magam is üldözött vagyok” (magyarázkodik önigazolón önmagának is végül).

Az összetett tragikum kibomlása, kifejlése tehát rendkívüli stációkon, szuggesztíven komplex és áttételes, sokszempontú gondolatiságon keresztül halad végig. A legmagasabb rendű axiológiai, tiszta értékelméleti igazság Szervét oldalán áll: a szellemi szabadság korlátozhatatlansága mindenek – korok és idők – fölé emelhető. Élete árán bizonyítja és „kikezdzhetetlen etikájával is védelmezi: azt, hogy a gondolkodásban megállni nem lehet” (Görömbei András). („Mért kell elégnem? / Nem tudhatom, de kell” – így tépődik Páskándi Géza *Szervétusz a mágyán* című átképzéletes versében.) De Kálvin argumentációja is a legvégső történelemfilozófiai szükségszerűségekig hatol: az akármilyen fokig megszerzett és megőrzendő szabadság garanciáit institutionális eszközökkel is biztosítani kell – ahhoz, hogy időtálló kereteket örökíthessünk tovább. A két főhős egymással és saját magával is birkózik; erkölcsiségük és igazságérzetük lényegileg összemérhető, méltó riválisok, csak más dimenziókat képviselnek. Egyszerű, sematikusan kizáróla-

gos, könnyelmű igazság nem szolgáltatható egyikőjük számára sem. (Egyfajta katarzisz nélküliséget vagy másfajta, többrétű eszméltató-megtisztító sugárzást emleget maga az író, azt vallván, hogy „a kálvini konokság és a Szervét-féle poétikus vakmerőség” „együtt mozdul” bennünk; a „kettő mindig csak együtt képzelhető el”, mert „mindenkor csak együtt jelentkezett az életben.”) A historikus és morális önértékek mibenlétét faggató kérdések nyitottak maradnak – a megoldhatatlan egzisztenciális drámaiságot pedig elkerülhetetlenül kell végigszenvedni. Az idői és időn túli, konkrét és elvont, egyéni és kollektív létproblémák, sors- és gondtapasztalatok kivetítése ebben a cselekményesen izgalmas, felkavarón fordulatossá, katartikus sokértelmű eszmedrámában ősi és modern formanyelv szintézisében zajlik; a konfliktust középpontozó drámamodell egész belső stiláris és intellektuális gazdagságot sűrít magába. A darab legfőbb tanulságai közé tartozik, hogy sem ideálok megkövülő, cáfolatokat, kételyeket többé nem tűrő dogmatizmusa (a saját gyermekeit felfaló – bár eredetileg demokratikus – mozgalmak dehumanizálódása), sem az éberségét veszítő illuzionizmus nem vállalható vagy nem követhető út az emberiség számára. A kényes egyensúly az intézményesen kiépített szabadság méltóságának szférájában olyan mély értelmű távlatokat sejtet, amelyek az emberlét ősrök kultúrantropológiai gyökérvizsgálataiban vetődnek föl – csak a huszadik századi magyar (protestáns vétetésű) eszmetörténetben is Szabó Dezsőtől Németh Lászlóig és Bibó Istvánig.

„Itt állok, másként nem tehetek” – ezt a lutheri szentenciát választva összefoglaló címeként jelent meg Sütő András első két reformációkori drámája (amelyek „hőseinek arcvonásai között fölismerhetjük a magunkét is” [Czine Mihály]). Fátumos tragédiákban demonstrálva a személyiség fundamentális szellemi függetlenségének, autonómiájának és igazságkereső szenvedélyének axiómáit – és vergődését a körülmények hálójában.

Horváth Ödön

Dúdolgató

Örvendezem, mert levetkőztetsz;
griffmadár-mintás lepedőn vetsz
ágyat nekem, és mellém fekszel.
Vigyázz, mellettem megöregszel!

Ha örökre szeretőm lennél,
néha szégyenfára szegeznél.
Kínoznál; áldozatod lennék:
vér csorogna rólam s verejték,

de rám csavarnád tiszta inged;
nagy vágy fűzne szorosra minket.
Tudom, többé soha se hagynál

el, megszoptatnál, elringatnál;
előbb sírnék, de megnyugodnék,
forró öledbe belehalnék.

Higgy a Csöndnek!

Hét Bölcs szerint legáldottabb a Csönd!
Ha bármi rossz ér, ha házad leég,
ha lábad alatt megnyílik a föld,
ha villámaid küldi rád az ég,

nagy bajodban a Csönd tanácsadó.
Higgy neki! Tudása szent, végtelen.
Tőle meghallod: számodra mi jó
és mi nem jó, mi az értéktelen.

A Csönd minden pillanatban tanít.
Ha megfogadod tanításait,
akármilyen körökben is forogsz,

bölcsen cselekszel, nagy csapás nem ér,
minden szava drágakővel felér;
előbb vagy utóbb megvilágosodsz.

Csatáné Bartha Irénke

Egy kortynyi borban

Egy kortynyi borban
a csönd dorombol,
puttonyból az illat,
mit hozott a dombról.

Lányok mosolya
gömbölyödik benne,
örök reménnyé
aszúsodik lelke.

Egy kortynyi borban
ott az ölelés,
venyige húron
cikkanó nevetés.

Ott van a csók
lágyszamata,
muskotályos idők
édes illata.

Kortyban izzik a bor
minden aromája,
áldassék Bacchus
s Dionüszosz kupája.

Kékfrankos, Kadarka,
Rizling, Leányka,
száraz vagy édes
borok házassága,
emelem poharam
a jó boros gazdákra!

Őszi akkordok

Hallgatag őszi táj
bilincses bánatot hordoz,
somfa gyújt fölötte
bíborló mécsvilágot.

Didereg a forrás,
fejénél két őz kővé dermedt,
csahos ködagarakat
a völgyre engedtek...

Árva társkereső
szomorú felhőlány,
bánatát zokogja
mélyhegedű húrján.

Nyár volt az élete,
katángszirmos liget,
gondörvények felett
belakható sziget.

Panaszos levelek
jajongnak a völgyben,
vetkőznek a nyárfák –,
aranyhajú hölgyek –.

Daliás tölgyek
szépségük csodálták,
most ékességüket
avarba szórják.

Apadó sorok

Lombjai hullnak
régi nyaraknak,
szemükben
vakul a fény,
recseg, ropog
térdeplő imánk
zivatarok idején.

Száll az idő:
ősz szele tépázza kertünk,
hajunk ezüstje
gyérül egyre,
boldog sétáink a hó belepte...

Avarba hullatja
illatát a nyár,
igét szomjazó szánkra havaz
gesztenyelevelek
rozsdálló szökőkútja.

Lombjai hullnak
régi nyaraknak,
még pár óra...s lemegy a nap...
hátunk mögül a sorok elapadnak...

Szüreteidről le ne késsek...

Uram, a két szárnyam nehéz,
Hozzád emelkedni alig mer,
Ne bilincselj kételyemmel,
Se súlyos, vak félelemmel,
De erősítsd meg a Dalom,
Szüreteidről le ne késsek,
Pincéimtől se térítsenek el
Mételyes utat vesztő szédülések...
És hogyha mégis hullanék
Száraz avarba, kősúlyú hóba,
Átok ne verje arcom,
Ragyogtasd bíbor boraimban!

Balla Zoltán

Hajnal a körúton

Böszörmény – Te világ közepe!
– térképed látják messzi földön.
London, New York, Tokió, Melbourne –
csodálják, mi lehet e körutas-börtön.

Évek óta vágy: Világörökség legyen!
Óperencián túl
és innen is tudják:
mekkora itt az alkotó értelem.

Engem – ki hajnali porát szívom –
az ember érdekel, ki lót-fut, arat,
ki lovára ül még ma is,
kerekít hektáros halastavat.

Az ember, ki parkot épít,
szökőkútjának dallamot farag,
ki családot növeszt – mert tudja, érzi –
minden utódja hú marad.

Marad e tükör-tájon, hol konok népnek
jó föld az aranya.
Hajdúvitézek csitul fiai új szívvel járnak.
Isten házának kálvinos talaja.

E beszédnek „í”-zes ízét
világon máshol nem lelem.
Nevemen szólít ídes Néném -
szíp szava teli érzelem.

Postásom Pista tudja kínom,
tudja rá, mi a gyógyszerem.
Barátok hevét, tüzét vélem.
Asszonyom csókja van velem ...

Kilógó rózsza utam állja –
illata bódít, betakar.
Hunyorog rám a körúti hajnal.
Uram! Mikor lesz újra zivatar?

Mindennapi kenyerünk ...

Fiam, a kenyér Isten teste –
mondta sok éve nagyanyám.
Áldott kezével dagasztotta,
havonta hajnal hajnalán.

Szitáján szórta kenyérlisztjét,
kivájt teknőben ért’ kovász.
Öt kenyér-tészta púpra dagadt.
Illatban úszott a régi ház.

Kemencénk száján szikra pattant,
ölnyi szalmából láng pipált.
Kelesztő kosárból öt kenyérünk
lapátra téve vetni várt.

Ideje kell, míg szépre sülnek –
mosolygott rám hú nagyanyám.
Kiscipód néked előbb veszem ...
Kacsaszírt kent rá szaporán.

Micsoda ízek élnek bennem,
emléked, drága nagyanyám.
Tudom: a kenyér Isten teste ...
S öleltél, hajnal hajnalán.

Holló József

Képeslap Egerből

Régszökött századok széthagyott emléke
őrzi ezt a várost:
a barokkot, a sármost.

S a csorba várfalon még látja a képzelet,
ahogy jajszón és füstködön
küzd az életöszton.

Múltat és hősokeket kereső szemekbe
a Minaret felmered,
mint néma emlékezet.

S a szűk utcák zegzugán eltévedt léptet
a Bazilika lesi
és visszavezetgeti:

a tudással várandós, komor Líceumhoz.
Melynek sarkos épülete
vizsgadrukkal tele.

Hogy aztán az oldott diákzsivaj szállva
betöltse a várost
a barokkot, a sármost.

Szőlőillatot hoz a szél a dombról
már savasodik a bikavér
és öblös poharakér'

nyúlna két kézzel a borivó képzelet:
hogy vén pincék homályán
enyhítsen a szomján.

Így ér itt össze magával az idő
nagyhatalmú léte,
hogy egykedvűségbe

ölelje össze – a múltat a jelennel.
Mert akármerre mennél
mindenhol itt eszmél

a mi történelmünk e néma kövekben.
Hogy őrizze a várost:
a barokkot, a sármost.

Egri diákok

Járom a napfényvert
utkákat, tereket
melyek a diákzsivajtól
mindig túl népesek.

Harsányak, pajkosak
minden csínyre készek
s már irigykedem titkon
ha utánatok nézek.

Ahogy a fiatalság bohém
jókedve verődve:
itt múltat, jövődőt köt
az időnek dőlve.

Mert a diák, diák marad
bármi is változna –
nőhetett a vén Líceum
egyetemi rangra.

A jókedv, diákzsivaj
e várossal összenőtt
és ugyanúgy száll tova,
mint száz évvel ezelőtt.

A szép bűvöletén

*... a drága, drága révülés amelyben
mi fájt és mart és sajgott, elfelejtem.
(Pilinszky János)*

A szép szó megtartó irgalmával
kötözöm sebhelyes lelkemet.
Az asztalon Dzsida. A kezemben Ady.
Oldó révület sajog a csend felett.

Igéz a letisztult gondolat,
ahogy versimákká lett a szó.
És konkrét érzéssé válik a mámor
attól – mi szavakkal mondható.

Az érzések ösztönös szándékaiban
rejtőző igazság elvakít.
S úgy merengek már átszellemülten,
mint ősi oltárok előtt a hit.

E versek, mint időtlen üzenetek
előre, hátra látnak a mából.
Míg a vágy, kegyelmén ezer színt lebbent
a létezés ónszürke anyagából.

Mintha álmai kútjába lesne a szív
valami sodró, lüktető kábulaton.
A mélység vonzása átárad rajtam
– az elidőtlenült pillanaton.

Akár a fájás a szervetlen anyagban
érzéseim oly kimondhatatlanok:
... s egy embertelen korban emberré tesz a szép:
a csendben fennhangon versimákat olvasok.

Lukáts János

Vakáció Szenátoréknál

Ha Eger főterén Dobó István háta *mögé* állunk, és a szobornak is *háta*t fordítunk, különös épületen akad meg a pillantásunk: a szemközti háznak egyszerre három oldalát látjuk. Trapéz formájú a ház, egyetlen emeletén három-három ablak néz a világba, ezek fölött magas padlástér nyújtózik. A ház hátsó oldalán, középen egyetlen, magas kémény látja el a kémény teendőit. A neve: Szenátor-ház. A Szenátor-ház – fogadó, egy nemzedéknyi idő óta legalább.

Valamikor a régmúltban egy Simon nevű gazdag rác volt itt a gazda, tőle vette meg a horvát gyökerű Szveticzné (Szvetics volt a városi szenátor, aki akkor még aligha sejtette, hogy a ház egykor az ő méltóságnevét fogja hordozni!), idővel az örmény Szongott Kristóf lett a ház ura, ma pedig... Ma pedig Eger városának kétségkívül a legszebb háza. Dickens XIX. századára és regényére, a *Régiségek furcsa boltja* címűre emlékeztet. Az ajtó fölött csengettyű csenget, odabenn pedig úgy tekintenek ránk, mint akik kedves vendéget vártak.

Ha jobbra hajolunk ki szobánkból, a főterre látunk, a minorita templom két órája esténként két fényes, kerek szem. Ha balra fordulunk, a vár tornyai-bástyái tisztelegnek. Ha kinyúlok kezemmel, szinte elérem a szemközti ház eresztét, cégérét, vagy akár az üzletajtóban ácsorgó fagyaltos mester kalapját. Este van... A vakáció csak holnap kezdődik, mi ma eléje lopakodtunk egy kora esti gyorsvonattal.

Apró-fényesek az egri utcák, húsvét közeledik, a tavaszi estében szél jár velünk. A várkapun sötéten ásít a kövezetig érő rostély, valaha – úgy negyven éve – átfértem az akkori vasrostély alatt, be is másztam az éjszakai várba, fogadásból. Most jobban őrzik a sötétet. A kapu mellett karnyújtásnyira modern borozó, több rajta az üveg és a fém, mint amennyit egy pohár borra szomjazó kívánna. Viszont a pohár bort tálcán, a pamlaghoz hozzák, amelyre elheverhetünk. Mint a rómaiak, mint a törökök? A pohár bor fogytán lassan visszazsállingózunk a városba.

Emeletünkön öt a szoba, ezek is trapézformán nyílnak, középen hangulatőrző barátságos szalon, egri polgárok képei, tárgyai: a múlt idő néma emlékhordozói – ezüstből, porcelánból, fénymázás kerámiából. Faragott bútorok: stelázsi, komód, szekreter – a szavak is a hajdankor őrizői.

A svédasztal korunk nagy találmánya: a kínálat és az elidegenedés különös keveréke: vehetsz, amit akarsz, ha nem veszel, éhen maradsz. Akár ötször is kanalazhatsz-villázhatsz újra, falánkságodat nem olvassák fejedre.

Első úti cél: a Líceum, a hányatott sorsú és nevű intézmény, a világon akárhol nagy hírű alma máter volna, nálunk egyetemi rangra csak manapság jutott, nevét is idegenből tukmálták rá, bár ezek az idők elmúltak, ma „a miénk”, van mit tisztelni rajta.

A tornyát régebben csak kívülről láttuk, most Varázstorony néven alakítottak ki benne vonzó látivalókat. Nagy ipari berendezések apró modelljei várnak ifjabb és szépkorú játszadózókra, hajót lehet csatornában zsilipelni, mi ilyet ott-hon nem szoktunk művelni, most egyesült erővel rájövünk a nyitjára, örömrünk, mint az óvodásoké. A csillagászati gyűjtemény Hell Miksát dicséri, öreg, ám hibátlanul működő távcsövek között szemlélődünk, nekem leginkább azonban az a márványösvény tetszik, amely keresztülszeli a termet, és amelyen minden évben egyetlen alkalommal (a neki megszabott napon) akadálytalanul végigfut a napfény. Honnan tudja, hogy mikor kell a szemnél kisebb nyíláson megérkeznie? – kérdezem, persze csak magamban (a többiek mind értik és tudják), aztán megtalálom a helyes választ: – A napsugarak sok mindent tudnak.

Azért a legkülönösebb mégis a *camera obscura*, a neve játszi magyarsággal „kandi kamera”, a legfelső emeleten kapott helyet. Óriási periszkóp forgatható körbe, és ad képet Eger utcáiról és embereiről, színes, mozgó képek, a járókelők felismerhetők. A mozgó tárgyakat és személyeket papírlap segítségével akár „föl lehet emelni” a járdáról, az úttestről, ez a mutatóvány zajos tetszést vált ki mindannyiszor. Az óriás periszkópot Hell Miksa kétszázötven éve szerkesztette meg, akkor egyetlen volt Európában (ma van még egy, Skóciában), a periszkóp később harci feladatokat kapott, ez itt, Egerben a világ legbékésebb „okos játékszere”.

Az Érseki palotába csak legújabbán lehet belátogatni. A parkban Szent Erzsébet szobra, de akár „Fiatal lány rózsákkal” is lehetne a címe. Egy gazdag egyházmegye vagyona, kincsei, értékei, sőt akár mindennapi használati tárgyai – múltban és jelenben. Mint ismerősre tekintek némelyik évszázados kehelyre, a magyar múlt gyűjteményes könyveiből köszön a szemlélődőre (akár Mátyás király korából). Volt püspökök és érsekek munkaszobája, bútorai, ruhái... a termék szinte egybefolynak. Az egyik azért más, mint a többi: a paradicsomkertet festették a vastag falak közé: ajtó fölött, a mennyezetten indázó, délszaki növények, pálmák, a fák között madarak, tarka-díszes pávák, gémek és daruk, képzelet alkotta madarak, szárnyak és farktollak tömege, a madárfejekon ritkás szőrzet és sűrű tollbokréta. A látogató szinte készíti a fülét a csicsergésre, ujját feltartja az apró madárvendégnek. A falat – persze nem szabadna – futtában megtapogatom: durva mész, amely beszívja és megőrzi a festéket. Színek tobzódása, a madarak sorba állítva, táblán megvásárolhatók. Ajándék – alig hiszünk a szemünknek.

Váratlan látogatótárs érkezik: excellenciás érsek urunk, aki az ünnep előestéjének délelőttjén végigjárja birodalmát, kíséretében van nyugalmazott elődje is, a másik kísérő bizonyonnyal az érseki titkár. A személyzet vigyázban áll, a látogatók köszönnek, a „reverentisszimék” visszaköszönnek, a ritka találkozás zökkenőmentesen folyik. Talán egyedüli látogatók vagyunk ma, nagycsütörtök délelőttjén. De hát a szükség (ami, ugyebár, időnként törvényt bont!) az érseki rezidenciában

is szükség, Viola váratlanul beszorul a földszinti mosdó kabinjába. Beszorul, feszeget, segítségért kiáltoz és dörömböl. A „másik látogató” a folyosó fordulójában várja párja megtértét, és buzgón tanulmányozza a dekorációt. Miközben töpreng, vajon ki kiáltozhat és dörömbölhet ilyen tolakodóan, mint akit bezártak a... De hol van már Viola? – rohan a mosdóhoz, bekiabál, Viola kikiabál, rohanás a recepcióra, ott már „mindent hallanak”, a recepciós szemberohan, húzzák-tolják, feszegetik a mosdót, a mosdóajtó kipattan, a magát lángvörösré izgult Viola szinte az eminenciás érsek úr karjaiba zuhan. Ő őszintén gratulál a sikeres hadművelethez, de mintha már hallott volna palotájában hasonlóról. Azért ilyen eset ritkán esett meg még Egerben is!

A kiállott izgalmaktól megéhezőnk, véletlenül lelünk rá a ciszterciek temploma mellett egy *Szantofér* nevezetű vendéglőre (csak nem Szántó Ferenc tette a saját nevét ily módon cégérré?). A vendéglő a hagyományos és a modern ügyes ötvözése, a falakon figyelemre méltó kubista képek, de mintha inkább romok vagy csontvázak lennének.

Halászléebéd után heverészás, van mit „kiheverni”. Aztán felindulunk Gárdonyihoz, de a ház mára már zárva, nekünk marad az egri naplemente látványa. Almagyar, Maklári hóstya – ezek egri városrészek (délkelet felé), ide épült az új versenyuszoda (Makovecz Imre tervezte), beillik a fürdők közé, tornya-kupolája széttekint a háztenger fölött. Szembe vele a Szent József park. Itt ősidők óta langyos forrás köszön föl a földből, a környék asszonyai ide hordták a mosnivalót, tiszta (és nem könnyű) munkájukra tavacska közepén szép szobor emlékeztet, a modelljét talán Ágnes asszonynak hívták.

A végvári vitézeket – ezt már kósza hírekből hallottuk – száműzték a Dobó-térről, Viola felfedezte a patak vár felőli oldalán. Itt egy háromszögletű teret nyitottak, a patakhoz közel Gárdonyi ül és töpreng – talán „a rab oroslán” sorsán, hátul pedig, egy vakítóan fehér falhátter előtt – „a vitézek”. A szándék jó: nappal a bronzló és lovas vet sötét árnyékot a falra, éjjel lámpa figyelmeztet a kivont kardok és levert turbánok közelségére. Viola lelkesedik a változtatásért, én még „szoktatom szívemet...”

Kaptatunk fölfelé a várba, a vár – város a városban, a romok hol rejtélyesebbé, hol sajnálnivalóvá teszik ezt a várost. A palota közepén, gótikus oszlopsorával, emeleti teraszával vonzó és látványos, előtte egy óriási hárs megállásra, sőt leülésre, de főként megcsodálásra buzdít. A palota új funkcióját keresik, egyik termében a honvéd-légierő története (képei és gépei, nevezetes alakjai) sorakoznak katonásan. A másikban a noszvaji templom mennyezetkazettáit állították sorba, ámulni való gyűjtemény a madaras fával, a fiait vérével tápláló pelikánnal, a csillagot terelő nappal és holddal és a passzusokkal a bibliából. Valójában: a szentség és a honvédelem szép ötvözete lett (lesz) a gyűjtemény. A várban egyébként mintha

hadművelet folya, mondjuk így: „békehadtesttel”. Az egykori katedrális alapját már évtizedekkel korábban kiásták, aztán befedték, „állományát megóvták”, fölé István óvó szobrát állították... Most? Talán folytatják, talán valami más történik. Keresztút formázódik a hármaskereszthez, hagyományos stációkkal? Gárdonyi egyetlen keresztje most, az építkezés okán megközelíthetetlen. A munkálatokkal – beszélnek – sietni kell: „ketyeg az európai óra”.

Ami tegnap elmaradt, ma pótoljuk, megint a Gárdonyi-házhoz tartunk. Itt is sok a látogató, megnyugvással látjuk, hogy a ház rendben van, a kert is, a halódó öreg ciprus egy új ágat még elővarázsolt. A kertbéli Gárdonyi-szobor azért elég ötletlen, őt sem könnyű vonzó megjelenésben ábrázolni (akárcsak Mikszáthot), mindig „csak a teste...”. Viola hangsúlyozza a ház asszonyának (nénijének), hogy az ő könyvét (mármint Violáét) is lehetne említeni a Gárdonyi-dokumentációban.

A vár hátulsó oldalánál „történelmi tanösvény”, az *Egri csillagokból* ismert nevekkel és a vár valódi részleteivel ismert meg, a bemutatás és a felújítás gőzerővel folyik, valójában évszázadok tétovázása után (Sötét-kapu, Földbástya, Dobó- és Mekksei-bástya). Új lépcsősor, új lámpasor, Eger innen mintha eddig rejtett arcát mutatná, nekünk, látogatóknak legalább is. Szemközt különös „szent” (?) háromság: a minaret, a rác templom és a fehér temetőkápolna hármaskeresztje megragad és sugalmaz.

A várfal aljánál, de mint, ami azért ott mégis a helyén van: a török kávézó. Díszes sátorban, török szőnyegek, vázák, kerevetek és öblös karszékek képezik a berendezést. Vízipipa, füstölő, vagyis: a kellékek teljessége a hitelhez. A kávémérő is török, török–magyar vegyes nyelven invitál, mosollyal, hajlongással. Vannak vendégei most is, pedig délelőtt van, este-éjjel talán még többen. Viola vállalkoznék szimatolásra, nekem most valahogy nem fűlik a fogam a törökséghez. Miközben arra gondolkodom, kilencven évig éltek-laktak törökök Egerben, ez háromnemzedéki idő, volt (lehetett) török gyerekecske, aki nemcsak maga, de már az apja-anyja is ebben a városban született.

A minaret nemcsak megnézendő, de meg is mászandó, legalább egyszer az életben. Na, ezt én már túl is teljesítettem elmúlt éveimben, bár most Viola kedvéért hajlandó volnék repetázni. Ha rögtön lehetne felindulni, amíg bátorságom szilárd, mint a jégcsap. De akik előttünk kúsztak fel, le nem jönnek semmi pénzért, csak integetnek és üvöltenek lefelé, mi addig helyben járhatunk. Szép felhőcske közeleg, a torony tövétől fölfelé szűkülő, távlatos képet készítek, a beállítás remek. És akkor távolodni kezd a felhő, a minaret pedig mintha a nyakamba szakadna. A bátorság jégcsapja egyszerre olvadásnak indul. Hideg verejték üt ki homlokomon, az a kétszázötven bivaly, amely annak idején nem bírta a minaretet ledönteni, most bizony engem nem bírna a toronyba felvontatni. Viola szolidáris, nem minaretezik ő sem.

Megkönnyebbült lélekkel ejtjük útba a díszes, csúcsíves örökmécsest a tűzoltók terén, valójában háborús mementó, amelyik az utolsó (?) háborúra emlékezik. A Rácvárosba ritkán jutunk el Egerben, pedig a rácok bizonyára módos népek voltak, a templomba legutóbb (úgy öt éve) be sem eresztettek. Most „zörgetünk és megnyitvatik nekünk”, elámulunk a pravoszláv templom gazdagságán, szépségén. Ma már nem laknak rácok Egerben, jobbára csak halni járnak a környékről, adományok érkeznek időnként. Elvisszük a karcsú torony és a gazdag ikonosztáz emlékét. (Vajon miért karcsúbb a rác templom, mint a katolikus, mikor ugyanúgy a barokk időkben épült mindkettő, s egyazon Istent dicséri, ha más szavakkal is. A szentendrei és a ráckevei is ilyen karcsú, mint az egri.)

Utunkban fejet csóválunk Valér atya, ciszterci tanár szerényke szobra előtt a templom oldalánál, aztán bevonulunk a tegnapi vendéglőbe. A szomszéd asztalnál az a magyar–svéd (?) páros fogyaszt, akikkel naponta a svédasztal-reggelit kóstoljuk, most magyaros az ebédjük, és láttunkra hangos kacajra fakadnak. Ebéd után a Dobos cukrászda következik (tegnap is volt, bocsánat, hogy az élmények felsorolásából kimaradt!). Viola Mária Terézia módra vegyített kávéval koronázza meg az ebédet. A kalandos délelőtt (már jócskán délután van) ágynak dönt, elmulaszthatatlan napi heverésünket végezzük.

Nagypénteki kora este, csak benézünk a bazilikába, aztán ott tart a részt vevő hívek fegyelmezett tömege, a számtalan fiatal látványa, az érseki mise bensőségessége. Az elmúlás borzongatása, a szenvedés valamelyes átélése, a feltámadás ígérete most (egy évben egyszer) különös hatással van ránk, ezt az ember – fiatal és öreg – talán személyre szólóan képes-kénytelen átérezni. Utána még sétálunk az ünnepesti Eger utcáin, kedves, gazdag város. A főtér a harminchat forrásból buggyanó szökőkúttal, a kivilágított városházával, a szép homlokú minorita templommal kószálásra hív. A lámpafényes háttérbe belesötétlik Dobóék kardja. Kizárt dolog, hogy hazatérjünk, a főtérsarki kilátó-vendéglőből a város és lakói szemrevételezhetőek, a háttérben persze ott nevetnek megint a svéd–magyarok. Már otthon volnánk, de „régifurcsa” lakóházunk még egy utolsó betérésre buzdít, a vendégsereg ünnepesti módon viselkedik és fogyaszt. Mi felíratjuk majdani számlánkhoz mindkét korsó sörünket. Ilyet odahaza biztosan nem csinálnánk. De Szenátoréknál ez is lehetséges!

A Bükk, a Bükk...! Nincs Eger Bükk nélkül, főként persze a megunhatatlan Szilvásvárad nélkül. A busz röpül velünk (persze kanyarogva röpül) Szarvaskő alatt, Belpátfalva rejtőzködő kolostora közelében. Egyenesen a Szalajka-völgy zsvajos bejáratánál tesz le, ahol kisvasút, lovasverseny és száz bódé várja a pénzüket nem sajnálók mai, esedékes támadását. A bükki tavasz azért mindig szép, és tartogat meglepetést. A kisállatkert (vagy vadsimogató?) mindenkit megállásra csábít, gyerekeket, idősebbeket, még bizony a kutyásokat is. Idei (vagy alig-tavalyi) dám-

vadborjak, lábukon még alig álló őzapróságok, bátran szembenézők és félénkek. Azért van, akihez odajön egy-egy kertlakó, és nedves orrát a kézfejéhez feni, ez a legnagyobb bizalom jele, ugyebár. Aztán megyünk följebb, a tó (vagy vízgyűjtő) mellett régebben volt egy százesztendős fatábla, amely EBATTA! névvel pirított rá arra, aki halászni merészelt volna a tóban. A táblát mára elmozdította valami ebatta. A sziklaforrásból viszont bőven buzog a víz, micsoda hasadék, és mi lehet mögötte! (Csak alig tíz méter hosszan járható, a víz is őrzi a maga titkát!)

Aztán a felső rét, a kisvasút végállomása, balra a barlang, fölötte az Istállós-kő, jobbra a Horotna-völgy, az erdei múzeum, a vízimalom-modell, mintha a világ végéhez itt lenne valahol a bejárat.

De itt csobog-mormog valami, ugrál kőről kőre: a Fátyol-vízesés. Jól megtalálták a nevét, és jó, hogy eltávoztatták a látogatókat a közeléből (Csak nézni!), most maga medrében, a maga kedvére szokellhet a patak, mostanában van vize bőven (nem mindig volt, néha cérnaként búslakodott csak, nagy halkan!). Talán elég volna csak nézni és hallgatni, de – az ember már ilyen – annyi fölöslegessel tölti meg szemét-fülét, hogy a szépségek hamarosan elkopnak, elfakulnak. Olyan helyeket keresek, ahonnan mintha ember előtti környezetben szokellne a víz, és csakis a szemlélődőhöz szólna, csak hozzá-hozzám futna.

Följebb: az álomtó... vagy talán egy a világ álomtavai közül. A vízbe némán bólogató tölgyek és fűzek, némelyik még csak éppen megindult a vízbehullás felé, némelyik már egy-egy karjával a tófenékre támaszkodik. Boszorkányos mutatvány, szélcsendben alig érzed, keresed föld és ég határát, vajon a fát látod-e, vagy nem is létező tükörképét? És akkor egy apró szélroham (van olyan, hogy *szellőroham?*), és az egyik faág (vagy a faág-építmény egyik fele) máris semmivé vált.

Most aztán föl-föl a barlanghoz. Korláttal szegett szerpentin kanyarog, mintha az égbe vezetne, a túsarkúak nyögnek és visszafordulnak. Aztán váratlanul bukkan elő a barlang, mint (majdnem szabályos) világos háromszög a hegy sötét gyomrán. Nagy, nem nagy – nem tudom, kellően magas, és a fény is bejön, most még délelőtt van. Ősember-barlang a neve, itt bizonyosan elért akár egy ötvenfős nagycsalád is. Víz a völgyben, vad a hegyen, hideg vagy huzat nem lakik benne. Óriási könyelv hajlik be oldalról, ez akár védelmet is nyújthat. Víz alig szivárog be, elenyésző a cseppkőképződés. Mondják, az altalajban több méteres ember- és állatcsontalom, ételmaradvány, és szőr, bőr, pattintott ez-az, - a múltunkon járunk. Viola borzong, a fényképezőgépebe kapaszkodik.

Amennyire berzenkedtünk kezdetben, annyira nehéz elszakadni a barlangtól később, bár tudjuk, - megvár. Lefelé Viola csábítana az úttalan utak meredélyére (persze, megnőtt a bátorsága a szabad levegőn!), de én inkább a járt szerpentinre szavazok. A völgyben (vagy pontosabban: a völgyfőben) a Szalajka-patak forrása, szépen megszerkesztett kőkalitka, amely bőven adja a kristálytisza, hideg vizet.

(Persze, maga az Öreg-Bükk adja, a forrás csak kicsobogtatja a hegyből). A forrás homlokán tábla: Fodor Géza emlékére. Ez a fiatalember az életét áldozta, hogy felfedezője és leírója legyen a forrás mögött a víznek, a köveknek. Biztos szerette az életet, de mintha a vizes barlangokat még jobban szerette volna...

Lefelé indulunk, öröm volt elérni és bejárni a barlangot, jó megint a szabad levegőn szembe nézni a köddel, a permettel. Volt hegybéli gyaloglásokat emlegetünk fel, és tervezni kezdjük az újabb végigjárnivalókat, ha lehet, minél előbb.

A kisvasút! – éppen indulni készül. Hova szálljunk, hátra vagy előre, egy biztos: nem gyalog megyünk le. Hét perc lefelé az út, ami fölfelé mennyi is volt? Elvesztett illúziók... Lenn egy kávé kijár nekünk, meg – amíg a busz bedöcög – egy kis szemlegeltetés a vásárban.

Ma már semmit, a Bükk után semmit... Azért az új vársétányról még egyszer megszámláljuk Eger templomait és ablakszemeit, de leginkább a nagy I-t mutató minaretet. Minden a helyén, megnyugodva ballagunk haza, aztán persze közbe vetik magukat „a kiküszöbölhetetlen akadályok”, a váraljai „dervisképző”, a főtéri sarokkilátó, és fölemlegetjük a hajdanvolt egri Tavernát és a Vörös Rákot, amelyekről a mai balga egri ifjak már mit se tudnak.

A „zord idő” mára köszöntött be, ami locsolkodásra még megfelel (elvégre hús-véthétfő van!), de fürdőzésre már kevésbé. Némi bizalmatlansággal azért elindulunk, Eger nem lehet meg a mi fürdőzésünk nélkül. A patak (az Eger-patak) vizén több a gőzgomolyag és több a vadkacsa, ez némi biztatást jelent, szép a strand új (téli) bejárata is. Bejárunk, a fedett uszodarész kellemes, nagy, nem sok egyéniséget fedezek fel benne, de én régi Eger- és fürdőbarát vagyok, elsősorban a szabadtéri fürdőzés barátja. A medence olyan, amilyenre szerkesztették, a víz azért megbékít. Mint kiderül, egész sor medence van nyitva, ezekben a látogatós szám – hát, mondjuk – mérsékelt. Keresem, és nem lelem szívem Dögönyözőjét, ami nélkül nekem nincs Eger, és nincs egri strand. Egy barlangot találok, amelyik nem a talajszint alatt működik, mint a Dögönyöző, hanem egy medence fölött, a sorvégen, ehhez nekem kevés közöm van. A török fürdőben, amely egybeépült a hagyományos egri stranddal, sose voltam, sose voltunk, most mindketten, szótöbbséggel elhatározzuk, hogy legközelebb oda... Kiderül persze, hogy a Dögönyöző is megvan, és dögönyöz tisztességesen, csak most, télutón valahogy nem népszerű. Megnyugszom.

A fürdő után pihenést írunk fel magunknak. Délután pedig egy obligát egri tevékenység következik: kísétálunk a Szépasszonyvölgybe. Az idegenforgalom ezt bizony egyre jobban kisajátítja, vagy inkább a borászat kis-, de inkább nagykereskedelme. Azért helyel-közzel még maradt valamelyes hangulata a régi (vagy máshonnan ismert) „pincszernek”. Többféle borból egy-egy decit kóstolunk, hagymás zsíros kenyérrel tartjuk magunkat józanon, beszélgetni próbálunk a

borászathoz távolabbról kapcsolódó dolgokról a „pincészekkel”, mindez nehezen megy, pedig valójában jó és fontos volna a baráti hang, a nyilván itt is élő problémák őszinte megismertetése.

Körbejárjuk a Szépasszonyt, a pincéken túl a környezet vonzóerejére mintha nem sokat adnának, ugye, érti a tisztelt olvasó, min háborgok (böstörgök – mondja Viola). A völgy városi végén mutatványos bódésor, ilyenben is régen jártunk. Kibújik belőlünk a gyerek (az ördög!), Viola nyaggat, dobáljak neki pléhdobozra. Dobálok, két dobás sikeres, a harmadik a tartót találja el, így is nyerek egy szappanbuborék-fújó berendezést, pirosat. A nyereményt Viola azonnal megkaparintja, megvan számára a következő óra szórakozása (akkorra fogy el a fújóból a szappanragacs).

És légpuskás bódé következik, indul a „Lőjél nekem!” kérés-parancs. Előveszem ötven évnél régebbi fegyverforgatási emlékeimet, de nem jól alkalmazom az akkor szerzett tapasztalatokat. Mert akkor bal szemmel és bal kézzel kellene lőni, most ezt azért (a Szépasszonyvölgy után, oldalamon egy másik szépasszonnal és szemközt is egygel) nem kockáztatom. Vagyis jobb kézzel és bal szemmel lövök, vagy inkább „megsaccolom” a célt, ami egy hurkapálcán szomorkodó dobókocka szivacsból. A harmadik szépasszony figyeli előkészületeimet és erőfeszitésemet, -mindent ért. Odadörrentek, „a kocka nem dob”, „Súrolta!” mosolyog rám a puskás hölgy. Újabb kísérlet, újabb „Súrolta!”, aztán a két „súrolásért” enyém lehet a rőt dobószivacs. Viola boldog, most kockájára fújja buborékját. Hazafelé tartunk, a búcsúesték többnyire szépek, de mégis búcsúesték.

Kedd reggel, már eltűntek svéd–magyarjaink, a reggeli feledhető, a Szenátor nem feledhető, mint kedves vendéget búcsúztatnak. Utolsó kávénkat a főtéri sarokház teraszán fogyasztjuk. Mellettünk a patak, szemközt a minorita tornyok, süvölt a szél. A parkon át a vasúthoz, szép platánsor, szép szökőkút. A vonaton Viola előszed táskájából egy papírköteget, és hazáig dolgozatot javít...

Lajtos Nóra

Impromptu Dsida Jenő emlékére

Egy nyárfa alkatú harmincas fiatalember
sietett a kerten át a Károlyi Palotába---
fekete csatos táskájával kezében, fel a lépcsőn,
hogy találkozzon egykori önmagával, júniusban.

Egyenesen Kolozsvárról érkezett
a Házsongárdból jött fel a fővárosba;
az állandó Petőfi-kiállítás utáni teremben
óra emlékeznek, hogy tudniillik százéves lenne,
ha élne, de nem él, csak édegel,
méltánytalanul, megkopottan
leselkedő magányban,
versszerető bugyrokban.

Gyermekkori fotóit nézegeti:
hol a családdal, hol magában
pózol, s elmosolyodik a már-már
férfivá érett Dsida Jenőn, ki
hintalovon vágat neki az
irodalomnak s rádöbben
ez az ifjúság, mi tovaszökken.

Majd egy könnycsepp ered
az arcán hirtelen útnak:
Melindához írott levelét futja végig
szemével – ennyi év távlatából – újra:
Szeretett Mukikám! – sóhajt fel,
de az esküvői fotó látványától
beletörődötten megnyugszik a lelke.

A *Pásztortűz*, az *Erdélyi Fiatalok* és a
Keleti Újság láttán itt megáll egy pillanatra,
s az addig szorongatott táskáját most
lerakja a parkettás padlózatra.

Készül valamire, ürügyként
idegesen megnézi óráján az időt:
sietnie kell, ki tudja:
lesz-e csatlakozás?
kiviharzik a teremből
le a lépcsőn át a parkba---

Már csak a kalapján tovasuhanó
nyárfalevelek zizegése hallatszik,
mint *angyalok citeráján a nóta*
meg az égi fény,
hazakísérni őt – évtizedek óta.

De mit őriz az otffelejttett táska?
ki tudja; talán két csattal lecsatolt,
csak megálmodni tudott, ám
soha be nem teljesített emlékké
szelídített terveket ---
Icarus sorsát vállalva.

Lisztóczy László

„Csonkán is rege-kincs a tiéd”

Versek Dsida Jenő halálára

Dsida Jenő alig múlt harmincegy éves, amikor 1938. június 7-én „a holtak falujába” költözött. Korai halála egy fölfelé ívelő, a tökéletesség csúcsait ostromló költői pályának vetett véget.

Ezt akkor még kevesen ismerték föl ilyen evidenciaszerű bizonyossággal. Befogadása és megítélése hosszú ideig nem igazodott az életmű tényleges értékeihez. Szűkebb hazájában, Erdélyben sokan becsülték és szerették, de a határ innenső oldalán olykor a legmervadóbb szellemi műhelyek is fitymáló elutasításban részesítették. Jelzi ezt az a közöny, amellyel Babits Mihály és a *Nyugat* viszonyult hozzá. Hiába kopogtatott többször is a szerkesztőségben, a folyóirat egyetlen versét és műfordítását sem közölte.

Sokatmondó ellenpéldákra is hivatkozhatunk: az anyaországi kortársak – és épp a legkiválóbbak – között is voltak olyanok, akik nagyra értékelték és kedvelték. Közéjük tartozott például József Attila és Radnóti Miklós. A halálát megsiratók kórusában is föltűnik egy fontos név: Weöres Sándoré. Az ő Dsida emlékének szentelt verse részben kárpótol mások közönyéért és hallgatásáért. A korabeli erdélyi sajtóorgánumok pedig szinte kivétel nélkül jelentős alkotóhoz méltó hangnemben búcsúztak el tőle.

A „helikoni költőtriász” székely tagja, Tompa László szólalt meg elsőként. A *beteg Dsida Jenőhöz* című versét még 1938 májusában írta. Publikálására a „poeta angelicus” életében már idő sem maradt. Először az *Erdélyi Helikon* Dsida emlékének szentelt, 1938. augusztus–szeptemberi számában látott napvilágot a következő szavak kíséretében: „Ez a vers Dsida Jenő végzetessé vált betegségének hírére fogant meg írójában. Azonban a hír csak lassan mozgott és csak lassan is mozdíthatott. Mire a kész vers megjelenhetett volna: irodalmunk fájdalmas vesztesége már be is teljesedett. Így a vers mostani közlése már csak az idősebb testvér koszorúja lehet, amelyet könnyes szívvel tesz le fiatalabb testvérének korai sírdombjára.” A beteg költőt becéző és helytállásra buzdító vers túlvilágra szóló, megrendítő üzenetté alakult:

*Testvér, gyöngyszínű sejtelmek, hibátlan
Rímek mestere – mester már a kezdés
Korán alig túl – hallom, láz epeszt és
Fekszel rendetlen szívvel, kínziláltan.*

*Te férfiban is örök csodagyermek,
Szépség hívő, a vers vitéze, hidd el,
Ma szükség van rád ékes rímeiddel,
Melyek zsvajjra zengéssel felelnek.*

*Manap az embert annyi nyers, garázda
Rikoltás, jelszó, síp, dob hajkurássza –
Igézni kell, hogy félelmet felejtessen.*

*Igézsd te is hát: lendülj újra nászba
Új szépségekkel – éllesszen a verseny –
S inkább, ha tetszik, kapj hibát e versben!*

A költemény nagy alkotóra valló érzékenységgel és empátiával idézi meg Dsida Jenő szellemét. Elsősorban a „poeta doctus”, a kiváló formaművész, a klasszikus strófaszervezetek játszi könnyedségű megszólaltatója előtt tisztelg. Ezt a szándékot jelzi, hogy a legköztöttebb versformában, szonettben íródott. Hozzá igazodik szókincse és képanyaga is, mindenekelőtt a jelzők expresszivitása és affektivitása. Dsida rímeit először a „hibátlan”, majd az „ékes” jelzővel minősíti. Ifjú vetélytársát „gyöngyszínű sejtelmek, hibátlan rímek mesteré”-nek, „örök csodagyermek”-nek, „szépség hívő”-nek, „a vers vitéze”-nek becézi. Az egykori sámánok, varázslók hatalmával, az „igézés” képességével ruhazza föl őt. A „szépség” és az „igéz” szavak az ismétlés révén is nyomatékot kapnak.

Tompa László szerint Dsida Jenő alkotói módszere és költői világképe a legméltóbb és a leghatékonyabb válasz a kor embertelenségére: annak „nyers, garázda rikoltására”, „a jelszó, a síp, a dob” zsvajjára „zengéssel”, a költészet tiszta, szelíd szavával felel.

Az idézett motívumok jelentését, diktatúra- és háborúellenes élet világítja meg a *Mind meneteliünk* című, 1937 szeptemberében keletkezett Tompa-vers, mely ezekkel a strófákkal kezdődik:

*Dobpergés, kürtjel, harsány és rekedt
Vezéri szavak, lázas tömegek.*

*S menetelés, – jaj, nincs ellene szer:
Már-már az egész világ menetel.*

*Ez jobbra, az meg balra, s aszerint
Minden egyesén olyan csapat-ing.*

*Vörös ing, barna, kék, s többféle más –
Csak a fehér már szinte lázadás.*

*Mikor mindenki farkasként üvölt,
A báránynak rossz hely megint a föld.*

A költő – fogalmazzák meg a további versszakok – nem akar több menetelést látni, a mezőre menekül, amely „gyűlöletre parancsot nem ad”: a virágok lázadó fehér színében, a nap fényében, a víz csobogásában, a madarak röptében gyönyörködik, és „a béke énekét” dúdolgatja.

Ezt az ars poeticát, a Dsida Jenő által is képviselt emberi és költői magatartás üdvözítő voltát, a szépség, a jóság, a szeretet létjogosultságát és időszerűségét ismétli meg idézett versében is. Mintha Tompa László oldalán Dsida is föltűnt volna azon a jelképes mezőn, amint – *A költő feltámadása* című versét idézve –, „elrohan alkonyi fényben / egy lángszinű lepke után”. És mintha a távolból, az elefántcsonttorony éteri magasából Babits Mihály is integetett volna feléjük, aki utolsó pályaszakaszában egyre megrendültebb és szenvedélyesebb hangon, a „vétkesek közt cinkos, aki néma” elszántságával és tudatosságával ostromozta kora barbárságát.

A vers szellemes és megindító fogadalommal zárul, alkotója szerényen és alázatosan fejtegeti a nála huszonnégy évvel fiatalabb „testvér” előtt: ha meggyógyulna, legyőzné hiúságát, és még azt is elviselné, ha versében „hibát” találna.

*

Az anyaországban Weöres Sándor írt szép búcsúztatót az erdélyi költő halálára *Dsida Jenő emlékének* címmel:

*Oly szomorú, ha nemes fát tép ki a szél gyökerestől.
Fájdalmas, ha a mű csonka lesz, abbamarad.
Csonkán is rege-kincs a Tiéd – de kívánhat a lélek
porba-lökött hontól üdvöt a tiszta dalért?
Hogyha ez ór-népben van erő még, óvni a kincset,
Téged, Széphangú! nem feled el sohasem.*

A Weöres-versben megrajzolt Dsida-kép, a benne rejlő ars poetica feltűnő egyezéseket mutat Tompa Lászlóéval. Weöres Sándor is „poeta doctus”-hoz illő, szigorú szabályokhoz igazodó műfajt és ritmusképletet választott a költőtárs előtti tisztelgésre: a disztichon ritmusában megformált epigrammát. Tompa László versének a „szépség-hívó” a kulcsszava, Weöresének a nagybetűs írásmóddal is kiemelt „Széphangú”. A Tompa-vers frazeológiája idéződik néhány, a Dsida-életművet minősítő kifejezésben is (pl. „nemes fa”, „rege-kincs”, „tiszta dal”). A költői örökségben rejlő kivételes értékek megnevezésére szolgáló „kincs” szó holdudvarát és súlyát az ismétlés is növeli. A „porba-lökött hon” jelzős szerkezet Tompa Lászlónak a kor agresszivitása miatt érzett nyugtalanságára emlékeztet.

Ebben a versében a XX. század egyik legkiválóbb magyar költője és talán a legnagyobb formaművésze ütötte rá zsenijének a pecsétjét Dsida Jenő költői örökségére.

Ma már kétség sem férhet ahhoz, hogy a múltó idó Tompa László és Weöres Sándor próféciját igazolta.

*

Tompa László idézett versével együtt jelent meg az *Erdélyi Helikon* hasábjain Ormos Iván *Pantheon* című ciklusának az a részlete, melyet Dsida Jenő halála avatott időszerevé. Soraiiban az alkotó az 1930-as években eltávozott nagy magyar költőket és írókat siratta el. Először az anyaországiak, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Krúdy Gyula, József Attila és Nagy Endre emlékét idézte, majd két erdélyiét:

*Transzszilván hantokról borul
emlékezésem két máglyalelkű, holt baráttra,
Balázs Ferencre, ki a nagyvilágból hazatérve
– tudta: nem sok lehet már hátra –
munkába kezdett. Népéhez tapadt,
Mésző fölé csillagot gyujtott
s mikor pusztító lázban minden összeomlott,
önnön művévé foszlott: lett biblia a rög alatt.*

*...S Dsida Jenőre, ki hősi akarással
szívének riadt s zilált ütemét legyőzve
búcsúzni megállt a vers-tükör előtt,
hogy emléke s üzenő éj fényeinél vetkőzve
lelje meg, ki ember volt s ki fájt: magát,
s byroni stancák örökzenéjű vizén
sodródva parttól egyre messzebb
énekelte el korára visszahullt hattyúdalát.*

Balázs Ferencet és Dsida Jenőt nemcsak erdélyiségük, hanem rövid és heroikus életük, közös mártíromságuk alapján is egybekapcsolja a versrészlet. Mindketten alig harmincon túl haltak meg súlyos és méltósággal viselt betegségben: Balázs Ferencet a tüdőbaj harminchat, Dsida Jenőt veleszületett szívbetegsége harmincegy évesen vitte sírba. Mindkettőjük jellemzéséhez fölhasználja egy-egy művüket, melyeket szimbólummá avat: Balázs Ferencről az önéletrajzi elemekkel átszőtt sociográfia, *A rög alatt*, Dsida Jenőtől a pálya végén írt önéletrajzi ciklus, a *Tükör előtt* címét csempészi a szövegbe.

A rög alatt szerzője fiatalon „bejárta a kerek világot”. Egyházi ösztöndíjjal az angliai Oxfordban és az egyesült államokbeli Berkeley-ben tanult. Rabindranath Tagorét és

Gandhit is fölkereste Indiában, majd nagy erdélyi elődeihez, például Apáczai Csere Jánoshoz és Misztótfalusi Kis Miklóshoz hasonlóan – dán feleséggel az oldalán – hazatért apostolkodni Erdélybe. 1930-tól haláláig egy kis faluban, Mészkon volt unitárius lelkész. Szövetkezetet alapított, vasárnapi iskolákat és tanfolyamokat szervezett, krisztusi hittel és küldetéstudattal szolgálta híveit. A faluért folytatott küzdelmeit foglalta össze *A rög alatt* című szociográfiájában.

Dsida Jenő *Balázs Ferenc ravatalára küldjük...* című, lírai pátoszú nekrológiájában búcsúzott el hat évvel idősebb kor- és sorstársától, aki 1937. május 22-én hunyt el Tordán. Többek között ezekkel a szavakkal jellemezte őt: „A Kőrösi Csoma Sándorok és Bölöni Farkas Sándorok fajtájából való ember volt, akít nyughatatlan vágy, a megismerésre való szüntelen epekedés kergetett világgá, de mindig azzal a céllal, hogy az így szerzett tapasztalatokat és tudásokat imádott népének, az erdélyi magyarságnak szolgálatába állíthassa.” Saját végzetével is szembesült, amikor az unitárius pap korai halálának oka it és körülményeit, a „gyilkos kórral” vívott küzdelmét és fanatikus, ereje végső fellobbanásáig töretlen tettvágyát jellemezte.

Alig esztendő múlva Dsida Jenő is követte barátját az elíziumi mezőkre. Ormos Iván verse együtt siratta el őket, szenvedésüket és korai halálukat az erdélyi sors jelképévé avatta.

Talán az sem pusztán véletlen, hogy az *Erdélyi Fiataloknak* az a száma, amely megemlékezett Dsida haláláról, közvetlenül az őt gyászoló összeállítás előtt László Dezső *Balázs Ferenc transzilvanizmusáról* szóló értekezését közölte.

*

Disszonáns, a három idézett alkotással pörölő hang is vegyült a Dsidát sirató versek kórusába. Szentimrei Jenő *Levél elköltözött ifjú pályatársam után* című költeménye három hónappal a temetést követően, a *Korunk* 1938. szeptemberi számában látott napvilágot. A folyóirat főszerkesztője, Gaál Gábor a következő szavakat fűzte hozzá: „Ez a vers a szép tehetségű, fiatalon elhunyt Dsida Jenő halála alkalmából íródott. Szerzője a fájdalom és gyász hangulatában nem akarta közrebocsátani. A *Korunk* szerkesztősége azonban hónapokkal a gyász eset után, mint a kegyelet egyik méltó, bár nem feltétlenül magasztaló hangját nem látta céltalannak megszólaltatni. A vers művészi és emberi igazsága a közlésnek minden más indokolását fölöslegessé teszi.”

Szentimrei Jenő Dsidához fűződő viszonya a vers megírása előtt konfliktusmentes, hosszú ideig baráti volt. Elsősorban Benedek Elek személye kötötte össze őket. Szentimrei Jenő a szülőföldjére, Kisbaconba 1921 augusztusában hazaköltözött „székely mesemondó” egyik legfőbb és leghűségesebb erdélyi segítője volt. Ha útja Kisbaconból Kolozsvárra vezetett, az ő otthonában kapott szállást. A legendás gyermeklapot, a *Cimborát* is Szentimrei Jenő alapította, és adta át rövid idő múlva „Elek nagyapó”-nak. Feleségével, a szép hangú, Bartók- és Kodály-dalokat éneklő Ferenczy Zsuzsival együtt állandó szereplője volt Benedek Elek és a székely írócsoporthoz tartozó irodalmi turnéinak

az 1920-as évek második felében. Jellemző és sokatmondó epizódja kapcsolatuknak, hogy amikor a hetvenedik éve felé közeledő mester, a fiatal székely írók első számú példaképe és pártfogója 1928 júniusában az „írói grupp” székelyudvarhelyi föllépésén „szózatot” intézett az erdélyi magyar értelmiséghez, hogy fogjanak össze, és hozzák létre a Székely Népművelő Társaságot, fölhívására egyetlen válasz érkezett, Adorján Ákos álnéven azt is – Szentimrei Jenő írta. Benedek Elek hozzá intézte híres utolsó levelét, amelynek a megfogalmazása közben, a legendássá vált mondat, a „Fő, hogy dolgozzanak...” papírra vetése után kapott agyvérzést. Felesége önként követte a halálba. Temetésükön Szentimrei Jenő is beszédet mondott. Nem tudta befejezni, mert elcsuklott a hangja, és vele együtt hangosan zokogtak a gyászszertartás résztvevői is. Benedek Elek emlékének ajánlotta egyik legszebb versét, a *Vágtat az élet* címűt.

Ha Szentimrei Jenő Benedek Elek egyik legkedvesebb „székely író fia” volt, Dsida Jenő a legkedvesebb „*Cimbora*-unokája”. Ő indította el költői pályáját, a tőle kapott erkölcsi tőke élete végéig kitartott. 1923 és 1927 között a legtöbb alkotását a *Cimbora* hasábjain közölte. 1925-ben Benedek Elek Kuncz Aladárnak címzett ajánlólevelével indult el Kolozsvárra, hogy beiratkozzék a jogi egyetemre.

Barátságukról meggyőző képet ad az a levél, melyet Dsida Jenő 1929. március 4-én írt szüleinek. Arról számol be, hogy az előző két napot Marosvásárhelyen töltötte, és megtartotta székfoglalóját a Kemény Zsigmond Társaságban, amely február 24-i választmányi ülésén rendes tagjává választotta. Vele együtt tartott székfoglalót Szentimrei Jenő is, aki felesége társaságában érkezett a városba. Dsida Jenő hozzájuk közeledett a legnagyobb bizalommal, velük töltötte a legtöbb időt. Együtt foglaltak szállodai szobát. Hármasan mentek el vacsorázni Molter Károlyékhoz. Az újságíró klubból, az Árva-ház teaestélyéről is együtt „lőgtak meg” a Miss Marosvásárhely megválasztását követően, melynek tiztagú zsűrijében Dsida Jenő is helyet kapott. Ellentétnek, feszültségnek akkor még semmi jele nem volt közöttük.

Elhidegülésük az 1930-as évek második felében következett be. A fasizmus, a fajelmélet európai térhódítása radikalizálta az egyébként is progresszív eszméket valló Szentimrei Jenő világnézetét. Kapcsolatot ápolt a marxista *Korunk* írói körével, amelylyel viszont Dsida semmiféle közösséget nem vállalt. Az idézett vers indulatos hangját még inkább megérteti, hogy Dsida Jenő lapját, a *Keleti Újságot* s a Szentimrei Jenő által pártfogolt *Ellenzéket* és *Brassói Lapokat* eszmei-világnézeti ellentétek választották el egymástól. A politika útvesztőiben eligazodni nem mindig tudó „poeta angelicus”-t megpróbálták kijátszani a demokratikus és antifasiszta egységfrontot meghirdető, 1937-ben létrehívott Vásárhelyi Találkozó ellen is.

Mindez persze még együtt sem menti, csupán magyarázza a Szentimrei-vers elfogultságait és vádjait. Értékrendje akarva-akaratlan a baloldali eszmék jegyében szerveződő, dogmatikus, sematikus nézeteket hirdető kortárs irodalom irány- és aránytévésztéseit követi. Az alkotást elsősorban nem esztétikai, hanem ideológiai és politikai

követelményeknek rendeli alá. A szűkkeblűen felfogott „közéleti költészet” programját és elveit hangoztatja, alig ejtve szót arról, hogy minden eszmeiség csak akkor érvényesül igazán, ha a műalkotás mindenekelőtt az esztétikai-poétikai követelményeknek tesz eleget. A költő magatartását, magánéletét is szigorú erkölcsi mérce alapján ítéli meg. Azzal vádolja meg őt, hogy érdekből, dicsőségvágyból kétes társadalmi erők szolgálatába szegődött. Benedek Elek eszméinek következetes valóra váltását kéri számon tőle. Szemrehányásokat tesz vélt hedonizmusáért is. Dsida Jenő élete és költészete nem igazolja ezeket a vádakot. Szentimrei Jenőben kontroll nélküli indulatok munkáltak, féligazságokat nagyított föl és torzított el. Az egyéniségétől és költészetétől idegen, itt-ott bőbeszédű és személyeskedő hangvétel valamilyen súlyos, föl nem derített egyéni sérelmen is alapulhat.

A sorokat ne az utókor lekezelő fölényével olvassuk, ne ítélkezzünk róla a megírása óta eltelt idő letisztultabb értékrendje szerint! Idézzük föl az 1938-as Európa kétségbeejtő erőviszonyait, tragikus ellentmondásait, fenyegető távlatait, amelyek méltatlan vitába sodorták a két tiszta szándékú, teljes belső jogosultsággal rendelkező, jelentős alkotót:

*Kedves fiam, Jenőke, kit a szárnyas
Regebeli mén elragadt s repít,
Ki ott bolyongsz az alvilági árnyas,
Derengő Léthe-réten – haj, mi itt
Vonszoljuk létünk, míg sorsunk megágyaz
S követhetjük súlytalan lépteid –:
Hogy megnyílt sírod mellett nem lehettem,
E gyarló rigmus búcsúzzék helyettem.*

*Mások, akik siratni jobban tudnak,
Elzokogták, ki voltál és ki vagy.
Szobrot emeltek néked és maguknak
Szavakból, mert gyászuk szavakban nagy.
E szép szavak nem is mindig hazudtak,
Ám egy sem sírt fel: „Jaj, ne menj! Maradj!
Annyi rím vár itt leírnivaló.”
Költő-vetélytárs csakis halva jó.
Ezért nem búcsúztatlak én, Jenőke.
Bírálod voltam, az is maradok.
Lírámát e lírátlan kor megölte
S kinek lova nincs, baktasson gyalog.
Miből még adhatnék: erkölcsi tőke,*

*Nem érték, ugye? Legtovább ha jog
Éhenhalásra, hulló tengődésre.
De aprópénzre én nem váltom mégse.*

*Emlékszem rád, a szóke kisfiúra,
Ki balkezét szívére nyomva verselt,
Kin nem fogott szülői gond, se kúra,
Mert örömet, bort, lányasszonyt kevesellt.
Új mámort hajszolt új s új dalra gyúlva...
S mert hivatalos költőkben kereslet
Mindig nagyobb volt, mintsem a kínálat,
Odavezérelt vak dicsőség-vágyad.*

*Elek apótól, ki dajkált, tanított,
Kanyargós út vezet, fiam, odáig,
Hová téged lidércfény irányított,
Hogy elszürkülj – mert elszürkültél ám így! –
Ne hidd, hogy itt, sírod felett nagyítok:
Költő ha mást kiszolgál, nem világít!
Mert szolgálni és kiszolgálni kettő,
S Téged szolgálni küldött a Teremtő.*

*Most aztán, sírodnál, felzeng a kardal,
(Költőnek még legjobb meghalni, hidd el),
Ám ha idején számot vetsz magaddal
S az elibéd tolt borra rászólsz: vidd el,
Vidd innen, sátán, én e szolgálhaddal
Nem kvaterkázok! S égő könnyeiddel
Magadra is maradsz az asztal sarkán:
Okos szó ez lett vón egy költő ajkán.*

*Lakájok közt elpusztulni lakájul
Annak, ki félistennek született,
Ily sorsba még ép szív is belefájdul,
Hát a megpróbált, mely alig ketyeg!
Örülj, Jenőm, hogy most eged kitárul
És vándortarisznyád vállra vetheted:
Tisztább a rím ott, salaktalan, tiszta.
Ki odament, még sohse vágyott vissza.*

*A méltatlankodás beszél belőlem.
Szerettelek s nagyon sajnáltalak.
Eltévedtél incselgő útvesztőkben,
Hova becsaltak mézes szép szavak.
Színes tollú madárkát látni törben,
Amint vergődik, míg szíve szakad,
Ó fáj nagyon. S nem volt erőm, hatalmam,
Hogy visszatartson, bármiként akarjam.*

*Köszönts nevemben Elek nagyapót.
Hogy fog örülni, hogy megtértél Hozzá!
Mondd el neki: szobrot itt nem kapott,
De műve él, még rozsdá nem fért hozzá.
S bár mosdótálunk habra hány habot,
Azért még páran nem váltunk kalózzá.
Hirdetjük jöttét Jónak és Igaznak,
Míg vak erők fejünknek irgalmaznak.*

*Ami belőled itt maradt közöttünk,
Karcosból sűrű, édes borra érik.
Alig fut el pár esztendő fölöttünk
S kristálypalackban, drága pénzen mérik,
(Kufárok persze). Mi ünneplőt öltünk,
Úgy kóstolgatjuk. Kik tűzzel dicsérik
A más borát, nem mind jóféle szerzet.
De akik némán szürcsölik: szeretnek.*

A versben hangoztatott nézeteknek az 1930-as évek végén, a fasizálódó és a katasztrofá felé rohanó Európában természetesen még egészen más akusztikája volt, mint a második világháború után. Ha olvassuk, óhatatlanul eszünkbe jut Dsida Jenő későbbi sorsa is, mellőztetése az 1950-es és az 1960-as években, mely a Szentimrei-versben megfogalmazottakéhoz hasonló elveken és vádakon alapult. Ez is fokozza ellenérzésünket és szorongásunkat.

Mindettől maga a költő is visszariadt, és pontosította, jórészt revideálta korábbi nézeteit.

Az *Utunk* 1956–57-ben lezajlott Dsida-vitájában Szilágyi András erre a versre hivatkozva marasztalta el Dsidát, és utasította vissza Panek Zoltánnak az életmű újraértékelését sürgető érveit. Ez Szentimrei Jenő számára elfogadhatatlannak bizonyult.

Fej vagy írás? című hozzászólásában elhatárolódott Szilágyi András merev, kirekesztő álláspontjától, és a szenvedélyes hangú, ellentétes véleményeket ütköztető polémiában kiegyenlítő, békéltető szerepet játszott. Utolsó bekezdéseiben megemlítette, hogy néhány hete meglátogatta őt Áprily Lajos, és azzal a hírrel örvendeztette meg, hogy a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó új Dsida-kötet összeállításával bízta meg. Ugyanez a kiadó válogatott Áprily-kötet kiadására is készül. Arra kéri az illetékeseket, hogy erről a két versgyűjteményről a román–magyar közös könyvkiadási egyezmény megkötésekor semmiképpen ne feledkezzenek meg. Az az alkotó hajtott így fejet a romániai magyar költészet két kiemelkedő formaművésze előtt, aki idézett versében az esztétikai és poétikai követelményeket csaknem teljesen mellőzve, hibásan kitöltött, csupán ideológiai és politikai igényeket hangoztató, eleve érvénytelen számlát nyújtott át Dsida Jenőnek.

Ez a fejtegetés vezette nyugvópontjához az eszmeccserét, jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy megszülessen és néhány hónap múlva úgyszintén az *Utunk* hasábjain megjelenhessen Földes László *Dsida Jenő költészete* című vitazáró tanulmánya, amely a Dsida-örökség higgadt, a világnézeti szempontokon túlmutató elemzésére tett kísérletet. Bár a kor frazeológiáját ő sem tudta teljesen kikerülni, meggyőző érvekkel igazolta, hogy egy életmű értékes lehet akkor is, ha nem mindenben felel meg az időszzerű ideológiai követelményeknek, az akkor uralkodó és támogatott irányzatokon kívül más esztétikai mércék és értékek is léteznek.

Ezt a konzekvenciát a Szentimrei-vers néhány, a költőtárs iránti részvét, szolidaritás és szeretet hangját megszólaltató részlete – mindenekelőtt utolsó strófája – magától értetődővé teszi.

*

Az 1945-ös korfordulót megelőző időszakból még két költemény őrzi Dsida Jenő emlékét. Az egyik Takáts Gyula *Néma délután* című alkotása. Témánkhoz a „*Dsida Jenő és József Attila emlékének*” címzett ajánlás kapcsolja:

*Máringó füttyöget a kert zugán,
a ház körül sétál a délután.
Pár holt barátom versét olvasom.
Sötét a fenyvesünk, mint fájdalom.*

*Már lassacskán értem az éveket,
úgy vesznek körül, mint a gyászkeret,
és a lugasnak mélyén látom őt,
az évszakokat forgató időt.*

*Zöld almalommbal felém integet.
Ropog a lépte, mint korallsziget,*

*s e verset rovó ceruzám hegyén
sugallata izzik, akár a szén.*

*Vigasztalj Muzsám! Fáradt homlokom
engedd anyás öledbe hajtanom,
mint tincseit kuszáló kis gyerek,
melled eprein tán békét lelek.*

A költő Kárpátalja hazatérését követően, az 1939–40-es tanévben a munkácsi gimnáziumban tanított. Versét új állomáshelyén írta, és *Családja helyett* című kötetében látott napvilágot 1941-ben. Az elmúlás hangulata árad belőle, ez magyarázza ajánlását is. A korról, keletkezési körülményeiről már címében is sokat mondó versgyűjtemény megjelenésekor Takáts Gyula kereken harmincéves volt: ezt az életkort kevéssel élte túl az a két költőtárs, akiknek a nevét a dedikációban egymás mellé illesztette.

Számunkra ez az ajánlás, a két költő nevének az egybekapcsolása teszi izgalmassá és fontosá az ihlet legszerencsésebb pillanataiban született, gyönyörű verset. Dsida Jenő és József Attila emléke az idő tájt nemcsak Takáts Gyulában, hanem másokban is összefonódott. Indítékot szolgáltatott rá, hogy azonos korosztályhoz, nemzedékük legtehetségesebb tagjai közé tartoztak, s mindketten fiatalon és mindössze fél esztendőnyi különbséggel haltak meg: József Attila 1937. december 3-án, Dsida Jenő 1938. június 7-én. Vajthó László *Mai magyar költők* című, 1941-ben megjelent nevezetes – a *Psalms Hungaricus* is közreadó – antológiájában *Két nagy halott* címmel kapcsolta össze nevüket, és jellemzésüket e szavakkal vezette be: „S most szenteljük figyelmünket az új nemzedék két nagy halottjának – mindkettőjükön korán, túlságosan korán teljesedett be a végzet. Sorsuk – Dsida Jenő betegsége és József Attila garabonciás vándorlása, szegénysége – Csokonait idézi fel bennünk: költészetük is sokban és tudatosan vállal rokonságot Debrecen halhatatlan poétájával.”

Az 1940-es években még nem volt köztudott, hogy Dsida Jenő és József Attila között mély és tartós barátság szövődött, hogy leveleztek, hogy ismerték, szerették és támogatták egymást. Nevük összekapcsolását ez a később közismertté váló tény is szentesíti.

*

A másik említett vers Derzsi Sándortól való, aki *Levél a sírból* című alkotását ezzel az ajánlással egészítette ki: *Krúdy Gyula nevében Dsida Jenőnek*.

Meglepőnek és elgondolkoztatónak tartom Krúdy Gyula és Dsida Jenő nevének az egybekapcsolását, sehol másutt ezzel a párhuzammal nem találkoztam. A léthelyzetükből és a műfaji sajátosságokból származó különbségek aligha hidalhatók át. Alkati okok magyarázzák, hogy koruk embertelen és sivár valóságával mindketten egy általuk megteremtett, megálmodott, elvont, stilizált világot állítottak szembe. Művészetüknek a nosztalgia az egyik legfőbb indítéka és kulcsszava. Műveikben a vendéglét élményét

fejleszték ki. Mindketten hódoltak az ún. kávéházi életforma varázsának, az éjszakai csönd és sötétség misztikus hatalmának, a hajnalig tartó, évődő, vitázó, világmegváltó álmokat szövögető eszmecelemeknek, a játéklét vonzásának. Krúdy folyton egy maga alkotta álmvilágban, az emlékek, az ifjúság, a szerelem, az érzéki örömek birodalmában élt. Dsida Jenő Assisi Szent Ferenc-i alázattal és megragadottsággal szemlélte a világot, az örökélet vigaszát nyújtó keresztény hagyományt az antik bukolikus líra motívumkincsével és reneszánsz derűvel szötte át, mesés univerzumot formált vágyaiból.

Derzsi Sándor szerint egyikük számára sincs hely „e kettétört hadivilágban”, mely nem a szív, hanem az ököl hatalmát hirdeti, az igazi értékek helyett a fegyver és a rang előtt hajt fejet. A keserű konzekvenciát a második világháború kiábrándító tapasztalatai diktálták:

*Költők, e kettétört hadivilágban
Hol olcsó a bér s drága a kenyér
Költők, a helyetek nincs a csatában
Hol fegyver a bér és rang a babér*

*Költők, a helyetek nincs a seregben
Hol törpe a szív s órjas az ököl
Költők, a helyetek nincs az életben
Mert öl, aki él, s az él, aki öl*

*Költők, a helyetek ott a halálban
Mert halni tanul, ki élni tanít
Költők, a helyetek bent a magányban
Mert börtönbe hull, ki felszabadít*

*Költők, a helyetek kint a határban
Hol titkolt kincset rejt az utókor
Költők, e kettétört hadivilágban
Ássatok, ássatok, mint a nyomor*

Ez az alkotás is – hasonlóan a többihez – az adott valóság és Dsida Jenő költői világának az idegenségét, kibékíthetetlenségét konstatálja. A köztük feszülő ellentét és távolság még tovább nőtt a múltó időkben.

(Rövidebb változata elhangzott Szatmárnémetiben a költő születésének 110. évfordulója alkalmából megrendezett Dsida Napokon 2017. május 19-én)

*Búzás Huba***Korhelyek vonulása**

azt gondolod, tapogatóznak, mintha száz vak
támasztaná – bezárt a pub? – a házfalat
éjfél után, ha korhelyek danáznak
– akácós út – az ablakunk alatt
és tántorognak – pech, igaz –
haza felé a háznak,

pedig csak pár görögtüzet fújó garat
rikácsol: – lehugyoz az ég, ki az?
esik? – vakablakból a szentem –
imént tudták meg, nincs vigasz,
hibbantán, szélütöten,

bezárt a pub? a házfalat
düllesztgetik, danáznak,
na, hogy a naprendszer – csöpp fény, ha cseppen –
csak légyiszok a végtelenben

Földindulás Budán

mikor az állomás füttyült a vonatoknak
és elindult a gangon át a pizsamád
(azóta bandzsa lichthofok inognak)
befőttek tették el a nagymamát...
bufogta is a nagyapám:
fogunk alatt a sok mag,

urak, nos, ússzuk át – a kirelejzumát! –
e tébolyult folyót, az tán Tabán?
dehogy, öcsémuram, a rút Pest,
se út, se híd, se komp, az ám,
ússzék – talán az úr rest? –

a gangon át a pizsamád...
(a lichthofok inognak)
eh, nem folyó az – huhh! – hanem az úttest,
folyó az, befagyott, csak úgy fest

Euklidészi geometria

a spinkó – ládd e'! – pontok halmazára bomlik,
bambázkodom: titok e test – hát, ne keresd
eszét, alig több, mint e csipke holmik –
na, na! fölállít számos egyenest,
szöget, akár Euklidész,
merész – ki érti? torkig

vagyok a tételével, máig elepezst...
háromszögének átfogója kész,
de befogója, ej, vajon hol?
sikolt: – netán valaki néz,
vagy tépőzarat gombol?

titok e test, hát, ne keresd
eszét, csak csipke holmik,
paripafing-legénynek – lusnya! – gondol,
ha megmentem erőszakomtól

Retard hatás

a régi regiment úgy hatvan éve itta
cudar kávéját ~ benne minden este bróm ~
bajtestvérem, mit szólsz? na, végre, mintha...
nem csillapított akkor nyugtatóm,
takarodók után alig
csitult a szittyá fityma,

mert róluk révedeztem elme-zajgatón:
lábuk között langalló szirmaik,
bibéjük ujj alatti séta,
hol tán egy léprigó lakik...
az ám, de heuréka!

már hatni kezd a böjti bróm
– bár késve – végre, mintha
eh, mit se érdekelne, jaj, de még a
faruk se, poklok nyiladéka

Bagi István

Haikuk

A haikura
költő hogyha rátalál:
fegyelem kúra

Definíció:
minden haiku úgy jó,
ha jó a vége

Hunyt szemmel nézz, less
magadba, hogy figyelmes,
belátó lehess

Csak legyint ma rád,
de jön a bódult tavasz,
s lehet még arád

Tükröd lehetnék,
de amit a szemed néz
nyár,
délibábos ég

Haikut ha szólsz,
legyen mondandód elég,
tömör, mint a jég

Haikud bölcs lesz,
ha IQ-d fülön fogod -
és szívből költesz

Túl ne komplikáld,
utad legyen egyenes,
a próbát kiálld

El ne bízd magad!
Ne várd, hogy egy szavadra
rögvest rügy fakad

Ha nyers már a sors,
nincs több tavasz, nincs több
a vers legyen gyors

Limerick

Örök ellenzéki, hisztisek hisztise,
nem téríti világi szó, sem mise,
ádáz tiltakozóska.
Karakánságnak ócska,
hogy neked soha nem jó semmi se.

Kellene

Nem tehetek ellene,
éjjel-nappal kellene leheleted kelleme.

Más szóval

Ha már végképp elhagy minden öröm,
magam hiába töröm, nem segít fog és köröm,
kinek jó, ha tengődni lehet még egy-két köröm?

Bakacsi Ernő

A tizedes dilemmája

– Őrnagy Úr! Bokor János tizedes parancsára jelentkezik!

– Pihenj! Üljön le tizedes, mutatott az őrnagy a székre.

A tizedes ezt ugyan furcsának tartotta, de kis hezitálás után leült.

– Üljön kényelmesen! Nem mint alárendelttel szeretnék beszélni magával, hanem mint egyik ember a másikkal. Mondjuk, mintha egy kocsmában ülnénk egy korsó sör mellett, és ismerősként beszélgetnénk. Érti?

– Igenis. Csak nem tudom mire vélni, nem hiszem, hogy megy ez nekem, őrnagy úr.

– Dehogynem megy. Felejtse el, hogy őrnagy vagyok! Csak egy ismerős. Ígérem, hogy bármit mond, nem élek vissza az őszinteségével, nem használom fel maga ellen. Világos?

– Igenis, az!

– A kocsmában is így felelne? Mondtam, hogy lazítson.

Az őrnagy hallgatott néhány pillanatig, várta, hogy a tizedes feldolgozza a hallottakat, kissé megnyugodjon, majd folytatta. – Megkaptam a leszerelési kérelmét. Miért akar megválni a rendőrségtől? Ezt akarom hallani, de teljes őszinteséggel, mert amit indoknak leírt, az nem igaz, azt nem hiszem el. Ezért mondtam az előbb, hogy ezt baráti beszélgetésnek tekintse. Nem hivatalosnak. Az igazi okot akarom megismerni, mert ez a későbbi munkámat megkönnyíti, ugyanakkor, ahogy megígértem, nem fordítom maga ellen. Tehát nyugodtan és őszintén beszéljen akár a szolgálattal, akár valamelyik elöljárójával van problémája.

– Rendben van, őrnagy úr. Hiszek magának. Különbén is, ha leszerelek, már nem tud nekem ártani. Minek tenné?

– Még mindig bizalmatlan, de megértem. Fogjon bele, ahogy kértem, csak őszintén.

– Hogyan is mondjam. Nincs nekem bajom úgy általában. Rendőr akartam lenni, szeretem ezt a hivatást. Tudom, hogy rendnek, fegyelemnek kell lenni, hogy engedelmességgel tartozom az elöljáróimnak. Nem tagadom, akadtak olyan megnyilvánulások a feletteseim részéről, amelyek nem tetszettek, de ilyenek mindig vannak. A polgári életben is. Akinek bárhol bármilyen szintű főnöke van, azzal előfordul igazságtalanság, vagy amit annak vél. Nem ezért akarok elmenni.

– Akkor miért? Azt mondta, szereti a hivatását.

– Igen, de nem azt csinálom. Nem bírom a tehetetlenséget, a megaláztatást!

– Ezt most nem értem. Kérem, fejtse ki részletesebben.

– Én rendőrnek jelentkeztem, nem határőrnek. Tudom, szükség van ránk, erre a munkára. Meg is értem, elmagyarázták.

– Ha érti a szükségességét, akkor mi a baj? Mondja el részletesen. Nem akar a határon szolgálni?

– Ezt így nem mondanám. Nem a szolgálattal van a baj, hanem a megkötöttség-gel. Hogy nem tehetünk semmit. Velünk, noha fegyverünk van, bármely gazember, bűnöző, ellenség, azt tesz, amit akar. Gyalázhat, fenyegethet, nekünk pedig tűrnünk kell. Félek, hogy ezt nem bírom tovább elviselni, hogy megszegem a parancsot, ami miatt leszerelnek, még börtönbe is kerülhetek miatta. Inkább leszerelek.

– Tudom, hogy nem könnyű a határon szolgálni. Ismerem a problémát, de azért mondja el, hogy mire gondol, milyen atrocitások érték. Mi váltotta ki ezt az elhatározását?

– Nemcsak a határon. Őrnagy úr, már nemcsak a határon!

– Beszéljen. Hallgatom.

– Nem hiszem, hogy tudok valami újat mondani az őrnagy úrnak. De más hallani erről, és más naponta megélni. Ezekről a betolakodókról, a migránsokról beszélek. Ezek direkt hergelnek, frocliznak minket. Gúnyolódnak velünk, mint a vásott kölykök a falu bolondjával. És nekünk tehetetlenül kell nézni, eltűnni, hogy a kerítés másik oldalán trágár szavakat kiabálnak, köpködnek, elnézést a kifejezésért, de lófaszt mutogatnak, van, aki a nemi szervét rázza félreérthetetlen gesztikulálással. Muto-gatják, hogy elvágják a nyakunkat. És ha ezek valahol mégis átjönnek, és elkapjuk őket, akkor úgy kell bánni velük, mint a hímes tojással. Nagy Jóska-t megfenyítették, mert az egyikre ráhúzott a gumibottal. Pedig annak a disznónak fogát kellett volna kivenni. A járőr tetten érte őket, amikor a kerítés alatt éppen átbújtak. Hárman már ezen az oldalon voltak, a negyedik éppen bújt, de visszamenni már nem tudott, mert a drót beleakadt a ruhájába, csak előre kúszhatott. A mieink szinte felette álltak. A kerítés másik oldalán lévők gyorsan eltűntek a félhomályban. Ez a negyediknek átmászó megtagadta az utasításokat, mire kapott egyet Jóska-tól. Kérdezem én, mit kellett volna tennie a járőrnek? Könyörögni nekik, vagy imádkozni hozzájuk? Tudja, őrnagy úr, az nagyon bántó, megalázó, amikor nálam a fegyver, a hatalom, mégis úgy érzem, hogy én vagyok a kiszolgáltatott, mert nem tehetek semmit, mert velem úgy bánnak, mint a hülye gyerekekkel. Tanultuk mi, elmagyarázták az oktatók, az elöljáróink is, hogy miért kell így hozzáállnunk, így bánni velük. Értem is én ezt, de teljesen mégsem. A magam egyszerű eszével azt gondolom: nem lehetnek jó szándékú emberek, mert nincs náluk semmilyen irat, igazolvány. Miért nincs? Tegyük fel, hogy kénytelen menekülni. A nála lévő bármilyen dokumentum csak elősegítené, hogy minél gyorsabban azonosítani tudja magát, segítse a befogadását. Aki papír nélkül jön, az mind rossz szándékú. Én így gondolom. Azt különösen nem értem, akinél sok pénz van. Mert van ám ilyen közöttük jócskán. Többször előfor-

dult velem is, hogy elfogott csoportok közül némelyek pénzt ajánlottak fel, hogy hagyjuk őket futni. Mutatták a pénzüket is, nem kevés volt náluk. Tessék elképzelni, hogy menekülni kell neki. Mindegy, hogy miért, menekülnie kell. Az ilyen helyzet általában gyorsan következik be. Ahhoz, hogy a vagyontárgyaimat értékesíteni tudjam hetek, hónapok kelljenek. És ki veszi meg, ahol háború van, szétlőve minden, lehetetlenné téve a normális életet? Ha netán mégis megveszi, az értékének csak töredékét adja érte. És ami a legfontosabb. Ha nekem több ezer euróm van, akkor miért megyek el? Elmegyek az ország békés részébe, vagy a szomszédos országba, és ennyi pénzből kezdek valamit, vagy évekig élhetek belőle. Vagy ha mégis Európába akarok menni, akkor miért nem ülök fel a repülőre, egyenest a célországba? Mennyi gyaloglástól, szenvedéstől, atrocitástól mentené meg magát, és még olcsóbb is lenne. Ki tudja ezt nekem megmagyarázni? És ez a szemét gazember gúnyol, kiröhög engem, miközben nekem vigyáznom kell rá. Volna egy pár ötletem, hogyan lehetne kezes bárányá tenni őket.

– Hogyan?

– Hát... először is, nem kellene a tenyerünkön hordani őket. Ezek még ide sem értek, de már válogatnak, követelőznek. Egy igazi menekült örül, ha befogadják, ételt és szállást adnak neki. Ezek meg? Turkálnak az ételben, eldobálják. Ha eldobta az ételt, egy napig nem adnék nekik még vizet sem. Száradjon ki a szája, kopogjon a szeme. Tudom én erre a választ, de meg lehetne oldani ezt úgy is, hogy nagy volna a sietség, a kiszolgálás, ennek ellenére egy napig még sem jutnának élelemhez. Aztán a szemetelés. Mindenütt trágyadomb marad utánuk. Engem az bosszantott fel, hogy még mi takarítunk utánuk. Ott vannak a befogadóhelyen. Mindent kapnak, nem csinálnak semmit. Az lenne a minimum, hogy a körletüket tisztán tartásák. Heteseket vagy naposokat kellene kijelölni. Aki megtagadná a munkát vagy hanyagul végezné el, nos, az megnézhetné magát. Bevinni egy olyan helyre, ahol senki sincs, senki nem látja, aztán csih-puhi. Őrnagy úrnak nem kell mondani, meg lehet valakit úgy verni, hogy nem marad nyoma, nem látszik meg. Persze csak azt, aki megérdemli, aki szemtelen, aki visszaél a vendégjoggal.

– Jó lesz, ha ezeket a nézeteket nem terjeszti.

– Az őrnagy úr biztatott, hogy csak őszintén...

– Persze. Ezt csak közbevettem. Folytassa.

– Vannak közöttük direkt bajkeverők. Vezéralakok, akik balhét akarnak, szítják a tüzet. Jól lehetett ezeket látni a határnál a kapu betörési kísérleténél vagy a Keleti pályaudvarnál. Ezek közül néhányat elfogtunk, volt, aki bíróság elé került. Ott felfüggesztettet kap, vagy még azt sem. Aztán eltűnik a látókörből. Ezek megfizetett bűnözők, netán terroristák. Én eltüntetnék közülük néhányat. Papíron szabadon bocsátanám, alá is írják, hogy szabadon távoztak. Aztán rögtön kinyírni, a holttestet egy hamvasztóban eltüntetni. Még a hamu sem maradhat meg. Ki keresné

ezeket? Az életben soha senki. Vagy ha igen, hát hová lettek? Kiengedtük őket és felszívódtak. Tízezer számra vannak ilyenek nyugat Európában. Nincs irata. Hazudja a nevét, a születési helyét, a nemzetiségét, az életkorát. Ki tudja, hogy kit keresnek? Hol van? Itt nincs, elment. Bármit is lehetetlen bizonyítani. Persze erről csak pár ember tudhatna.

– Merész gondolatok. De hát ez nem a mi dolgunk. Ezért akar leszerelni? Tulajdonképpen elégedetlen az intézkedésekkel, az állományt ért atrocitások kezelésével?

– Igen. De a pohár Pesten telt be, amikor húsvét előtt felvezényeltek bennünket. Én a parlament elé kerültem. Ott kellett szolgálatot teljesíteni. Ott nem is volt engedély a tüntetésre. Késő este volt már, be akartak menni a parlamentbe. Hogy szidták minket, üres flakonokkal dobáltak, még eltűri az ember. Azt már nehezebben, hogy a szó szoros értelmében neki mennek, nyomják, el akarják venni a védőeszközt, fél méterről ordítanak a fülébe minden ocsmányságot. Az előttem lévő szidta az anyámat. Legszívesebben belevágtam volna az üvöltő pofájába a gumibotot úgy, hogy rögtön kiköpte volna két fogát. Kíváncsi lettem volna rá, hogy akkor mit csinál. A nagy legény hogyan szarja össze magát. Forrt bennem a méreg, de türtem. Annyira közel állt hozzám, hogy ráléptem az egyik lábára. Nem sok bőr maradhatott a lábfején. Kiszabadította a lábát, és hátrébb ment egy lépéssel. Onnan köpött. Szerencsére a maszk felfogta.

A tizedes elhallgatott.

– Ennyi? Ez az igazi ok?

– Igen, őrnagy úr.

– Köszönöm az őszinteségét. Ugyan nem hallottam újat, de azért más ezt olyan embertől hallani, aki maga, nap mint nap tapasztalja a dolgokat. Maga értelmes ember, jó rendőr. Fél év múlva esedékes az előléptetése.

Még hosszasan beszélgettek. Az őrnagy elismételte, hogy miért kell türelmesnek lenni a provokátorokkal szemben, melyet a tizedes természetesen ismert, megértett, de hát a türelemnek is van határa. Éppen erre játszanak rá, ezt akarják szétfeszíteni, húzta alá mondandóját a főtiszt. Végül arra kérte a tizedest, hogy vonja vissza a leszerelési kérelmét. Annyit megígért, hogy többet nem vezényli fel a fővárosba, és egy éven belül a határszolgálatról visszahelyezik a megyei kapitányságra.

– Remélem, így megfelel önnek. Megegyeztünk, tizedes úr?

A tizedes felkapta a fejét, mert az őrnagy először szólította tizedes úrnak. Mindketten mosolyogtak.

– Igen. Meg.

– Örülök neki. Maga jó rendőr. Csak magán múlik, hogy szép pályát fusson be – mondta, és szétlépte a tizedes beadványát. – Végeztünk is, elmehet.

A tizedes felpattant, vigyázzba merevedve mondta:

– A hazámat szolgálom!

G. Komoróczy Emőke

Virtuális világok

Lipcsey Emőke vizuális költészetéről Sziklarajzok című kötete kapcsán

Lipcsey Emőke (sz. Bp. 1957) sajátos életútját az úgynevezett „létező (kádári) szocializmus” határozta meg. Anyai nagyszülei révén – akik Kárpátalján élve, bőrükön tapasztalták nap mint nap a bolsevik diktatúra embernemlő hatásait, s akiknél unokájuk gyakorta nyaralt – kijutott neki is a mindennapok nyomorúságából. Édesapja hét évet töltött szovjet hadifogságban; ő később sokat mesélt lányának az embertelen, iszonyatos körülményekről, amelyek között – kiéheztetve, agyongyötörve, betegen – robotoltak. Gyermekek- és serdülőkorában már maga is szerzett némi tapasztalatot a „puha diktatúra” szabadságot és véleménynyilvánítást korlátozó mechanizmusairól, és csakhamar felismerte a szép eszmék és a valóság egymástól való felmérhetetlen távolságát, a „hazugságösszjátékot”, amellyel a politikus-ideológusok elfedni igyekeztek a rendőrállam könyörtelenségét. A Toldy Ferenc Gimnázium diákjai és tanárai „véd- és dacsövetségben”, hallgatólagos szolidaritással visszaverték a kívülről és felülről rájuk nehezedő ideológiai nyomást, és – amennyire lehetett – védekeztek is a diktatórikus kor személyiségellenes, szellemgyilkos hatása ellen. Különösen történelem- és irodalomtanárai voltak rá nagy hatással; az ő őszinteségük révén tanult meg tisztán látni és helyesen tájékozódni a társadalom útvesztőiben. Az 1976-ban érettségiző Lipcsey Emőke bátran és gátlások nélkül indult neki az Életnek.

Az Egri Tanárképző Főiskolán végzett magyar-történelem szakon; közben zongorázni tanult, kántorképző tanfolyamra járt, zeneelmélettel foglalkozott. Mondhatnánk: univerzális művészi tehetség, és érdeklődés bujkált benne, s kereste az irányt, merre törhetne ki. Ifjúkora óta írt verseket, rajzolt-festett, zenélt. Itthon azonban nemigen találta a helyét; kíváncsi szellemű nemzedéktársaihoz hasonlóan pillantást akart vetni a Vasfüggönyön túli életre. Ezért érettségi után néhány évvel – még mint főiskolás – hátizsákos turistaként barátjánéval „elzarándokolt” Párizsba, és felkereste többek között a Magyar Műhely szerkesztőségét (amely ekkoriban Nagy Pál lakásán volt). Ez sorsmeghatározó élménynek bizonyult számára. A műhelyesek javaslatára itthon aztán felvette a kapcsolatot Erdély Miklós *Indigo*-körével, rendszeresen eljárt a foglalkozásokra; megtapasztalta, mennyire háttérbe van itthon szorítva az experimentális művészet. Csakhamar felismerte: ő, aki a *szó – kép – hang* együttes varázsában él, s akit minden újítás érdekel – itthon nem tudja kibontakoztatni tehetségét. Törekvései egyszerűen nem illenek bele a hazai irodalmi élet struktúrájába. A korabeli „hagyományos”, azaz ideológiailag irányított irodalom műveléséhez pedig nem volt kedve.

Így hát 1984-ben kiment Svédországba, ahol zenei és számítógépes nyelvészeti tanulmányokat folytatott Göteborgban, magyar nyelvet tanított a kint élő magyar fiataloknak, s húsz éven át templomi orgonistaként kereste kenyerét. Eközben elvégezte a göteborgi egyetem irodalom–történelem–filozófia tanszakát; s mivel elsősorban a technika és a kultúra kapcsolata érdekelte – mint az alkotó gondolkodás különböző aspektusai – számítógépes nyelvészetből a mesterképzést is végigjárta. Közben egy félévet töltött ösztöndíjjal Párizsban, ahol középfokú orgonaművészi diplomát szerzett. Kórust vezetett, koncerteket szervezett; időközben férjhez ment (férje evangélikus lelkész, egy fiuk van). Emellett rendszeresen foglalkozott az experimentális irodalommal, vizuális és hangköltészeti munkákat kreált számítógépen, részt vett egyéni és csoportos kiállításokon Magyarországon és külföldön egyaránt. Ma már tagja mind a svéd, mind a magyar írószövetségnek, fordít, cikkeket ír, irodalomszervezői munkát végez. 2010 óta intenzíven részt vesz programfelelősként (de mondhatnánk úgy is: „jószerzői nagykövetségként”) a Göteborgi Könyvvásáron, Európa második legjelentősebb nemzetközi könyvvásárán. Döntő szerepe volt abban, hogy a 2015-ös vásáron a Balassi Intézet rendezésében Magyarországot díszvendégként szerepeltethetett.

Kassák, Weöres Sándor és a Műhely-triász nyomán – és velük összhangban – Lipcsey Emőke már indulásakor azt vallotta: a valóban újító szellemű irodalom nem pusztán új stílust, hanem új világlátást, új létszemléletet is hoz. A valósággal való folyamatos konfrontálódás és a változtatni akarás szelleméből fakad az új s újabb formák keresése, a törekvés az addig érvényes kánon(ok) átrendezésére és a mind újabb és újabb médiumok bevonására az alkotómunkába. A Magyar Műhellyel való találkozásakor tudatosodik benne, hogy nem kell választania a szó és a kép között, lebonthatja a mesterséges határokat a műnemek között, s szabadon kísérletezhet, át-sétálhat egyik térfélről a másikra. *Sziklarajzok* című kompozíciója a MM 1982. márciusi (65/66.) számában jelenik meg – mind gondolatiságával, mind tipográfiájával jól illeszkedik a lapnak ez idő tájt éppen a vizualitást előtérbe helyező új profiljába. Mint kozmikus katasztrófa utáni helyzetet, káoszt, úgy éli meg a lírai én a körülötte levő társadalmi valóságot, amelybe éppen belépni készül. A roncsalmazból küldi rejtjeles üzeneteit a Jövőnek.

A MARS (a Háború istene, avagy a Bolygó) „lángba borított mindent”, vízözönt zúdított a Földre: „a habok becsődülnek / a rács mögé / hantolt mocsarakba / platánhálók révedeznek / a romok alatt / fekete kendőt viselnek / kiirtott akácok / babiloni fogságba vetítik / a koponyák hegyén elhangolt mocsarakat”. Az asszociációlánc egyként utalhat atom- avagy bolygóbecsapódásra, de az alantas, gyilkos ösztönök elszabadult burjánzására is, amely elmosza a tudatkontrollt. A hídon „villogó sziklarajzok” figyelmeztetnek: „Vigyázat! Végveszély!” Ez a helyzetkép szinte egybevággással, amit Hamvas Béla mond korunkról, melyben „az anyagba alámerült szellem”

már elvesztette kapcsolatát az Éggel, nem érzékeli többé a felülről sugárzó erőket. Az ezredvég embere – alásüllyedve a Háborúság (konkrét és jelképes) vízözönébe – a Sötétség erői (a bírvágy, a szerzés- és a hatalmi ösztön) foglya lett. És ez okozza vesztét. „Ha az alulról jött ember az anyag alsó sugárzását érvényesíti – írja Hamvas –, az emberiség a sötétség martaléka lesz” (*Scientia Sacra*, 1988-as kiadás, 125/126).

A *Sziklarajzok* az ezredvégi vízözön (a tudatalattiból kontroll nélkül feltörő ösztönök) pusztító hatalmáról ad jelzéseket. Egymásra vetítődnek itt a történelem előtti idők őskáosza és a fenyegető Jövő képei. Összekeverednek az idősíkok: „a MARS a koson lovagol” (ugyanis a Kos bolygója), „tehát bolygó hollandi”; „rondo az ecséri romtemplom udvarán / bokszmérkőzés a főhajóban / évtöredékek ívtöredéke / neon hal”. Építés helyett rombolás. „Vajon pótcelekvés-e az atomháború?” Még és már minden alakatlanul összefolyik, az emberek arcukat vesztették, nem ismerhetők fel „se név szerint, se személyleírás alapján”. „Szitál az egzakt vijjogás”, és „HÁROM EMBER megáll az ajtó előtt”. Vajon kik ők, és mit akarnak? Nem erőszakolt talán, ha a XX. század félelmetes tényére utalunk, amit Franz Kafka regényeiből ismerünk: az ŐRÖK mindenütt ott vannak. Nincs menekvés előlük: „ócska kartonná szeletelve / utcai kanálisban hömpölyögnek az áldozatok”. „Hamlet a Szellem horgára akad” mindig; hiába trilláznak–villognak figyelmeztetően a sziklarajzok; a hídon „párosával lépkednek fej nélküli galambok”. A MARS-robbanás kaotikus örvényéből, a „szöges vizek” hömpölyéből „luciferin-lencsében” felvillan a gonosz fény; „a hiénaröhögés meghemperedik / koponyád feltárt / konzervdobozában”. A „per” mindenki feje fölött ott lebegett (lebeg ma is).

Már ebből a viszonylag korai költeményből is kiderül: Lipcsey Emőke képzeletben a kitágított Téridőben kószál, a kor szellemi korlátait nem fogadja el, nem érzi lehatároltnak saját benső világát. Ugyanakkor tisztában van vele: adott viszonyok között minderről nem lehet nyíltan és egyértelműen szólni. Meg kell tehát keresnie azokat az eszközöket, amelyekkel áttételesen ki tudja fejezni mindazt, ami foglalkoztatja. Verse legmélyebb rétegeiben a szorongás lapul, amit elfed-beburkol a látszatra össze nem illő gondolatok búrájával. Ugyanakkor érzékelteti: nem csupán egyedi érzésről van itt szó, hanem általános tudatállapotról, amely mitológiai síkon megjelent már az ősidőkben is, mikor az ember/iség/ kiszakadt a „Paradicsomkert” biztonságából.

Lipcsey Emőke úgy véli: a múlt természetesen hat a jelenre – de a múltnak koronként más és más rétegei kerülnek előtérbe. Így visszahat a jelen is a múltra: ki-ki azt emeli ki belőle, ami fontos a számára. A tradíció nem béníthatja meg élet, és művészet mozgását, nem fojthatja el a változást. „Nincs kezdet és vég, csak a szüntelen újító változás, amely összetartja a múlt – jelen – jövő dimenzióját”.

És Lipcsey Emőke bátran újít. Szinte belenő a Magyar Műhely ekkoriban virágzásnak induló szemiotikai művészetébe. Ahogy C. G. Jung megfogalmazta: „az avantgárd művész az *anyag / szellem egyensúlyát* próbálja megteremteni, mert felismerte,

hogy az ősi egység (amit a civilizáció szétroncsolt) újjáélesztésével, újjáteremtésével újra képes lesz az ember a saját mikro- és makrokozmoszában tájékozódni; ezáltal elkerülheti a hasadást racionális (*világos*) és imaginatív (*sötét*) énje között”. A szemitikai művészet segít helyreállítani (alkotónak és befogadónak) a kapcsolatot ösválónkkal, pszichés mélyrétegeinkkel, ami megszabadít bennünket a szorongástól, századunk súlyos betegségétől (C. G. Jung: *A lelki hasadás gyógyítása*, in: *Az ember és szimbólumai*, 1993; 101–104).

Lipcsey első kötetének címe is nyilván ezért lett *Sziklarajzok*: az ősi és szilárd, soha nem változó sziklába vési léttapasztalatait, tanulságul az utókor számára. Mert „oly korban éltünk...” (mi is, nemcsak Radnóti!), amely *memento mori!*-ként kell, hogy lebegjen az ezredforduló újabb generációi előtt. A kötetnek szilárd belső íve van, amely történelmi változásában követi az ezredforduló nagy társadalmi átalakulásának folyamatát, de korántsem tényszerűen, hanem úgy, ahogy azt egy érzékeny női szubjektum átélte, akinek ez szellemi-lelki alapélménye lett.

A kötetbe bekerülő korai versek közül már figyelmet érdemel a *Cseppkőbarlang* (1971). Csírájában egész költészetszemlélete benne rejlik. A Barlang a Szépség börtöne: mesebeli, csodás világa nem kerülhet napfényre, hiszen az egyben a Szépség halála lenne. A sziklává fagyott gyönyörű jégcsapalakzatok, bizzar kristálytűk, „a millió év távlatából előkerülő lelet” elvesztené fényragyogását: megsemmisülne. A cseppkőbe merevedett óriás, ha választhatna, talán kitérne mégis, szabadulna örök fogságából; de az idő és az anyag zártságából nincs menekvés. A költészet s minden valódi érték is csak a szív barlangjában tündököl a maga pompájában – ha avatatlanként kezeire jut, értékét veszti. Áldó fényét csak az csodálhatja, aki szívével közelít hozzá, aki nem „piaci értéket” lát benne, s nem viszi ki a hiúság zsbivásárára, hogy ott feloldódjon a bővli között.

Az egy évtizeddel később készült kompozíciók ugyanerre a paradoxonra épülnek, de jóval áttételesebb és formailag is összetettebb szerkezettel: itt már határozottan érzékelhető a vizualitásra törekvés. A kötet első részébe szövegversek kerülnek; második része vizuális kompozíciókból, számítógépes konstrukciókból, akusztikus konstrukciók alapját képező szövegekből áll. Ezekben a költeményekben a szabályos versstruktúrának már nyoma sincs.

A *tájkép figurákkal* (1981) színekből – fényekből – illatokból szövődik össze. Itt már erőteljesebben érzékelhető a linearitás felbontása, a változatos tipográfiai megoldások keresése („tornyot emel a holnap meg szokás / fölél jázminillatú tuli pán / az ég kiderül”. A vers-én menekül valami elől: „a víz felett / átkel /.../ a víz kettéválik / világosabb sáv keresztezi a villanydró / tokat / a sötétebb csak önmagát” (mint ahogy Mózes népe az egyiptomi fogságból menekülve, átkelt a Vörös-tengeren – úgy sikerül neki is fényre jutnia). A párizsi Magyar Műhely mentőkötelet dobott e nemzedék felé: váratlanul kinyílt előtte, előttük a világ...

A *hajóút* groteszk képei az elindulás nehézségeiről vallanak. A mesebeli – tipográfiai is kirajzolt – „hármast út” mindenki előtt ott lebeg. ELINDULUNK – igen ám, de melyik irány a „helyes”? A vízen ringó hajó útját hullámvonalban szedett sor jelzi: „h a b z i k a k i k ö t ő / tündököl” (vagyis a tündöklés öl – mert elkápráztat); „mentőövet dobnak a giccses alkonyak”. De hiába. A valóság egészen mást mutat, mint amit a káprázat ígér („a roncsstelep mennybe száll / megdicsőülsz allelujaglória / ellenfény // ellen FÉL a / játszótér”). Mit lehet hát tenni? – „átlebegünk a nedves mosoly kőkoralátján / szemünkben kicsírázik a dübörgés /.../ röhögésbe fordul a Hátártalan”. Indulás tehát a bizonytalan felé – mert nincs egyenes út. És mégis: „alleluja glória” – hiszen a legreménytelenebb helyzetben is van remény, amely némi öniróniával megfejelve továbbsegít utunkon.

Itt még csak a nemzedék indulásáról volt szó – arról nem, hogy kit merre vet majd a Sorsa. A *novella* című szövegben a szerző mintegy elhárítja magától a választ. J. nevű hőse útra készül; de nehezen szánja el magát. „Csörgött a vekker” – ő szorongva felkelt; „a fürdőszobába támolgott, összeszedte a holmiját”. Ötök kellett volna indulnia, de ő még hatkor is szobájában ült, és maga elé bámult. Az itt-ott tótágast álló, közbeiktatott sorok mintha áldón óvnák J.-t a veszélyes úttól („téged az úr az úr megőrizzen /.../ az úr megőrizzen, rád terjesztvén karját / ráterjesztvén karját árnyékkal bé...”). De hiába. Azt, hogy valójában mi történt, nem tudjuk meg. A szövegben vészjósló intelemként többször is felbukkan: „a vonat legurult a vasúti töltésen” – majd a bizarr zárás: „a közelben tartózkodó J. a ballépés következtében a helyszínen...” Az írás nyitott marad: tetszés szerinti befejezéssel.

Lipcsey Emőke ide-oda ugrál a tér/időben, ezzel próbálja tudatosítani olvasóiban, hogy az egymástól távol eső történések, sorsalakulások nagyon is összefüggenek; bárkivel – bárhol – bármikor – bármi megeshet. Úgy nézzünk hát a történelemre, mint olyan események tárházára, amelyek velünk is megtörténhetnek, s mint amelyek naponta zajlanak szemünk előtt. Bár a politikum csak ritkán és erős áttételekkel szűrődik be költészetébe; azért itt-ott egy-egy szuggesztív kép, egy-egy brutális diszszonancia félreérthetetlenül jelzi: a világban ma sincs minden rendben. „Izzadt orchideák, romok szeletelik / a tétova kirakatot” – kezdődik az *este* című, kettős-kereszttekkel tagolt kompozíció, amelyhez szorosan kapcsolódik a *szertartás*. E tájon a harangszó is „sün dörög”; „halomra gyilkolt rongybabák a *márciusi* fűben”; ez a „l’átok földje” csak gyászt terem. Immánuel (lehet Jézus-utalás: Emmánuel – de Kantra is vonatkozhat) hiába álmodik erkölcsről, tisztaságról – „nem történik minőségi változás” soha. Az „egyiptomi napbárkán” közelgő gyászmenet „gyári pompája” riasztó: „ókori karnevál petárdái csillognak / tenger felé tart a halottaskocsi”. Vajon kit temetnek? „Eredetileg keresztények voltak” – de „megérdemelték sorsukat, mert eretnekek lettek”. „MOST már a KREMATÓRIUM következik (a gyászoló rokonság utólag óriási füstpénzt volt kénytelen fizetni)”. Ezt tessék szó szerint venni „és min-

den lehetséges értelemben” – ahogy Rimbaud mondta (*Egy évad a Pokolban*). Mikor történt mindez? Folyamatosan, évtizedeken át. A gyászmenet aztán átalakul nászmenetté; majd holdváltáskor „elavult szavak hatalma alatt” hosszantartó hipnotikus álomba merül. De a SZÓ megkísérli felriasztani őket: „VÁGTÁZÓ HALOTTKÉMEK, vágtazzatok!” (utalás Grandpierre Attila korabeli zenekarára); „gránitsziklán ül akit nem vártatok, de eljövend”. A költő erőteljes képi utalásokkal érzékelteti, hogy a gyászmenetre / nászmenetre sem vár más sors, mint az eretnekekre: „Előjönnek az utolsó gyertyalények. / a gyászmenet mozsárba veszett - / hogyan is áll a dolog a semmivel?” A szűkszavú zárás nyíltan leszögezi: „Eposzunk csak óarany keretes népfelkeléssel oldható meg”. A lefojtott-megtorolt március tizenötödiké, a könnygázbombákkal és vízagyúkkal szétvert ünnepi felvonulások fájdalma lüktet az *este* sorainak hátterében. A 80-as évek ifjúsága e sebekkel szívében kezdte pályáját...

Voltaképpen e kompozícióhoz kapcsolódik a 6-tagú *márciusi tézisek* (azaz a szó-lásszabadság követelése) is: helyzetkép az általános (társadalmi és gondolkodásbeli) diktatúráról, amely megfojt mindenfajta szembeszegülést. A szerző itt térköltészeti hatásra törekszik; a gondolatvezetés linearitását megtörve, a közléstartalmak hangsúlyosabbá tételére bizonyos csomópontokat alakít ki. Ironikusan pásztázza végig a múltat: nálunk mindig leütötték – leütik ma is a felemelt fejeket. Ez érvényes mind a társadalmi elvárásokra, mind a „gondolatrendőrség” éberségére – az irodalmi életben is! Minden önálló gondolat ellen azonnali intézkedéseket foganatosítanak, s rossz szemmel nézik még a poétikai újításokat is. Hiszen már maga az UNIVERZUM is uniformizált.

Lipcsey Emőke a szellemi lefojtottság légkörében a 80-as évek elején az ÉG – FÖLD – PALOTA csodálatos birodalmáról, egyfajta lelki Otthonról álmodik (*Tükörterem*): „égre fércelt vizek / azték kagylók a lugasban – rangjelzés nélkül / egymást követő üveghangok / tükörfordításban”. S miért elérhetetlen számunkra ez égi tükörpalota? Mert a ma embere „elfelejtette a kígyóbűvölő álmát”; a nyári napforduló is csak görbetükröt tart elé („kigombolt szélben úszkál a víz alatti pontos idő”). A költő bizarr, szürreális képekkel, tótágast álló szövegbetétekkel érzékelteti: a tükörterem, amit képzeletünk épít, csalóka: elvarázsolt kastély, hol „visszatérő üveghangok visszhangozzák egymást”. „Az égre fércelt vizek” burát képeznek fölé. Ebben a zárt világban élünk mi, lepusztult arcú középeurópaiak. „A kagylóbűvölő ágyékában röntgenezett rózsák / rokkant fensíkon *csontváz*”. Üres, csupasz tekintetek – mintha élő halottak vennének minket körül.

De valójában nemcsak minket. Mintha az egész európai gondolkodás megrekedt volna az individualitás zárt fokán: lezárta önmagát a nyílt lét felé. Ezt ismeri fel és érzékeli Lipcsey már egészen korán, néhány európai útján. Ahogy Hamvas írja: a modern ember *tükörteremben* él: mindenütt csak önmagát látja, minden irányból a saját arca néz vissza rá. *Tükörkonstrukciók* – azaz értelmileg szerkesztett ellentétpárok

zárják körül. Holott a valóság maga nem ellentétpárokból áll, hiszen Egy és Oszthatatlan. Az archaikus gondolkodás nyitott – a modern gondolkodás viszont zárt. Az ellentétpárok tükörkonstrukciója fiktív, kép nélküli, üres. „Ellentétek a valóságban nincsenek, csupán különbségek vannak” – a világ jellege a különbségekben rejlik. „A különbség képlete: a világ hasonlóságainak és különbségeinek végtelensége. /.../ Minden hasonló különbözik; de minden különböző hasonló” – az ellentét csupán az absztrakt értelem konstrukciója. A valóságban a tárgyak – dolgok – események – gondolatok – lények és képek megszámlálhatatlan *fokozata* él, minden megegyezik valamiben és valamivel, ugyanakkor a hozzá legközelebb állótól is különbözik valamiben. „Az analógia-látás a hasonlóságok és különbségek iránt való érzékenység” (Hamvas: i. m. 132–135. p.). A modern embert elbűvöli a tükörkonstrukciók varázslata, épp ezért látása csökkent. Lipcsey Emőke egyenesen úgy véli: a racionális megismerés az akadálya annak, hogy az ÉG – FÖLD – PALOTA csodáival megismerkedhessünk. Az égitestek ugyanis valójában erőközpontok: magasabb erőket személyesítenek meg (a bolygók neve például nem véletlenül egyezik meg a görög-római mitológia istennőinek-isteneinek nevével!), s csak intuitív, misztikus módon közelíthetők meg. Tisztánlátásunkat akadályozza a „zátony a szivárványhártán”: „a vízre rajzolt betűk / a folyás irányára merőlegesen / elmosódnak / a függőkertek könyvében üveghangon szól” a tükörterem visszhangja. De ez nem égi hang.

Az *actus tragicus* kifejezetten filozofikus elmélkedés a dolgok viszonylagosságáról. A költő kérdése: „Lehet-e egy pontthalmazhoz egy kívül eső pontból úgy közeledni, hogy egyszerre valamennyi pontjához közeledjünk?” A válasza: „ha a kívül eső pont elég messze esik az egész halmaztól”. Lipcsey felfogásában tehát a költőnek elég nagy távolságot kell tartania a megfigyelt/ábrázolt jelenségvilágtól – csakis úgy tud tárgyilagos maradni. Mindezt egy végzetes /bal/ eset kapcsán érzékelteti, amelyről nem derül ki: hol, kivel és hogyan történt. „Csak a bűgös volt félelmetes, meg a szapora lélegzés /zihálás/. A gyimesi hímzés úgy viszonyul a külső lelki bőrhöz / mint a külső lelki bőr a gépíróhöz” – azaz sehogy. E bizarr kép után a baj elhárításának módját is megtudjuk: „az ékírás csak stílusérzék kérdése”. – Az írás mikéntjéről van szó tehát: a mesterkélt kialakított „fővonalba” beállni nem akarók rébuszokban fejezik ki magukat, nehogy számon kérhessék rajtuk, mit mondanak. „A fák kimenekülnek az erdőből”, és külön úton járnak. A „végzetes baleset” a költővel, a költészettel történt. Miután kiszakadt (mert kiszorították) természetes közösségéből, „nem anyagi hordozókra” bízta titkait. A szent Logoszból merít, de tapasztalatait már nem akarja közvetlenül, „köznyelven” közvetíteni!

Így hát Lipcsey Emőke költészetére egyre inkább a hieroglifikus írásmód lesz jellemző. A 80-as évek derekára felerősödnek nála a vizuális tendenciák, több- (sok-) értelmű fogalmazásmódra törekszik; a központosítás elmarad, a betű- és a szótag-

határok feloldódnak, a szavak többféleképpen is összerakhatók. Mind gyakrabban használja eszközként az elhallgatást, a csendet is.

A *csendelemzések* például kifejezetten betű- és szójátékokból tevődik össze. A „megszólalásig sláger”-szerű szövegegyüttes ironikus szókapcsolatokra épül (a konzum-kultúra megfricskázása): „szí vema nagy víz szélére forraszt va / sz veman agyvíz szél ére forr asztva / le-meze mindent megma gya ráz” – és így tovább. A sorok töredezettségükben és össze nem illő halmazatukban is szirupos összhatást keltenek; poétikus és bizarr kifejezések váltják bennük egymást. A „dekódolt tábori lilium” – „akasztott állócsiga” – „páva-jelmezt visel” – „éneke hieroglif kerengő”. A szerző végül négy oszlopba csoportosítva (belső szervek – külső érzékszervek – színek – elvont fogalmak) szavakat vonultat fel, amelyekből az olvasó tetszés szerint („józan mérlegelés után”) új szövegegyüttest rakhat össze. Azaz ő is megmozgathatja kreatív fantáziáját.

A *vitairat* is kihagyásos szerkezetekből áll; tipográfiai megoldásai lazák, kissé szét-esők; gondolati íve viszont jóval szélesebb, mint a többi hasonló jellegű kompozícióé (alcíme: *részlet Platón és Siva kiadatlan párbeszédéből*). Mottója: *akkor X+1*. Félszavak, félig kimondott gondolatok – persze burkoltan két világkép csap össze egymással (Siva a pusztulás/pusztítás istennője; Platón a „tökéletes állam” megálmodója). Siva közönyösen néz el homokdűnéi s romló világunk fölött: mi magunk tesszük tönkre azt; „eldobáljuk reményeinek és még sok más módon is szemetelünk. /.../ Minden fiókban hínár és hagymavirág / zizegő vulkánok között földig érő cseppkövek – harangzúgás-kötenger. A góliátmadár gyomrában félrehallott szűk-szeptimek – idegen részted mágneses ligetben lopakodik”. Platón védi az álmait – de mivé lettek azok? „Dekoratív kiállítás az egész. Végigsétálunk a hatalmas termeken, a vitrineken / cipőtalpra ragasztott fénycsíkok / hagyatéki tárgyalás után / fegyencruhas prémangyal / a harmadik álomban olajozott / reneszánsz hangulat /.../ döglött halak az akváriumban; száraz levelekbe csavart tojások a harmadik államban. /.../ Te kötelességből is csak szállóvendég lehetsz”. Megvalósulhat-e valaha is a „tökéletes állam” ideája? Siva szánakozva tekint végig a természeti erők leigázására, letarolására épülő modern államon: „ez a rend önmagában még semmit / nem bizonyít. Csupán a lovagkor némaságát *idézi*. / Csupán a lovagkor némaságát *igézi*. / Minden állításod szivacsos, mint minden *igézet*”.

Költőnk az örök változás tudatosításában, az ismétlések és azonosságok megéléseiben, megörökítésében ismeri fel a kor által neki szánt alkotói „feladatot” (a kapott talentumok megsokszorozásának lehetőségét). Az Egységet, a világ titkos belső összhangját, a Baudelaire megénekelte *Kapcsolatok* ezernyi szálát, összefüggésrendjét próbálja *vizuális* és *akusztikai* kompozícióiban nyilvánvalóvá tenni; ezért szakad el a hagyományos versformáktól.

Kötete II. részében már a *látványköltészet* dominál; látható nyelvi képkonstruk-

cióinak zöme meg is jelent a Magyar Műhelyben, sajátos nőies színfoltot képezve a férfias geometrikus kompozíciók között. A képteret nála a látványelemek szuggesztív kavargása uralja; a rendezettség ellenére is mindig van egy kis játékos lazaság, ösztönszerű „rendezetlenség” a szövegalakításban, amely bizonyos értelemben érzelmi-hangulati töltést ad munkáinak. Ez a nőies oldottság elsősorban a struktúrák belső ritmusának köszönhető: a körkörös / fél-körívű / elliptikus / hullámvonalszerű alakzatok a „minden mindennel összefügg” élményét sugározzák. Természetesen a vizuális és akusztikus vers sem szakad el a nyelvtől: amit a belé kódolt verbális elemek nem mondanak el, azt képpé – hanggá – tipográfiai struktúrává transzformálja, így közvetíti az alkotó szubjektum „üzenetét”.

A ciklus első tagja *Kopernikusz felfedezésének hatása a kőkorszak emberére* (megjelent a MM 68. /1984. áprilisi/ számában). Kiváló rajzkészsége, arányérzéke megkönnyítette a szerző számára, hogy a képen kozmikus távolságokat hidaljon át, s az ősmúlttól a jelen és a jövő tereit egyetlen pillantással egységbe fogja. A tér/idő koncentrikus körökbe sűrítésével az Örökkévalóságot idézi meg; a fekete-fehér, fehér-fehér tükörszerkezettel pedig azt jelzi, hogy a lét minden kérdéséről a fehér (isteni) vagy fekete (ördögi) dimenziókban gondolkod(hat)unk. A kettő csak *látszólag* egymás ellentéte: valójában kiegészítik egymást. A dupla oldalas tükörkonstrukció összképe olyan, mint sziporkázó csillaghullás; a körökbe írt szöveg mint a múltból a jövőbe tartó (film)folyam pereg szemünk előtt. A fekete-fehér kontraszthatás felerősíti a sötétség/világosság erőterét. A képegész a Teremtés őstítkába kínál bepillantást. A koncentrikus körök középpontjában a Nap, az Élet forrása sugárzik; egyik-másikon viszont a Napkereszt az ősi szimbolikával: fönt a Szárnyas Angyal, lent a legyőzött Sárkány; a kereszt vízszintes ágán balra a világotjást tojó madár (a kacsacsőrű emlős?), jobbról a földiességet (természetet, termékenységet) jelképező Bika istenség. Az archaikus idők teremtő sugárzása hatja át ma is a Kozmoszt; a Napenergia: a világot fenntartó erő. Hozzá viszonyítva a mulandó földi élet, az ember-parány jelentéktelen porszem a téridőben. Kopernikusz törte meg a görögség óta magát rendületlenül tartó geo- és homocentrikus világképet; felfedezése (a heliocentrikus világkép) utat nyitott a galaxis feltárása felé. A makacs „kőkorszaki ember” azonban még ma is a földi hatalom láncáival megkötözve toporog maga körül, „szögesdrót mögött él”, „bizánci ikonok előtt” hódol, „gravitációs görögtűzben” fulladozva. A koncentrikus körökben futó szövegegységek mintegy továbbgombolyítják a látvány által sugallt képzeteket. A költő, aki túllép a „kőkorszaki ember” gondolkodásmódján, óhatatlanul összeütközésbe kerül a világi (társadalmi) berendezkedést irányító erővel (a Sárkánnyal), sőt olykor a „közrenddel” is. Számára „Dánia – börtön” (utalás a *Hamletre*); mindenütt „vaskerítések” állják útját, s a börtönből – egyelőre – nincs menekvés.

E kompozícióból készítette később Lipcsey Emőke első hangköltészeti munkáját is. Papp Tibor könyve (*Műzsával vagy Műzsa nélkül?* – Irodalom számítógépen, 1992)

adott neki ösztönzést és útmutatást arra vonatkozóan, hogy néhány vizuális munkáját *hangköltészeti „átiratban”* is közzétegye. Alkotómódszerét így mutatja be: „A képpel, hanggal, szöveggel egyszerre kísérleteztem, a *Kopernikusz* című képversemet egy számítógépes programmal manipuláltam”. Először magát a képverset vitte számítógépre; majd külön készített hozzá egy zeneművet számítógépen (egy meglevő komputerprogram segítségével), amelyen aztán különféle roncsolásokat – vágásokat – torzításokat hajtott végre. Ez után a Chalmers Technikai Egyetem programozójával közösen egy olyan programot készített, amely képes volt az első kettőt egymással összekapcsolni és manipulálni. Ezáltal mozgásba hoztak egy virtuális golyót, amely végighaladt a szövegen, és megszólaltatta a zeneműnek azon részét, amely a képvers adott pontjához volt hozzárendelve. S mivel a véletlenre bízták, hol s mikor bukkanjon fel a golyó, a szöveg és a zenei elemek együttese mindig más-más sorrendben hangzott el (ahányszor előadta a szerző, a műnek mindig más-más változata alakult ki). Így a hangvers voltaképpen improvizatorikus jellegű lett. A közönség egy hatalmas projektoron követ(het)te a számítógépről irányított eseményt. A szerző a Chalmers Technikai Egyetemen, majd az 1993-as keszthelyi találkozóon mutatta be ezt a művét, nagy sikerrel.

Költőnket már a 80-as évek derekán intenzíven foglalkoztatták az alkotástechnikai kérdések, valamint a lineáris szövegépítés megtörésének módozatai. Tudatosan a magáévá teszi a *nyitott mű* elméletét, s versépítési gyakorlatával megteremti a lehetőséget a többretű szövegalkatás és az értelmezés számára. Az *Írás* című kompozíciója (1986) egymást metsző egyenes – hurkolt – lánc- és rácsszerű vonalaival, egymásba kapcsolódó ábráival, ide-oda kanyargó szövegdarabkáival, sokféle betűtípusával vasúti térképhálózatot imitál. A sínek, drótkötélpályák metszéspontjain mint „üzenet-gócokban” összefutnak a különféle alakzatú szövegegységek, amelyek – már önmagukban véve is – az üzenetformálás számtalan lehetőségét kínálják. Az *Írásra* mintegy ráfelel a *Liliomrács* című elektrografika, amelyen dróthuzalszerű, körzővel-vonalzóval rajzolt negyed- és félkörívek, körök és elliptoid alakzatok szelik a papírt át meg át, amelyekbe egyenes és ferde vonalak összevisszaságában épülnek be a szójátékszerű szövegdarabkák. Ezek egy felbolydult és rendezetlen világról tudósítanak („állás nélkül maradt / így kénytelen leülni”; „beáll a kábítószer-csempézők közé”; „igébe hajtja az alvilágot” stb.). Ez a világ fojtóan körülfonja és elpusztítja a sokféleséget, a másként gondolkodót, aki végül nem tehet egyebet, mint „ön-gyilkos lesz a sóhajok hídján”, de még „csontjai is idegenek a lilimorácsok között”. A kép egyik szélén a „bolyongásai”, másikon a „vészkijárat” szó többször ismétlődik, ami arra utal, hogy itt a világ-labirintusban való, cél és útirány nélküli bolyongásról van szó. Ahogy a költő szabadon engedi asszociatív fantáziáját, úgy a befogadó is ezt teszi: a szövegfoszlányokból, a vizuális alakzatokból következtet a situációra/lélekállapotra, amelyben a vers fogant. Az elavult/elévült sablonok megtörésével, felbontásával új összefüggéseket tár elé a költő.

A 80/90-es évek fordulóján természetesen már Lipcsey Emőke is egyre gyakrabban használja a számítógépet kreatív kompozíciói kialakításánál.

Kényszerleszállás című terjedelmes (háromoldalnyi) vizuális konstrukciója (megjelent a MM 82. – 1991. decemberi – számában) változatos betűformáival, a szövegbe applikált ember- és állatfiguráival, bombázó gépekre és repülő madarakra emlékeztető tömött fekete alakzataival inkább gyászos, mint örömteli élményről árulkodik. Az 1. és a 3. kép mintegy ráfelel egymásra (mindkettőn a fekete szín dominál; a 3. lap felső jobb sarkában egy tömör fekete kör mintha az elsötétült Napra utalna). A magasba fúródó stuka-orru repülők, a fekete színű serlegek halálszimbólumok; az ide-oda repkedő szövegfoszlányok arra utalnak: átok ül rajtunk („ez az elrepülés az ördög hatására kényszer pályán mozog”, „boszorkányok repkednek fejük felett”; „a felfelé emelkedés késik”). Talán nem túlzás, ha rendszerváltó nekirugaszkodásunk korai megfeneklését érzékeljük a kép háttérében: „a ROBBANÁS után darabokra esett szét minden”, „a liliomlé áthatol a műszerfalon” – „a bürokrázia tombol”, szennyáradat önt(ött) el mindent. A 2. kép jóval játékosabb, bohókásabb: mintha apró kis tisztásokon koncentrálnának a játék- és az állatfigurák, különféle ábrákkal, jelekkel kísérvé. Legalul karvalyorrú emberfej: tüzet s gonoszsgot fú a fentebb ujjongó-táncoló párokra. A jobb felső térfélen a csillagok felé vágató Pegazus: szelek szárnyán repül(ne) a Napba. De „a műszerfalon jelentkező repedések” jelzik: „sorvadás minden téren”; „rózsailatú szenvedések” és „csillagánizs íz” kíséri zuhanását. A madarak (s őrangyalaink) OLTALMAZÓ SZÁRNYA tűzharcban megsemmisül. Nagyra törő álmainkat máris temetnünk kell: minden nekirugaszkodásunk vége *kényszerleszállás*.

A *Cím nélkül* I. betűkonstrukció kis- és nagybetűk egymásra dobált halmaza, amelyeket szürke boszorkánykarok és karmok ölelnek egymásra – gonosz erővel szórva szanaszét a SZŐ-magokat a SZÉLRŐZSA minden irányában, hogy hírmondó se maradjon belőlük. Ez után következik a *Liliomrács*, amelyről már volt szó, s amely – úgy tűnik – le is zárja „rabságunk” időszakát. A *Cím nélkül* II. fekete és fehér kontraszthatásra épül: a vérzivatar (vagy vízözön?) alázuhogó függönyében olvashatatlan betűnyalábok rejtőznek. A két térfél közötti szűkös hasadéokban kanyargó szöveg arra int: vagy-vagy szituációban állunk. Még semmi nem dőlt el. De a CSERESZNYEVI RÁG gyümölcsöt ígér.

Ezek a kompozíciók ugyancsak érdekes kísérleti munkák: a szerző kész matricából vág ki különböző (esernyő – denevér – karom s másféle) alakzatokat, kollázsszerűen felragasztja őket egy papírra, majd fénymásolja az egészet, s különböző irányokban (párhuzamosan, egymást metszve, sugáralakzatban stb.) letrasettel betűket, szövegfoszlányokat tesz rá. Majd összevágja az egészet, s ismét felragasztja, különböző konstellációkat alakítva ki. A fénymásolót csúsztatva manipulálja a konstrukciót, így egyes részek elmosódnak, mások szöveggé szer-

veződnek – végül a képeket összeférceli a szöveggel, s újra fénymásolja az egészet. A költő leleményessége határtalan.

Hasonló technikával készült a *Denevérek párzasi szokásai vérzivatarban* is (1987), amely a sötét struktúra széthullását vetíti előre (az éjszaka ragadozóinak fekete szárnydarabkái hullanak, keringenek a térben). A szövegfoszlányok is a szétesettségre utalnak („terrorhullám-irtás”, „a szerencsevadász testét borító ólompikkely” aláhullása, „sikeres landolás a banánültetvényen t/v/érvizvizsgálat” stb.). Most már remélhetjük: „a Jelenések Könyve vérzivatarában” talán megtisztul a „torzított-fordított” valóság.

E gondolati-vizuális egység utolsó darabja egy 1984-ben készült írógépellt szöveg, elmosódó fekete foltokkal: *mint haldokló gerlice* (MM 70. sz. 1985. január). A gerlice a béke és a házi boldogság szimbóluma; tágabb (és metafizikai) értelemben a (Szent) lélek jelképe. A szomorú őszben a gerlicék „aluszna keleti rügyeken villámhárítón ágaskodva égig”; mint „barna *lepkék* nyújtóznak / alszanak fényes *keleti* ringásban pernyeszállongásban merev lábakkal”. Az „októberi parázson”, rozsdás levelek között, a szivárvány védő-óvó íve alatt áldogáló lírai én mégis reménnyel telődik: „a vízre rózsahálót vetek / némán körülállnak rokkant pipacsok / hártyás szárnyai körül köd foszforeszkál”. Ősidők óta „minden Torony egy hidra épül”; s ő már tudja: *híd* akar lenni: békeséget sugárzó, az elkülönülés magányát feloldó, kapcsolatteremtő Forrás. A haldokló gerlice látványa Lipcsey Emőket nem az elmúlásra figyelmezteti, hanem az *élet/építés* fontosságára.

A kötet további képversei jórészt már a rendszerváltást követő években születtek, némileg szabadabb és reménytelibb közegben. A Svédországban letelepedett költőnő egyre sűrűbben járt (jár mindmáig) haza. Rövid ideig úgy remélte (a Magyar Műhely szerkesztőivel egyetemben), hogy az experimentális költészet is elfoglalhatja végre méltó helyét a magyar irodalmi életben. Ott volt mindkét szombathelyi és mindhárom keszthelyi találkozón, ahol vizuális és fonikus kompozícióit mutatta be.

Egyfajta szellemi-lelki patthelyzetre, a szerző várakozó álláspontjára utalnak a *Változó irány* egymással felelő szövegbokrai. A kialakult „parabolisztikus” (azaz önmagában ellentmondásos) társadalmi szituáció „óvatosságra int”; „a túlfeszített ideák világa” is veszélyes lehet: egy billenés, és megbomlik a nagynehezen kierősza-kolt egyensúly. Felerősödtek az érdekellentétek: „az ÖN-AZONOSSÁG soronként változó” – hiszen nem tudni, ki hova áll s miért. „A csúcsok szőlamként vonulnak a résnyire húzó dott alagút ban tekeredünk”. Az ellentétek feloldása (egyelőre) lehetetlennek látszik: „a BIMBÓ absztrakciója hervadás”. A főszöveg két ága („Az állomás épülettel párhuzamos pályán FELKÉL A NAP”; illetve: „GYÖNGYVIRÁGILLAT és KAKASSZÓ minden kattánásnál”) keresztbe metszi egymást; a parabola rész-íve mentén ÉG s FÖLD felel egymással: „a siralom völgyén átrobog a tűzpiros”; „míg átzúgott az égen a harmadik, még illatos vonat”. Tonika (a képvers alanya?)

„hangsúlytalan szökdécselését lótuuszüléssel váltja fel”: szemlélődik és figyel. E két kompozíciót kiegészíti és lezárja a *Fokról fokra* című képverson, amely (bár 1986-ban keletkezett, de) hangulatában a fentiekhez illik. Kártyaalakzatok sorakoznak rajta, rendezetlen összevisszaságban, passziánszra várva; s itt is parabolászerűen kanyargó sorok: „LÖVIK AZ EGET / a reflektorok átvérzik a kötést / a NYELVEK tömeges öngyilkossága sóhajtássá egyszerűsödik”.

A fentieket mintegy értelmezi és továbbgondolja a szerző *a néhai oltalmazó* című szövegversében (1992). Ekkor már úgy tűnik: „teljes a napfogyatkozás”; a gyökeres átalakulásra nincs remény; s mintha „a néhai oltalmazó” is vissza akarná szerezni uralmát fölöttünk. De szerencsére ő is „*kényszerpályán mozog / kényszerleszállást hajt végre / végül kényszerzubbonyt ölt / keze nem vértől csöpög, / hanem a bíborfesték kényszerképzete tapad hozzá*” – nincs már hatalma. „Lábunknál már zöld rétek, rózsaillat”. „A néhai oltalmazó megjelenik a műszerfalon / szárnyai / tűzharcban sem emlékeztetnek a homokviharra”, amely „a május elseje előtti éjszaka a legerősebb”. Allegorikus beszéd ez, amely eszünkbe idézi a Nagy Testvér pusztító szeretetét (akik megélték, még tudják, miről van szó!). Csakhogy a boszorkányszombat már nem olyan félelmetes, mint egykor; hisz végül is kiderült: „a néhai oltalmazó / mégsem / jelenik meg a műszerfalon / csak repedések jelzik / a harmadik napot”. Ünnepelhetünk tehát? Igen is, meg nem is: „a csillagánizs íz is kényszerpályán mozog / a néhai oltalmazó /.../ artikulátlan / nyomokat hagy maga után / az artikulátlan virágzás”.

Lipcsey Emőke, aki kisiskolás kora óta foglalkozott a zenével, majd választott házájában, Svédországban orgonistaként tevékenykedett, szinte magától értetődően fordult a *hangköltészet* felé a 90-es években. Örök kísérletező szelleméhez leginkább az improvizatív zene (mint az asszociációs költői technika zenei nyelvre való fordítása) állt közel: a váratlan-véletlen ötleteket, szokatlan zenei effektusokat előnyben részesítette a hangzatos harmóniákkal szemben. A Magyar Műhely körében megismerkedve a számítógépes hangversek kreálásának minden csínjával-bínjával s Papp Tibor (fentebb már említett) könyvének elméleti tudnivalóival, kedvet kapott hozzá, hogy vizuális kompozícióinak szövegét auditíve is megjelenítse. Nem „megzenésíti” műveit, hanem a külön-külön elkészített hangzó szöveget és a hozzá komponált zenét számítógépen egybemontírozza, s együttesükből „totális költői nyelvet” teremt, amelyben a zene érzéki varázsa és a szövegmondás összefonódik. Az előadás során improvizatív szöveg és zene találkozásának új és újabb konstellációit alakítja ki: valami olyasmit, ami soha nem volt, és pontosan soha meg nem ismételtető. Megkísérli együtt, egyszerre, a szavakkal és zenével együttesen kifejezni/szuggestálni mondandóját; ezzel is bizonyítván, hogy a költészet és a zene az orális nyelv közös gyökéretéből fakad.

Egyik első nagyszabású hangkölteménye a *Visszaszámlált levelek* (1985) fonikus változatának megteremtése (1991). Maga a szöveg eredetileg is repetitív és variációs egységekre épült, amit a vizuális tagolással érzékeltetett a szerző: az egyes szintagmákat, hangulati-gondolati részeket jól láthatóan elkülönítette egymástól (kihagyásokkal, nagyobb szóközökkel). A költemény maga a próza és a vers határán mozog; nominális szerkezetek varázsolják időtlenné. A visszaszámlálás: a múltba tekintés, az önazonosság-keresés, a személyiség gyökereinek feltárása – a zéróponthoz való visszalépés. Az emlékezés: szüntelen cselekvés, alámerülés a múlt alagútjába, „a tenger tegnapi morajlásának” (a mélytudati rétegekbe lerakódott élményeknek) a megidézése. Az önazonosság megtalálása. Az önvizsgálat „a lélek viharos állapota”: „szüntelenül cselekszem, míg tart a vihar”.

Az önvizsgálat több szinten is zajlik: érzelmi – gondolati – intuitív módon és empirikusan. Amit az akusztikai megformálás is érzékeltet, különleges megoldásaival. A kompozíció négy szólam összefonódásából tevődik össze: két beszédhang, amelyek hol külön-külön, egymásra felelve, hol egymással párhuzamosan, más-más hangfekvésben mondják a maguk variánsát. Az egyik hang mélyebb, monoton, múltba révedő; a másik, magasabb hangfekvésben, magát faggató, önkereső (párbeszéd önmagammal). A harmadik hangulati aláfestésként, zeneileg ismétli-variálja az alapmotívumokat, az emlékidéző szövegbetéteket; a negyedik szólam pedig számítógépen komponált nagyon finom háttérzene, amelyben – mint egy szimfóniában – feloldódnak és összefonódnak a különböző szólamok. A zene halkán, majd erősebben szól, a hangzó szöveghez igazodva: egyszerre van jelen mindhárom idősíki; a „*visszaszámlálás*” szó többször ismétlődik. A beszélő tudatalattijából feltörnek az ideák világának képzetei – saját egójának tükörképét szemléli bennük.

A modern költészet a zeneiségre, a képi nyelv intenzitásának felfokozására törekszik az akusztikai hatások által; amit az ezredvégen mindinkább terjedő hangköltészet is felhasznál. Lipcsey Emőke megkísérli a benne zajló intellektuális-érzelmi folyamatokat az akusztikus eszközökkel minél érzékletesebben kifejezni; ugyanakkor a többretű kompozícióval a magasabb, elvont idea-szférákba is bepillantást enged. Tomas Tranströmer Nobel-díjas költő és zeneszerzővel a Magyar Nemzet felkérésére készített interjújában (2011) arról faggatja az idős Mestert: mit hiányol a szavakból? Miért egészíti ki a pusztán verbális közlésmódot a zeneivel? A válasz: a szavakkal önmagukban nem lehet pontosan megragadni, kifejezni a kozmosszal, a világmindenséggel való összetartozásunk élményét. Holott a vallásos dimenzió létünk/lényünk szerves tartozéka, mindennapjaink része: a Természetfölötti erővel való kapcsolatunk áthatja egész személyiségünket. Szekularizált korunk egzisztenciális válságának egyik fő oka az, hogy megszakadt közvetlen kapcsolatunk Istennel, megfeledkeztünk a belső csend fontosságáról. „Fáraszt az, aki csak szavakat mond, üres szavakat, nyelv nélkül” – vallja a Szó mágusa, visszaulva az ősnyelv ideagaz-

dagságára. A zene közelebb visz a léttitkokhoz, mert nem fogalmi nyelven közelíti meg azokat.

De hogyan oldja meg technikailag a szerző, hogy valóban sikerüljön mindazt érzékeltetnie, amiről szólni akar? Lipcsey Emőke kialakítja a *saját* módszerét: lassú hanghordozással, kétféle változatban rögzíti, veszi fel a szöveget, mindig más és más részekre téve a hangsúlyt. Az egyes szintagmákat elhallgatásokkal, kiemelt hangsúlyozással különíti el egymástól, gondosan figyelve a vers dallamára, a zenei hatásokra. Az alapszöveget kissé elcsúsztatja, így belép a második szólam. A két változatot aztán magnón egymásra másolja, úgy, hogy a szövegrészek egymásra feleljenek, fúgaszerűen kiegészítsék egymást; az egyik szólamban a szöveg visszafelé is elhangzik. Az emberi hang érzelmileg telített, szinte sugárzik belőle a költő egész személyisége, élményvilága; amit a zenei aláfestés (a gépi háttérzene harmadik szólama) hanghatásaival, hangulatfestő szavaival (fuvolahang, harang, túlfeszített húrok, a tenger tegnapi morajlása stb.) felfokoz, megerősít. A különböző szólamok egymásmellettiségéből, egymásutániságából polifon struktúra alakul ki. A negyedik szólamot a kulcsszintagmák ismételtetése, körkörösén visszatérő s változó hangsúlyai adják: „tükörben visszatérő utamat üres körök szegélyezik”, „tükörképed: ismételt virágzás”, „az idő-folyó fáziseltolódása”, „üres tükörképed visszatér a túlfeszített ideák világába”, „a zérópontra túlragyog”. A szövegfoszlányok is időbeli csúsztatással lépnek be, itt-ott megfordítja, visszafelé olvassa őket – olyan hatást kelt az egész, mintha a szövegegységek, dallamfoszlányok a kompozícióban keringenek, feloldódva az Időben, az Örökkévalóság körforgásában. Visszatalált hát a költő az Ős-Egybe, a tökéletes belső harmóniához.

A hangkompozíció bizonyos értelemben megkönnyíti a befogadó számára az értelmezői munkát s az önmagunkra vonatkoztatás érzelmi folyamatát. „Álombeli korál / homokórán” pergetjük /mi is/ az Időt – talán már nem is itt, hanem az Örökkévalóságban járunk? „Állandósulsz – de nem vagy jelen”; tükörképed „szétszóródik az avaron”, „zöld viaszrétegen átsejlik a titokzatos mosoly”. Bizonytalan lebegés a tér-időben, a valóság-rétegek kitágítása a múlt / jövő felé: egyszerre létezőnk mindhárom idősíkon, s éljük meg önmagunk „örök” (ideális) dimenzióját. Pódiumon, színpadi előadáson a digitálisan rögzített kompozíció mellé, azzal egyidejűleg, némileg késleltetve a költő – mikrofonnal kezében – „élőben” is felolvassa a szöveget, kánonszerűen belépve, amely új dimenziót nyit az értelmezés számára. Svédországi fellépéseiben a kazettán hangzó kompozíciót svéd nyelvű felolvasásával dúsítja a szerző.

A *Sziklarajzok* kötet zárórészeiben egy egészen egyedi, mitológiai vonatkozású kompozíciótriászt találunk, amely Lipcsey Emőke talán legkülönlegesebb hang-költeményének alapját képezi (*Küzdelem a Sárkánnyal*, 1992, a hozzá kapcsolódó két, egymással gondolatilag és képileg szervesen összetartozó képverssel: *árnyéklakó* 1, 2;

1993). Az *árnyéklakó* természetesen az őskígyó, amely szeret az alacsony, mocsaras, sötét régiókban bujkálni; a magasabbra, isteni hatalomra törő Sárkány, a Sötétség fejedelme, őt hívja segítségül pokoli tervei kivitelezéséhez. Végül, természetesen, mindketten legyőzetnek – életünk azonban a Sárkánnyal vívott (nem könnyű!) küzdelem. Hiszen a kígyó bennünk lakik; az ábrándkergető-csalogató álmok, a csak-magunkkal-törődés önző, fojtogató gyűrűjébe zár.

A két képversben (*örökös kígyósziszegés, váltott lovakkal*) a kígyószerűen tekergőző-vonagló, összefonódó sorok álnok módon körülhurkolják-megbéklyózzák az erősebb és hatalmasabb BIKÁT („a tét: a BIKÁ”). Ha tudjuk, hogy Zeusz hajdan Bika képében rabolta el Európát, a mitológiai istennőt, akkor máris nyilvánvaló: a ravasz, sziszegő ősellenség a Bika foglyul ejtésével (azaz a Hatalom megszerzésével) Európa meghódítására – leigázására tör. A kígyóerők körbefonják és legyőzik a Természetet (hiszen a Bika természetistenség! – az egyiptomi kultúrában a Termékenység szimbóluma), megfojtják Európát („Európa veszélyben forog”). A sor-kígyók sziszegnek, „nyelvet öltenek-fujtatnak, csücsörítenek-gyűrűznek”; bekebelezik azt, aki ellenáll. Hiába nyargal elébük *váltott lovakkal* a Szó: nem képes feltartóztatni őket: „az írástüdők göggyével” támadnak, egyenrangúként; mindenki megdermed-visszahőköl („az írástüdők tortára fagy a szó”). A bika, a ló nemesebb és erősebb fajták; mégis a kígyó győz ravaszágával, ha nem tudjuk megtörni bűvös varázsát. A fordított íráskép, az elnyújtott és torzított betűk, alakilag is deformált szavak arra utalnak: az őskígyószorításban minden eltorzul, minden érték megfullad – Európa évezredes kultúrája elsorvad-elpusztul.

Mindehhez szorosan kapcsolódik gondolatilag *az áldozatok tudják dolgukat* című szövegkonstrukció (1992) a Művész áldozati szerepéről, amelyet minden (bármely) korban fel kell vállalnia – akár önként, akár kényszerűen. Ő a *vándor*, az *ezerszer* elárult, „durva szövésű tarisznyával” a vállán. A szövegben – áttételesen bár – Jézus-utalásokat /is/ találunk: „a hajnali kakasszó” mindig egyedül, magukra hagyottan találja őt, s vesztén a tömeg vállat von: „állítólag ácsnak készült /.../ érkezését nem vártuk, / szükségtelennek tartjuk”. A világmegváltók mindenkinek gyanúsak: ők a „felforgatók”, akiket a Sárkány Birodalmának „békés polgárai” nem szeretnek soha, hiszen megzavarják önző nyugalmukat.

De a valódi, az Íráshoz hű írástüdők mindenkor megvívják *küzdelmüket a Sárkánnyal*, amely nemcsak kiben-kiben önmagában lakozik, hanem szimbolikus külső Hatalomként is létezik, és a jóra való törekvéseknek útját állja. Arra vár, hogy az „alattvalók” „sűrű haj bókolások közepette”, alázatosan közelítsenek hozzá, s akkor ő „kegyeskedik” megengedni híveinek ezt-azt. A szövegvers háttérébe egész kis kerek történetet képzelhetünk. A mindig támadó, fenyegetően sziszegő, mesebeli tűzokádó ősellenség most látszatra békésen napozik: „diadalmasan fekszik az avaron”. „A mássalhangzók gonoszsága orvosi eset”: sziszegő-sistergő, gyűlölettől izzó hangjai

beteges bírvágyából fakadnak: mindent benyálaz-bekebelez, ami a közelébe kerül. Mintha most már erejét veszítette volna: „a dicső múlt torkára fagy”; „alkalmi nótát dúdolgat alkalmi ruhában / ibolyaszín esőkabátja feldereng / páratlan hetek felé oldalaz”. „Talán kedélybeteg?” Most lehetne végleg legyőzni? Az Írástudó nem tétovázik: odalép hozzá – de „amint kardjával a hetedik fejet is lesuhintja / pírban ég / szakállára aranykőd dermed / alaposan felborzolja a szőrét” – nem ijed meg. Hiszen „zsebében szurokfüvet hord” – az minden bajából kigyógyítja; neki nem árthat semmi és senki. „Kíváncsian nézelődik”: ki támadhatta meg? S mikor már ellenfele azt hiszi: legyőzte őt – könnyed-színpadiasan felugrik: „köszönöm, hogy ilyen szép számmal összegyűltetek”.

A versbeszélő ironikus távolságtartással szemléli az egész mutatóványt; nem vesz részt benne; mintha lelke mélyén meg lenne győződve, hogy a Sárkány már legyőzött – nem veszélyes többé. Számítógépes képversként is megjeleníti a történetet: a betűkből és szövegsorokból kör-alakban összesűrűsödő sárkányfészekből szanaszét szórt szintagmák sugároznak minden irányba („kedélybeteg” – „tüzet nem okád dúdolgat”; „sem csörtetés sem zizegés de sűrű haj bókolások közepette...”). Vagyis a Sárkányfészek már csak rezervátum, a VITÉZ „kardjával a hetedik fejet is lesuhintja”.

A számítógépes *akusztikus feldolgozásban* maga a küzdelem kerül a középpontba. A többszólamú kompozícióban valóságosan megelevenedik a mitológiai sík: egymással felelő mély és magasabb fekvésű hangsorok, ismétlődő, indulatos, orkányszerűen felerősödő, majd visszafogottabb futamok, csábító-alattomos hangörvények váltakoznak egymással. A komputerhang nagyszerűen imitálja a kígyósziszegést, a Sárkány meg-megújuló támadó kedvét. Az egyik szólam (a szerző felolvasása) hangutánzó, hangulatfestő szavakkal, sziszegő hangokkal mintegy megidézi-leképezi a kígyó alattomos surranását-tekerését, süvítő – sziszegő – csücsörítő szájmozdulatait. A kígyóvonaglást idéző, az előnyomulást imitáló hangbetéteket itt-ott magas, csipogó-sikongó, védekező, majd furcsa, nyeldeklő hangok váltják: mintha az állat kis falatokban harapdálná-felfalná áldozatát. Vissza-visszatérően fel-felhangzik a „sűrű hajbókolás közepette...” A különféle hangok összefonódásából, egymásba hatolásából a félelem és az erőszak egyvelege árad. Kopogás – dübögés – különféle zörejek – monoton-ritmikus hangeffektusok, metronómszerű ketyegés, lódobogás, ütemes, pattogó hangörvény kíséri az egészet. Ugyanakkor önálló szólamként végigvonul a művön egy áriaszerűen áradó tiszta énekhang, amely az égi harmóniak csengő-felzabardító dallamával mintha azt hirdetné: az őskígyó legyőzött. Nincs mitől félni. Fura kontrasztként azonban a másik szólamban elhangzik a teátrális zárás: „köszönöm, hogy ilyen szép számmal összegyűltetek”. Vagyis a küzdelem nem zárul le soha. Hiszen mitológiai síkon zajlik: a Sötétség és a Világosság erői között. Látszatra mindig patthelyzet van; de a hit által mégis továbblépünk az új s újabb küzdelmek felé. A valamikori győzelem reményében.

A *Sziklarajzok* végén láthatjuk a Papp Tibort és Nagy Pált köszöntő két vizuális kompozíciót: ifjabb szerzőtársuk sokat köszönhet nekik költővé érlelődésében. A *Múzsával vagy Múzsa nélkül?* kötetre utal vissza a *lidérces szóbálvány – Irodalom számítógépen* című képvers, angol–magyar nyelvű szövegbetéteivel. A write / write szóval körülbástyázva, kiemelt helyen szerepel az üdvözet: „welcome to the block world!” Papp Tibor „libérc vára fölé masir”; „lobog a vár fokon / múzsa nélkül masiroz / himbolygó léptekkel”. A „rétegezett hangvers” ösvényén a „red block / big block / yellow block / blue pyramid” stb. szókapcsolatok kísérik lépteit (megjelent a MM 88. – 1993. júniusi számában). A Nagy Pál baráti támogatására utaló kedves-tréfás szöveg pedig az örök-újító költő szellemét dicséri: „Nagy Pál a jelentésen túli jelentés téridőbeli megfogalmazásának új és még újabb lehetőségeit deríti fel; fejét nem dugja fanyalogva a homokba a kor csúfságai láttán, hanem a mát éli meg úgy, ahogy van, az ember számára ma adott lehetőségeket (például a technikát) használja ki maximumisan. Előre tekint és nem hátra /.../ határokat feszeget és határtalan – legyen ez a magatartás mérvadó az elkövetkezendő évtizedek magyar irodalmában”. Ő arra biztatja az új s újabb ifjú műhelyeseket: „vegyük elő az írásvetítőt, a számítógépet, a videót, s ragaszkodjunk a folytonos megújuláshoz. /.../ Lankadatlan ereje, önzetlensége megtart és követendő példát mutat” (N. P. *korszerűség / kortárs irodalom*, 1978-as könyve kapcsán).

A kötetet egy bizarr, szürreális, népköltészeti elemekkel is tarkított szövegvers, majd néhány érdekes vizuális kompozíció zárja. A *viaszhagymák szuszogása a holdfényben* mottója is bizarr: „A napszél és a világűr legszélő találkozási pontjában hallható a napszél törése”. Az évszázados irodalmi közhelyek, nyelvi klisék parkjában „árnyas fasorok, akácillat, hagymavirág” között sétálgató (posztmodern) költő a tavaszi szél ábrándos illatát, az incselkedő aranyfüst szépségét élvez, „mások bűját-báját szögre akasztja”, „elrozsdásodott térképeket” nézeget. A vers-én *másként gondolkodik*: ő a valósággal szembenézve akar élni, pontos térképre vágynak, mely eligazítja („tudjuk hol s mikor volt tömegmészárlás” – „haditerv tehát vagy trianon”). „Rutinos vezető nem fél a síkos úton”; tisztában van vele: „Ez itt nem botanikus kert, hanem csatatér! / Ehhez méltóan viselkedjünk”. Mindenekelőtt: „profilból rajzoljuk át a térképeket!” – hogy hitelesen tudjunk tájékozódni. E sokszorosan áttételes verset egy különleges kompozícióvariáns (O – Z I–III.) követi. Koncentrikus körök, Óz, a nagy mágus varázspálcával levegőbe rajzolt körei kapaszkodnak egymásba, interferencia-hullámokkal; az elsők csigavonalszerűen körbefutó szöveg („az élet a történelem elkerülhetetlen tanítómestere” – az ismert szólam inverzeként; „az örökös kígyósziszegéstől nem lehet aludni” – visszautalás a Sárkány-küzdelemre, „nem odavaló az idevalósi” stb.). A többi koncentrikus kör az elemek játékos összefonódására épül – mint hullámok között, lubickolnak az O és Z-betűk, szanaszét szórva. E kompozíciósorból a számítógéppel való játék öröme-derűje árad.

A kötetzáró számítógépes rajzolat a MM 100. (búcsú-) számában megjelent „*barlangi üzenet*”. Össze-vissza cikázó, sokszor fordított betűkkel írt sorok („tükörkonstrukciók”) jelzik vidáman, mi mindenre képes a gép! Betűhalmazok, számsorok, gépi jelzetek, a memóriatárban szétszórt szavak – „száz szónak is egy a vége”: „pávafarkú vörös vitézek” legyező alakú szárnyakkal repülnek ismeretlen tájak felé. A szoftverjövőbe. Mindez némi iróniával, hiszen az Idő – Lipcsey Emőke felfogásában – nem lineáris dimenzió. A Jövő is jelen van a mában; akkor is, ha szüntelen a jelen problémáival-gondjaival birkózunk. Sokan azt se tudják *még*, mi fán terem a szoftver; mások viszont *már* a XXI. század végén tartanak e tekintetben.

A *Szıklarajzok* megjelenése időszakában a nyugati magyar irodalom képviselői, különösképpen az avantgárd alkotók nemigen találtak szíves fogadtatásra a honi irodalmi életben. (S ma vajon igen?) Ez azonban nem keseríti el Lipcsey Emőkét. Továbbra is igyekszik kapcsolatban maradni a (megújult) Magyar Műhellyel, és lehetőség szerint kiépíteni kapcsolatait más irodalmi fórumokkal is (*Agria, Árgus, Bárka, Heti Válasz, Magyar Nemzet, Tiszatáj, Szépirodalmi Figyelő, Spanyolnátha* nevű elektronikus folyóirat stb.). Rendszeresen küldi haza verseit, számítógépen készített képverseit, sőt tanulmányait; részt vesz író-olvasó találkozók, az Ipoly-menti *Ekszpanzió*-kör nyári rendezvényein, különböző vizuális költészeti bemutatókon – itthon és külföldön egyaránt. A svédországi *Bildpoesi*-kiállításokon is gyakorta szerepel grafikáival, ahol jelentős sikereket aratott érdekes színes számítógépes betűkonstrukcióival, AAAA – és BBBB-sorozatával (*Aki A-t mond, mondjon B-t is*), játékos dominóalakzataival, a színes látványvarázssal, amelyben a gondolatok képek egymásra zsúfolva nyüzsögnek (az ősi gondolkodásban kaotikus sokféleségben együtt van fogalom és látvány), pontokból-négyzetekből kirakott virtuális városterveivel, konkrét költészeti plakátjaival. Képeivel szinte szuggerálja, hogy a *verbalitás – képiség – zeneiség* egy töről fakad, hiszen az ember fejében egyszerre vannak jelen a különféle képzetek, gondolatkezdemények. Az elektrografikai műfajokkal továbbra is kísérletezik. Mivel a világ szüntelenül változik, úgy véli: a művészetnek a szüntelenül változó világ kérdéseire kell választ adnia – méghozzá úgy, hogy folyton-folyvást új kérdéseket tesz fel, s új válaszokat fogalmaz meg. „Újítani – kísérletezni – az élen járni: nemcsak alapvető szükséglet – véli; – hanem az ember lényegétől elidegeníthetetlen késztetés”.

Lipcsey Emőke újabb verseiben (amelyek már az ezredforduló életérzésében fogantak) az Idő három dimenziója, a múlt – jelen – jövő örök forgataga, a *változás* problematikája a főszereplő. E dimenziók folyamatosan váltják egymást, egymásra vetítődnek és felcserélhetők; ugyanakkor az Időnek mégis van bizonyos lineáris folytonossága. A lírai én folyamatosan szembesíti önmaga személyiségének belső változásait a szintén változó külső valóságképekkel. Ahogy visszafele haladunk az

Időben (gondolatban, emlékeinkben) – úgy változunk át mi magunk is, múltbéli önmagunkat keresve, és azonosulva az elvesztett szeretteinkkel. Szerencsére az Idő fájdalmainkat, szenvedéseinket, rossz emlékeinket sem őrzi meg a maguk eleven élményvalóságában. Ami fontos, hiszen csak így gyógyulhatnak meg sebeink (*indigókék szarkofágok, Illatok tüikre, Csak egy emlék*).

Lipcsey Emőkének (és nemzedékének) alapélménye tehát a *változás*. Még fiatalon („krisztusi korban”) élték át a rendszerváltást; s azóta a kormányváltások sora, a nem javuló, hanem inkább romló viszonyok megkoptatták bennük a „fejlődésbe” vetett hitet és a Jövőbe vetett reményt. Így hát természetes, hogy „körkörösnek” (önmagába visszatérőnek, farkába harapó kígyónak) vagy hullámmozgásúnak (hol fent, hol lent) érzékelik a történelem mozgását. Semmi nem úgy alakult, mint hitték s remélték még a diktatúra éveiben – így hát most többségük „Godot-ra várva” téblábol a jelenben. „Sokan vagyunk és miközben egyre többen leszünk / állítólag mégis várunk valakit. / Egyre nagyobb a hangzavar is / mindenki egyszerre beszél”. A Szónak ma sincs hitele, ereje: mondhat bárki bármit, semmi nem úgy alakul, ahogy a többség elképzelte. „Vagyis minden olyan mint a kommunizmusban volt / sőt még rosszabb / mert akkor legalább még becsülete volt a hazugságnak, trükközésnek, csúsztatásnak. / Most meg a sorok közt is tilos olvasni / de nem baj mert így tényleg nehéz tisztán látni / a pilisre ereszkedett köd miatt” (*advent anno 2013*).

Ilyen viszonyok közepette tehetünk-e bármit is a társadalomért, önmagunkért, hogy mégis ember voltunk méltóságával élhessünk? „Mindent úgy tegyél / mintha az első / vagy az utolsó alkalom lenne” – indítja a költő *hangokká izzik* költeményét. „Mindent úgy tegyél / mintha először vagy utoljára tennéd”: az Örökkévalóság távlatából. Amit elrontunk – jóvá tenni nem lehet; tehát ne rontsunk el semmit. Az én-azonosság nyugalma és boldogsága ebből fakad. S akkor „az első mozdulat után / minden mozdulat azt a ragyogást jelenti / melybe beleájulsz ha megérint”. A konzekvensen, önmagunkhoz hűen végigélt élet tartást és erőt ad, védelemet a változó világ hamis csillogásai, csábításai ellen. Úgy élj tehát „itt és most”, mintha máris az Örökkévalóságban élnél – „hogy csillagok sziporkázzanak ágyékodban / ha magasba emeled tekinteted, / hogy tenyereddel érezd mi sötét és mi világos”. Ez Lipcsey Emőke „üzenete” a Jelen és a Jövő számára – csakis így maradhatunk hűek a Múlthoz is.

(*Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 1999*)

Lipcsey Emőke

Csak egy emlék

Áthasít a decemberen
a nyárközép.
Sárga virágok
ezer csillogó ággal-boggal.
A tarlón innen édes dinnyék,
a tarlón túl az éj.
Tarisznyámba zárom a hegyeket.
Tarlón innen és túl
 a távolság szétszóródik
akár pitypang pihés magja a szélben.

Virágtenger és ezüst fák.
Az elsuhanó út menti erdőkből
vatacukorba csomagolt hullók másznak elő.
A hang megbújik a lombok közt
majd égbe száll.
Ami marad
édes dinnyék és az éj.
Itt várjuk meg a reggelt.

Átzúg a piszkosszürke égen
a zöld, a vörös, a kék.
A hang
sátrat ver a mező közepén,
hófehér pamacsokban
libben szerteszét
 a nyárközép
semmivé lesz
mint tapsra vert tenyeremben a csattogás.
Az ünnepre terített asztalon innen az emlék,
azon túl csak a tarló és vér.

otthon vagyok

csak vagyok, mint szikla a tengerparton
hullámok fodrozódása
vagyok
madarak röptében
sárga zuzmóba száradt vitorlacsattogás.

Támad a rettegés
míg megszokom ezt a helyet és ezt az időt.
Térszilánkok a tengerparton
ugyanúgy vagyok
mint röptükben a madarak.

A markomban foszforeszkál,
mielőtt eltűnik a láthatár.
Nem kellene ezzel foglalkozni.
Hagyom, hogy lebegjek.
Vagyok.

A vizen nagy a forgalom.
Nem tudni, melyik ér célba először;
a hajó vagy a kikötő.
Adatbázisba kerülnek a homokba rajzolt körök.
Egy kattintással hozzáférhetők.
Ami a körön belül van, nem hozzáférhető.

Megszoktam ezt a helyet és ezt az időt.
Félelem nélkül kémlelem
halak szemében a láthatárt.
A víz alá is bevontatják a trójai falovat.
Aztán csak robbanás, repeszek, térszilánkok.
Szigorú szabályok szerint szelektálva
konténerbe gyűjtöm, ami megmaradt,
de a kavicsot még mindig markomban szorítom.

A tenger fenekéig látok.
Fölöttem károgás, víjjogás, cserregés, csattogás.
Hangbuborékok.
Jó így, a napon.

tökjő mikor megemlékezünk

tökfőzelék, sütőtök, töklámpás
tökéletes, töketlen, tökjófej,
egy igazi koponya.
Halloween
halottak napja.

Érzésről érzésre szállunk.
Beporzás.
Egész este van feeling.

Az idő sem nem széles
sem nem hosszú.
A hosszú időtlen
a széles anyagtalan,
mégis áttetsző,
különösen ezen a szigeten,
ahol a horizont
mint a holdkő, fényes és tejszerű.

A komfortérzet a legfontosabb.
A sírokon temérdek mécses,
kezünkben töklámpás.
Így könnyű tájékozódni.
Katakombáról katakombára járunk.
A tökéletes, igaz emberek csontjait elszállítjuk.
Elhelyezzük őket a templom főoltárában.
Érzésről érzésre szállunk.
Az elevenek a tökfőzeléket
a holtak inkább a töklámpást kedvelik.

A kiürült katakombákat boszorkányok lepik el.
Testük fekete és áttetsző.
Torkukon akad a sikoly.
Vicsorognak, majd ijesztő maszkot öltenek.
Mosolyról mosolyra szállnak.
Beporzás.

Kezükben krizantémmal afteres arcok.
Az út mentén kertek, virágzó gyümölcsfák.
Az avar alatt sunyin lapít a kiűzött rossz.
Kertről kertre járunk, kezünkben krizantém.
Minden házra biztonsági ajtót szerelünk.
Az ajtóban töklámpás.

Ezen a szigeten könnyű tájékozódni.
Ami fent volt, az most lent,
s ami lent, az most fent.
Megemlékezünk az emlékekről.

Káliz Sajtos József

Töprekedés Nyárközépi dal

Már régóta
ülök egy
gyorsvonaton,

de jó felé
megyek én?
– ezt kutatom...

A váltókat
helyettem
más kezeli,

s a kijelölt
úticél
oly közeli...

A suhanó
tájban a
tavat lesem:

még siklanom
kéne a
nyílt vizeken!...

Csak ábránd, hogy
vonatod lefékez,
s visszatolat...

Bár még
hozhat a nyárvég
víg napokat. –

Nincs veled az asszony,
hogymalra fakasszon,

s úgy érzed, vasban ülsz
a magad róttá priccsen?

Ne búsulj, kenyeres,
hogymost senkid sincsen!

Ha nem tetszik, komám,
a keserű valóság,

képzeld magad mellé
a kóborló múzsád.

Elő a hegedűt!
Csillantsd föl a derűt!...

Ne rídogálj versenyt
a jajongó sirállyal!...

Tudjuk, a vers nem más:
(szüljön hát víg nótát)

a képzelet és való
kettős spirálja! – –

A fenyőm siratása

Te voltál dagadó vitorlám,
főárbocom, gyep-tengerem
ékessége, kikötőm díszé...
De most, hogy derékba törtél,
jöhet bármilyen jó szél,
engem innen már el nem viszel.

Vigasztaló

Hogy egedre lássak,
csillagaid fürkésszem,
hold-arcú mosolygásod
csodálhassam –
gondcsipkés fátylamat
letépted a szememről.

Jáger László

Vetkőznek már a csalfa fák

Vetkőznek már a csalfa fák
didergő téli nászra
mézcsöppként ragyog fönn a Hold
valószínűtlen látomása

Sötét küllő a hegy mögött
vult ködök titkait rejti
hogy holnap patak vize légy
felhőként kell ma megszületni

Gúnyos kacaj: az őszi szél
tépett venyigék között nyargal
fürtök helyett lehullt szemek
hiányodért nem vigasztal

Szemed fénylő holdudvarán

Jártam a véges peremén
hol kezdődik a végtelen
és ketten voltunk: Te meg én
bár nem volt velem senki sem

szirmok heverték szerteszét
bíbor fényekben fürdetett
angyalod, aki arra szállt
egedből értem küldetett

s elmaradt kétely és talán
kitérő válasz tovatűnt
szemed fénylő holdudvarán
Igened tölti ki az űrt

Sebők Melinda

Kisportrék a második világháború utáni magyar irodalomból II.

(Transzcendens távlatok felé)

Weöres Sándor (1913–1989)

Weöres Sándor próteuszi alkatú költő. Egyik legfőbb kifejezési formája a metamorfózis: minden kortársánál gyakrabban változik költészete. Az ősköltészet, a keleti filozófia és a mitológia tájain is jártas próteuszi vagy Hamvas Béla szavaival élve „orpheuszi” költő sokféle álarcot képes magára ölteni. A *Nyugat* harmadik nemzedékével induló Weöres Sándor „poeta natus”, született tehetség volt. Már Csöngén töltött gyermekéveiben számtalan ritmusszerkezettel, többféle mintára visszatekintő stilizációval próbálkozott. Az igazi felfedezést a *Pesti Hírlap*ban Bónyi Adorján méltatásának köszönhetette. Itt jelent meg az *Öregek* című verse is, amelyre Kodály Zoltán kórusművet komponált. Ilyen előzmények után nem ismeretlenül került a főváros kulturális életébe: tehetségére Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Fülep Lajos és Hamvas Béla is felfigyelt. Weöres folyamatosan igényelte mesterei visszajelzéseit, tanácsait. Kosztolányi Dezső „drága csodagyermek”-ként köszöntötte, de Weöres lelkesedése, költői szemlélete, alkotókedve üdítően hatott Babitsra is, aki érdeklődéssel figyelte a fiatal tehetség inspirációit, szárnypróbálgatásait. Néhány Babitsnak küldött leveléből bepillantást nyerhetünk Weöres költői műhelyébe, a vers keletkezésének körülményeibe. Komolyabb hangvételű, hosszabb filozofikus költeményeivel párhuzamosan jelentek meg gyermekversei. Ezeknek a legtöbbször játékvers: nem szerepjáték, hanem olyan önálló műfajú költemény, amely kép és ritmus újszerű kapcsolatával kísérletezik. Weöres játékversei tehát olyan ritmikai képződmények, melyek nem jelentésükkel, tartalmukkal, hanem sokkal inkább dallamukkal, zeneiségükkel hatnak.

Első kötetei: *Hideg van* (1934), a *Kő és az ember* (1935) Pécsen láttak napvilágot. A fiatal költő 1933-tól a pécsi Erzsébet Tudományegyetem történelem–földrajz, majd filozófia–esztétika szakos hallgatója lett. Szellemi érdeklődése, filozófiai-esztétikai-költészeti műveltsége ezekben az években is sokat formálódott. Olyan kiváló tanárokkal találkozhatott, mint az ókortudós Kerényi Károly, a művészettörténész Fülep Lajos vagy a filozófus Halasy-Nagy József. Itt ismerkedett meg a pécsi könyvtárban dolgozó kultusztörténész, Várkonyi Nándorral is, akihez gyakran elvitte születőben levő verseit, kéziratait. A fiatal Weöres játszi könnyedséggel verselt egy-egy dallamra, ritmusra. A sikeres pályakezdet a Baumgarten Alapítvány kuratóriuma is elismerte: a

Baumgarten-díjból előbb észak-európai, majd távol-keleti utazást tett. A keleti filozófiai áramlatok hatására és Várkonyi Nándor biztatására fordította le németből és franciából a *Gilgames-éneket*, illetve több ókori keleti töredéket. A távol-keleti utazás hatása érezhető második kötetén. Metafizikai tételekkel, keleti bölcseséggel átítatott verseinek képzetvilága filozofikus: „Ha egyszer hazatérek, / bilincsben visznek el, / ha másik létbe térek, / csengőkkel üznek el” (Maláji dalok).

Weöres pályakezdetén megtalálja egyedi hangját. Már korai verseiben szakít a század eleji modernség poétikájával, megkérdőjelezi a költői beszéd alanyi szituáltóságát. Szabadul az éntől a határtalan végesség univerzumába vagy akusztikai-esztétikai elveken alapuló dallamos-ritmusos játékversekkel kísérletezik. 1932-től a *Nyugat* a pályakezdetést jelentette, de a székesfehérvári *Várnak*, később a pécsi *Sorsunknak* és a *Nyugat*-utód *Magyar Csillagnak* is munkatársa lett. Babits jóslata beigazolódtott, mikor Weörest olyan csodagyereknek nevezte, akitől „még kiszámíthatatlan meglepetéseket várhatunk”.¹

Weöres költészetében valóban váratlan meglepetést jelentett *A teljesség felé* (1945), az *Elysium* (1946), *A fogak tornáca* (1947) kötetetek megjelenése. A háború morális-kulturális következményeivel vetett számot, miközben mitologikus-transzcendens erőkből keresett vigasztalást (*A XX. századi freskó*, *A sorsangyalok*). Az 1948-as kommunista fordulat őt is kiszorította az irodalmi életből, csupán fordításai jelenhettek meg. Mallarmé-, Shelley-, Sevcsenko-fordításai *A lélek idézése* (1958) kötetben láttak napvilágot. A hallgatás tornya (1956) kötetével tért vissza az irodalmi életbe. Közben Kodály Zoltán megbízásából zenepedagógiai anyagokhoz írt verseket, amelyeket később *Magyar etűdök* címmel rendezett ciklusba. Weöres ritmusgyakorlatait a nagyközönség gyermekversekként ismerte meg: „*Három egész napon át / Bújtam erdő vadonát, / Gombamezőt, szikla-tetőt bejártam. // Három egész napon át / Faragtam egy furulyát, / Vadrózsából tündérsípöt csináltam*”. A nyelvi-ritmikai ötletekben gazdag gyermekversei *Bóbita* (1955), *Gyermekjátékok* (1965), *Zimzizim* (1969), *Télország* (1972) és *Ha a világ rigó lenne* (1972) kötetekben láttak napvilágot. Weöres kísérletező kedve, a szavakkal való játék akusztikai lehetőségei teremtették meg a gyermekköltészet remekeit. Játékverseiben a jelentésréteg csökkenésével ritmikai-zenei hatások közvetítik az esztétikai élményt. *A vers születése* című írásában maga is utal a tudatos zenei-ritmikai hatástörekvésre: a költészetet auditív művészetnek tekinti, a vers hangzásbeli kötöttségét a zenéhez kapcsolja. A magyaros és az időmértékes verselés szimultaneitása egyedi módon ötvöződik költészetében. Ritmuspróbáiban többféle verslábbal, ütemmel és különböző hanghatásokkal kísérletezik. *A Bartók suite Varázsénekében* rövid és hosszú sorok váltakoznak: a hosszabb sorok csupa rövid szótagokból, pirrychiusokból állnak; míg a rövidebb sorok spondeusszal lassítottak. Ez az ellentézés adja a versritmus egyensúlyát.

¹ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, Nyugat, 1934/16.

A hosszú és a rövid szótagoknak a magyaros verselésbe való elvegyülése a klasszikus időmértékes verslábakkal kombinálva egyedi szimultán technikát és ritmusgazdagságot eredményez a híres *Bartók suite Varázsénekében*: „Csiribiri csiribiri / zabszalma – / négy csillag közt / alszom ma”. Weöres gyermekversei zömmel Kodály Zoltán keze alá készültek. A tündér című alkotása, amit ma *Bóbitaként* ismerünk, már 1937-ben készen volt: kimaradt az 1938-as A teremtés dicsérete című kötetből. Az 1955-ös *Bóbitában* viszont egy kis változtatással kötetcímként szerepelt. Weöres tehát tudatosan válogatta köteteibe egy-egy zenei dallamra írt verseit. Lírai darabjaival a költészet színes tündérvilágát teremtette meg.

Játékos szelleme mindig új nyelvi-formai kísérletbe fogott. A hosszúversekkel való kísérletezés közben találja meg azt a formát, amely alkalmas a filozofikus-mitológikus szemlélet lírai kifejezésére. A *hallgatás tornya* (1956) és a *Tűzkút* (1964) című kötetekkel ért pályája zenitjére. A mítoszi ihletésű terjedelmesebb kompozíciók a hosszúvers műfajába tartoznak (*Mária mennybemenetele – Hetedik szimfónia, Az elveszített napernyő, Orpheusz, Minotaurus*): a modern európai költészetben jól ismert műfajjal Weöres kezdett el először foglalkozni. A hosszúvers olyan pár száz soros lírai kompozíció, amely epikai-drámai elemeket is magába olvaszt, ugyanakkor túlhalad az élmények személyes körén. Weöres mítoszi ihletésű hosszúversei az európai költészetből ismert formát magasabb szinten teremtették újjá. A *Mária mennybemenetele* ötrészes kompozíció. Az édesanya emlékének szentelt vers a gyász megrendüléséből született. A ravatalon fekvő halott egyedi valójában ível fel a teremtő női lét általános jelképéhez, Máriához. A költemény alaphangja mégsem tragikus, hiszen a negyedik részben megtörténik a csoda, a mennybemenetel, majd a záró szakaszban a művészet csodájához, a költészet hatalmához tér meg. A *Tűzkút* egyik legkiemelkedőbb alkotása a *Salve Regina* szintén hosszúének. A Mária-himnuszokat felidéző költemény ellentétes folyamatokat idéz fel, megteremtve az éjszaka fátylából a virradatba; majd az életből a halálba vezető út ambivalenciáját. A Mária-jelkép az ember szellemi-lelki fölemelkedésének, teljességvágyának az eszménye.

Weöres a hosszúének mellett rövidebb dalaival: négysorosaival, szonettjeivel tovább kísérletezett a nyelv és a forma lehetőségeivel (*Rongyszőnyeg, Átváltozások*). A *Próteusz-szonett* egyfajta ars poetica a költő káprázatos átalakulásairól, alakváltásairól: „A parton Proteus alakoskodik: / most majdnem isten, most a lehetetlen, / most számtalan hús gyönggyé szerteröppen, / most sziklává mered, most újra híg”. Az *Átváltozások* szonettjei is példázzák, hogy Weöres személyiség-, tér- és időfelfogása eltávolodott a nyugatosok egyéniségkultuszától. A létezés titkos törvényeit kutatta. Létfilozófiai tanításait ősi mítoszokban, antik keresztény mitológiában, varázsénekekben, keleti vallásokban kereste. Költői világában a kimondhatatlant, a végtelent, a mindenséget próbálta megragadni. Ezt sugallja *Ars poetica* című költeménye is: „Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket: / táplálnak, melengetnek valahány világévet / s a te múlt dalodba

csak vendégségbe járnak, / a sorsuk örökélet, mint sorsod örökélet, / társukként meg-
ölelnek és megint messze szállnak”.

Irodalomtörténeti érdekesség, hogy a nemrég megjelent *Elhagyott versek* terjedelmes válogatást kínál az eddigi kötetekből kimaradt művekből, számos olyan alkotást is felmutatva, amelyek eddig nem láthattak napvilágot. Ebben a kötetben található a Rapszódia a kivívott szabadságról című verse is, amelyet két verzióban is papírra vetett. A költeményt 1956-ban írta, és nem is annyira a hőn áhított – és ideiglenesen elnyert – szabadságot ünnepli, hanem pontos látéleletet ad az ötvenes évek berendezkedéséről, a diktatúra tetet-lelket nyomorító hatásáról: „Lehet-e, hogy nem áll az óra? / és hogy rabságunk ideje lejárt? / Csodálkozva nézzük karunkon / az elpattant bilincs gennyes nyomát. // Mi eddig nyűgként hangzott: a szabadság, / most nem mint / szólam, közöttünk lebeg, / sorsunkat a kezünkbe vesszük / és zsarnokaink tűnjenek.”

Rónay György (1913–1978)

Nemzedéktársai között Rónay György ugyancsak kiemelkedően sokoldalú s talán a leginkább klasszikus ízlésű költő volt. Világirodalmi szemhatára a legmodernebb szürrealista-expresszionista költészetig tágult. Intellektuális lírikusként a babitsi újklasszicizmust és a szürrealista látomást is ötvözni tudta sokszínű költői világában. Igazi „poeta doctus”-ként sajátította el különböző korok és kultúrák műveltséganyagát.

A *Nyugat* harmadik nemzedékének írói közül a leghívebben kitarzott a babitsi eszmék mellett. Rónay György számára Babits élő példa, erkölcsi magatartás, esztétikai-etikai mérce volt. Költői indulása ennek a humanista programnak a jegyében született. Az 1930-as években a gazdasági válság idején és a világháború árnyékában kezdte pályáját. A nehézkes pályakezdés ellenére hagyományhoz való hűsége, rendkívüli műveltsége tette igazi költővé-íróvá. Gödöllőn a premontrieknél tanult: jellemét, tudását, páratlan szorgalmát valószínűleg ezek a gimnáziumi évek alakították ki. Később 1931 őszétől a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–francia szakos hallgatója lett, az egyetemen olyan kiváló professzorok hatása alá kerül, mint Gombocz Zoltán, Horváth János, Eckhardt Sándor, Pauler Ákos.

1931-ben jelenik meg első, *A tulipánok elhervadtak* című verseskötete. A tematikai változatosságot mutató, elégikus hangvételű versek többsége még Gödöllőn született. 1932-ben napvilágot lát a prózai és verses szövegeket váltakoztató *Híd* című második kötete, melyben híd-metaforával fejezi ki szilárd hitét Istenben. Indulásának irodalmi ízlését a késő-*Nyugat* világa és a régebbi magyar irodalom – vagyis a babitsi norma és az antik hagyományok, a berzsenyis klasszicizmus formálta. A *Vigilia* rögtön indulásakor, 1935-ben *Mint ama régi, Vízkereszt* című verseit közli, de Rónay György ekkor már munkatársa az *Új Kornak* és a *Napkeletnek* is. A világháború éveiben, 1943 tavaszán Thurzó Gáborral és Sötér Istvánnal útjára indítja a negyedévente megjelenő *Ezüstkort*.

A háború embertelenségével szembeni humanizmust képviselő lap teret ad Rónay másik mesterének, Sík Sándor költészetének is. A rövid életű *Ezüstkor* után 1945-től az *Új Ember* katolikus hetilap munkálataiba is bekapcsolódik. Pályakezdetén hiába talál kiváló mesterek pártfogására (Babits, Sík Sándor, Gombocz Zoltán, Echaradt Sándor), a világháború gátolja művészi kiteljesedését. 1948 szintén negatív fordulatot hoz: a kommunista diktatúra hallgatásra ítéli, csupán az *Új Ember* és az 1946-tól újrainduló *Vigilia* ad teret megnyilatkozásainak. Majdnem egy évtizedes hallgatás és kirekesztettség idején is rengeteg ír és dolgozik. 1948 utáni időszak nem a tétlenség, hanem „az építkezés csöndje pályáján”²

Az 1940/50-es években elsősorban tanulmány- és műfordításkötetekkel jelentkezik (*A regény és az élet, Petőfi és Ady között, Új francia költők, A francia reneszánsz költésze, Michelangelo versei*). Fordításaiban maximális formai és tartalmi hűségre törekszik. Legtöbb figyelmet a francia irodalomnak szentel. Az 1939-es *A modern francia líra* című fordításkötetből nő ki *Századunk útjain* több mint hétszáz oldalnyi műfordításkötete. Biztos kézzel tolmácsolja a modern európai költészet széles palettáját: az impresszionista Rilke, a szürrealista Éluard, a keresztény értékeket közvetítő Claudel, Francis Jammes és Mario Luzi, a drámaíró Cocteau, a parnasszista hatásoktól nem mentes Valéry, a metafizikus Supervielle, valamint a dadaista-szürrealista Aragon egyaránt foglalkoztatja. Az 1970-es évek elején *Mérleg* című verseskötetének címadó költeményében számot vet addigi életművével: „Legszebb éveimet idegen istenek/ oltáira pazaroltam.” A világlíra nagyjaira fordított idő mégsem tekinthető pazarlásnak. Rónay György életműve sokat gazdagodik azáltal is, amit világirodalmi elődeitől vagy hazai mestereitől tanul.

Filozófiai tájékozottságát mutatja, hogy a Szent Tamás skolasztikájában elmélyedő Rónaynak a modern teológusok is felkeltették érdeklődését: Teilhard de Chardin, Mounier és Karl Rahner elméletei nyomán alakul lírájának keresztény elkötelezettsége. Néhány versében ószövetségi (*Mózes, Jeruzsálem pusztulása*), több alkotásában evangéliumi témákat dolgoz fel (*Deres, Kövek és kenyerek, Jairus leánya, Betlehem, Olajfák éjszakája*). A bibliai történeteket feldolgozó alkotásai mellett költészetében a 20. századi vallásos líra imádságos hangneme is tovább él. Katolicizmusa, keresztény szemlélete néhol metaforikus-metonimikus kifejezéseinek szintjén is átsugárzik: „A Teremtés lélegzetvisszafojtva hallgat, / s Gá브리el szárnyain az Isten / várakozása foszforeszkál” (*Annunciáció*); máshol csak sejtethető módon, „észrevétlenül, mint a póruslélegzés”³ van jelen. A természettel és Istennel harmóniában levő költő az égi szféra magaslataiba emeli jó néhány lírai

² TŰSKÉS Tibor, *Rónay György*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1988, 122.

³ VAS István, *Mint a póruslélegzés...* In: *A hajós hazatérése. Rónay György emlékezete* (szerk. RÓNAY László), Bp., Nap Kiadó, 2001, 213.

darabját. Tájképein derengő misztika színezi lírai alkotásait: a természeti jelenségek túlvilági üzenetet közvetítenek.

Transzcendens élményt sejtető verseinek egyik remeke a *Tél, alkonyat*: „Didergő könnyeket ejtenek a faágak/ s fehér töviseket. / A megfeszített mennybolt sebeiből még szivárog a vér. / Tócsába gyűlik és lassan megalvad.” A keresztény szellemiségű versekben is fontos szerepet kap a természetrajz. Az emberi pszichikumot közvetítő táj meghatározója egész költészetének. Lírájában a tájélmény a lélek rezdüléseinek, bonyolult világának kifejezője.

Az 1960-as évek kötetei (*Fekete rózsza* 1961, *A város és a délibáb* 1964, *Tükör és tűz* 1966, *A tenger pántlikái* 1969) az érettebb líra fokozatos átalakulásáról tanúskodnak. Többféle verstípusban is jártas: az önéletrajzi ihletésű, szubjektív sorssal való számvetést végző versektől (*Nyár, Őszi*); a tömör, életérzést sugalló pillanatképeken át (*Szárszói dolgok, Szárszói napló*); a műveltséganyagot jelképként felhasználó lírai közlésig (*Virginia Woolf halála, Bessenyei Biharban, Haydn gyászmiséje, Trisztán és Izolda*). A tenger pántlikáiban gyakran más költők hangján szól: Baudelaire, a nyugatosok, Berzsenyi vagy éppen Kassák stílusában. Néhol horatiusi filozófiát vagy józan belenyugvást hirdet.

A Szárszó-ciklusban az ősz színei az öregedés és az idő múlásának metaforái. A szorongásélmény (*Almafa Szárszón, Egy csillag Szárszón*), az elmúlás keserűségének fájdalma az őszi tájképekkel az elkerülhetetlen átélésével jutnak kifejezésre. *Szeptemberi csönd Szárszón* című versben a költő a változó időre figyelmeztet. A lírai én a rezzenéstelen csöndben a végtelenséget és az örökkévalóságot éli át, mikor a mozdulatlan tájban megsejti a halál közelségét: „A teljes csönd! ... ez a valószínűtlen, oldott / Kékség, és a tó rezzenéstelen / ezüst tükre a koradélutánban: / ez már szinte a végtelen / az örökkévaló az elmúlásban. // Mert az elmúlás ez: mikor a forgás / mintha megállna, s kitágul a pompás / látóhatár. Úgy érzed, óriás // lettél benne. – Ám egy perc, és riadtan / hanyatt dőlsz.” A lírai én tapasztalatai sűrűsödnek a költeményben. Az egyén a percnyi halálérzet riadalmából azonban föleszmél a valóság jelenére. Minden tájképi mozzanatnak különös jelentése, sőt jelentősége van: a mozdulatlan tavi kékség a végtelenséget, az örökkévalóságot sugallja, de ez a rejtélyes végtelen transzcendens sejtelmekkel társul. A rezzenéstelen balatoni tájban gyönyörködő szubjektum egy pillanatra megérzi az elmúlás sejtelmét, a teremtő hatalmának végtelenségét.

Rónay György az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején érte el költészetének magaslatait. Új köteteiben (*Téltemető, Mérleg, Kakucsi rózsák*) szintén többféle versforma és műfaj variálódik. A sűrű mondatszövegekkel, epikai elemekkel átszőtt hosszabb költeményektől (*Kakucsi rózsák, Kantáták, Szerápión legendák*) a rövid, sűrített, Pilinszky-versekre hasonlító objektív lírán át (*Jelenlét, A csönd, Magány, Tél, Nyárutó*) különböző verstípusokban szólal meg, de a versek hangnemében mégis van valami közös vonás: az ember esendősege és az elmúlás tragikuma. Rónay György utolsó költői

korszaka a vallomáslíra, a szereplíra, az epikus elemekkel átszőtt monologizáló hosszúvers és a tömör, zárt, személytelen líra szintézise: az életművet gazdagító, megújulást hozó együttese. Az 1970-es évek elején súlyos betegség, infarktus figyelmezteti a közeledő elmúlásra. Rónay *A közelítő tél kapujában* hallgatja a belső csöndben a külvilág apró rezzenéseit. A *Szélcsend* és a *Szárszó* ciklus lírai akkordjaiban az elmúlás kérdése foglalkoztatja. A fojtogató csöndben saját költői szigetén, szárszói kertjében szemléli a balatoni tájat, figyeli Az éjszaka hangjait, a madarak pihegését, a fák kérgében keringő nedvek csobbanását.

Az emberi magányt, az egyén szorongását, a közeli halál tényét megverselő költeményeiben szembevető a „mégis-remény” fordulata, ellentétes oldása. „Korán esteledik”, mégis „Hiába szöktél el fiatalság” (Hiába). „A hullámok halandók, de a hullámozás halhatatlan” (*Október Szárszón*). A szűkszavú lírai darabok mellett ott vannak az élet őszén végzett hömpölygő lírai áradások (*Kantáták, Szerápion legendák*), a pszichikai tényeket, az egyén fájdalmit rögzítő tájversek (*Október Szárszón, Szárszón, Őszi napló*) vagy a betegség tüneteit diagnosztikus pontossággal rögzítő költemények (*Műtét, Az infarktus féltálmái, Aki megjött, Jelentés, Hatvan utánra, Záróra*). Kései lírájában megörökíti a megfáradt Odyszeusz énekeit: Rónay látomásos szintézisversekkel a homéroszi hős alakjában találja meg élete alapmetaforáját, a végtelenség és a határtalanság élményét. Az Odyszeusz-verseknek és a Szerápion-legendáknak is vissza-visszatérő jelképe a hullámozó víz. A tenger hullámozása a halálon túl is megmaradó örök természet, az antik eposz hőse az ember küzdelmes vándorlását jelenti. A tenger-motívummal a megsejtett örökkévalóság válik a lírai meditáció tárgyává. A költő Ithaka szigetéről is rálát az égi magaslatokra. A modern Odyszeusz számára azonban már nincs visszatérés, mert bármelyik pillanatban „szólhat a tengerről a hívás”. Rónay György kései lírája az élet őszéről szóló, balsejtelmet sugalló élménylíra, de az élettől búcsúzó művészyegység számadása is. Az utolsó évek lírai darabjaiban az elmúlás gondolata, a betegség tünete, az öregkor szorongása a meghatározó.

A *Jegyzetlapok* című kötetében az általa megfogalmazott morális mércével: etikusan, esztétikai érzéssel mutatja fel a régi irodalom (Gyöngyösi, Zrínyi, Faludy, Baróti Szabó, Eötvös) értékeit; ugyanakkor elfogulatlanul elemzi pályatársai (Ottlik, Mándy, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Weöres, Tamási) műveit, legtöbbjükéről hiteles portrét is fest. *Olvasás közben, Fordítás közben, Kutatás közben* hibátlan mesterségtudással, esztétikai igazsággal mutat fel klasszikus és modern irodalmi értékeket. Naplóiban szintén részletesen ad számot egy-egy fordítás vagy tanulmány elkészítéséről: olyan hosszasan elmerül kedvenc szerzőinek életútjában, műveiben (többek között például Kafka vagy Claudel világában), hogy a mindennapi élet eseményeit is rögzítő jegyzetei néhol önálló tanulmánnyá nőnek. Irodalomtörténeti íásaiban az egész magyar és európai irodalom remekeit elemzi. Kritikai szemlélete, etikus magatartása, látásmódja, tágas világ- és magyar irodalmi műveltsége Babitshoz hasonlítható. Az európai irodalom

történetét babitsi mércével szemléli, de a mesterétől harminc évvel fiatalabb Rónay kritikus figyelmének a fényszórója már a legmodernebb művészeket is megvilágítja. Kritikáival, fordításaival és versköteteteivel párhuzamosan jelennek meg regényei. *A regény és az élet* kötetében az egész magyar regényirodalmat Eötvöstől, Kemény Zsigmondtól egészen Kassáig igyekszik megismertetni az olvasóval. Tanulmánykötete előszavában a regényírói szándék elveit is megfogalmazza: „A magyar regényirodalom voltaképpen akkor kezdődik, amikor a regényírószándék találkozik kora magyar valóságával, egyáltalán a magyarsággal; amikor fölfedezi s témájául, anyagául választja és vállalja kora társadalmi, elsősorban magyar társadalmi valóságát”.⁴ Rónay mindent tudott a nagyepikai műfajról és a modern elbeszélés sajátosságairól ahhoz, hogy kiváló történelmi hitelességgel és jellemábrázolással írja meg regényeit. Első sikeres családregénye (*Fák és gyümölcsök*) után ír háborús tablót (*Az alkony éve*) és társadalomkritikai bírálatot (*A nábob halála, Képek és képzelgések*). Regényírói művészete mégis a második világháború és a kommunista diktatúra éveit egyaránt feldolgozó epikai alkotásaiban teljeseedik ki igazán. Epikájának két csúcsteljesítménye az *Esti gyors* (1963) és *A párdúc és gödölye* (1978). Ezek a történelmi-pszichológiai regények az egyén történelmi bűneiről és bűnhődéséről hitelesen ismertetik a történelmi kort a főszereplők jellemén és lélektani analizésén keresztül. Az *Esti gyors* Kerekes Kálmán gyógyszerész visszaemlékezéseinek és marcangoló önvádján keresztül mutatja be a nyilasterrort és áldozatait. Kerekes hiába tesz önmaga ellen feljelentést, lelki furdalásában az értelmetlen öngyilkosságot választja. A politikai hatalom szorításától való félelem légkörének érzékeltetése és az etikai problémák analízise éppoly kiváló, mint utolsó regényében, a *Párdúc és gödölye*-ben. A mű Stoll Aurél bíró lelki gyötrelmét állítja az emlékképekből összefűzött cselekmény középpontjába. Stoll lelki tépelődésének rajza, monológja kortörténeti dokumentumként is szolgál. Stoll túl későn szeretné tisztázni a Rákosi-rendszerben elkövetett bűneit, s már hiába keresi fel megalázott osztálytársát, Kende Pepit megbocsátásért könyörögve. Kende halála előtt a Bibliát olvassa, melyben a regény Izaiás könyvéből vett mottója van aláhúzva figyelmeztetésül: „Együtt lakik majd akkor a farkas a báránnyal, / s a párdúc a gödölyével”. A hatalom oldalán álló is könyöröghet kegyelemért? Bűneinkért kapunk-e megbocsátást? Menekülhetünk-e az önvád elől? A morális kérdéseket nyitva hagyja az író. A bibliai motívumokkal átszótt, az emberi pszichikumot érzékletesen ábrázoló regényeiben az emberi gondviselés, a részvét, a megbocsátás és a kegyelem gyakori téma. Főszereplőinek gondolatfolyamát belülről, mégis kritikusan ábrázolja. Mindkét regény (*Esti gyors, Párdúc és gödölye*) a lélek útvesztőibe, a bűn és a bűnhődés nyomasztó tájaira vezet. A *Párdúc és gödölye*-ben lélektanilag elmélyíti és továbbfejleszti a jellemrajzot: nagyobb teret kap a megbánásban fölsejlt bocsánat, a kiengesztelés és a megtisztulás reménye.

⁴ RÓNAY György, *A regény és az élet*, Bp., Magvető Kiadó, 1947, 14–15.

Török Nándor

Arany János, ha ma élne

(csipkelődő jambusok)

„És szóljon az, hogy hallgatok.”

Arany János, ha ma élne, jó nagyokat hallgatna,
így szokott ő haragudni: jó nagyokat hallgatva.*
Haragudna bizony nagyon, tán az egész világra,
de legjobban haragudna magára, de hiába

ostorozná magát azért, hogy lám, naiv lélekkel
álmodozott oly jövőről, ami senkinek sem kell.
Ha ma élne (biztos tudom), bántaná e komisz sors,
haragudna minden énje, hogy a valóság ily korcs.

Jegyző énje haragudna a sok furcsa törvényre
(vad folyamnak szeszélyeként lehúzza az örvénye).
Szegény embert megpörgeti, s jogot tehetősnek ad,
az igazság ólomsúlya a felszínen nem marad.

Tanítóként haragudna az iskola rendszerre
(a tanár is megrovást kap, hogyha nem lép egyszerre).
Fölösleges adatokkal tömik a diák fejét,
gondolkodni nehogy kelljen(!), ennek veszik elejét.

Szerkesztőként haragudna íróra és költőre,
akinek a mondandója érthetetlen és póre,
aki nem köp az arcába annak, aki becstelen
(oly bűn lett az elhallgatás, ami könnyen megterem).

Költő énje haragudna az ügyre, ha ad acta
(mit anyjától kapott bárki, míg bölcsőjét ringatta).
Nem vigyázzák jól a lelkek ékes anyanyelvüket,
harag okát felsorolni kevés lenne e füzet.

És, mint Ember neheztelne (nézze el néki az ég)
szeretett, hű nemzetére, ha sok az esztelenség.
Szerénységet, tisztességet tőle tanulhatnának,
s jobb tagjai lennének e gyönyörű kis hazának.

Arany János, ha ma élne, hallgatna egy keveset,
bajsa alatt keserűen azt kérdezné, hogy' lehet,
hogy a világ bölcs kereke hiába fordult nagyot,
az értelem országútján túl mély nyomot nem hagyott.

**Az anekdota szerint: "Egy tanácsbeli tag egyszer azt kérdezte Aranytól: hogy lehet az, hogy a nemzeti jegyző úr szájából soha egy adta-teremtettét nem hallunk? – Arany felelé: Nem szokásom! – Hát ha nagyon megharagszik? – Akkor hallgatok. – De ha nagyon-nagyon megharagszik? – Akkor még jobban hallgatom!"*

Őszi képeslapok

Hajnal

A fák horizontján a hideg Hold henyél,
míg szemérmetlenül elszórják terhüket,
a homály ritkuló hajába kap a szél,
s borzasan ébrednek a nincstelen füvek.

Reggel

Széltepte plakátok tövében tétován,
híg sárban fetrengve ébred az fény,
a torz valóság rám fröccsen még korán,
s foltos lesz rajtam az aznapi remény.

Délelőtt

Kelletlen nyújtózik a ködhatár felett
az álmos napfényben a csendes öntudat,
a járdán pórázon sétál a képzelet,
és szájkosár nélkül váratlan rám ugat.

Délután

Sápadtan aranyló ékszere az égnek
langyos gyöngyeivel mosdatja arcomat,
s távolból egy régi, elfelejtett ének,
ereimbe újra meleg, friss vért folyat.

Este

Csillagok peremén dérlepte érzélem,
lángokból szó álmat a karcsú holdkaréj,
s kacagva gyújt rózsét kihűlő szívemen,
így izzik hajnalig az őszi ordas éj.

Kaiser László

Rohamléptekben győzött a halál, ha győzött

Búcsú Dukay Nagy Ádámtól

Az élet nem ér annyit, hogy hazudjunk érte – mondta emlékeim szerint egy filozófus vagy regényhős, végül is mindegy, azt biztos, hogy igen cinikus és igen hívó ember lehetett egyszerre, hogy milyen arányban, az is mellékes. Most, hogy rohamléptekben elragadta a halál néhány hónappal negyvenkettedik születésnapja előtt a kiemelkedően tehetséges és – a gyarlóságaival együtt – kiemelkedően emberséges Dukay Nagy Ádámot: a rá jellemző igazmondás, vagy ha úgy tetszik, önmagunk kíméletlen vállalásának jegyében szólok róla néhány szót. Majdnem szomszédok voltunk az Újlipótvárosban, én születésem óta lakója, ő bő évtizede, baráti és munkabeszélgetéseink fő színtere pedig az általa is többször megörökített Lehel piac és egyáltalán nem horribile dictu, sőt megnyugtatóan a Két korszó családpótló intézet a Visegrádi és Victor Hugo utca sarkán. Én szerény, olykor betérő vendég voltam, így ismertem meg személyesen néhány éve Ádámot, akinek szó szerint tanyája volt a helység, miként a Lehelen, fönt, az emeleten is gyakran megfordult vagy inkább megpihent. Akkoriban, megismerkedésünkkor, még egy bulvárlapnál robotolt; hihetetlenül profi szerkesztői érzékét és készségét adta az újságnak, amíg adhatta, mert talán másfél-két éve megváltak tőle – innen kezdődött a mélyrepülések utáni mélységesen mély repülések korszaka, a június 21-én bekövetkezett végső zuhanásig.

Nem szeretem a legeket, mindenki tegye a dolgát, s akkor talán kevésbé sérülünk és kevésbé okozzuk sérüléseket. Mégis: ismerve Dukay Nagy Ádám munkáit és műveit, ki kell mondani, meghatározóan markáns és nagy tehetség volt, sokoldalú tehetség, elsősorban versben, de prózában, interjúkészítésben, szerkesztésben, sőt véleményformálásban és beszélgetésekben, zenélésében – utóbbiak is életművének részei, noha a legporlandóbbakban, az emlékezésekben. És munkabírása óriási volt, legalábbis nagyon-nagyon hosszú ideig. A Salgótarjánból indult, tanár édesanyjához erősen kötődő Dukay Nagy Ádám Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán végzett, aztán az ELTE-n, majd szinte nyílegyenesen vezetett útja és sorsa az irodalomhoz, az íráshoz. Többek között Parancs János közölte az induláskor verseit, Dukay aztán folyamatosan publikált, 1998-ban jött az első kötet, a *Szobrok az esőnek*, 2002-ben a *Hosszú eltáv*. Érző és hozzáértő költők, írók figyeltek föl jellegzetes versépítkezésére, szóhasználatára, otthonkeresésére az otthontalanságban. Bodor Béla például a Kortársban szinte tanulmányban értelmezte, fejtette meg és gondolta tovább verseit. 1999-től a Palócföld szerkesztőjének szegődött Dukay Nagy Ádám, nagy korszaka volt ez 2004-ig, kéreéseivel, döntéseivel szó szerint formálta, alakította az irodalmi életet. És persze a családi létbe is belekóstolt, apa lett, s az is maradt, pontosan fogalmazva, csak ez maradt

számára a későbbiekben a családi életből. Meg a munka, kíméletlen igényességgel, utánajárásokkal, utánanéзésekkel, pontosításokkal, szakszerűséggel, szerző- és stílus-empátiával. Tanúsítom, mert az utóbbi években szerkesztett bőven kérésemre, saját kötetemet is. S mindeközben – tágítsuk nagyon az idő ollóját – élte a maga zabolátlan életét, a Pimodán mellett más tájakon is barangolva. Ennek a barangolásnak és persze sok másnak, hogy őt idézzem, kiülve az élet partjára, a hiteles és szívbemarkoló rajzát adta a furcsa című, 2015-ben megjelent kötetben, a *Titokbhaktában*. Ahogy rögzítette: „A kötet tengelye körül az én és a hamis ego – vagy személyiség –, illetve kettőjük kapcsolata – mint külön entitás – kering.” Mert ennek a furcsa állapotnak, szerinte „kített hasadt állapotnak” a rögzítése is igazmondási kötelesség. De hát mi is a titokbhakta? A Krisna tanokat is magáévá tevő költő (amúgy nem vagy nagyon ritkán evett húst) Isten-tudatot terjesztő titkos ügynök. A kötet számos zseniális sejtlemessége utalás arra a semmire, amivel Dukay Nagy Ádám perlekedett; a démonok szülte semmi, netán az odavezető út megörökítése pedig a teremtés maga.

Valami történt a költő és ember Dukay Nagy Ádámmal a kötetet megelőző hosszú években, így nyilatkozott 2015-ben: „Ez a könyv lényegében a halálom utáni, csak még nem vagyok a föld alatt. Tizenkét éve megtörtént a saját Auschwitzom. Megöltek... Aki áldozatnak születik, azt előbb-utóbb megtalálja a vadász.” A mindig szép tónusú, sötét költészet még sötétebb lett, az ember visszavonultabb. Szűkültek a körök. A munkahely elvesztése, bizonyos kapcsolatok megszűnte vagy elsorvadása, a nehezen mozdulás a lakás, a Lehel, a Két korsó Bermuda-háromszögéből: a legutolsó hónapok története. Persze voltak és jöttek a barátok: Tandori Dezső, Darvasi Laci, Grecsó Krisztián és mások. És voltak emlékek és emlékezések, mesterek megidézése: főleg Szép Ernő és Pilinszky meg Keszthelyi Rezső. És Bukowski, persze. Sok szó esett a szeretett kortársakról: Egressy Zoltán, Gyukics Gábor, Györe Balázs, sorolhatnám, Tandori mindig előkerült. És persze a pohár mindig jelen volt az állandó arcok és az odatévedtek, netán látogatók között. Jó volt mindig beszélgetni Ádámmal, szerették az emberek. Kedves volt mindenkire, halkán és humorosan volt jelen, teste mutatta a fáradságot, szelleme nem. Jellegzetes kifejezésekkel élt, a könyvet, kéziratot matériának nevezte, magát kapcsolat nélküli szólistának, a vodkát átlátszónak. Lakásába jósz szerint csak aludni járt, otthona, dolgozószobája lett a Két korsó, szinte családtagok az ottani cimborák. Ők látták meg először, hogy valami nagy baj készülődik. Hogy mekkora, azt nem tudhatták. Csak segítettek: a kórházzal, a család értesítésével. Aztán rohamléptékben győzött a halál. Hosszasan, lassan készülődött az elmúlt tizenvalahány évben, végül nagyot gyorsított. Győzött, de mégsem. Mert Ádám itt van bennünk, verseivel, szavaival, gesztusaival együtt. És ott van a Két korsóban is, immár örökké, emlékeznek rá, Henrik és a többiek. S eszembe jut: milyen jókat beszélgetett egyetemista lányommal, amikor kimentünk a piacra vásárolni. És láttam lányom szemében a könnyecseppet, amikor megtudta, hogy Ádám nincs többé. Nem, nem győzhetett a semmi, a halál. Főleg, ha az életben nem vagy ritkán fog hazugságon.

Kovács Daniela

Vértvajúzó legenda

Vad reccsenésre riadtam fel az éjjel.
Talán egy korhadt lécszakadt ki sorsomból,
mint hídból a pillér, mit az idő érlel.
Én nem tudom, mi volt... de a másvilágról
Te integettél, Apám.
S ekkor, először talán
nem mosolyogtam vissza. Térszakadékon,
múlt-folyókon, lázálmom, sorsközönyön át
futottam feléd. Ó, te Árny, te Csalékony,
hát azt hiszed, gyermeked mindent megbocsát?

Lopva szöktél el, mint huszonhárom éve.
Hiányod mély barázdát vájt bennem csontig.
Vér sípolt tüdőmből... Az Ég szerelmére,
Apu, nélküled a világ összeomlik,
örök némaságba fagy.
Élet sincs, ahol nem vagy.
Éjjelenként álmaim átokkal vernek,
mosolyogsz várván, hogy visszamosolyogjak.
Azt hiszed, hogy a röpke tíz másodpercek
a nappalokon át is ragyogni fognak?

Egyszer kihúztalak már a vég torkából,
s Te húszévnnyi jövőt ígértél cserébe,
de csak annyi jutott a kisírt csodákból,
mint csaló Júdásnak. Harminc ezüstérme.
Se-színű szavak, tervek
ma földszagot lehelnek.
Megloptál! A falánk rög gyomrát tömted meg,
jóllakattad meleg, boldog álmaimmal.
Miért fontál eskükből hosszú kötelet,
hogy lásd, amint jelenem húsába irdal?

Jöjj, szórj sebeimre égő nátriumot!
Ezerbűnű vagyok. Ítéld, verj meg érte.
Most nem keresem meg a parányi zugot,
mely régen oltár volt esti vezeklésre.
Gyere, ne ácsorogj ott,
mint vérig sértett halott!
Kóstold meg a kínkeservet, kijózanít.
Vajon lesz-e így is mosolyogni kedved,
ha büszke melledbe dacom kése szakít!
Hallod, Apu? Könyörgök... Fel kell ébredned...

Megremeg az éj kékje, halkán nyög a föld,
a tébolyító iszony is csitulni kezd,
de árnyad után kapva szívem fölüvölt
még egyszer, utolszor... majd simul a csendhez.
Száll, száll a sűrű pára
sorsom új hajnalára.
A valóság ím fény-szárnyait kibontja,
és feleszmélek... élek. Ha nélküled is.
Ostoba lelkű, ki mérgét végighordja,
hagyva, hogy feleméssze akár a pestis.

Fehérvári M. Judit

Árnyéktanka

Esti pára jó
kődbe öltözik a táj
sápad a Hold is
orcád libben tánra kél
emléked viszi a szél.

Fejfa-tanka

Keringek vakon
keresem a rést, ami
virágot hint rám
fölöttem ébenfa ég
holdig ér a fénysötét.

Hiányhaikuk

Álmaim öre
ma sem gyűjtött fényt apró
csillag világlík.

Megfestettem az
emlékedet összegyűrt
pacás papírból.

Távol élsz minden
nappal, de ha felnézünk
közel hoz az Ég.

A csók

(olaj, vászon, 2016)

Hiányfoszlányok

1.

Lefénymásollak,
hogy sokáig
maradj
és ne légy
hajléktalan,
ha
feltapad
a Nap
az égbe
a szürkeség
Telébe.

2.

Napnyeste
szürkeségben
illant el
az illatod,
éjjelente
holdsugarban
Rád lesnek
a bútorok.
Ím, a titkom.
Őrzöm mindazt,
mit emléked
itt hagyott,
akár téli
esőzárporok
elmosják,
mi megfagyott.

3.

Ködből léptél
ki a fényre
vágjad szelekről
mesélt...
Mozdulatod
lerajzoló,
hisz károg
már
a
Tél.

4.

Szemed tükrét
csillag őrzi
zöldül egyre
fent az Ég
rávetődik
a betonra,
s mint egy
álom
színesít.

Lőrincz József

Asztali könyörgés

Mennybéli jó Atyám, én édes Istenem,
Kinek jóvoltából búza, szőlő terem,
Házunkba béke jön, hit, remény, szeretet,
Szállj közénk, hogy együtt örvendezzünk veled!
Aki a madarak röptére is rálátsz,
Adj az asztalunkra ételt, italt: áldást!

Életkor

Mint Ikárosz
A volt és a lesz között lebegek
Húz a mélység a magasság maraszt
Kiolvasztja szárnyaim közül az idő a viaszt

Nincs elég fény,

És növekednek az árnyak,
Az égei tetőn tüzet fogott koronája
Egy matuzsálem fának.
Lángol, szikrát, füstöt, üszköt ontva
A tölgy, s elvágódik, bele a horizontba.
Vörösre vált át nyugaton a kék,
S koromként hull az éjszaka fölénk.

Őszi derű

Uram,
Köszönöm Neked a mindennapokat,
Hogy létem napról napra
Új lendületet kap: új fényt,
Mely beragyog ösvényt, mezőt, fát,
És sötétséget, mely nyugalmat ad.

Hálás vagyok Tenfelségednek,
Hogy létem, súlyával is, ily könnyűvé lett.

Köszönöm ezt az új gravitációt,
Itt belül,
Hogy, ami zuhanna:
Szárnyra kap, és – repül.

*Nagy L. Éva***Kiáltok**

feszülnek izmaim
 de mégis
 mint a fákon
 és a hervadt orgonákon
 átsüt rajtam a szél
 éjszakáim
 rászáradtak önmagamra
 sebeim kitakarva
 s a könnyeim
 peregnék mint az átok
 és kiáltok
 de jó annak
 kit az ég megáldott

Túl a mindenén

A fáj sóhajából fátylat sző a szél.
 Visszhangzó szavaim szédülnek a mába,
 gondok sejtelve susog a ködös éjszakába'.
 Rám dermed a holnap, az éj sem mesél,
 valamit nagyon elrontottam én!
 Kérésem az ürességben tátong,
 a tisztelet sárban nyivákol.
 Függyöny redőin tapad a megbékélt gondolat.
 Alkalmi süketek laknak a házamban, hazámban,
 és gondfűzért feszítenek lelkem ablakára!
 Rám dermed a holnap, az éj sem mesél,
 valamit nagyon elrontottam én.
 Vak téboly, rongyosra beszélt szavak,
 a sebektől mart vádak. Nem kell több magyará-
 zat!
 Magamba roskadok, bele is halhatok,
 mint a nincstelen senki!
 S míg rám fagy a holnap,
 egy könnyebb éj mesél, hogy valamit,
 valamit nagyon elrontottam én.

Kovács I. József

A pakulár

Lent Erdélyben jártam,
Csíkban, Hargitában,
Gyilkos-tó vizénél,
híres Szovátában.

Jött egy hegyi pásztor,
vezetett egy medvét,
medve láncon táncolt,
nyötögette nyelvét.

Az oláh muzsikált,
a medve meg táncolt,
cigány- lány kalapolt,
és a szeme lángolt.

Lejt és forintokat
kalapjukba szedték,
gyerekhad etette,
dinnyével a medvét.

Rég' emlék Erdélyből,
néhány barnult fénykép,
pakulár medvével,
cifra-ruhás népség.

Bús, széki muzsika,
tekerőlant flóta,
sok évem lepergett,
eltelt már azóta.

Sohasem felejtem,
a bús medvetáncot,
Erdélynek szívében,
a sok csörgő láncot.

Gyöngyösi Szabó Katalin

Örület

Jajgassatok erdők,
zúgjatok harangok,
szakadj le ó mennybolt,
dörögjetekek hangok!
Harsogjon a zenekar,
üvöltsön a kórus...!
A szívembe belemar
ordít ez a taktus:

Tam-ta-ta, tam-tam
Vége a dalnak!
Mit ér az élet
tam-ta-ta, tam-tam?

Megkínozz és megörjít
és mégis csak ezt hallom.
Legyen egyszer vége már! –
Vagy bele kell hálnom?

Csak egyszer

Csak egyszer mondanád,
hogy vársz rám valahol.
Hozzád sietnék
akárhhol, bármikor.

Csak egyszer tehetném
kezemet kezedbe
és egyszer nézhetnék
mélyen a szemedbe.

Csak egyszer láthatnám
biztató mosolyod,
megsimíthatnám
fáradt homlokod.

Gyöngyeim

Szép egymásutánban
fűztem gyöngysoromra
szavaid selymét,
hangod ölelését,
érintésed lágyágát,
szemed mosolygását.
Szádnak szép ívét,
lelked rezdülését,
szerelmednek ízét,
gitárod zenéjét.
Most nézem e gyöngysort
s átélem újra, mi veled volt.
Harmat csillog a gyöngyszemeken,
a bánatom az, mi harmatot terem.
Az emlékek lassan
mind semmivé lesznek...
Féltett gyöngyszemeim
már szanaszét hevernek.

Csak egyszer ölelnél
szoroson magadhoz
s hajthatnám fejemet
erős vállaidhoz.

Csak egyszer érezném
forró csókodat,
testednek illatát,
ölelő karodat.

Csak egyszer tudhatnám
itt vagy mellettem...
mert lassan, észrevétlen
beléd szerettem.

Molnár Péterné

Petőfi- és 1848-as emlékek Kunszentmiklóson

„Kiskunsági Szentmiklósnak

Ifjú Népe

Benyitottál a szívemnek

Közepébe:”

(Petőfi Sándor: *Búcsú Kunszentmiklóstól*)

Petőfi-emlékek

Petőfi Sándor székarendásként látogatott először Kunszentmiklóstra 1842 októberében, ahol apja 1842. november elsejétől 1845. november elsejéig bérelte a Marha és Juh Széket évi ötszázötven forintért.

A bérleményben a székálló legény Petrovics István volt, a névleges székarendás pedig Petrovics Sándor, aki így fedezte apja vállalkozását. Feltehetően öccse látogatására érkezett, de eleget tett a magisztrátus azon kérésének is, hogy megismerkedjen az új árendással. Petőfi a későbbiekben gyakorta feltűnt Kunszentmiklóson. 1844 júliusában itt írta a *Pusztán születtem* című versét, amelyet egy Dunavecse és Kunszentmiklós közötti utazás ihletett. Nemcsak a pusztá látványa nyűgözte le, de a rajta vágató ember, a csikós is.¹ Az ősi pusztai élet hagyományainak ábrázolása mellett büszkén említi, hogy ő is ezen a tájon született: „*Pusztán születtem, a pusztán lakom. / Nincs födeles, kéményes hajlokom; / De van cserényem, van jó paripám: / Csikós vagyok az alföldi rónán.*” (Kunszentmiklós)

Bankós Károly vendégeként egy délután pipázgatva sétálgattak az Epreskert felé. Mikor a fahídhöz értek, egy juhászlegény jött velük szemben számaron. Petőfi hirtelen odaszólt Bankósnak: – Nézd, Károly, ezt az eredeti képet!

A hosszú lábú juhász dőcögve jött egy kis számaron és csakugyan földig ért a lába...

– Hova vágat kend? – kérdi Petőfi tréfásan a mellettük elhaladó juhásztól.

– Beteg a rúzsám, ahhoz mék! – kiáltott vissza a juhászlegény, és nagyokat ütött a számarra.² Petőfi és Bankós e jelenet után folytatták sétájukat. Mikor hazaértek, a költő néhány percre bement a szobájába, majd visszatérve, így szólt Bankóshoz:

– Te Károly, megverseltem azt a juhászt, akit délután láttunk.

Ekkor felolvasta a *Megy a juhász számaron* költeményét.

Bankós elragadtatással hallgatta a költeményt, és dicsérően mondta Petőfinek:

¹ GALAMBOS Sándor: *Petőfi és Kunszentmiklós*, 84–495 Kszm, Rota, 9. o.

² I. m. 9. o.

– Sándor, ez nagyon jó dolog ám!

Azt is említik az elbeszélések, hogy a költő még ott, helyben papírt, plajbászt vett elő, s a híd korlátján rögtönözte a papírra a verset. Illyés Bálint 1970-ben a történetet a háromlikú nagyhídtól az alszögi kishídhöz kötötte. Igaz ugyanis, hogy Bankósék nagyutcai házától a kishídon át a rövidebb volt az út az Epreskerthez.

A „szamaras vers” kunszentmiklósi keletkezési legendái közül Varga Domokos az *Édesanyám sok szép szava* című könyvében írta, hogy nagypapja, Magay Károly jó barátságban volt Petőfivel. Gyakran ugratta őt az idősebb jogán. Egyszer a szentmiklósi városháza előtt üldögéltek, s azt találta mondani

– Te, Sándor, nem lehet igaz az, hogy te írtad vóna azt a sok versöt! Valljad csak be, te fordítottad franciából.

– Mi? Hát csak mondj valamit, amiről írnak, oszt mindjárt, itt helybe megírom.³

Petőfi kunszentmiklósi tartózkodásai nagy hatással voltak témaválasztására. Bizonyos, hogy *A helység kalapácsa* és a *János vitéz* témái az 1844. évi itt-tartózkodásából is fakad. Itt fordultak elő olyan esetek, hogy például László bojtár a Kunszentmiklóshoz tartozó Böszöri-csárdában mulatozott „a Számadása alatt levő Nyájját a Szabad Szállási Buzákra széjjeleresztette.”⁴ Az eset akkor nem volt mindennapi, a szomszédos városok bírái is foglalkoztak vele. *A János vitézben* megjelenik a kunszentmiklósi nyelvhasználat: „Hát még mög a vargyúk!...hú azok vótak ám!”⁵

A *Legenda* című költemény megírásának előzménye is a városhoz kötődik, amelyet Bankós Izidóra Kéry Gyulához 1907-ben írt leveléből ismerünk meg.⁶ A vers ötlete 1844 első felében bontakozott ki. A két jó barát, Petőfi és Bankós Károly egy este együtt olvasgatott.

Bankós egy latin nyelvű könyvben lapozgatott, majd rámutatott egy részre, s odaadta a könyvet Petőfinek, aki fennhangon olvasta a történetet: Pluto, a pokol ura panaszkodott Szent Péternek a lenti nagy zsúfoltságra. bezzeg a mennyek országa milyen tágas, ott van szabad hely bőven! „Ide jön minden pap, barát...” – foglalta össze a helyszűke okát a főördög. A Bankós családi legendárium szerint Petőfinek annyira megtetszett a történet, hogy kölcsönkérte a könyvet, s magával vitte Pestre. Csakhogy néhány hónappal később nem a könyvet küldte vissza, hanem helyette a *Legenda* című vers kéziratát, azzal az indoklással, „hogy a könyv eszméjét ebben a versben foglalta össze.”⁷

1844-ben különösen megerősödött, elmélyült a költő és a város kapcsolata. Itt írt versei, megfigyelései az eddig zárt világú Kunszentmiklóst is „belopták” az irodalomba.

1845 júliusában a felvidéki útvjáról Szalkszentmártonba hazatérő költőt a miklósi „ka-

³ VARGA Domokos: *Édesanyám sok szép szava*, Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 1999., 101., 102.

⁴ ILLYÉS Bálint: „*Kedves kis hazánk...*”, 76–5362–Szegedi Nyomda, 271. o.

⁵ I. m. 271. o.

⁶ GALAMBOS Sándor. *Petőfi és Kunszentmiklós*, 84–495. Kszm, Rota, 12.

⁷ I. m. 12.

putosok” is szívesen fogadták. Baky Ignác főjegyzőék estélyen látták vendégül Petőfit, aki itt ismerkedett meg a 16 éves Baky Tinikével, „Szentmiklósnak egy rózsájával”. A hagyomány szerint az esti táncmulatságot éjjeli zene követte Tinike ablaka alatt.

Hogy Krisztinka milyen érzelmekkel viseltetett a költő iránt, azt csak ő tudhatta. Az bizonyos, hogy nem ment férjhez a szépségéről híres hajadon. 86 évig élt, és húgánál, özv. Szigety Kálmánnénál hunyt el Rácalmásan 1914. május 29-én. Ott is temették el.⁸

1845. július 22-én érkezett Petőfi ismét Kunszentmiklósról. Mindenki nagy örömmel fogadta, különösen a fiatalok. A kávéházban gyülekeztek. Ifj. Horváth János, Józsa Benedek, Baky Lajos, Baky Endre, ifj. Virágh Pál kaputos földbirtokosok, Szabó Károly, a jegyző fia, Végh János és Bankós Károly széles gesztusokkal tárgyalták a nagy újságot, érkezésének hírért. Bankós javasolta: „Barátaim, itt az alkalom, hívjuk meg egy lakomára!” Megszavazták, és azonnal a költő szállására siettek, majd felkérték egy magyaros, barátságos lakoma elfogadására. Petőfi eleget tett a kérésnek, és a lelkes fiatalokkal a kávéházba ment. A hír bejárta az egész várost. Eljutott a gimnáziumba is, ahol különösen a poetai és a retorikai osztály hallgatói jeleskedtek a meglepetés készítésében.

A felnőttek sem akartak kimaradni az ünneplésből. A kávéház megtelt. Egymást követtek az áldomásívások. Sándort hamarosan az asztal tetejére segítették, hogy remekeljen vidám anekdotáival.

Beköszöntött az alkony, sor került az estebéd elfogyasztására. A hangulat már elég magasán járt, amikor a terem ablakán keresztül szemet vakító fény szökött be, és kintről egyszerre énekszó hangzott. A megtisztelt költő egyik szép dalát énekelte a fáklyákkal odavonuló diákság. Közülük egy, a dana után, az égő fáklya lángjainál üdvözölte Petőfit. A multság ezután hajnalig tartott.

A lakoma végeztével, amint hazamentek, Bankós azon mámorosan írószereket szedett elő. Szándékában állt Vahotnak megírni az eseményeket. A már vetkőzni kezdő Petőfi szintén íráshoz fogott. Petőfi hamarosan kész lett a *Búcsú Kunszentmiklóstól* verssel, amely javítástól mentes volt.

Kiskunsági Szentmiklósnak / Ifjú népe! / Benyitottál a szívemnek / Közepébe:/ Hej, pedig e szívközép, ez / Szentek szente, / Nem sok ember fordult meg még–/ Fordult meg még eddig benne./ De kinek meg helyet adtam / Egyszer itt benn, / Az ugyan ki soha többé / Nem megy innen./ Ezután úgy nézzetek hát / A szemembe./ Rabok vagytok mindörökre / Mindörökre a szívembe! / Amott virít Szentmiklósnak / Egy rózsája.../ Hej csak soha ne is néztem / Volna rája! / Vagy ha már megbűvölt édes / Arculatja: / Hadd lennék én, aki ötöt–/ Aki ötöt leszakasztja! / (Kunszentmiklós, 1945. július 23.)

Bankós Károly tudósításban számol be Petőfi Sándor kunszentmiklósi látogatásáról, amely megjelenik a *Pesti Divatlap* 1845. nyárhó számában (július, 574. oldal):

Petőfi Sándor közkedvességű költőnk e napokban városunkat meglátogatá s mi őt ölelő

⁸ I. m. 14. o.

karokkal fogadánk, s irántai szeretetünk jeléül, ifjak és korosabbak, ösztönszerűleg gyűl-tünk össze kávéházunk egyik teremébe, hova szállásáról közakarattal felkértük egy kis magyar barátságos lakoma elfogadására. Körünkben érezvén azon költőt, - kit ha ki-képzeliünk a szárnyas pegazuson csillagok közt lovaglók sorából: a költészet jelen terén olyan hiányt kéntelenítettünk tapasztalni, minőt a biblia szenvedne, ha abból Mózes öt könyvét kiszakítanók, - körünkben érezvén mondom őt, szilaj kedv-s határtalan öröme fakadtunk. - Az ebéd fölötti tömérdek áldomásívások szünet nélkül olvadtak össze, s egymást váltogaták. Poharainkat fenéig üritők azokért, kik azt megérdemlik, s ittunk sok jeles ember egészségeért is.

Tánc és zene közt megfoghatatlan gyorsasággal beköszöntött az alkony és szokásból ismét asztal mellé ülénk, s újra víg szeszély és játszi elmés üdvözletek fűszerezék estebé-diünket, amidőn a terem oldalán lévő ablakon keresztül szemet vakító fény özönlött be, és kívül összevágó dal hangzék – a megtisztelt költő egyik szép dala és azok, kik szinte tiszteletlángra gyúltak, a gymnasiumunkbeli költészet – szónoklat–hallgatók valának;– közülük egy, a dana után, égő fáklyák lángjainál, Petőfit lelkes szónoklattal üdvözlé.

Az ezt követő zajos éljen-kiáltások után elvégre csakugyan csend lőn, Petőfi néhány szavakat intézett az iskolai ifjakhoz és arcának néma kifejezésével köszöné meg a fáklyás megtiszteltetést. - Ezután még hajnalig mulatánk, s az elváláskor azon bánatos sohaj szökött föl keblünkől: »Hajh, mért nem lehet gyakrabban körünkben Petőfi!«

Bankós pontot tett közlendője végére, és mindketten azonnal címezték levelüket a *Pesti Divatlap* szerkesztőjéhez.

1848. március 15-én Petőfi nem volt Kunszentmiklóson, de az iránta való rajongásból mindenki egy lélekkel állt a forradalom mellé. Ezen a napon az egész Kunszentmiklós ki volt világítva a költő tiszteletére. Minden ablakban két szál gyertya égett, s négy annak a háznak az ablakában, ahol a családi árenda volt, középen Petőfi arcképével. (A mai vendéglő italokat tároló részén, amely régen önálló helyiség volt. A közfal kibontásával vált egy helyiséggé.)

Petőfi 1848. május 25-én levélben kéri barátját, Bankós Károlyt arra, hogy országgyűlési követ szeretne lenni a Kiskunságban, és megválasztását Kunszentmiklóstól reméli.

„Barátom Károly!

Szándékom követté lenni a küszöbön álló országgyűlésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék többfelé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kis-Kúnságban. Leszsz olyan szives, ugy-e barátom, hogy azonnal megírod, hol fog Kún-Szent-Miklós választani, helyben-e vagy máshol? remélem, ti meg fogtok választani, s ha megválasztotok, ugy hiszem, nem vallotok szégyent velem. Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérdekből ohajtom a követséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, amennyire tőlem telik. Nem kétlem, elég okos ember lesz az országgyűlésen; de lesznek-e lelkesedettek és lelkesíteni tudók is, az kérdés; pedig most leginkább ilyenek kellenek... fa-

natikus lelkesedés kell, hogy világítson a nemzet előtt, mint világított Mózsés bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában. Ismételve kérek, válaszolj tüstént, mert az idő sürgető. Lakásom: Dohány utca, 373 szám. Valamennyi jó emberemet üdvezelve s téged ölelve, vagyok

őszinte barátod

Petőfi Sándor

[Címzés:] *Bankós Károlynak barátilag, Soroksár, Lacháza, Kún-Szentmiklóson*⁹

Június 6-án két napra leutazott választókerületébe, magával hozta *A kis-kúnokhoz* szóló proklamációját, amelyet szétosztott a nép között. A nép határtalan lelkesedéssel fogadta. A választás előtt pár nappal, június 11-én feleségét, Szendrey Júliát is magával hozta, hogy tanúja legyen győzelmének. Beszédet tartott a miklósi népnek, majd ebédet adott. Komor és hallgatag volt, bár jól állt a szénája.

Másnap délután meglátogatták Balogh József orvosékat, ahol kellemes meglepetés érte, mert a honszerető leányok, Kelemen Piroska kezdeményezésére, elénekelték a *Nemzeti dalt*.

Elérkezett a választás napja, június 15-e a Nyilatkozat a szabadszállási választás ügyében tudósítása pontosan bemutatja a kunszentmiklósi nép támogatását, és érinti a szabadszállásiak viselkedését is.

„Kún-Szent-Miklós, jún. 15. 1848.

Eljött azt idő, midőn nemzetté lett a nép, s ő választja képviselőit az országgyűlésre, nem pedig a nemesség. Kaptam az alkalmon, hogy aki eddig az irodalomban képviseltem a népet, képviseljem most az országgyűlésen is... ki ismerné jobban szükségéit, mint én? ki védelmezné lelkesedettebben jogait, mint én? hiszen a nép az én vallásom, istenem!

Lejöttem szülőföldemre Kis-Kunságba, proklamációt osztottam szét a nép között, azt az egész kerület¹⁰ választóinak nem-kaputos része lelkesedéssel fogadta, s egyhangon azt beszélték, hogy engem választanak követnek. Néhány napra fölrandultam Pestre, s mire ismét visszajöttem,¹¹ oly borzasztó hírek kerengtek felőlem, melyek csak a legelvetemedettebb gonosztévőt illetik. Kik terjesztették ezen híreket? természetesen a kaputosok. Mindazáltal a szentmiklósi nép látni és hallani kívánt, hozzám jöttek deputációban vagy kétszázán. – Elmentem velök a városházához, s bejelentettem a tanácsnak, hogy népgyűlést fogok tartani.[...]

Azt kérdezte a bíró, egy nagyreményű fiatal mákvirág a kaputosok fajából, hogy miről fogok hát beszélni? mondám: a követválasztásról és azon rágalmakról, melyeket távol-

⁹ *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése, 1848, mek.aszk.hu /05900/05911/05911.htm#134*

¹⁰ *MEZŐSI Károly: A követjelölt Petőfi megbuktatása, Kiskundorozsma választóinak petíciója, 162.*

¹¹ *ZILAHY Károly: Petőfi életrajza, Pest, 1864., 8. (Június 11-én)*

létemben rám kentek. Iszonyún fölfortyant, hogy a követválasztásról szónokolhatok, de birói minden hatalmával tiltja, magamat a vádak alól mentenem. [...]

Kiálltam a városház elé, s beszéltem az összegyűlt néphez a követválasztásról, [...]

Tegnapelőtt délután egy barátomhoz, kinél itt szállva vagyok, egy levél érkezett a szabadszállási várospecséttel s »Szabadszállás városa birái« aláírással. [...]

– Ilyetén állásában a dolgoknak, ma nálunk közgyűlést tartatván, elhatározottat, hogy tisztelt polgártársunk által tudtára adni kívánjuk Petőfinek, hogy ha személyes bátorsága és élete kedves, igen jól tenné, ha a jövő nemzeti gyűlésre menő követ választására a jövő csüörtökön köztünk meg nem jelenik, mert a nép ingerült, s nem állhatunk jót, méltó haragja fölgerjedésében lehető dühiért” stb. stb. – Barátom, kihez e levél intézve volt, átadta ezt nekem. ...elhatároztam, hogy ha igazán akármilyen ingerült is a nép ellenem, meg fogok a választáson jelenni, [...] Tegnap estefelé átmentem Szabadszállásra. Egy ismerősömhöz szálltam. Midőn ott megláttak, az egész háznép iszonyu rémületbe esett, alig voltak képesek ennyit mondani:

– Az istenért, távozzék el tüstént, ebben a szempillantásban, mert mingyárt agyonverik. Tegnapelőtt majd éjfélig tartottak népgyűlést ön ellen a kaputosok, s a népet felbőszítették. A pap, kinek fia akar követ lenni, azt mondta: mihelyt bejön a városba, azonnal félreverti a harangokat. Távozzék, ha élete kedves!

»Ha ebben a pillanatban el nem takarodik ön a városból–felet a kicsapott nótárius–, mi nem kezeskedünk életéért.«

Június 27-én a Pesti Hírlap 92. száma 593. lapján közli Bankós Károly levelét Petőfi követjelöltségéről a következő szerkesztői jegyzettel: „Miután a kunszentmiklósi választásról eddig csak Petőfi Sándor cikkét közöltük, közöljük a fentírt cikket is, melynek írója nincs e tárgyban személyesen érdekelve... – Szerk.”

Maga a levél így szól: „– Kunszentmiklós. Petőfi Sándor e napokban proklamatiót osztatott el közöttünk kiskunok között, mellyben valódi nemzeties jelleménél fogva, minden himezés hámozás nélkül őszintén kimondja, hogy ha kedvünk van őt megválasztani követnek, biz ő elfogadja a követséget; ha pedig mást választunk, örülni fog rajtát ha nálánál külön emberünk akadt.

Mindennek daczára a szentmiklósi nép nagy része Petőfi pártjára állott. ... Sőt illy alkalommal – mint hallom – egy tekintélyes ember azt merte kimondani, hogy »megparancsoltam a felszegi lakosoknak, hogy azt az akasztófárávaló Petőfit be ne bocsássák a városba, kövezzék agyon«.

A nép nemesen viselte magát. Nem férhetett sehogy fejébe, hogy eddig azon rágalmozók Petőfit dicsőítették s istenítették, sőt egykor ittlétében hét országra szóló lakomát, fáklyászenét adtak neki, s most – – – –

F. hó 11-én estve későn megérkezett hozzánk Petőfi, s azonnal – párthiveiből – hossza sora mutatkozék nála a tisztelgőknek.

Másnap szándéka volt föllépni s bemutatni magát a népnek, miként más művelt or-

szágban szokás. E hó 12-én délelőtt istentisztelet végeztével ismét tisztelgő küldöttség jelent meg Petőfi szállásán, kijelentvén, hogy a nép a városház előtti téren várja megjelenését. ...– Kevéssel ezután mintegy 300 polgár rohant a követjelölt költő szállására, kérve őt, hogy jelenjen meg közöttük és tartson előttük beszédet a városház előtt. Vagy ha nem, ők elkísérik a városon kívül, vagy bárhová, mert hallani akarják.

Petőfi ily határtalan bizalmát a népek megvetni bűnnek tartotta, s megigéré, hogy kész teljesíteni kívánatukat, de előbb bejelenti a helybeli bírónak. Úgy tőn.

A követválasztásról szólnia megengedtetett, de a vádak és rágalmak alól magát menteni tiltatott, [...]

Eljött a követválasztás napja, e hó 15-ike. Megindulánk a követválasztás székhelye felé Szabadszállásra. Mindenfelől beszélték, hogy Petőfit agyon akarták verni a szabadszállásiai, – s maga összekulcsolt kezekkel kérte az előjáróságot, hogy biztos őrizet mellett távolítsák el őt Szabadszállásáról, – és hogy már Petőfi innen tovább is küldetett.

Úgynevezett tolvaj-uton vitetett ő, nehogy párthiveivel találkozzék, s őket a történekről fölvilágosítsa.

A szentmiklósi nép amint hazaért, azonnal a törvényes úthoz folyamodott. Nyer vagy veszít, rajta megnyugszik. A nép kérelmét beadó küldöttség alig érkezhett Pestre, már ekkor egy pár jó úr beharangozta a várost vele, hogy Petőfit, ...azonnal becsukatta a minisztérium a szentmiklósi küldöttekkel együtt.

Megtértek végre a küldöttek a nép nagy része örömének, s mint az apostolok hirdették a népek az igét, hogy legyenek továbbra is békében, majd segítve lesz a bajon... És én elégtelenen tértem haza, mert e nap eleget tettünk. De Petőfi kalandja csak nem mehet ki eszemből. Meggondolták-e azon emberek, kik Petőfi ellen a népet felbőszítették, hogy olyan kincse Petőfi a magyar hazának, mellynek vesztét Szabadszállás kincses ládája meg nem térítheti

Pesti Hírlap. 92. sz. 593. lapon Bankos Károly, a kunszentmiklósi tanács tagja.”

Június 15-én Petőfi vereséget szenvedett. Menekülnie kellett, visszatért Kunszentmiklósról és megírta a Március Tizenötödikében az *Elégia* című cikkét. Itt örökre megszakadt a város és a költő kapcsolata. A bukás fájdalmai felsejlenek *Az apostol* soraiban.

1848-as emlékek

A választási jegyzőkönyv kivonata

A kunszentmiklósi tanács jegyzőkönyvében olvasható, hogy az 1848. március 18-án a tanács előtt megjelenő lakosok küldöttsége kikényszerített egy körlevelet, amelyet elküldtek a testvérközségeknek. A körlevél a Kiskun Ellenzéki Küldöttség kívánalmait tartalmazta, a mellyel a tanács nem értett egyet. A testület csak a követelések egy részének teljesítésében volt kompetens. Csak azt fogadta el. A főkapitányra vonatkozó intézkedés nem tartozott a hatáskörébe, azt a Központi Választmányhoz utalta.

A Kis-Kun Kerületi Ellenzéki Küldöttség 20-án megjelent a választmány előtt, és

rokonszenvét nyilvánította a reformmal kapcsolatban. Nemzetőreiket felajánlották a haza védelmére, és kérték Szluha Imre korrump jászkun főkapitány elmozdítását. A Pesti Állandó Választmány határozata a küldöttséget Szluha ügyében gróf Batthyány Lajos miniszterelnökhöz utasította. A választmánytól kapott határozattal a küldöttség a Landerer Nyomdába sietett, hogy 21-én a Kunszentmiklósi tanács asztalára tehessek a körlevelekhez csatolandó nyomtatott határozatot a választási jegyzőkönyv kivonataként (egyetlen, ismert példány). Dátuma: 1845. március 20. Valószínűleg nyomdahibás. Helyesen: 1848. március 20.

A kis-kúnokhoz proklamáció

A Baksay Sándor Református Gimnázium és Általános Iskola, 1950/1951-ig jogelőd Kunszentmiklósi Damjanich János Gimnázium és 1926-ig Baksay Sándor Református Reálgimnázium régi folyóirat gyűjteményében található a *Pesti Hírlap* 1848-as évfolyam első félévének bekötött példánya. Az 1011. (vasárnapi) szám 1848. január 2-ától az 1848. június 30-áig (95.) szám, amelynek lapjai között volt bekötve Petőfi A kis-kúnokhoz választási kiáltványa. Ma a 3. leltárkönyv 560-as leltári száma alatt található, amelyet 1976. IX. 17-én vett leltárba Illyés Bálint könyvtáros tanár. (Arról nincs tudomásunk, hogy ki ajándékozta a könyvtárnak.)

Ugyanebben a leltárkönyvben az 559. leltári szám alatt jegyezték be Jerney János: Kiskún honfi- és polgártársaimhoz proklamációt.

A 3. leltárkönyvet 1967-től (001 sorszámától) 1980-ig (990 sorszámig) vezették.

A bekötött 1848. első félévi Pesti Hírlap bekötött példányai között található akkori újságok lapjai dátum szerint: REFORM, MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE 16. szám, 17. szám, Jelenkor”, A „Nép barátja”, „Radical lap”

A *kis-kúnokhoz* proklamációt Petőfi Sándor (Június, 1848.) írta. Két lapból áll. Első lapja a címmel együtt 42 sor, a 2. lap 32 sor aláírással. Mérete. 28,5 x 21 cm, a nyomtatási hely nem jelölt.

„Lejöttem szülőföldemre Kis-Kunságba, proklamációt osztottam szét a nép között, azt az egész kerület választóinak nem-kaputos része lelkesedéssel fogadta, s egyhangon azt beszélték, hogy engem választanak követnek.”

A proklamációról Zilahy Károly (Zilahy Kiss Károly)¹²Petőfi életrajza (első) 1864-ben megjelenő könyvében lábjegyzetben, * jellel jelölve a 113. oldalon az alábbi fűzi hozzá: *„E proklamációnak saját személyére vonatkozóan kijelenti Petőfi, hogy ha képviselőül megválasztják, elfogadja; ha méltóbb embert kapnak nálánál, örömmel visszavonul.”*¹³

¹² mek.oszk.hu/03600/03630/html/z/z/31201.htm – SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, Zilahy Kiss Károly

¹³ ZILAHY Károly: *Petőfi életrajza*, Pest, 1864, 113. Született. Zilah, 1838. október 28., meghalt: Pest, 1864, május 16.

(A proklamáció teljes szövege az első Petőfi életrajzban nem található meg.–Szerkesztő.)

A proklamációra történik hivatkozás, de a röplap eredeti példánya csak 1881-ben tűnik fel Sepsiszentgyörgyön, a Nemere politikai, társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági lapban¹⁴. A proklamáció választási beszéd, a 3. kiskunsági választási kerület: Szabadzállás, Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Lacháza, Dorozsma és Majsja népét szólítja meg.

Azt tudjuk, hogy Petőfi Kunszentmiklóson kiosztotta.

Lestár Ambrus seborvos Kunszentmiklóson megőrizte, ugyanis precíz ember volt, és tisztelte a 48-as eszméket. (Rajta kívül még valaki szintén megtartotta, akitől a bekötött *Pesti Hírlap* 1848-as I. félévi példányát kapta a gimnázium.)

Lestár Ambrus 1813-ban született a Veszprém megyei Szentkirályszabadján. Az egyetem elvégzése után 1841-ben Kunszentmiklós seborvosának választották meg, amelyet 50 esztendeig látott el. 1891-ben halt meg.

A felső-kiskunságiak seborvosaként vonult be Verbász alá. Itthon a szegények orvosa volt. 23870 csecsemőt oltott be. Sírja a főlzögi temetőben, a feszület alatt van.¹⁵

Lestár Ambrustól kapta Benke István a röplapot, mondta el a proklamációhoz írt kísérő szövegben, aki Sepsiszentgyörgyre ment tanítani és az ottani NEMERE lapban jelentette meg először 1881. augusztus 8-án.¹⁶

Benke István 1849. december 7-én született Brassóban. Székelyudvarhelyen 1869-ben végezte a gimnáziumot, 1869-től 1870-ig jogot tanult ugyanott,¹⁷ teológiát 1873-ban Pesten.

Az 1873/1874-es tanévben az utrechti egyetemen tanult. Majd Magyarországra hazatérve segéd-, később rendes tanár lett Kunszentmiklóson 1874-től 1881-ig. Ezt követően 1881 és 1901 között Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiumban töltött be vallás-tanári állást. Ebben az időben Zwingli Ulrik reformátor életét, munkásságát kutatta. Az 1900-as évek elején nyugdíjba ment, és Rákosszentmihályon lelkipásztori teendőket látott el. 1915. június 17-én hunyt el.¹⁸

Jelenleg a Baksay Sándor Református Gimnázium és Általános Iskola muzeális könyvtárának a feljebb látható példánya mondható manapság az egyetlen eredeti példánynak.¹⁹

¹⁴ A lap 1871-ben indul Brassóban, 1874-től jelenik meg Sepsiszentgyörgyön, és 1884-ben szűnik meg.

¹⁵ ILLYÉS Bálint: „Kedves kis Hazánk...” *Kunszentmiklós a redemptiotól századunkig*, Kunszentmiklós, Szegedi Nyomda, 298.

¹⁶ BALOGH Mihály: *Lappangó 1848-as kisnyomtatványok egy iskolai könyvtárban*, Könyvszemle, 1989., 1. szám, 58.

¹⁷ reformatus.hu/ *A magyar Zwingli-kutató*, 2015. jún. 18.

¹⁸

¹⁹ I. m. 58.

Jerney János: Kiskún honfi- és polgártársaimhoz

Jerney János helyettes ügyész, az Országos Statisztikai Hivatal- és Magyar Tudományos Titkárság rendes tagja írt Pesten, 1848. június 5-én kiáltványt Kiskún honfi- és polgártársaimhoz megszólítással. Jerney János Dorozsmán született. Dorozsma is a Hármas- Kerület, a Kiskunság egyik körzetéhez tartozott.

Nem lehet pontosan tudni, hogy magát ajánlotta követnek, vagy Petőfi Sándort, de kiskun követnek.

Ajánlhatta magát, de ajánlhatta Petőfit is. Pontosán nem derül ki a röplapból. Kiskundorozsma és Kiskunmajsja lélekszáma közel annyi volt, mint Szabadszállás, Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Lacháza népessége. Akár meg is választhatták volna. A dorozsmaiak azonban nem jelentek meg a választáson. Csak Balajthy Vendel (Jerney János pereskedő sógora volt ott.), aki a Hármas–Kerület megbízottjaként vett részt a választáson. Még követnek is jelölték, de lemondott Nagy Károly javára. A dorozsmaiak nem értettek egyet a megválasztott követtel, ezért petíciót írtak az országgyűléshez.

1825-ben a Magyar Tudományos Akadémia pályázatot írt ki *„Egy volt-e a régi kun nemzet nyelve a magyar nemzet nyelvével?”* A beérkezett pályaművek közül a bírálók Jerney János munkáját találták jutalomra érdemesnek. A 25 éves ifjú egy csapásra országos híró lett. A pályadíjnyertes ifjút József nádor a jászkun kerületek tiszteletbeli alügyészévé nevezte ki.

Óriási tudásával és páratlan munkabíráásával az ősmagyarország történetének kutatásában, valamint a magyarok őshazája felkutatásában múlhatatlan érdemet szerzett. Fiatalon, 38 évesen a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett.

Petőfi a *Búcsú Kunszentmiklóstól versében írja:*

*„Ünnep volt ez, a barátság /
Szép ünnepje”.*

Mi elmondhatjuk, hogy ünnep ez: Ünnepe Petőfinek, Kunszentmiklósnak, Mindnyájunknak. Köszönet érte mindenkinek, aki hozzájárult ehhez az ünnephez.

Petőfit ma ideszólítottuk, ő idetalált. Kívánom, hogy méltó helyét megőrizve maradjon itt, mert ő ma is a:

*„Jövő királya, fönséges, csodás
Örök magyar erő: Petőfi Sándor” (Juhász Gyula)*

(Elhangzott Kunszentmiklóson a 2017. május 19-én tartott Petőfi –konferencián)

Seléndy Balázs

Amor

Március 26-a van ma, egy jóakarató kisisten
szeszélyéből 30 fokos a meleg
a tűző nap alatt. A legyek ezerszámmal kimásznak
a falakból és rám telepednek, ahogy ülök
a teraszon, dajkálva mézszínű bort ringató
poharam. Számítok én nekik? Számítanak ők nekem?
Ami számít az a nap és a nap aranyos teje
melyben mi fürdünk mindannyian; mi nem
osztozunk, mi raboljuk, amit lehet. Ha tudnék,
én rabolnék többet, ha tudnék, én elrabolnék
mindent- és hagynám megfagyni a legyeket
a jeges hóviharban, miközben én felszívnam
az aranytej utolsó cseppjeit.

Jól érzem magam, nézem a legyeket,
ők néznek engem: szemeink mozdulatlanok,
nem tartozunk egymáshoz.

Aztán arra gondolok milyen lenne
az élet nélkülük. Ők itt voltak jöttem előtt
és itt lesznek hosszasan miután az utolsó,
hozzám hasonló kétlábú régóta eltűnt, hacsak
egyikünk meg nem nyomja a gombot... Ahogy
a lángbaborulások lavínája megszűnik ahogy az ég
lila csillogása elpihen, teraszom, ha ugyan lesz még,
be lesz takarva egy milliárd szárnyas, engem nem ismerő,
kistestvér mozdulatlan formáival és én nézni fogom őket
ólom öltözetem barlangjából, és végre megtudom
mit jelent valóban egyedül lenni...

Ide! Poharamba gyűjtöttem egy kis
aranytejet; amíg a dolgok
jól mennek igyál egy kóstolót, Öcsi,
és kerüld a szememet!

Radnai István

Gőg-felejthető

minden minden viszonylagos fokokban mérve
jólétem kedvem levegőm s a vágyam
ha tetszik ha nem megosztom röpke létem
ülök mint földre gyökerezve s egy légy leszáll

engem részegít a nap őt már az éhség
bort töltöttem tetszőleges pohárba
neki is a bor kell cseppjét sajnálom
merev egyosztatú szemmel keresem

a módját keresem hogy zsákmányom
életem megvédjem ő mosakszik én ritkán
kihagyok gondolkodva mennyi percet
mindet a pusztításnak szentelem ember vagyok

nem tágít szemével az újságot lesi
de tekintembél mozdulatomból olvas
ha eltalálom követi száz is mind szerelmes
petét rak én ember s meddő vagyok

hím nőtényre későn találva
elpocsékolva az időt amiből sok jutott
ő nem a napjait méri cselekszik racionális
elfoglalhatja életterem ha nem fúl a borba

irigy-magamat a guta kerülgeti meleg van
ő választhat még borom vagy testnedveim

Páratlan vízió

az égi bálból a nap szekeren
vagy mezítlén lábbal aki szerény
felhők szélén tűz tombol itt
s ott az élt a bohém költő
minden napját verssel töltő
de régen hagyta el a Logodit

imitt két jegenye kér kegyelmet
ablakokban vak tükörrre lelnek
házak gerincén új égbolt
nyugszik és festőköpenyben
lány ecset szédül a mennyben
éjjel beütötte kék folt

aztán Kosztolányi karon fogott
előttem megnyisson mennyet-poklot

Tetszhalottak ébredése

gazdátlan évek libasorban
kivárták sorsukat
gazdátlan rendek a kaszáló testén
élettelenül élnek érnek

a vágycsordája csendesen
kérődzik már a jászol
hűvös éjek altatója
a megváltás kisdede születik

kiérdemelt megszenvetetten
két kar kulcsolódik imára nyakamon
egymásnak könnyörgünk röpmákat

kék ablakok a homlok felhőjében
mohó hajnaloktól nem kímélve
a csillagok esetlegessége menekül

Szűk Balázs

Párhuzamos futások

Fiúk a házból (Meskó Zsolt, 2004)

A 16 perces, nagyrészt saját finanszírozású *Fiúk a házból* (2004) című, a tíz Oscar-jelölt közé bejutott rövidjátékfilm egyszerre személyes és kitalált történet. „Két kép: a testvérháború képe és a huszonévesen ki tudja, melyik oldalra kerülsz látomása” volt a film ihletője Meskó Zsolt visszaemlékezése szerint.¹ A történelmi azonosítást a főcím alatt megjelenő tájékoztató közlés (1956. október, Magyarország) is segíti.

Formailag ez egy szavak nélküli alkotás, pseudo-némafilm, ahol a szereplők nem beszélnek, se magán, se közbeszédben, kizárólag zörejek, zajok, emberi mondatfoszlányok, hangtöredékek (jelszavak, vezényszavak, nem értelmezhető közlések, kiáltások) és az embereket közvetlenül körülvevő-körülölelő külső és belső környezet hangjai hallatszanak, erős metakommunikációs kontextusban. A *Fiúk a házból* a minimumok filmje (a beszéd, a történet, emberi viszonylatok), de képi és zenei maximalitással (gesztuscsoportok, mozgásdinamikák, állandó térváltások), még akkor is, ha a belépő és kifutó inzertekben a külső közlő „narrátor” értelmező felirattal, számadatokkal történelmi kontextusba helyezi a mitizálódó egyetemes történetet. Ez a korábbi kisjátékfilmekhez (*A Morel-fiú / producer-forgatókönyvíró*, 1999; *A fehér alsó*, 2000; *Somlói galuska*, 2002) és az egyetlen egészestés filmjéhez (*Szent Iván napja*, 2003) képest radikális önkorlátozás, hiszen a rendszerváltás krónikájaként felfogható előző filmjeiben sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett az élő, aktív nyelvi közeg megteremtésére. Eddig ez az egyetlen történelmi témájú filmje, bár érdeklődése ez irányban nem új keletű: egy dokumentumfilmben hagyományörzőkkel újrarájászatta, rekonstruálta a világtörténelem egyik legnagyobb ütközetét (*Waterloo 1815–1995*, 1995).

Meskó Zsolt filmjeinek forgatókönyvét ritkábban maga írta (*Somlói galuska*), gyakrabban alkotótársakkal (Xantus János, Pacskovszky Zsolt, Litkay Gergely, Márton Gyula), mégis meg tudta tartani két fő elvét: a történet- és jellemközpontúságot. Így vall erről: „Színészközpontú vagyok, de nagy hangsúlyt fektetek a képi világ megteremtésére, így a díszletre, jelmezre, látványvilágra. Egyfajta novellisztikus történetmesélési hajlam felfedezhető alkotásaimban. Lineáris vonalvezetés, tiszta drámai szerkezet.” Ennek ellenére minden filmjének zárlatában van valami többlet, elemelt-ség, rejtett szakralitás: egyfajta anekdotikus vagy filozofikus-abszurd poén (a fehér

¹ Részlet a Meskó Zsolttal 2017. februárban készült hosszabb interjúból. Minden ezt követő idézet ebből való.

alsó nem fedi el a karrierista fiatal reklámügynök belső szennyét; aki a fiú által megfújt somlói galuskából eszik, szeretet-ambróziához jut: táncol és dalol; Szent Iván napja csak átlagos, s mindig ugyanaz). Ebben az értelemben *A fiúk a házból* inkább színházi vagy zenei dramaturgiában gondolkodik, mert a 3 futás 3 fokozat: a kicsitől a nagyig, a mindennapitól a megdicsőülésig, az élettől a halálig.

A gyermek víziója az érte meghalt két fiúról a futás gondolatában jelenik meg: fel- majd lesvenkelő folyamatos kameramozgással megoldott tárgyilagos látomás. Ezt Giuseppe Verdi *A végzett hatalma* című operájának a kórusa („La vergine degli angeli!”) a film szakrális fináléjában még magasabbra emeli. ”Már régebről is ismertem e zenei szöveget, de mintha ide írták volna” – értelmezi a rendező az emlékenyomokat. A hangsúlyosan zenei filmben elhangzik az *Egmont nyitány* fő motívuma önállóan (a rölapok olvasásánál, a mécsesként égő álló gyertyák sokaságában a leredőnyözött bolt lépcsőjénél) és a *Kossuth nótával* összerosódva (a fiatalok lyukas zászlóval való befordulása a sarkon), de a két fiú film eleji készülődésében, egy párhuzamos idillben van egy korabeli sláger is, tehát nem akusztikus illusztráció, hanem valódi korszak-milió (Fries Károly – Szécsén Mihály: *Hófehér gyöngyvirág*)

A film bár lezárt tömbökből építkezik, mégis van átjárás közöttük a linalitás, a 3 futás jelenete és az akusztikus-zenei szövegek váltakozása miatt. A tömbök egymásutánja kirajzolja az egy házból származó három névtelen fiatal (tanuló, katona, lány) töredékes történetét: a szerelem boldogsága, felnövekedés, lelkesedés és parancsteljesítés, kötelesség és szembenállás, megbocsátás, végzet és halál, a szerelem magánya. A szerelem eltűnik a fiúk számára, pontosabban valami a helyére lép: a hazáért való férfias aggódás (kötelesség-igazságosság), amikor 1956 új szakrális tér-idő dimenziójába lépnek. A nőiesség azonban megérinti, segíti, védi a forradalmárok közé akaratlanul is bekerülő tanulót (az utcán tébláboló testvéreket egy karszalagos lány húzza be a felvonulók közé; a svájci sapkás lány a teherautó platóján a kisfiú fejét megsimogatja, majd karjára húzza a szalagot, a nagyobb testvér kezébe pedig fegyvert ad, aki még félénken nézegeti). Az ÁVH-s fiatal katona történetében csak erős (a két tiszt: az egyiket lelövik, a másik lövet) vagy kétségbeesetten sodródó fiatal katonák vannak, nők egyáltalán nem, legfeljebb a periférián, a hivatalnokok közt, akik a lépcsősoron várják, hogy megmentsék az életüket az őket szolgáló katonák.

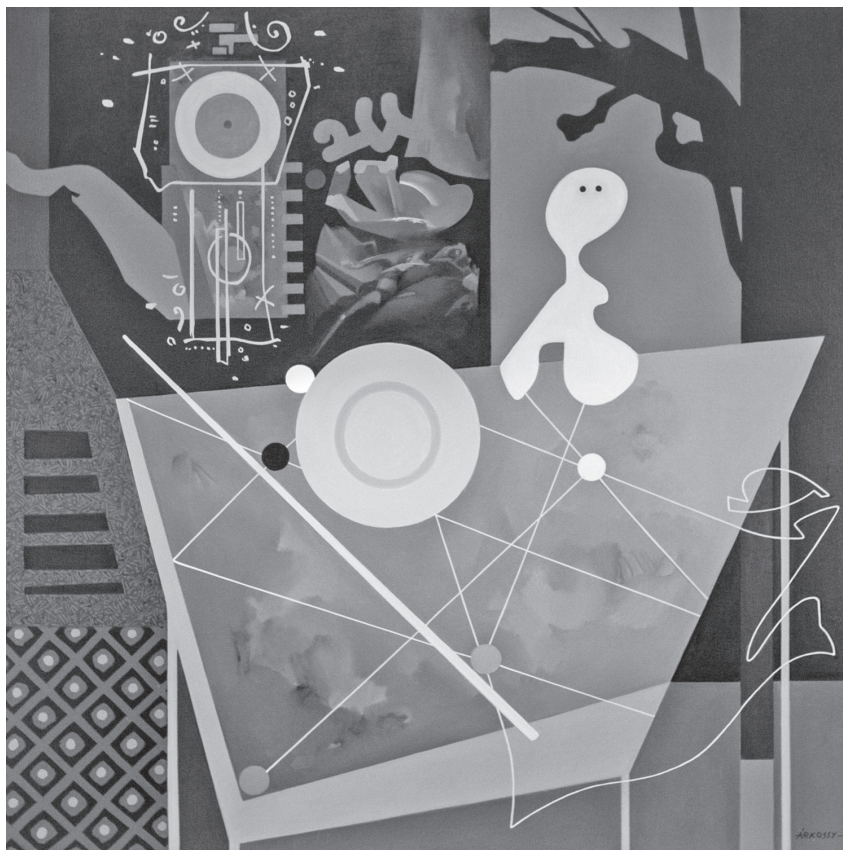
A kisjátékfilm gyors és lassított montázsok pulzálása, vízszintes horizontként (első futás – első közös csók; második futás – második szétválasztott csók; sodródás a tömegben – légyott a svájcisapkás lánnyal a teherautó platóján; gyors futás az iroda lépcsőjén és folyosóján – nyugalom és felszabadultság a kinti téren; a kő lassú bedobása kintről – gyors visszadobása bentről; elnyúló csata bentről, az ablaknál fegyverekkel, állva, fekve, ülve – szétterülő ellencsapás a téren lapulások, bújások, hasalások; a hosszú várakozásban fehér zászló az ablakban – lyukas zászló előtte; a kinyíló kapun feltett kézzel kilépő kiskatonák – szemben velük a fegyvert tartva, majd leen-

gedve a szabadságharcosok; a kisfiú behátrálása a tömegbe – az ÁVH-s tiszt fegyverének felemelkedése a kiskatonák mögött), ugyanakkor van egy erre épülő erős hierarchikusság, tehát ellenszólamként egy függőleges szerkezet is működik: a két fiú három futása a film 1:6:1 arányú (2 perc – 12perc – 2 perc) 3 részében (prológusként, elbeszélői felütésként és epilógusként). "A futásra egyébként Fábri Zoltán, aki tanárom is volt a főiskolán, *Ötödik pecsétje* hatott – amikor a kihalt utcákon robbannak és összedőlnek a házak –, az autók, gyalogosok nélküli kihalt utcák irtózatossága. Elveszve egyedül a városban... ez bennem volt mindig mint saját énképem is, persze a kisfiú is én vagyok, s a két barát is, aki álmában vele fut" – fogalmazott Meskó Zsolt.

A film így mindenképpen a harcoló, szembeálló szimmetriák mikro- és makroszerkezete: narratív és képi montázsok (a 3 futás, munkába készülődés, a két fiú egymás utáni udvarlása, felvonulás a hivatalban és felvonulás a hivatal előtti téren; kinti és benti ostrom, az egymás felé fordulás a „testvérháború” intermezzójában); direkt és késleltetett párhuzamok (a kő játékos bedobása és kidobása az ablakon; a lyukas zászlóban megjelenő másik objektum: az öregember arca és a nemzeti színű, majd fehér zászló; a vörös csillag látszat „megkövezése” a forradalmár incselkedő játékában – a fa fedezékéből a gyilkos jelkép lelövése a hivatal faláról; a kisfiú elbújása a sorok közé – az ÁVH-tiszt dobtáras fegyverének felemelkedése a sorok mögött; a soroskatonák gyülekezése egy hivatalnokkal – a katonák önfeladása hivatalnokok várakozó tömegével a lépcsősoron; a mécseshez elinduló, majd visszaforduló és a mécsesek elé virágot tevő öregember méltósága; a tanuló és fiútestvére a gyertyák előtt – a lány és az öregember megtörtsége a gyertyáknál); zenei fő- és mellékszólamok (zörejek – reggeli slágerzene – zörejek – beavató *Egmont nyitány* és *Kossuth nóta* – zörejek, emberi hangok, mondattöredékek – *A végzet hatalma* kóruszárolata.)

Néha azonban egy kis aszimmetria is megbontja a rendet: míg a fiatal ÁVH-s katonára törött tükör előtt készülődik, barátja, a tanuló felénk, vagyis a pseudo-tükör felé fordul; ezért csak a katona konyhából kiléptekor esik le a tükör (a fiatal halálát jelezve), a tanulónál ez nem következik be. De az is az aszimmetria finom hordozója, hogy a katona béna apja (Székely B. Miklós) számonkérőn néz a fiára, a konyha székén ülve tehetetlenül szorítja az asztal peremét, addig a tanuló anyja (Csomós Mari) a háttérből boldogan figyel, mosolyogva és szelíden öltözteti, adja rá a kabátot a fiára, megsimogatja az arcát. Az apa kényszerű alárendelteként nem ér a fiához, az anya minden gesztusával körülöleli gyermekét. (A két felnőtt színész egyébként jelentős 56-os filmek emblematikus szereplője volt: Csomós Mari a *Makrában* – Rényi Tamás, 1972 – a szabadságharcos lány és a *Szabadságtér '56*-ban – Bereményi Géza, 1997 – egy fiától távol szakadt anyja a budapesti amerikai konzulátuson; Székely B. Miklós Malgot István *A cigány hold – egy cella képei* című 2001-es tévéfilmjében a cigány festőnő férje, filozofikus rezonőre és egy paraszt *Az asszonyban* – Erdélyi János, Zsigmond Dezső, 1995.)

A *Fiúk a házból* szellemi középpontjában egyértelműen az apró (kicsiny gyerekklá-
bak, az otthon bensőséges tárgyai) és a monumentális (embertömeg, óriási lépcső-
sor, magas házak) közötti állandó feszülés és a két véglet között bejárható fejlődési út
látható, azaz a kezdet (gyerekkor ártatlan versenye) és a félbeszakadt felnőtt kor (csa-
ta életre-halálra). Ennek rendelődik alá az esztétikai megjelenítés a szuperplánok és
totálók, a le- és földaruzások egymásnak eresztése a kontrapoztos jelenetbök-
ben. Ezek az érzékeny is erős, gyorsan pergő vagy szétterülő képsorozatok egy egysé-
ges üzenetet készítenek elő: a fiúk halála áldozati, ártatlan halál, a lány, az öregember
és kisfiú (3 életkor, két nem) magára maradása pedig végzetszerű, mert a gyilkos
történelem mindig „testvéreket” állít egymással szembe, s a végeredmény mindig
ugyanaz. A fiúk angyalok lesznek, hisz utolsó futásuk már képzeletbeli asztrálteste-
ké, az itt maradt három tanú némasága pedig a tiszta emlékezés és a bátor cselekvés
záloga.

A játék szelleme

(olaj, vászon, 2016)

Pázmándy László

Az a három kedd...

'1956

Az a kedd volt a teljesség, a minden,
A szív és a lélek helyére billent.
Józan lett a részeggé züllesztett ész,
A félig élet, – akkor volt egész.

Mert ritka vendédként járt arra mosoly,
Szorongás ült a fáradt arcokon.
Már megértettem, mint nyolc éves gyerek,
Másként is lehetne élni életet.

Az eltűnt szabadság visszatért megint,
Egyenes lett a meghajlott gerinc.
Apám arcán megjelent az öröm,
Uram, azt még most is megköszönöm.

Kedd volt akkor is, mikor egy matyó lány,
A vonuló tankoszlop elé állt.
Széttárta karját, a tankok megálltak,
Az ifjú lány, így üzent a világnak.

Két boldog hét volt és a hosszú bánat,
Őrzői ötvenhat zászlajának.
Mert jött a harmadik kedd, a félelem,
Apám, akkor megfogta a kezem.

Tankok lőtték le a templomtornyot,
Mely a főút köveire omlott.
Beborult a szürke, novemberi ég,
És szívünket körbezárta a jég.

Sokáig tartott a döbbszent csönd,
S apám szemében megjelent a könny.
Az oroszok várták a megadás jelét,
Fehér zászlót, - mert a várost lövik szét.

Tépett lepedők lógtak a házak falán,
Fekete helyett, fehér volt a gyász.
Fegyvertelenek voltak halottaink,
Feledni nem lehet, ez arra int.

Uram, – azóta eltelt hatvan év,
De az a három kedd most is bennem él.
Izzó parázsként, a hallgatás alatt,
Az elmondhatatlan emlék megmaradt.

Kihallgatás

Állán borosta, feje lehajtva, kezén bilincs.
Élete terhe, ott ül szemében, elvesztett kincs.
Hallgatunk hosszan, értelme nincs már, szavaknak rég.
Remeg a szája, sóhaj szakad fel, izzadva néz.
Várja a kérdést, egy kis megértést, titkon remél.
Halkan elmondja, hogyan is történt, majd vizet kér.
Mohón megissza, megnyugszik lassan, szíve nehéz.

Tudja, nincs vége, jön még sok kérdés, nincs menedék.
A hogyan után, halkan megkérdem, miért, miért...
Nehéz a válasz, lelket marcangol, büntudat ég.
Világít titkot, felfed sok rejtélyt, hallgatom őt.
Mozaik épül, válik egésszé, tér és idő.
Írógép kattog, kisiklott élet, előtűnik.
Szár az novella, virágos réten, aknamező.

A vallomása, igazolás is, tetteire.
Kell önmagának, elviseléshez, bűneire.
Hallgatásában, ott rejlik mélyen, hogyan tovább...
Jövője távol, hosszú az út még, mocsáron át.
Halkan biztatom, hogy át kell jutni, egyedül is.
Egy percre magány, bilincses élet, széjjeltörik.

Jámbor Ildikó

Tárlat az utcán

Kocsis István drámája Van Goghról

A Gárdonyi Géza Színház évad végi bemutatója a stúdiószínpadon Kocsis István drámája Vincent Van Gogh és Paul Gauguin párbeszédéből kibontakozó nagy ívű vallomás a fény, a megvilágosodás erejéről, a művészet jövőbe tekintő szerepéről. Az előadás Beke Sándor rendezésében egyben kiváló alkalmat ad arra, hogy két színművész, Tunyogi Péter és Káli Gergely kiváló és alázatos művészi kvalitásairól megbizonyosodjunk. Tunyogi Péter már a Gali László alapította önálló társulat kezdeteitől fogva itt van Egerben, mindig megbízható pillére az előadásoknak. Ő a mi Jumurdzsákunk az *Egri Csillagokban*, de számos klasszikus műben jelentős, de nem főszerepet alakító művész. Könnyeden, játékos eleganciával működteti az előadásokat, legyen akár Herceg a *Padlásban*, vagy Gyéres Tanár Úr a *Légy jó mindhalálígnak*, vagy Lőrinc barát a *Rómeó és Júliában*. Gauguin alakítása majdnem főszerep, hiszen a szerző gondolatiságát azonos hőfokon és intenzitással közvetítik Káli Gergellyel. A Vincent Van Goghot alakító fiatalabb pályatárs kanyarokkal érkezett a pályára, egri születésű, még emlékszünk rá a Zalán Tibor féle Eger kis csillagaiból, aztán eltűnt a szemünk elől, hogy visszatérjen történelmi kosztümben a *Héthavas* előadásban, vagy a közelmúlt mesedarabjaiban. Nem is sejtettük, hogy mennyi párhuzam van Káli Gergely személyes szenzibilitása és szorongásai és a mindannyiunk által tisztelt-rettegett festő Vincent Van Gogh jelleme között. Átváltozása ebben a szerepben megindító és magával ragadó, mélyen szuggesztív. Beke Sándor rendező érdeme, hogy meglátta a két színészben a lehetőséget, s rájuk szabta ezt a már harmincöt éve a köztudatban lévő drámát. Az akkor még határon túli szerző, Kocsis István már a hetvenes években elismert drámaírónak számított itthon. A színészek valósággal versengtek az általa írt szerepekért, s ezek egyik első darabja a *Tárlat az utcán*, (melynek monodrámaváltozatát magam is láthattam egy gyöngyösi Monodrám-fesztiválon a nyolcvanas évek végén, Kovács Lajossal). Kocsis István a ma élő egyik legnagyobb író, vonzódása a szakrális témák iránt különleges helyet jelöl ki számára a színházirodalomban. A Szent Korona-tanról írt esszéje, vagy a *Táltos paripa* című könyve, melyben a magyarság szakrális vezetőit veszi sorra, mélyen szántó olvasmányok a beavatottnak. Már pályája kezdetén izgatta a művészet közösség és történelemformáló szerepe, a kiválasztottság mikéntje, s úgy gondolom, hogy a Van Goghról írt darabja általánosságban és konkrétan a saját alkotói nézetei kialakításában is segítették.

A *Tárlat az utcán* egy – külső szemmel – kétségbe ejtő szituációra épül: a pályája zenitjén tartó festő maga kínálja az utcára kitett képeit, hogy annyi jövedelemre tehesen szert, hogy ne haljon éhen. A járókelők elfordulnak, csak a vele egy fedél alatt élő Gauguinra számíthat: Egymást támogatják és marcangolják is egyszerre. Gauguin vigyázz barátjára, a zsenire, s miközben a napi megélhetéssel küszködnek, és csodás és messze mutató terveket szőnek. Gauguin a trópusokról álmodozik (ahová aztán, tudjuk el is jutott, remekműveket alkotva) Vincent pedig a nyomorult bányászok megváltásáról szónokol, s az éhséggel és kilátástalansággal küszködve az egész emberiséget akarja megváltani. Izzó napraforgói – ahogyan pályatársa is megfogalmazza – átstrukturálják a világot, ami ezután már nem lesz ugyanolyan.

A művészet saját korát megelőző, jövőbe tekintő látnoki szerepe mindig is izgatót minden alkotót, így Kocsis Istvánt is, Beke Sándort is. Mégis csak van értelme a világnak, ha egy-egy pillanatra, egy-egy műalkotással közeledünk a fény, a teljesség felé. Az egri előadás érvényesen mutatja fel ezt az üzenetet. A két színművész intenzív, sodró lendületű játékához a mellékszereplők: Réti Árpád (öreg bányász-ként) Sata Árpád, Lisztóczy Péter, Pilisy Attila érvényesen járulnak hozzá. Vincent, szemében égő tüzekkel aktuálisan a pszichiátriai betegek otthonában végzi, de napraforgói, beszélő tárgyai izzó színekben a színpadon is felragyognak hirdelve a művészet mindenképp létét, jövőbe mutató szerepét. S ez jelen korunkban, amikor amúgy minden profitörinétált, mégis biztató. A játéktér jól funkcionál (Bényei Miklósnak köszönhetően), a jelmezek (Molnár Gabriella munkája) tizenkilencedik századi polgári öltözékek. Modernebbek a hangulati aláfestést biztosító jazz és komoly zenei effektek (Miles Davist véltem felismerni). A *Tárlat az utcán* a Stúdiószínpadon játsszák, két részben. Reméljük, a jövő évadban is láthatjuk a darabot s a nagyszerű alakításokat.

Sipos Erzsébet

Neked adom

Benedeknek

Neked adok egy hegyet,
ha én már nem leszek:
ez itta a Bükk,
hogy ük - és ükunokád
is láthassa
a törékeny természet
ezer csodája.
Neked adom,
mert tiszta vagy,
mint kristálytiszta patakok.
Barlangok, mint nagy-nagy lakatok,
rejtélyük kulcsát neked adom.
Hol ember élt kőkorszak óta,
csontjait, tűzhelyét
a barlang megóvta.

Neked adom a Bélkőt,
hol régen, telhetetlen gépek
sok szép részt kitéptek,
s a csonka hegyért éjjelente,
az imát a ciszterci templom rebegete,
s reszketett a korai szegfű gyenge teste.

Vigyázz, nagyon vigyázz
a sárga ibolyára,
évezredek óta itt van
a hazája,
vigyázz minden kis virágra, bogárra.
Tiéd a lepkék különös tánca,
az Őserdő minden faóriása,
kérgüket láncfűrész
sohase bántsa,
hadd legyen szarvasbogarak
boldog násza.

És ott van a Szalajka-völgy,
mint nemes, gyönyörű,
szemérmes ifjú hölgy,
arcát Fátyol-vízesés takarja,
örömkönnyeit neked hullatja.

Tiéd minden szirt és szikla,
keselyük, sasok birodalma,
legendás várromok, sisakvirág,
hajdan volt bálványimádó konok világ.
A szurdokerdők hűse, csendje,
hol hangyák vonulnak rendbe',
s a páfrányok kunkorvégeit
a hajnal kibontja,
s a földből, mint
nagykabátok gombja,
előbukik sok domború hátú gomba.
S a völgyből úgy száll a pára,
mint sóhajtás, a szív legszebb vágya,
fel-fel, a fennsík magasára,
a természet nagy katedrálisára.
Mert szent hely ez,
hol minden oldalon az oszlopfő,
egy-egy kiugró büszke kő:
Istállós-, Tar-, Pes-, Bélkő és Bálvány,
nem hivalkodó hűvös márvány,
mész kő és dolomit.
Szóval, amit csak tudtam, összeszedtem,
óvón, őrzőn, kezvedbe tettem.

H. Barbócz Ildikó

Megtörtént és vágyott utazások

Ha az ember utazni szeretne, játszik az álmokkal, az útvonalakkal, az országokkal, vissza-visszaidézi a már megtörtént utazásokat, és felteszi magának a kérdést: új helyre utazzon-e vagy a már felfedezett, de korántsem megismert tájra. A viszontlátás, a találkozás, a „még mindig itt van, minden változatlan” élményére gyakran vágyódunk. Ha nincs konkrét cél vagy ismert utazásszervezőtől nem kap ötletet, ajánlatot az ember, akkor utazási irodához fordul. Rengeteg kiadvánnyal, utazási katalógussal, prospektussal a hóna alatt távozik, és otthon máris indulhat a keresgélés, a tervezés. Azon túl, hogy az idén ily módon sikerült Közép-Dalmácia egyik gyöngyszemére ráakadnunk, ahol ráadásul még sosem nyaraltunk, csak a környékén jártunk, az az ötletem támadt, hogy készítetek egy sajátos, egyénre szóló katalógust azokból az országokból, ahol már megfordultunk, kb. 40 évre visszamenőleg. A hozott anyagból összeállt az album, de kivágtam olyan képeket is, melyek elkápráztattak, melyek hangulatukkal ragadtak meg, s melyek talán már a jövőt vetítik előre. Csak néztem, forgattam ezeket a fotókat, és lassanként szavak, mondatok, gondolatok kezdtek hozzájuk társulni. A legtöbbjükhez úgy is fordultam, mintha a húgomhoz írtam volna.

Az utazás három fontos kelléke: fürdőruha, napszemüveg, útlevel. Ezeket gyakran emlegettük, különösen, ha ezek közül egy is hiányzott. Ami még fontos lehet: pénz, idő és napfény minden áldott nap. Ez utóbbi csak ritkán valósult meg maradéktalanul, de soha nem estünk kétségbe eső és vihar esetén sem. Sőt, az igazán emlékezetes pillanatok esőben rögzültek, pl. a jesolói (Olaszország) tengerparton, ahol esőkabátban és mezítláb sétáltunk a maradék időt eltöltve. Velencében egy kávézás alatt szakadt le az ég, a lábunkat felhúztuk az ömlő víz fölé, de a hatalmas napernyő sem védett egy idő után, és mindenki az épületbe menekült. Aztán bekövetkezett a csoda: a felhők alól kibukkanó napban, a ragyogásban való séta a lét nagyon is elviselhető könnyűségét adta meg nekünk. Egy márciusi késő délután, alkonyatba hajlóan esernyővel szaladtunk az áztató esőben a lagúnák között szintén Velencében a megbeszélte találkozási helyre. És szükség van még az utazáshoz egy mindent elnyelő strandtáskára, mindenre, ami csíkos, ami kék, mi több: tengerész-kék! Az utóbbi időben így törekszem összeállítani a ruhatáramat is, különösen a tengerparti nyaralásokhoz. Azt hiszem, a szíved csücske Dalmácia. Ugye jól gondolom? Természeti adottságai elképesztőek, hiszen a tenger alá bukó hegyek farkaszemet néznek az Adria kristálytisza vizéből kiemelkedő szigetekkel, földnyelvekkel. És a tenger itt a legátlátszóbb, a legszebb a kék és a türkiz megszámlálhatatlan árnyalataiban.

Emlékszel az első reggeli kávézásra Zadarban? A buszon töltött éjszaka után mámorító és felüdítő volt a tenger közelsége és látványa, az emberből hirtelen kiszállt

minden fáradtság, és csak a tenger meg a kávé illata... Innentől kezdve aztán hihetetlen panorámák kísérték utunkon, Vranjicából Dubrovnikba (Horvátország) és vissza Trogir mellé.

A katalógusok változatos időpontokkal és -tartammal hirdetik az útjaikat, van bőven választék. Az 5 nap/4 éj igen kevés, tapasztalatból mondom. Az olasz tengerparti nyaralásainkat Cavallinóban így kezdtük, de mire belelendültünk volna, már indult is a busz hazafelé. Persze nagyon boldogok voltunk, mindennek örültünk, mindent megbecsültünk és kihasználtunk. De mindig ott maradt egy kis hiányérzet, ami egyre fokozódott, és ma már azt állítom: legalább 10 nap és 9 éj szükséges a teljes kikapcsolódáshoz, ahhoz, hogy lásson, pihenjen, feltöltekezzen az ember az adott helyen. Ennyi idő kell, hogy egy kicsit részese legyen az utazó az ottani életnek, egy kicsit elvegyüljön, hogy hassa át a szemlélődés boldogsága. Egyszer Sperlongában egyedül indultam vásárolni. Felkészültem olaszul a kérdéssel, articsókát szerettem volna venni. Az eladónők igen kedvesek voltak, és én sikerélménnyel távoztam. Sperlongáról tudni kell, hogy Róma és Nápoly között fekszik, „fecskefészek típusú” építkezéssel és két széles, kilométernyi hosszúságú nyugati és keleti partszakasszal, a végtelenség felemelő élményével, a homokban tett hosszú sétákkal a kifutó hullámokban. Kedvenc amerikai írónóm, Frances Mayes így mutatja be ezt az üdülőfalut: „Fehér falu, cukorsüveghez hasonló házakkal a tenger felett, mór boltívek alatt futó, kartávolságnyi széles macskaköves utcák, és az erkélyekről színes báli ruhákként hajladozó rikító virágok.” (Egy év a világban) Ha egyszer sorrendet kellene felállítanom (de ez csak fikció) a bejárt nyaralóhelyek közül, bizonyára ez a parányi városka kerülne az első helyre. Annál is inkább, mert a sperlongai nyaralásban négyszer volt részünk fent a domboldalon fekvő apartmanok egyikében, amelynek kényelmes teraszáról a naplementékben való gyönyörködést egyszer sem mulasztottuk el. Itt volt egyedül az a határozott érzésem – valahányszor innen kirándulni indultunk –, hogy valójában itt lakom, és a zsalugátereket gondosan be kell zárnom. A teraszon mindig szépen megterítettünk, te hoztad az abroszt, kék ólomvirágot is csempésztünk az asztal közepére. Jókat ettünk-ittünk, főztünk és befőztünk (fügelekvár és befőtt). Amíg elkészült a kávé, a pineafenyők, a rozmaringbokrok, a fügefák átható illatát élvezhattuk. Esténként mécses pislákol és a tenger fölött a szikrázó csillagok, olykor tűzijáték fényei...

A katalógusok fotóin szállodai szobabelsők csábítanak a következő utazásra. Az asztallap kékje behozza a tengert a szobába, a narancssárga kárpit a napfényt: életörömelemek. A szem akadálytalanul szalad a távolba az ezüstös szikrákban fürdő, még mozdulatlan tengerhez. Tekinteted megnyugszik a kis világítótornyon és a távolabbi parányi szigeten. Két állandó, két örökké biztos pont ittléted alatt, és nincs most ennél megnyugtatóbb. Mezítláb lépsz ki a teraszra, most ér el az éjszakából még itt maradt jóleső hűvösség. Fogadod a sirályok reggeli vijjogó üd-özletét, és csinálsz álmos szemmel pár fotót. Mert azt hiszed, ez a pillanat nem

jön vissza többé. És valahol igazad is lehet... Már csak a kilátásért is ezt a szobát foglaljuk le legközelebb!

A világtórtornyok kezdetben misztikusan hatottak ránk, de a tengerekhez egyre gyakrabban utazván kezdjük megszokni őket. Egyszer teljesült is vele kapcsolatosan az egyik vágyam: láthassam a Capri nyugati fokán magasodó, filmekből is ismerős építményt. A szigetet körbehajózva ez sikerült is, alig tudtam a szemem levenni róla. Egy horvát dokumentumfilmben az ott élő, ott szolgálatot teljesítő emberek beszélnek a munkájukról. Olvastam továbbá róluk, hogy a főszezonban kibérelhetők nyaralás céljából. Mi is kipróbálhatnánk egyszer, nem gondolod?

Különben az Adriai-tenger partja a legszebb itt Európában a számomra. Biztosan te is így vagy vele. A homokos strandok kényelmesebbek és biztonságosabbak, a sziklás, köves, durva kavicsos részek veszélyeket rejtenek, de romantikusabbak és vadregényesebbek. Évekkel ezelőtt az erős hullám nekicsapott egy fürdőző nőt Rovinjban a Katarina sziget végénél az éles szikláknak, ahol mi is vízbe ereszkedtünk, és másnaptól bekötött lábbal csak szemlélője lehetett a tájnak. A partszakaszok a képeken ismeretlenek, de fenyőkkel, bokraikkal bárhová behelyettesíthetőek, tehát mégis ismerősek. Ehhez persze itt élő halásznak vagy lakosnak kellene lenni. És itt feltétlenül szólni kell a strandok elmaradhatatlan kellékéről, a napernyőkről. Ahány szálloda a soron, annyi színben nőnek ki a homokból a végeláthatatlan vásznak. Így nem tévedhet el az ember. Azaz mégis, mert ez már kész erdő. Én lehúzott állapotukban szeretem őket, a reggeli vagy az alkonyati fényekben, vagy akár esős időben. Az első napernyős találkozások Cavallinóban kezdődtek, aztán Jesolóban, az esőben folytatódtak, hogy aztán Riminiben (Olaszország) kínálják magukat megszámlálhatatlanul a nap erős sugárzása ellen. Szemem ugyan tiltakozik ezen sűrűség miatt, de egy idő után megszokjuk, és előszeretettel fényképezzük őket.

Nekem az Isztria, azon belül Rovinj a kedvencem. Tudom, te is jártál arrafelé nem is egyszer. A magyar utasok számára igen közkedvelt a közelsége miatt is, és mert csipkézett tengerpartjával, hangulatos utcáival, a domb tetején álló Szent Eufémia székesegyházával és kellemes klímájával mindig tud újat nyújtani. Nekünk régóta ismerős, itt töltöttük házasságkötésünk után az első nyarat. Még megvan a „házunk” is, a 70-es években jobbára magánházakban szállásolták el a nyaralni vágyókat. Akkor még csak álmodoztunk róla, szinte megvalósíthatatlan vágyakozásnak tűnt innen áthajózni Velencébe. Kevéske pénzünkből akkor egy ikont vásároltunk. Aztán évekkel később átkeltünk az Adriai-tengeren, és közelebb jött, beláthatóbb lett a világ.

Jól tetted, hogy megvetted ezt a strandtáskát Porecban! Mélykék és fehér csíkozású díszítésével tökéletes emlék az Adriáról. Telerakhatod a reggeli, frissen felszántott homokból gyűjtött kagylókkal, csigákkal, különleges osztrigahéjakkal, a tenger homokjával és gyógyító levegőjével, csapdosó hullámainak megunthatatlan hangjaival.

Valójában nem is tárgyakat hozunk haza magunkkal, hanem „színek, illatok, hangok, szavak, képek, tájak, szagok, érzések nyüzsögnek egymás hegyén-hátán” (Michel Onfray) bennünk. A fontos tudnivalókat egy üdülőhelyre, egy városra, egy országra vonatkozóan megszerezhetjük az ismertetőkből, a katalógusokból, a különböző útleírásokból, de az élmények a lelkünkben, a szívünkben hagynak nyomot, ott élnek tovább. A fent említett francia író-filozófussal feltehetjük a kérdéseket: „Melyik a legszebb emlék? Melyik a legfontosabb tanulság? Mit tanultunk a többiektől, a világtól? Lehet-e már következtetéseket levonni, összefoglalni három lényeges gondolatot, vagy négy fontos mozzanatot? Mennyivel vagyunk gazdagabbak most, hogy bejártunk egy idegen, a miénktől távoli országot?” (Az utazás elmélete) Lehet a kérdésekre válaszolni, de nem feltétlenül szükséges. Ahhoz viszont, hogy a feleletek hitelt érdemlőek, igazak és őszinték legyenek, „úgy kellene utazni, ahogy a tűz terjed, s elemészteni azt, amin az ember átment, és ne maradjon más, mint rom és hamu... Vagy otthon maradni, s még az ablakon se nézni ki.” És ebben Hamvas Bélának tökéletesen igaza van.

Vermeer szobája

(olaj, vászon, 2016)

Pataki István

fogorvosi székben

1.
állítson még rajta doctornő

2.
hajoljon hajoljon lágyan fölém
csiszolja csiszolja csiszolja még
addig csiszolja míg illik rája
jó komagyűjtőm hú koronája

3.
hej a tömés
a tömés
kihullik időközönként
közönként
közönként

4.
bizsereg
zsiborog
zsibbad
húzza csak húzza
húzza az időt
míg ama gyökér
magától kidől

5.
a hetedik napon
én is megpihennék.
Alatta

6.
legyen lénye a vénye
utókezelésnek
írja fel magát
bármekkora adagban
felülírja a mellékhatást

Kemlő vezér

érintés előttre

úgy irányítsa mintha kezébe
nemzet jövője volna letéve
ősi küldetéstudat

űzőbe veszem
ne érezze hogy jogfosztott
a csodaszarvas is ünő volt
párkapcsolat lezárása
a vezérszálát sem hagyom
elvarratlanul
az első ősmagyar reklámhírdetés*

ferednék erjesztett kancatejben
fedeznék gerjesztett kancát helyben

* A szövegre Pataki István talált rá egy bölénybendővel lekötött cserépedényben, egy kumiszból készült spirituszban tartósított ménszerszámra volt hímezve, mely valószínűleg földcsuszamlás után került a földre, mikor a csődör fedezés közben két hátsójával nekifeszült a domboldalnak.

mikoron már kegyetlen lesz múzsájához

1.
(ki)

kiírtalak.
kiírtalak,
kiírt alak.

2.
(máglyán)

én
az eretnek
hamuvá szeretlek

Kemlő vezér*

az első magyar botanikai értekezés

a legelső ősi virágfajtánk hasonlatos a tátogóhoz
kizárólag rózsaszínben fordul elő
a halvány változata élettelen és hatástalan
a pinacia rose totogus hungarorum
magyarul egyszerűen csak pinácia
puszta látása gyógyhatású immunerősítő
illata búskomorság ellen hatásos
növeli a szebbik nem iránti vágyat
és a harci kedvet
vitégeink csata előtt (közben is) beleszipantottak
kivonata a vágott és szúrt sebeket azonnal gyógyította
a monda szerint kemlő egyik alvezérének, Verbenekynek
miután a fél nyakát elmetszették gyorsan bekenték
és pillanatok múlva büszke fejtartással rontott az ellenségre
a lázongó mélymagyarok két csokorral is hordtak süvegüknél
ők voltak a pinácik
a pinácia akár a defibrillátor elődjének is tekinthető
ha a szív működés gyengült vagy netán leállt
a csokorral egyet suhintottak a mellkas felett
és azonnal helyreállt a dobogás
termesztésével a markotányosnők foglalkoztak
akik kizárólag szürkemarha és racka faggyújából főzött
háziszappannal tisztogatták az ágyásokat
gém módosítása kizárt
bár a legyőzött nemzetiségek próbálkoztak a pinácisszal
de a pinácik elpusztították. Őket is.

(a dokumentumra bukkanó Pataki István szerint a nemzet jövőjét meghatározó, igazi hungarikum lehetne. Ő mostanság is gyakran él vele. Kemlő vezér költészetét is áthatotta.)

** Kebele vezér és Emlő fia. Mielőtt a Bedjek törzs vezérévé választják, Csaba királyfi udvarában zajló tengeri sziklaporlasztó. Költészete Doefcoedemus dalnokságának idején kissé háttérbe szorult, pedig a megrovásos írást ő vitte tőkélyre verseiben, melyeket Pataki István fedezett fel egy pendelyemelgetésre szolgálatos boton.*

Tusnády László

Áldott tömörség

Kaiser László: „Áldassál, emberi Verejték”. Portrék, emlékek, köszöntések

„Áldott tömörség” – ez a cím munkált már bennem akkor is, amikor Kaiser László könyveiről előzőleg írtam. Vonzza az embert ez az időtlenül gyors lényegre törés, mert szinte attól fél, hogy valahonnan lemarad, valami lényegeset nem tud meg, pedig kíváncsi, talán épp a rejtelmek feltárására, meglátására született.

Umberto Eco *Foucault-inga* című könyvének a végeredménye, legfontosabb felismerése, következtetése az, hogy nincs titok. Legalábbis a regény szereplői ezt élik meg. A magam részéről úgy vélem, hogy maga a szerző ezen a téren nem azonosult velük, de azt nagyon világosan tudta, hogy sokan hamis úton, a világ igazi, szép és nagy rejtelmétől elrugaszkodva szeretnének valami rendkívülit, mások által nem sejtettet megtudni.

„Nincs titok!” – egy kiegészített világ kakofóniája, színkavalkádja hirdeti, közben nem veszi észre, hogy szürkeségbe hull. Mérges kígyót üvölt, és közben a saját testébe harap. A képernyő – a comeniusinak épp az ellenpólusát képviselő mai „látható világ” ezt írja be az agyba.

Itt él egy művész, költő, író, alkotó, irodalomszervező közöttünk, és csendesesen, nyugodtan, a mai bepörgéses világ „robogósdiját” cáfolva éppen azt hirdeti, hogy van titok, van megállás az „átok-pörgettyűs” társadalomban is, mégpedig úgy, ahogyan ő az emberi lét S. O. S.-jeleit felfogva áldásosan tevékenykedik.

Ki olvas ma regényfolyamokat, ha egy ötperces, „jól megszerkesztett” képanyagból is lehet bőséges és „kimerítő” izgalmat meríteni? Kaiser László legújabb könyvében nem ezt a vitát akarja elmélyíteni, hanem szeretettel bírja szóra azokat, akik a magasabb minőséget képviselik, szól róluk, mert tudja, hogy az élményt kereső ember nem bölcsekedésre kíváncsi, hanem a csodát akarja megélni, a rendkívülit, mely kiemeli a szürkének látszó lét állóvizéből. Ám épp a sok esetben hamisan zúduló képanyag, a naplementei hangulatba foszló szó sokakat félrevezetett, és nem bánná, ha az egész világ a karosszéke elé gördülne, és áldozathozatal nélkül is el lehetne jutni a titkok titkához.

Ebben a könyvben olyan alkotókkal találkozunk – holtakkal és élőkkel –, akik túlmutatnak ezen a pillanatnyi meghasonlásléten. Arcélek jelennek meg előttünk. Azt sugallják, hogy az itteni egyedüli, megismételhetetlen létünk, küldetésünk írta elméjükbe azt, hogy jelenlegi tevékenységünkkel vagy hátrahagyott műveikkel túllépnek e „mai kocsmán”.

Németh László művei kimeríthetetlen forrás Kaiser László számára. A minőséget, az emberi tartást, a köztünk szellemileg most is jelen lévő nagy alkotót és rendszerezőt úgy idézi élénk Kaiser László, hogy a magyarságlét kohéziós erejére döbbenünk rá: a szellem mai munkásai fölött ragyogó napra.

Sugarak törnek elő: van folytatás, és folytatás következik. Még akkor is, ha Klebelsberg Kunó fájó megállapítása változatlanul igaz: „a külföldiek a saját értékeiket könnyedén négyzetre emelik, mi, magyarok hajlamosak vagyunk saját értékeinkből gyököt vonni”.

„Apa, fiú: egy Igen s egy Nem” – írta Ady Endre a *Krisztus-kereszt az erdőn* című versében. Szabó Lőrincet és Lócit Kaiser László úgy mutatja be, hogy az apa és a gyermeke közötti ellentét feloldódik: két örökre feledhetetlen Igen lesz. G. Szabó Lőrinc ezért mondta: „Én mindörökké Lóci maradok.” Nekem Durante Alighierit juttatja az eszembe. A korán elhunyt anyuka álmodta meg a Durante – Szilárd nevet. Neki nem adatott meg, hogy túl sokáig becézze szeretett gyermekét, Szilárdkát, vagyis Dantét. Őt helyettesíti, ahogy lehet, az emberiség, nap mint nap zengve Dante nevét.

G. Szabó Lőrinc éveken át megjelent Miskolcon március 31-én. Édesapja születésnapján ott szavalóverseny volt. Tanítványaimmal többször vettem részt e jeles eseményen. Az egyik alkalommal G. Szabó Lőrinc a fenti kötődésről beszélt. Kedves és némileg huncut mosollyal említette, hogy volt, amikor az idegenek így keresték: „Hol van Lóci elvtárs?”

Kaiser László hívó emberként igen nagy szeretettel mutatja be Magyar Ferencet: vezetése alatt az *Új Ember* példányszáma százezer fölé ugrott.

Rendkívüli tiszteletet érdemel az, ahogyan Váci Mihály képe megjelenik előttünk, mégpedig 2014-ben, hiszen évtizedekkel korábban az önzetlen, tehetséges költőt igyekeztek „politikai jelenség”-gé zsugorítani, kiiktatni az irodalomból. Még a régi hozsannázók is hallgattak. Igazi szégyen volt, hogy a feleségnek kellett megszólalnia. Ám minálunk még így is nehéz tiszta vizet önteni a pohárba. Az érték a fontos, a minőség. Kulcsszavak ezek Kaiser László könyvében. Dr. Hársing Lajos életművében is feltündökölnek. Tragikusan ütköznek össze a „piacgarázdság”-gal. A teremtő fejlődés, a növésterv a jobb, az elviselhetőbb lét alapja.

Obersovszky Gyula hősi magatartásával, ötvenhatos példamutatásával emelkedik a percmemberkék ásta sírüreg fölé: „A tisztességnek nincs két ága, ha az ember azt az egyet megtalálja, mennie kell vele, mert a történelem is csak arra mehet.” Békére, szeretetre vágyott. Szerinte „az élet nem siránkozásra, hanem tetterre való.”

Szervác József kirobbanó tehetsége és önpusztító életmódja korunk marcangoló fogaskerekeit juttatja az eszünkbe. Idegen volt ő az ember nélküli művészetet képviselő „moderne” számára. Ezek nem fogták fel, hogy mennyire kell aggódni a közösségért.

A felejthetetlen arcképcsarnok rendkívüli alakja Sánta Ferenc. „Fényre bábáskodta” remekműveit, és egyszer csak megállt a Csend Kapujában. Kaiser László itt említi főképpen a titkot. Ez olyan jelenség a számára, mely folyton szóra fogja bírni az újabb és újabb nemzedékek szépre és jóra szomjazó embereit. Megélte Sánta Ferenc azt, hogy a legkiválóbb írókhoz tartozók sorából visszalépett a sokaságba; kezéből nem hullott ki a toll, nem dermedt meg, „csak” elvesztette eredeti üdvös szerepét. Sok-sok diák előtt még szerepelt. Az egyik legfelejthetlenebb író-olvasótalálkozó emlékét őrzöm róla. Pontosan az a varázs történt, mint amilyenek Kaiser László is tanúja volt. Túl hamar megihlette a több iskolából összesereglett diákokat. Felejthetetlen volt közvetlensége, életszeretete. Elmondta, hogy szokott úgy a Duna-parton sétálni, hogy azt képzeletben világhírű énekes. Tisztában van azazal, hogy hamarosan, pár perc alatt kell elbűvölnie a közönséget, de nem is ez a lényeges, hanem az a tudat, hogy abban a rövid időben életének szinte a teljességét tudja átadni nézőinek, hallgatóinak. Ezt az előttem is megfelejthetetlen titok miatt mondom el. Rebesgették akkoriban, hogy a sérelmek miatt hallgatott el, hogy az asztalfióknak írja ő még a meglepetését. Ezt a vallomást csak azért rögzítem itt, mert lehet, hogy az *Isten a szekéren* szerzője úgy érezte, hogy ez az ötperces csoda akkora, hogy azt csakis a saját hallgatás-gyöngykagylója őrizheti. Volt diáklány, aki magánélete szép titkát említette, arra kért választ. Ilyennek képzelem el azt a létkört, amely Dosztojevszkijt vette körül, mikor sokak előtt beszélt.

Győrffy László egyre inkább csöndburokba zárkozott, avagy zárta őt a világ, így jutott el a Végző Hallgatás Tornyaiba. Tolláról patakzottak a szavak, de a közöny jéghegye túl kemény volt. Kereszténysége, magyarsága volt létének kontinentális alapzata. Maga az egyén összeomlott: felőrölte a magány és a körülmények polipkarú fondorlatos hatalma.

Kaiser László vele kapcsolatban is szövi azt a szálát, mely a bemutatott alkotók nagy részét összefogja, több más tényezővel együtt. Ez a kritikai visszhangtalanság. Ma már ez oly erős, hogy szinte a Semmi hordókötelévé duzzadt, vastagodott. Az egykor oly nagy szellemi mozgással körülvelt Nemeskürty Istvánt sem kerüli el ez a szál. Róla, egykori tanáráról egyedüli élmények felvillantásával szól a szerző. Így ér véget a könyv első szerkezeti része. Utána szomorú vizekre evezünk: *Búcsúzások a sírkertben* a címe ennek a fejezetnek.

A megszólalás alkalma a lehető legmegrázóbb. Kaiser László a legfájóbb pillanatokban is hű marad önmagához. Tudja, hogy a döbbenetes pillanatban gyöngye és kevés minden szó. Azzal is tisztában van, hogy a hit isteni ajándék. Vigasztalni azt is kell, erőt adni annak is kell, akinek ez nem adatott meg, vagy ha jelen van is benne, épp a tátongó sír láttán, az itt és az ott közötti távolság szinte végtelenre nő. Az egykori élet, az itt hagyott, nekünk átadott alkotás tiszta és ihletett felidézésével felhajnallik az emberben a remény: „Ne keressétek holtak közt az élőt!” Ezt

sugallja Jánosi András mellett Krisztus alakja. Az ecset, a véső és a toll mestere fölött ott van a Megváltó karja.

Nem tudok meghatottság nélkül Matyikó Sebestyén József fényképére tekinteni. A Hungarovox Kiadó könyvbemutatóján velem együtt szerepeltem. Mellettem ült. Egy darabig nem sejtettem, hogy súlyosan beteg. Amikor ezt nekem elmondta, csak annyit jegyzett meg, hogy ő azt senkinek se kívánja, amin neki át kellett esnie. A nagy dunántúliak méltó társa volt ő.

A Hungarovox Kiadó magában hordozza a testvérműzsák szép összhangját. Kaiser László felesége, Pereszlényi Helga tervezte a könyvborítót. Baranyi Péter készítette a szerző fényképét. Az eddig bemutatott alkotók között is többen vannak olyanok, akik több területen dolgoznak. A könyvbemutatók légkörét is jellemzi az, hogy művészetek és tudományok testvéri találkozásának is a tanúi lehetünk.

Ez a felemelő és szép jelenség földi létünk utolsó útján is jelen van. Ott van Bárdos Attila búcsúztatóján is. Matematikus volt, de született költő. Ezt hangsúlyozza Kaiser László: „a matematika végső lényege már-már a költészettel határos, rendet és harmóniát keresünk mindannyian, nem beszélve József Attila gyönyörűséges meghatározásáról: a líra logika, de nem tudomány.”

A hűség a népünkhöz, igazi értékeinkhez gondolata eddig is jelen volt ebben a könyvben. Talán mégsem véletlen, hogy Turcsány Péter kapcsán erősödik fel ez a gondolat. Túl erősen markolja meg az ember szívét a végzet uja, ha a sokoldalú, szinte örökmozgó alkotó villámcsapásszerű halálára gondol. A legszentebb eszmékhez volt ős hűséges. Ellenségeinkkel, ordas megrablóinkkal viaskodott. Nem a szürke, egyszerű zsebmetszőkkel. Ady egyik remekét idézve, fejtegetését követve Kaiser László nem őket nevezi meg, nem rájuk gondol, hanem „a magyarság és hitünk megrablóira. Tágabb öleléssel: emberlétünk megrablóira”.

Olvasás közben úgy érzem, hogy Canova síremléke előtt állok Velencében, a Frari-templomban. A gyönyörű és megrázó szobor alakjai egy piramis előtt vannak, úgy térnek be a nagy csöndbe csöndesen. Ebben a könyvben a nagy elbúcsúztatottak között az utolsó Kósa Csaba. Kaiser László az eltávozottat idézi: „aki barátja és író társa, Obersovszky Gyula elhunytával így fogalmazott: erkölcsi zseni távozott”.

A könyv záróakkordja a harmadik rész: *Köszöntések és méltatások*. Az első írás *Szokolczay Lajosról, a „szellem megrészegültjéről”* szól. „Irodalom, színház, zene, képzőművészet. Ezek az alappillérek érdeklődési körében.” Mindez a magyarság szolgálatával függ össze. Gyönyörű küldetés. „A mai ellebegtetett értékek korában bátorság kell ehhez.”

Színház, irodalom, lapkiadás, sokféle szervezés jellemzi Csernák Árpádot is. Kaiser László most is hangot ad annak a csodálkozásának, amelynek az az alapja, hogy idősebb korban is kötődhetnek mély és igazi barátságok. Úgy vélem, hogy

ennek az az oka, hogy az igazi és nagy szellemiségek valamilyen módon az időtlenség szépségét, nagyságát, fönségét sugározzák magukból. Ezért idézi Kaiser László II. János Pál kapcsán egy kardinális kijelentését: „A Szentatya már látja és érinti az Urat!” Csernák Árpád életerőt sugárzó, hitet és reményt adó ember.

A szép és gazdag tabló egyik feledhetetlen titka az, hogy a több hasonló vonást, értéket felmutató alkotónak nagyon is jellegzetes arcéle van. Pomogáts Béla hűsége úgy függ össze egyéni sorsával, értékeket feltáró, őrző lényével, hogy egyedüli és leginkább rá jellemző vonásai keltik fel azoknak az érdeklődését, akik még keveset tudnak róla. A tudás kiapadhatatlan forrására bukkanhatnak. Boldogok, kik ebben részesülnek.

Ködöböcz Gábor Eger szellemiségének kiváló képviselője. Erdély neki is oly közel áll a szívéhez, hogy több hasonló társa van ebben a könyvben. Nyelvhazában élünk. Meghasonlást keltő erők el akarnak választani minket, de a fény a láncokon is átragyog.

Botz Domonkos szellemi arcképében Kaiser Lászlóra is ráismerek: a tömörség, a szellemi önmérséklet egy határon túl varázsos erőt sugall.

Jelképes címmel zárul az áldásos seregszemle: *Farkas Árpád, az Erdélyen túlmutató jelkép*. Szürkeségbe omló, arcnélkülivé váló világunkban jó látni azt, hogy van, aki a következőt vallja és hirdeti: „nem engedni az evidens emberi méltóságból és szabadságvágyból”.

Kockázatos dolog egy nagyon alapos, tömény remek könyvről összegezést, ismertetőt írni, hiszen annak az egyik erénye épp a tömörsége. Könnyen el lehet jutni oda, hogy a további kihagyás, sietős ismertetés a hiány érzetét kelti. Ám célom az érdeklődés felkeltése volt. Olyan titkok megsejtetése, amelyeket épp a bőbeszédűség zuhataga sodorhat el. Ahogy bevezetőmben tettem, most is ezt az erényt emelem ki.

Áldott ez a tömörség, mert éppen arra jó, ami a küldetése, fátylat lebbent fel a titokról. Oly röviden, találóan, hogy senki sem szisszenhet fel, hogy nincs ideje az olvasásra. Hiszen sokak számára ezt a túl könnyörtelen idő-poroszlót teszi hatástalanná, és épp a médium (a média) cseles és izgalmat ígérő varázslóit kerüli meg, és hirdeti, hogy van olyan szép és jó, amelyhez csak téves felfogás alapján nem juthatunk el. Van remény, mert ember voltunk nagysága éppen az, hogy a lényeggel, az igazi csodával találkozhatunk, tűnődhetünk rajta. Csak a hozzávezető utat kell megtalálni.

A titok létezik – az ilyen könyvekben – Kaiser László remekeiben. Érdemes olvasni őket, mert túl hamar találkozunk az időtlennel – és saját titkainkkal.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Szemes Péter

Lángpirostól lánczüstig

(Az *Utassy József költészete című kritikai kiadásról* – szerk.:
Vilcsek Béla)

A tavaly napvilágot látott összmuvet („*A kikelet fia*”) követően, a költő március végi születésnapjához illeszkedve, a közelmúltban újabb fontos Utassy-kötet jelent meg. A Kilencek nemzedéki alkotócsoporthoz emblematikus alakja, kortárs líránk jelese poézisét átfogó és filológiai alaposággal vizsgáló kritikai kiadást nemcsak az értékelés mellett példaértékűen elkötelezett Napkút könyvműhely szerepvállalása, de az emlékező-örzésért és a kultusz építéséért sokat tevő szerkesztőpáros – Utassy Horváth Erzsébet és Vilcsek Béla – személye is összefüzi elődjével. A két hiánypótló kötet együttesével pedig nem csupán a szélesebb olvasóközönség számára vált hozzáférhetővé az oeuvre egésze, hanem immár a szakszerű tudományos feldolgozás is könnyebbé lett, míg a monográfia születése minden korábbinál aktuálisabbá. Az *Utassy József költészete* című, a korpusz terjedelmével arányosan gazdag tartalmú és sokszínű munka a költő 2010-es távozásáig megjelent verseskönyvek anyagán túl (a gyűjteményesek vagy válogatottak közül egyedül a pályázáró *Ezüst rablánc* kapott helyet, pozíciójából fakadó különös súlya miatt) ugyanis azok bibliográfiai adataiba, keletkezési körülményeibe, recepciójába, a szövegek variánsaiba, különböző előfordulási módjaiba és helyeibe, tehát a tágabb kontextusba ugyancsak betekintést enged.

Az utóbbiakból számos jelentős adalék ismerhető meg, úgy az egyes kötetek, mint az életmű egészét illetően. A „legkisebb fiú” indulásához, a *Tüzem, lobogóm!*-hoz (1969) kötődően feltárulnak az érlelő bölcsészkarri évek, a szabad szólalás lehetőségéért az életre-halálra összekapaszkodott társakkal közösen megvívott harcok – köztük az *Elérhetetlen föld* keletkezéstörténete –, a debüt-könyv kiadási hányattatásai (egyúttal a cenzúra korabeli működése), többek közt a „nemzeti ellenállás kultuszversének” – ahogy Kiss Gy. Csaba nevezte a *Zúg Márciust* – fogadtatása, „élményi” háttere is.

Ám, ha fentebb hányattatást említettünk, a *Csillagok árvájának* (1977) kész kálváriája volt, hiszen a kézirat leadását követően nem két, hanem öt esztendő kellett várni megjelenésére – kifogások ezúttal is a tartalmat illetően merültek fel, sőt, végül a tervezett 56 helyett 55 vers került be ide. Vilcsek Béla a kötet „haza-költészet-szerelmem hármas egysége” szerinti komponáltságát emeli ki, s (mintegy ellenpontként is) felhívja a figyelmet az ugyanakkor kiadott *Tengerlátó* antológiára, melyben Utassy nemzedéke élcsapatában szerepel. Az érezhetően a költő özvegyétől, Utassy Horváth Erzsébet-től (Zsókatól) származó közlésekből pedig sok hasznos információ nyerhető – mások mellett a versek utóéletéről, a költő édesanyjáról, fiuk születéséről vagy éppen Illyéssel,

Juhász Ferencsel, Kormos Istvánnal való kapcsolatáról, míg Kiss Benedek vallomásának (*Utassy József, a puttonyos*) ideidézése barátságuk néhány kitüntetett pillanatát élteti újra.

A betegség néhány stációját felvillantó *Pokolból jövet* (1981) jegyzetanyagában Alföldy Jenő elemzéséből és Kovács István emlékezéseiből találunk terjedelmesebb részletet, utóbbi különlegessége, hogy a *Zúg Március* születésének leírásával együtt a barát és pályatárs erkölcsi tisztaságának köszönhető szomorú sorsáról is őszintén szól: „... a mindenre odafigyelő hatalom is tanácstalan volt vele szemben. Még a Magvető Könyvkiadó teljhatalmú igazgatója, a mennyi, de mennyi kortárs író, költőt mézesmazzaggal magához édesgető Kardos György, a kultúrkomisszár Aczél György bal keze sem tudta őt megvásárolni, megtörni. Tébolydába taszította... Évtizedek múlva megöszülten, de humorának teljes vértetében és mosolyának ifjúkori csillámaival lépett ki falai közül.”

A *Ragadozó föld* (1987) az „elmúlással kapcsolatos versek” gyűjteménye. Fogadtatásáról Görömbei András valójában a *Júdás időről* (1984) a *Kortársba* írt kritikájából idéznek a szerkesztők, melynek megállapításai a küzdelemből fogant „csillagfegyelmű énekekről” itt is megállják helyüket, a *Kontextus* Kabdebó Lóránt interjújából közöl egy szakaszt a költő kötetépítési metódusáról, illetve Csontos János a Kilencekkel készített beszélgetéseinek (*Együtt és külön*) rokon passzusát, a versek kommentárjaiban pedig Dzsó kedvelt, ózdi születésű ápolója, a *Kálvária-énekek*ben megörökített Prétor Károly arcéle is körvonalazódik.

A 80-as évek második fele lírai teljesítményének javát egybefogó *Keserves* (1991) személyes háttere az említett (egyébként egészében máig kiadatlan) Kabdebó-interjúban feltárt, aztán a *Kálvária-énekek*ben megírt szellemi összeomlás és az évtizedekig hullámzó kedélyállapot – a kötet darabjai az alkotásra rendeltetett kegyelmi pillanatok szülöttei. Noha a könyvről több kritika is született (Vasy Géza *Forrás*-beli írása például önálló tanulmányköteteiben is megjelent), a recepciónak szánt helyre ezúttal egy különlegesség került: Utassy levelezésének részlete (kéz- és gépírásos formában) atyai barátjával, az *Alföld* szerkesztőjével, Kiss Tamással, míg a kitekintő egységben „magánmitológia-teremtő” haikuiról, fia tragikus távozásáról (a fájdalom a kötetben külön ciklust gyöngyözött – *Választ világomtul*), a (néhány évvel később ugyancsak elhunyt) Rózsa Endréhez, illetve Kiss Pintér Imréhez fűződő barátságáról is találhatóak adalékok.

Az *Isten faggatásában* (2000)¹ visszatér a négyciklusos szerkesztésmód, közülük az első a fiatalkori és a szülőföldet megéneklő, válogatott *Hol ifjúságom túnt elhez* (1992) illeszkedik, s – mint Vilcsek Béla rámutat – voltaképpen csak az utolsó kötődik az „első és utolsó metaforához”, Istenhez. Hit és tagadás kettősségét vizsgálja Koppány Zsolt és

¹ Az évszám ne legyen megtévesztő, a kötet alapvetően a 90-es évek elején keletkezett verseket tartalmazza, mindössze megjelenése csúszott el évekkel, ám ezúttal nem amiatt, mint a pályakezdő verseskönyveké.

Ködöböcz Gábor egyaránt évekkel későbből beemelt írásának részlete, ám a nagyon komoly és komolyan vett témát a *Kontextus*ban feloldja Szikra János emlékezése – a neki dedikált *Ecetfa alatt* vers apropóján – a „rákosfalvi iszoda” közös szerdai összejöveteleiről, valamint a mester és barát egyszerű-szép búcsúztatása.

A Kilencek harmadik antológiájának (*Elérhetetlen föld 1994*) szomszédságában megjelent *Fény a bilincsen* kapcsán elsősorban a költőcsoport válogatott kötetéről, Utassy itteni megjelenéseiről nyerhet ismereteket az olvasó. A szövegvariánsok és kommentárok mellett – melyekből az anyósával, Szécsi Margittal vagy Kántor Péterrel való kapcsolat is érzékelhetővé válik –, a Fogadtatás rész mindössze Lator László a könyv dedikációját köszönő levelét és két, a fiú elvesztése miatti részvétnyilvánítást tartalmaz.

A *Kálvária-ének*et követően látott napvilágot a pályán mérföldkö-jelentőségű *Földi szivárvány* (1996). A Keletkezésben hosszabb szakaszt találhatunk G. Komoróczy Emőke *A kilencek* című dolgozatából, főként az összeomlás lírai naplójáról, illetve Bodor Béla kritikáját a későbbi gyűjteményről, a 2001-es *Tüzek tüze*ről. Ebben kiemeli a haiku-forma jelentőségét Utassynál (a *Földi szivárvány*ban 72 szerepel), s ez a recepciót áttekintő egységnél Szepes Erika és Görömbei András kötődő írásainak citálásához vezet át. A *Kontextus* jegyzetei a kötetben szintén helyet kapott tanka műfajának ismérvei mellett, többek közt a Réz Pállal, Kiss Annával ápolt barátságra és az írás fontosságának (ebben a tekintetben a költő *Az én keresztm* című képverse különösen beszédes) megvállására is kitérnek.

A 90-es évek közepének alkotói teljesítményét összefogó *Szép napkeltő holnap* (1999) darabjai viszonylag nyugodt periódusban fogantak. Vilcsek Béla Ködöböcz Gábor Konczek Józseffel készített interjújának megállapításaitól jut az Utassynál is (sőt, a Kilencek egészénél) hasonló világlátás, szemlélet- és beszédmód láttatásáig. A kötet dedikált versei kapcsán a kommentárok bővebben szólnak a Léka Gézával való barátságról, mester-tanítványi viszonyról (illusztrációként szerepel néhány a szerdai kísérletekből is), Rózsa Endre távozásáról, a *Pakk* apropóján pedig Lackfi János értő elemzése is gazdagítja az anyagot a korszak Utassy-lírájáról („Nagyon szépen fájjon”).

A *Sugdós a Sátán* (2002) a „végső (...) emberi és alkotói elbizonytalanodás” köteté. Öt ciklusából a harmadik (*Amikor Isten igéz*) versei miatt került a Fogadtatásba Pécsi Györgyi nagy ívű, *Pogány metafizika Utassy József költészetében* című tanulmánya, melyben a pogány áhítat szakralizálódását mutatja ki a költőnél, míg a *Kontextus* elsősorban az anya elvesztését (öt siratja el az első, *Fekete ének* című egység) emeli ki.

A régebbiek mellett a kétezres évek elejének versei kerültek be a *Farkasordítóba* (2006), az utolsó olyan kötetébe, amit az alkotó még életében kezébe vehetett. A közéletben megjelent két gyűjtemény, a *Tüzek tüze* (2001) és az *Utassy József válogatott versei* (2006) összegző jellege miatt emelte ide Vilcsek Béla Nagy Gábor utóbbihoz írt előszavának részletét, illetve a Fogadtatáshoz már 2011-ből Olasz Sándor átfogó tanulmányát a „versszimfóniákról”, Vasy Géza szópoétikai vizsgálatának eredményeit (a *Tüzek tüze*,

a *Sugdos a Sátán* és a *Farkasordító* kapcsán), valamint Szepes Erika ugyancsak terjedelmesebb írásának a Holdról, mint mitológémáról szóló passzusait. A *Kontextusban* ezúttal a betegség-versek háttere, a különböző szanatóriumi kezelések rövid összefoglalásai olvashatók.

Mint jeleztük, az *Ezüst rablánc* az egyetlen válogatott kötet, melyet közread és áttekint a kritikai kiadás. A döntést a szerkesztők a következőkkel indokolják: „egyrészt ez a költő által életében utoljára összeállított és hitelesített verseskötet (az a bizonyos, filológiai és kritikai értelemben meghatározó ultima manus), másrészt szerkesztési elvénél és módszerénél köszönhetően, immáron az egész költői életmű egyfajta és régóta óhajtott kiteljesítését, összefoglalását és egyben önértelmezését jelenti. Visszamenőlegesen is kiemelt jelentőségű az egész pálya alakulás- és alakítástörténetének megértése és értelmezése szempontjából.” Keletkezési körülményeit illetően könnyű volt a helyzet, hiszen arról a kiadó Szondi György beszámolt *Pödödök* című emlékező írásában, ennek citálása mellett, a recepcióból tallózva, szerepel még Olasz Sándor már idézett dolgozatának kötődő szakasza és Szepes Erika részletes verstani elemzése is. A kommentárokat a költő utolsó időszakának leírása pótolja – nyilvánvalóan Zsóka elbeszélése alapján – és három fontos vers, mellyel barátai, pályatársai „szavakba temetik”: Györi Lászlóé (*Utassy József emlékezete*), Konczek Józsefé (*Örök tavasz*) és a friss Utassy József-díjas Léka Gézáé (*Elég a hangod*).

A kritikai kiadás anyaga (esetleg egy zárszóval) itt le is zárulhatott volna, ám a szerkesztők néhány fontos szöveg közlését még szükségesnek tartották – így állt össze a *Háttér* című egység. Ennek nyitánya Györi László alapos és gondos munkája a Kilenczek levelezése (1966–1969) az *Elérhetetlen földről* („*Barátom: tömörülünk*”) és a költők bibliográfiája 1968-tól 1999-ig, ám egy ilyen jellegű anyag sokkal inkább illeszkedik a csoport egészéről szóló kötetbe, mint egyikük, még ha meghatározó tag is, poézisének kritikai kiadásába. Hasonlóan funkciótlanak érezzük ehelyütt Vasy Géza egyébként nagy és szép vállalásának közreadását Utassy személyes adataival, aktualizált bibliográfiájával, életrajzával és pályaképevel, hiszen korábban már megjelent és díszévé is vált a tavaly napvilágot látott összműnek. Kissé esetleges szerkesztői megoldásnak tűnik az is, hogy a rövidítések (irodalmi, szakirodalmi és egyéb) jegyzékeit követően – melyeket a kötet végére lehetett volna tenni –, szerepel Vilcsek Béla *Duende* című írása, mely voltaképpen „*A kikelet fia*” utószava lehetett volna, hiszen annak a kötetnek az összeállítási elveit, módszerét mutatja be. Ám itt teljesen elveszti értékeit a tartalmas szöveg, ráadásul, aki nem ismeri a korábbi könyvet, nem értheti, miért került ide egy másik, anyagában egyébként a kritikai kiadástól részben különböző (hiszen abban a műfordítások, rövidprózák és a *Bethlehem csillaga* című dráma is természetszerűleg helyet kapott) kiadvány szerkesztői útrabocsátója. Nincs indokolva az sem, miért váltja ezt a szöveget újabb 27 Utassy-vers, elkelt volna hozzájuk egy rövid bevezető itteni közlésük okáról, arról nem beszélve, hogy mint primer alkotások, a tárgyalt kötetekben nem

olvasható költemények, inkább az *Ezüst rablánc* jegyzetei után lennének a megfelelő helyen, mint a *Háttérben*. Ugyancsak az anyag végén, a tartalomjegyzék szomszéd-ságába állhatott volna a vers- és névmutató, a kettő közé azonban még bekerült egy, „*Kilencen, akár a szarvasok, kilencen*” című blokk. Ezzel kapcsolatban is úgy véljük, hogy a költőcsoport örök összetartozása úgy barátságukat tekintetve, mint az irodalomtörténet szempontjából, rendkívül fontos ugyan, de – mivel az írások mindegyike másodközlés – ahogy az *Akár a szarvasok* a *Csillagok árvájában*, a kötetek szerkesztői jegyzeteiben (különösen, mert mindannyiukról található ilyen) szerepelhettek volna a költőnek dedikált szövegek is. Így nagyobb odafigyeléssel még jobb, Dzsó alkotói nagyságához még méltóbb kötet születhetett volna, s ez vonatkozik a fedél meglehetősen rossz minőségű képére is.

Ám, miután az elkészült könyvön nincs már lehetőség változtatni, becsüljük meg ebben a formában számtalan erényét. Hiszen olyan alapmű született, mely éppoly biztosan eligazítja az első útját járót, mint a tapasztalt vándort kortárs irodalmunk koszorúsának lírai univerzumában.

(*Napkút Kiadó, Budapest, 2017*)

Szent Antal

(*olaj, vászon, 2014*)

Sz. Tóth Gyula

Körbolondozók

Oláh András: április bolondjai

Oláh András új kötetének csipkelődőn tréfás címe van. Ha beleolvasunk, megtudjuk idekinn, hogy odabenn mi fáj. Így tettem én is, nem bántam meg, s nem vesztettem. Az első benyomásokat rögtön meg is írtam a szerzőnek: „Gyönyörű nagy művet komponáltál, szól is, mond is. Belemásztam, szétszedtem, igyekeztem összefogni, fogható, mert kompozíció, rendezve. Meg- és felrázó, költészetedet, illeszkedve-folytatva a megépített formát, magasabbra emeled. Gratulálok!”

Ezzel el is intézhetnénk, hisz régi ismerősök vagyunk, írtam drámáiról, versköteiről. De mégse. Hatoljunk beljebb, a versek új élményt ígérnek. Elkapott a hév, a belemélyedés és a lebontás után szeretném fölépíteni a magam „értekezését”, persze prózában. Mert a bolondok, manapság, már nem csak áprilisban villognak. Folyik a körbolondozás. És akkor még finoman fogalmaztunk, játékosan, évődve, némi mulatságot sejtetve. De ez nem multság, itt másról van szó. Semmi kétség, a bolondját járatják velünk. Valakik járatják, mások járnak – bolondoztatók és bolondozottak. Bolondítók és bolondítottak. Mindannyi (meg)járjuk. És nem csak áprilisban megy a móka. És nem móka, mindannyian benne vagyunk. Valaki azt hiszi, hogy ő csinál bolondot másokból, vele ezt nem tehetik meg. Mint a gyerekek április elsején, nálunk a bolond a divat, Franciaországban, Olaszországban a hal. („Április hala, április bolondja”, miként Pomozi Péter színes szólásmentéséből is megtudjuk. *Enyvel-Magazin* = <http://e-nyelvmagazin.hu/2017/04/15/aprilis-hala-aprilis-bolondja>.)

Itáliában régebben csúnya tréfaaként haldögöt csomagoltak ajándékba, mára már szelídebb a játék: papírra rajzolt halat igyekeznek egymás hátára tűzni, persze titokban, hogy a célszemély ne sejtсен semmit. És ahogy lenni szokott, az nevet a legharsányabban, akinek a hátán ott tátog a papírra vetett hal. Mint Karinthy-nál, amikor röhög az egész osztály a „szamáron”.

Adódott, hiszen már életműről van szó, hogy előveszem Oláh András korábbi munkáit, és egy nagyobb összefogó elemzésbe helyezem ezt a kötetet. Persze elővettem korábbi munkáit (a legelső verskötetete nálam: *Por és Hamu*, 1998-ból), kritikákat, de mégsem készül összefogó elemzés. Messze még a vég. Több oldalról közelíthetünk, mint versbeszéd, verstan, hangzók és hangoztatottak, dallam, fogalmak, Ritmus és gondolatok. (A „*Mi a költészet?*” című nemrég megjelent kötet is többféle választ ad erre.) Írásom, ha úgy tetszik, szabálytalan lesz, ebből is kicsit, arról is kicsit. A kötet egészen túl (lévén, de nem túltéve magamat) megfogalmazható: értekező líráról van szó. Ha így van, akkor értekezőre veszem a figurát. Ehhez el kell időzni a

matérián – beszélgetős líra, esszéző. Merthogy kihív a költő: esszé – asszó, szellemi párbaj. Vív(ód)ás. Mi a kínálat? Leckét kapunk hazáról, lázas, kóros történelmünk-ről, a *karácsony* sem a régi, „régen méltóságos asszonyok toporogtak a kondérok között / (s amint teheték gyorsan kezet is mostak / mert érezték hogy piszkos lett a szándék) / most lángot okádó cirkuszi artisták / hazudják szemünkbe a mosolyt”, az *életmentő gyilkosok* márpedig itt vannak közöttünk. S hogy cseppet sem mókás a helyzet feketén-fehéren tárgyalja a címadó vers: „a kő veled a kő ellened / a szavak kiveret fogak közt fénylenek / bűnösök a szelídek / kiket a vad rendőrlovak csendre intenek / fájdalom ragyogja be a cipőkre tapadt sarat / s egy elrontott finálé kopott díszletei közt / közönyös reflektorok és rendőrökordonok / mögül cinkosaik elaljasult / hazáról hazudnak menetrend szerint”. Ultimátumot kapnak az élők: „s maradt az örökös cserbenhagyás”. Ezt kapjuk. Lehet ez útravaló? És mindez [*következmények nélkül*]: „bármerre mégy is: olcsó lesz a szó / s a megtúrt múlt a legnagyobb csalo”.

Aztán pillantás a hídra, a *fölégetett hidakra*. *Magaslesen*, de nem magasról lesve, igyekszik oda felérni, hogy onnét pillantson le, tükrökre, kicsire és nagyra, és vessen pillantásokat az olvasó is mindarra, amire a költő figyel. A mindennapokban cipeljük mindennapi keresztjeinket. Oláh is, következetes közjátékos (lásd *Közjáték vagyunk, 50 év 50 vers*, 2009-ből), és nem orrát magasán hordó „múzsafi”. Talán azért is, mert van civil foglalkozása? Lehet, a költői ént nem akadályozza a „magas küldetésstudat, hogy elszálljon”. (Petróczi Éva őszinte önvallomása a költészetről illik ide, lásd *Búvópatak*, 2017/4.) Amit kapunk: pengeéles érzékenység, higgadt „tárgyalás”. A körülötte sürgő-forgó világ lüktetésének érzékelése érzékeny lélekkel és lüktető elmével, melyben maga is sűrög, de inkább forog, a (lehetséges) ledarálás érzetét valósan átélve. Törekvés a mind szélesebb felfogásra, s mindennek kifejezésére művészi eszközökkel, a benne-levés hitelességével, örömeivel és fájdalmával. S eközben nagy lelkierővel bátorít. A művész, ha fáradt, ha olykor csügged is, elveszni nem hagy. Oláh, amikor verseivel felráz, így hat másokra, s így igyekszik a gyógyulás felé terelni.

Társra vagyik, társra vár. Ölelésre, amikor a köz- és a magánszféra összeborul. Amikor az egyik vigasztalja a másikat, (ki-) és felemelve önmagunkat. Mert csak akkor az igazi az érzés, mert különben rájövünk, hogy „nem önmagunké vagyunk / hogy túsod lettem s lelkem / kuszább mint a szennyeshalom / nagymosás előtt hétvégén szombaton”. Így adózik J. Gy. emlékének *Anna naplójából* idézve képeket. „Új parókat hord az éjszaka”, már a viharjelzés is elkésett. Mi a valódi, és mi a tettezés? „hagyom hogy kigombolj / hogy ágyadba vonszolj magatehetetlenül / párnádat átölelve érzem felbátorodni a vágyat / maradok a legigénytelenebb szerető / s te tűröd hogy illegális bevándorlód legyek”. Igen, ez már *idegen szerep*. De biztat: „a hajnal egy madárhangban felébred”, hisz *tükröd vagyok*.

Hol a *tájékozódási pont*? A fiatalság emlékei közt bóklászva – noha felszisszen

bennünk „a féktelen kamasz és őrzy rendületlenül / a magára zárt álmokat”, ezek lassan már elvesznek, erősítésre van szükség. Szűk a tér, a kör. Kódot kell váltani, mert különben marad *mérleghiány*. Oláh mérleget készít, de nem zár. Állítani kell a szubjektíven, „innen már Isten is szabadságra ment”. De nincs minden veszve. Van szökési kísérlet. A költő arzenáljában még sok a töltet, vegyünk borúra derűt. Oldjuk hétköznapi kudarcainkat. Ha nem komolyan, hát legyen: *modoros modortalanságok, csacska fecskeségek*, meg efféle bohóságok. Űde játékosság, fergeteges nyelvi bravúrok, a magyar költészet nagyjai átköltésben, zene és gondolat egysége biztatva ringat, koncertbe emelkedik, a teljesség felé – ha morzsákkal is, egysorosokkal adózva Weöres Sándor emlékének. *Maradt még* költői muníció bőven, a játékos líra csúcsain gördülnek a sorok Karafiáth Orsolyához álmodva. Lüktetnek a páros rímek: életem – terem, szavak – szakadt, bármi – járni, sebhely – tedd el, keresni – senki, káoszt – éjszakához. A szavak nemcsak rímelnék, de fogalmilag stimmelnek, képíleg újat teremtenek. És zakatol a *monológ*, benne is ilyenek: a szót – asszót, adós – ragadós, nyitott – ivott... a folytatás öröme az olvasóra bízunk. Ha összerakjuk a rímeket, ha összeolvassuk őket, új szerkezetet kapunk, új verset hallunk. Miért is? A végén az önvallomás: „a versek szikék a versek varratok / bennük mindennap én is meghalok”. Íme a rímes újjászületés.

Műfaji megközelítések, módjával. Szabad versbeszéd, rímes versek kötött formákkal, szójátékok, mindegy is, költészet. Legszívesebben sorra vennénk az egyes opusokat, de ezt meghagyjuk az olvasó élvezetére. Néhányat még említünk: a filmes jelenetet idéző leleskedő háztető, a bravúros szójátékos játékvasút, vagy amikor „az utcát telesírja a hajnal” – kép, benne lélek, együtt a tárgyiasult szellem, mindez egy buszmegállóban. 2013-ban ezt írtam az *Idegen test* című kötet kapcsán (Agria, 2013. nyár): „Oláh poétikai beszédmódja ötvözi a hagyományos, a modern és a posztmodern elemeket (...) a versforma szabad vers szürrealista, avantgárd költői képeivel már-már abszurd”. A most tárgyalt kötetnél finom változást, keményedést érzek. Eugène Ionesco, az abszurd dráma mestere, tapasztalva az élet színét és fonákját, a 70-es évek derekán azt mondta, vége az abszurdnak, mert a valóság lett az abszurd. Oláh, jogosan abszurdnak mondott beszédmódja mára realista lett.

De mi baja Oláhnak a világgal? A világ ment elébb, a világ „fejlesztve” van. Noha az „alkony megindult”. Ezt érzékeli Oláh, be van borulva. A gazdaság tarol, törvényeivel és törvénytelenégeivel. „A gazdaság privát hatalmai szabad utat követelnek a nagy vagyonok megszerzéséhez. Semmilyen törvényhozás nem állhat az útjukban. Ők akarnak törvényt hozni a maguk érdekeinek megfelelően, és ehhez felhasználják a maguk teremtette eszközeit, a demokráciát, a lefizetett pártokat.” (O. Spengler: A nyugat alkonya, II. kötet, 618.) Ezt gyakran előhozva elemezi Csejtei Dezső, aki Juhász Anikóval közösen, szélesre nyitva feldolgozta mindezt *Oswald Spengler élete és filozófiája* című munkájában. (Attraktor Kiadó, Máriabesnyő –

Gödöllő, 2009. De ezt visszatérően megtaláljuk Czákó Gábor publicisztikáiban is.) Megvallom, a lírai-formai elemeken túl, emiatt az attitűd miatt, a világról való felelős gondolkodás miatt különösen kedvelem Oláh András munkáit. Tanári notesz-könyveimben hasonlókat írtam: „Mára világossá vált, hogy a »látványcivilizáció«, ahogy Vargas Llosa nevezte, sok mindent kínál, és sok mindent eltakar, de a lényegi – az emberi-kulturális – kérdések maradnak! Az ember, a felforrósodó világhelyzetben, minden látszat ellenére, egyre inkább elbizonytalanodik, és kezdi keresni a válaszokat. És meg is találja?” Aztán: „Az emberek, mintha kedvüket lennék egyegy »jó« öldöklésben (főleg, ha az a másokban »csúcsoadik ki«”. (Tanári notesz 10. *Zászlós idők*, augusztus 15., 17.) „A globalizmus paradoxona: az ember, miközben hajszolja (keresi) a virtuálisit, nem menekülhet a valós elől. Jean Baudrillard már bemutatta ezt, amikor leírta a hamis termelő társadalom irrealitását.” Így akadtam az MGM-en a filmre: *Koyaanisqatsi - Kizökkent világ* (1983). Színesen felvonulnak itt a természet csodái, viharok, naplementék, az emberi alkotások, hol lassan, hol felgyorsítva a képeket. Megjelennek a különböző népcsoportok, az ipari gyártó szalagon bábuszerűen dolgozó emberek mint robotok. És az emberi pusztítás nyomai, törvényszerűen. (Tanári notesz 9., *A virtuális valósága*, május 20.) Hát, ettől akad ki, és ezen akad fenn Oláh András. Keresi az ember helyét, keresi a válaszokat. Nem is a „miért”, a „hogyan tovább” izgatja.

Vannak tájékozódásra fogódzók, mint az ajánlások, egyben tisztelgő emlékezők egyben. Sorakoznak a hűséges ismerősök, barátok, Görömbei András, az atyai mester, a sokat jelentő támaszok. Ott áll József Attila, neve kezdőbetűi sorba szedve: útjelző oszlop, mert *jó volna tudni*. Nehéz megkerülni. Nem is szoktatni kell szívünket a csendhez, inkább szöktetni a zajból... csillámló sziklafal felé... És ha szabadság, legyen, de az nincs rend nélkül. És zene nélkül, mit érek én? – sürgetik a ma igényesebb zenészei. *Bartók nélkül minden halott / géppel írt dallam – csak dadog*, toldja meg Oláh András. És figyelmeztet: mára visítós lett a koncert. Kocsis Zoltán halálára verset komponál, hallja a melódiát, kinek van füle. Zene nélkül „az igazi utat elveszítjük, kizökken a világunk”, írja Tusnády László Kodály Zoltán és anyanyelvünk kötődése kapcsán (*Búvópatak*, 2017/6). És a végén: üres a pohár, hamis a bordal, tán a bor is. Nincs tovább? Vörösmarty vonója a biztató, húzd rá, mégis, *bordal helyett*. Lehet, a nyútt vonó már nem elég, új kell, keményebb fából faragott. Az olvasó még másra is használhatja, de a költő csak daloljon. Ne adjuk fel hidainkat, hídfőállások nélkül vesztésre állunk. Gondoljátok meg, emberek: vagy bolondok leszünk, vagy... elveszünk egy szálíg? (Csupa kisbetűvel írva... de nemcsak hős lett.) Még érvényes a költő fohásza: „– csak az nem mindegy hogy bárányaid / maradunk-e Uram vagy birkákká leszünk”, írta 2008-ban („Érintetlenül”).

Noha végig ott húzódik történelmünk, annak hazai és európai szálai, nincsenek dátumok, események. Oláh nem nevez meg áldozatokat, hősokeket, vétkeseket. Nem

ken, nem hárít, nem vádol. Nem említ elkövető köröket, de benne vagyunk mindahányan: ők, ti, mi, ő és te. Még én is. Ragozzunk, adott a lecke. Nem tematikus versek. Ne is keressük a témákat. Kommunikációs szempontból érdekes közelíteni: „kis versek”, legalábbis rövidek, metaforákban gazdagok, a megjelenő képekben ott téblábolnak a szereplők, helyszín is előtűnik, akció is van, kevés mozzanattal. A kapcsolatok személyesek, látszólag egyszerűek, „partikulárisak”, vetné oda a tudákos fölény. De nem, az egyén büszkeségéről van szó. Oláh András már régtől nem kedveli, ha biliárdgolyóként lökdösik valakik kényükre-kedvükre, szórakoztatásukra, telibe, mandinerre s vissza. Így lesz a csendes személyesség „közügy”. A verseket sűrű érzelmi, érzéki töltéssel, robbanékony erő feszíti, bennük az élet alapkérdései. S az „apróságok” mögött ott feszül a világ. Hallom a muzsikát (egy zeneművész-tanár szerint „kvintfülem” van, zenéltem is). Költsük kicsit át: „Lírikusnak dalból van a lelke, egész világ szíve dobog benne...” (Kola József zenéje, Fonó Frigyes szövege... ennyiben igaz, a többi már egészen más: a költőnek van jó barátja, kicsit vigasztal, fájó könnyet ejtesz, és igyekszel a rosszal megküzdeni. A lírikust, azt nagyon szeressétek!

Nem tárgyí költészet, és nem légies poétai lebegés, hanem az egyéni és az egész szintézise, izzó kemencében. Nem lépi át a mindennapi lét határait, jelen van a valóságban. Nem egyedül szálldos az univerzumban, mint megváltó, sem nem vergődik, mint kivert kutya, nem tetszeleg a hős pózában, és nem is sajnáltatja magát. Az egészhez a részeken át közelít. Végig ott feszül a magán(jó) és a köz(jó) összehozása, összefogása. Komplex rendezésben, a versekben nyargaló érzések, gondolatok az esztétikai vonalak mentén fegyelmezetten összefogva. A rend szép, mondta Hamvas Béla. Ezt nyugtázzhatjuk Oláh András új kötete nyomán. Nagy, összefüggő kompozíciót sző, hangokból – etűdök harmóniafüzérrel, versbeszédben. Lírája egyszerre zenél, átjár, gondolkodtat, felráz, katarzist teremt. Összetett, színesen gazdag, tartalmas költészet. Azt is mondhatnánk: értekezés 6 tételben. Vagy verses dráma hat felvonásban, 71 jelenetben.

Végül ismét egy érzékeny és fontos szellemi kapcsolódási ponthoz értünk. A *Búvópatak* 2017 júniusi számában Szutrély Péter nyílt levélben teszi fel a kérdéseit: „*Valóban itt az idő felhagyni mindennel, amit generációnk valamilyen alakban szépnak érzett? Itt az idő a kapitulációra a szellemtelenség, lélektelenség, lélekgylkolás, kiüresedés, elszáradás homokviharai előtt? Nem vagyunk mi búvópatak? Welwetschia mirabilis? Meg is fogalmazza a választ. – (Csobogjunk tovább! Valahogyan. Vékonyan, alig loccsanva, szinte észrevétlenül. De friss cseppekkel.)* Oláh András is segít megfogalmazni a mi válaszukat: *nem, nem hagyhatjuk veszni értékeinket. Szeresd a költőt, verse nélkül semmi ez az élet.*

(Magyar Napló Kiadó, Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2017)

Madarász Imre

Irodalomtudomány és kultúrpolitika között

Király István: Napló 1956–1989

Amint az előre látható, de legalábbis sejthető volt, Király István hagyatékából előbukkant naplójának megjelenése szerzője halála után huszonnyolc évvel (is) kisebbfajta szenzációt jelentett a honi humán értelmiség köreiben. Ám nem árt rögtön pontosítani és behatárolni: azok köreiben, akik a rendszerváltozáskor is már diplomás emberek voltak, akik egyetemi tanulmányaikat még az előző rendszerben végezték. A kilencvenes években végzetek és főleg születettek – nem is beszélve azokról, akik, 2000-ben látván meg a napvilágot, jövőre lépnek be az egyetemek kapuin – valószínűleg sokkal kevésbé tudják értékelni – és értelmezni is – a Soltész Márton által igazán gondosan szerkesztett, irdatlan terjedelmű (Babus Antal kísérelő tanulmányával és a jegyzetapparátussal együtt több mint ezer oldalra rúgó) naplomonstrumot, tele egykor jelképes, korszakos nevekkal.

A legtöbbször – s köztük a legértöbbször – a naplókolosszus vélhetően főként emberi és kordokumentum lesz, esetenként akár kincsesbánya lehet a kádári kor tudományos és politikai – de legfőképpen tudománypolitikai és kultúrpolitikai – életének, egyetemi-akadémiai világának „belülről” való megismerésében. Gyakran kínos szembesítések révén patinás portréjú szellemnagyságokkal, melyeknek leplezetlen elfogultságait azonban nem árt kritikusan olvasni (lásd a „korlátolt” Veres Péter, „az embert a végletekig lealacsonyító Fejes Endre”, a „középszerű” Kispéter András, az „antiszemita” Czine Mihály, Fekete Gyula és Kocsis Rózsa, a „csak magyar szempontú”, a „szocializmus problémáihoz” fel nem érő Illyés Gyula, a „bűnös”, a „kapitalista restauráció felé határozott határvonalat” nem húzó Nagy Imre, az *István, a király* „olcsó történelmi parabolá”-ja stb., stb., stb. példáit).

Király Istvánt is jellemezte a kifelé és a befelé irányuló kritika közti aránytalanság. Önbírázataiban patetikus, retorikus, általánosít, tompít, elhallgatja életpályája legkínosabb konkrétumait és legfontosabb-legjellemzőbb jellemvonásait. A vaskos kötet egyik legfeltűnőbb hiányossága, hogy bizonytalanságban hagy ama vádak, mendemondák, híresztelések igazságalapját követően, miszerint az önjellegzése szerint is sokáig-sokszor dogmatikus kommunista Király '45 előtt szélsőjobboldali, fasiszta, *Mein Kampf*-fordító stb. lett volna. Erről ugyanis az 1956-ban elkezdett *Napló* éppúgy hallgat, mint arról, mit csinált a főhős-elbeszélő a Magyar Október napjaiban. (1956. szeptember 27. és december 23. között nincs egy bejegyzés sem. Vajon miért?) Annál érzékenyebben reagált a bevallottan pa-

ranoid Király („mindig úgy érzem, hogy engem támadnak”), amikor „előélete” e homályos „mítoszára” (Babus) mások emlékeztettek: az Aczél Tamás–Méray Tibor szerzőpáros krónikájában (*Tisztító vihar*) vagy Király „felfedezettje”, Moldova György regényeiben (*Malom a pokolban, A változások őrei* – vö. Moldova önéletrajza, *Az utolsó történet* vonatkozó részével). Pedig talán itt találhatnánk meg a kulcsot ahhoz a paradoxonhoz, hogy egyfelől Királyt egykori barátja, Pándi Pál eszmeárulással, nacionalista elhajlással vádolta meg (vö. *Rejtőzködő legendárium*), másfelől a népi írók tábora sosem bocsátotta meg neki, hogy kidolgozója volt az MSZMP őket megbélyegző, elítélő '58-as párthatározatának. Ez terhelte meg „hullámozó” kapcsolatát közvetlen tanszéki kollégájával, Czine Mihállyal is.

A gigászi *Naplón* szinte vezérmotívumként vonul végig Király ellentmondásos viszonya Aczél Györggyel, akinek tanácsadója, jobbkeze volt, akitől kegyeket, támogatást és hatalmat remélt és kapott, noha legtisztább perceiben felismerte, hogy „opportunistá” okokból: Aczél „csak használ, de nem szeret”. Király közelről jól látta az első számú kádárista kultúrpolitikus, a nagy kézivezérlő korlátoltságait, silányságait, intrikáit, gonosz hatalmi játékait, mégis hű maradt hozzá és az általa képviselt „három T”-hez, és egyáltalán az egypártrendszerhez a síron túl is.

Királyról 1989-ben, a rendszerváltó „annus mirabilis” során kegyetlenül azt mondták, hogy éppen jókor halt meg, mielőtt rázúdult volna az addig tiltott-visszafogott kritika ösztüze a „hétköznapi forradalmiságáért” (egy forradalomellenességen alapuló rezsimben) és más rendszerpárti intellektuális leleményekért. Életművének végső és legnagyobb önellentmondása, hogy bár kiemelkedő irodalomtörténész volt, olyan megkerülhetetlen művekkel, mint a befejezetlenségében is monumentális, kétszer két kötetes Ady-monográfiásorozat (*Ady Endre, Intés az őrzőkhöz*), a kultúrpolitikus kontaminálta benne az irodalomtudóst, bizonyos mértékben kompromittálta is (a naplójegyzetekben pedig egyértelműen elnyomta), „örök tanúságul” és intelmül az „írástudóknak”, tudósoknak, irodalmároknak, gondolkodóknak, hogy ne merészkedjenek túl közel a politikai hatalomhoz, mert átmeneti sikerekért, befolyásért, titulusokért és hasonlókért valódi halhatatlanságukkal, jó hírnevükkel, dicsőségükkel fizethetnek.

(*Magvető Kiadó, Budapest, 2017*)

(*Szerkesztette: Soltész Márton; Magvető Kiadó, Budapest, 2017*)

Hegedűs Imre János

„Utoljára Szabadszállásra mentem”

Molnár Péterné: „...a róna, hol születtem” – A Petőfi-szüülőhelyvita

A bartóki modell szerint az életben, a költészetben még volt helye a csodának, Juhász Ferenc is szétpillantott a titkok szadából (A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából), s Nagy László a *Csodák csodája* nagy verse (és egész életműve) a realitás végső határát feszegeti.

Aztán a száraz racionalizmus, a földig érő materializmus, újabban a posztmodern jégkorszak leperzselt minden legendát, misztériumot, idealizmust, száműzte Platón „világlelkét”, demiurgosát, a „tisza eszt”, amiatt félve, szorongással közeledik – írástudó és földi halandó egyaránt – a megfoghatatlan, a nem érzékelhető szubsztanciákhoz.

Petőfi Sándor és József Attila. Két zseniális elme, más kor más világérzés, más létértelmezés fiai, mégis, különös módon, teljesen véletlenül (?) egy településnév összekapcsolja őket, mint Szent Lajos király hídja egyik partot a másikkal:

Szabadszállás. „Utoljára Szabadszállásra mentem” (*Kései sirató*)

Istené a szállás – mondták s talán mondják ma is a Székelyföldön az úti vándornak. Valóság fölötti töltete van a szónak, kétszeres szabadság-paradigma: „Szabad, mint a madár”, és „Száll, mint a gondolat”.

Petőfi születéshelye körül évtizedekig folyó vitát lezártnak tekinti az irodalomtörténet-írás: Kiskőrös. Határozottan és véglegesen mondták ki szaktekintélyek, hogy nemzeti költőnk születési helye nem lehet más, csak Kiskőrös. A nyugtalan elmék azonban soha nem törődtek bele a kinyilatkoztatáson alapuló döntésekbe, mert a korlát a „szabad szállás” ellentéte. A korlát nyugtalanít, a korlát provokál, a korlát kihívással él.

Molnár Péterné nem a rakoncátlankodó lázadók családjából való, könyvében („...a róna, hol születtem” – A Petőfi-szüülőhelyvita) csendesen, toleránsan szól, nem ellenvélemény-elméletet épít föl, hanem véleményeket szembesít, de a konfrontálódás végeredménye mégis perfelújítás, azzal a megérzéssel (sejtelemmel?) tesszük le a könyvet, hogy legendás életű költőnk Szabadszálláson, és nem Kiskőrösön született.

Bátor vállalkozás a Magyar Tudományos Akadémia, az irodalomtudományi intézetek és a köztudattal szemben. Eljárása elegáns, udvarias, körbepillantó. A három fejezetben (Érvek a félegyházi születés mellett, Érvek a kiskőrösi születés mellett, Érvek a szabadszállási születés mellett) filológusokra, helytörténészekre jellemző pontossággal és szorgalommal, különösebb kommentár nélkül összegyűjti, rendszerezi, inkább tálalja, mint taglalja azokat az írásos dokumentumokat, adatokat, szóbeli

tanúvallomásokat, jegyzőkönyveket, szerződéseket, marhacédulákat, telekrajzokat, amelyek Petőfi Sándor életének korai állomáshelyein készültek.

Az első döbbenet, amely az olvasóban keletkezik, a személyek, családok, intézmények, települések neveinek sokfélesége, bizonytalansága, elírása. Több dokumentumban, amelyeket Petőfi tölthetett ki, vagy ő diktált, az adatok teljesen különbözőnek egymástól.

Az köztudott, hogy a családnevet hol Petrovics, hol Petrovits alakban írták, kivéve a soproni katonai alakulat törzslapja, ahol, németesen, Alexander Petrovich szerepel, s szülőhely: Kis Kőrös.

Rendkívüliek az eltérések az iskolai osztálynaplókban! Szinte hihetetlen, hogy a szigorú rendet tartó, pedáns oskolamesterek, rektorok, osztályfőnökök hányféle elírással éltek. Molnár Péterné összegyűjtötte, a fényképmásolatokat is közölte könyvében, táblázatot is szerkesztett: hol Szabadszállás, hol Kiskőrös, sőt Dunavecse szerepel, és az édesapa keresztnéve egy helyen Ferenc, másik helyen Sándor, mestersége egy helyütt asztalos. Valószínű, a hosszas szülőföld-vitát is Petőfi Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen, Pesten, Aszódon, Selmecen, Pápán, az ottani kollégiumok irattárában fennmaradt, egymásnak ellentmondó adatai táplálták.

És ott a híres vers, a *Szülőföldemen!* Két változata is van, Molnárné mindkettőt közli, a letisztult, szép szöveg közszájon forog: „Itt születtem én ezen a tájon, / Az alföldi szép nagy rónaságon, / Ez a város születésem helye, / Mintha dajkám dalával vón tele, / Most is hallom e dalt, elhangzott bár: / Cserebogár, sárga cserebogár.”

Kiskunfélegyháza mellett szólna ez a költői vallomás, ráadásul Petőfi Erdődön, ahol feleségül vette Szendrey Júliát, a házassági levélben az, „Életnemök, származások és Lak helyek” rubrikákban ez áll: „Nőtlen, Félegyházi, Pest”.

Így lehet nagy kételyekkel és fel-fellobbanó bizakodással vándorolni az adathalmazban, s amikor kialakul a bizonyosság, összeomlik minden, mert mindennek az ellenkezője is megtalálható.

Van viszont egy olyan bizonyíték, amelyet senki nem cáfolhat, s amelyet jeles kutatók mellőztek, amelyet Molnár Péterné Tálasi István *Kiskunság* (1977) című könyvéből idéz: „Petőfi korában azonban a Kiskunság nem tájfogalom, hanem különálló, a szomszédos vármegyéktől élesen elhatárolt közigazgatási egység, régi történelmi múltú kiváltságos terület volt. A Kiskunság különállása 1876-ig maradt meg. Ekkor egyesítették törvényhozási úton a szomszédos vármegyékkel” (16–17).

A súlyos tény elsősorban Kiskőröst érinti, mely település soha nem tartozott a Kiskunsághoz. Az is elgondolkodtató, hogy 1857 előtt Kiskőrös egyáltalán nem szerepel a Petőfi-életrajzokban, csak miután Sárkány János, evangélikus lelkész 1857-ben megtalálta Kiskőrösön az anyakönyvi kivonatot, irányult minden figyelem erre a Pest megyei településre. Kiskőrös tehát nem tartozott a Kiskunsághoz!

Molnár Péterné könyvének minden adatát nem lehet idézni, de van egy vonalveze-

tés, amelyet követni ajánlatos, tanácsos. Petrovits István soha nem vásárolt ingatlant Kiskőrösön, saját háza, kertje, szőlője, földje Szabadszálláson volt, itt lakott a család 1818 és 1841 között, itt kapott az apa redemptusi jogot, amelyet tíz évig gyakorolt. Kiskőrösön csak bérelte a mézárszéket, a vendégfogadóban majd Makovinyi Márton borbélymestertől bérelt házban laktak.

Ugyanez érvényes Kiskunfélegyházára is, ott sem volt magántulajdonú házuk, Petrovits István mézárszéket bérelt. A verses vallomásban – „Ez a város születésem helye” – Petőfi a „poetica licentia”, a költői szabadság jogával élt. A család életének fő színtere tehát Szabadszállás, s szemtanúk az 1838-as nagy árvíz után is mutogatták a kertjük, házuk, a Petrovits-földek helyét.

Mi történt 1842. december 31-én? Több tanúvallomás szól arról, hogy Petőfi 1842 estjén vagy éjszakáján született Szabadszálláson, vézna, gyengécske gyermek volt, emiatt sürgősen keresztvíz alá kellett tartani, mert attól féltek, meghal. Evangélikus pap Kiskőrösön volt (a szabadszállási evangélikusok oda tartoztak), mégpedig közeli ismerős, Martiny Mihály, nála szolgált korábban Hruz Mária Maglódon. Szabadszálláson „Nagy Sámuel volt akkor a református pap, Nagy Károlynak, Petőfi majdani követválasztási ellenfelének az édesapja” (108).

Szinte misztikus összefüggések!

Befogatott hát az apa, átvitték a gyereket Kiskőrösre, és ott Dinga Sámuelnél szállt meg. A frissen szült anyát bába gondozására bízták Szabadszálláson. Ha igaz ez a feltételezés, akkor Kiskőrös nem a születés, hanem a keresztelés színhelye. Az anyakönyvi kivonatban nem a születés, hanem a keresztelés helyét írták be.

Rengeteg ellenvéleményt lehet fölállítani, sok adatot lehet fősorakoztatni a megálapítás ellen, de ha filozói buzgalmunkat sutba dobjuk, s csak Petőfi élete legválságosabb időszakában megfogalmazott proklamációját, kortes beszédét vesszük alapul, akkor talán-talán megvilágosodik és megszilárdul a kép.

Köztudott, Petőfi 1848-ban jelölteti magát az országos választáson, képviselő szeretne lenni, hogy az ország házában legyen népe, nemzete szószólója. Tudatosan, szándékosan szülőföldjét választja, ott is a szabadszállási körzetet, amelyhez Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Lacháza, Dorozsma és Majsza tartozott. (Félegyháza is a Kiskunságban van, az is választókerület volt, az ottani jelöltet, Boczonádi Szabó Sándor ügyvédet meg is választották.)

Ha a jog, az igazság, a szabadság megszállottja proklamációval áll a nép elé, bizonyára nem kertel. A kis körzetben minden ember mindenkit ismert, s Petőfi nem olvasta volna fel „A Kis-Kunokhoz” című felhívását, ha ne lett volna minden szava igaz. Ebben pedig ez áll:

„A Kis-Kunokhoz! Polgártársaim! Hazámfiai! ... úgy is, mint kunok, mert Kiskunságban születtem ... én még gyermekkoromban elszakadtam közületek, s azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet megláto-

gassam. Így gondolom én, azért nem csürtem-csavartam a dolgot, hanem kereken kimondtam, hogy szándékom követné lenni, ha megválasztotok, atyámfiak. Miért ohajtom épen azt, hogy ti válasszatok meg követnek? – azért, mert ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem, s bármily közel áll az ember szívéhez az egész haza, még közelebb áll az a hely a hazában, ahol születtem” (107–108).

Miért nem vette tudomásul ezt a nyilatkozatot az irodalomtudomány? Azért – írja Molnár Péterné –, mert: „*A Kis-Kunokhoz*” című nyílt levél 1881-ben került napvilágra, az előző időpontokban zajló szülőhelyvitában nem képezett hivatkozási alapot” (121).

Addig minden fontosabb esemény lezajlott, 1861-ben szoboravatás Kiskőrösön, 1878-ban az ún. „szülőház” megvásárlása, 1880-ban felavatják a Petőfi-házat.

Miért került ennyire előtérbe Kiskőrös, miért mellőzték tudósok, írók, költők, politikusok a Kiskunságot, azon belül Szabadszállást vagy Kiskunfélegyházát?

Petőfi Szabadszálláson csúfosan megbukott a választáson, vasvillás parasztok kergették el. Ez belemaródott a kortársak tudatába, és nagy ellenérzést váltott ki a településsel szemben.

A politikai konjunktúra is Kiskőrösnek kedvezett, a szervezés, az ügyintézés támogatója Ivánka Imre volt, 1861-től Pest megye tisztségviselője „... évtizedekig országgyűlési képviselő, az evangélikus egyház világi elnöke, a magyarországi szabadkőműves páholyok nagymestere, belső titkos tanácsos és főrendiházi tag. ... A közigazgatást Pest megye adta, a megyei vezetők a maguk ügyének tekintették, hogy Petőfi az ő megyéjükben szülessen, és végleg kimondassék Kiskőrös szülőhelyként” (56).

Bizony, a politika. A ráncos, mogorva, vén szipirtyó! Hatalmasat bukott Petőfi Sándor politikai gátfutásban, s szülőhelye kijelölésébe is belesziszegett.

Marad tehát a biztos bizonytalanság, akárcsak sírhelye körül. Az üstökös feltűnt az égen, de a kezdet és a vég a legendák kódéba vész.

Nem jól van ez így? Ha a zsenialitás titkát nem ismerjük pontosan, akkor legendásítsunk, akkor higgyük azt, amit nem tudunk, Petőfi ott született, ahová József Attila – nem hétköznapi körülmények között – („a vonatetőn hasaltam keresztben”) ment életmentő eledelt szerezni a kiskunsági Pócze Borbálának – Szabadszálláson.

Ez az olvasói önkény. De Molnár Péterné nem rugaszkodik el ennyire a valóságtól, ő a tények asszonya, arra kér, arra int, higgyünk a költőnek, higgyünk a szülőföld, Kiskunság szerelmesének, higgyünk – valószínű – Szabadszállás szülőltének.

(Helikon Kiadó, Budapest, 2013)

Magyar Napló, 2015. április

Sziki Károly

Homlokráncolás és csend

Vitéz Ferenc: Busznovellák

Átgondolt, okos kötetet rakott össze Vitéz Ferenc, amilyen átgondolt, okos a szerző maga is.

Mert Vitéz mindig kitalál valamit, legfőképpen formai kereteit tágítja versben, könyvformában, tanításaiban és tanulmányaiban. Sokat jár kiállításokra, így ír is róluk, s aki koncertekre, színházi előadásokra, kiállításokra fókuszál, és elmélyülten elemzi a produktumokat, önmaga is átváltozik, s Istentől kapott tehetsége átlényegül, lényeges értékeket teremt.

Legújabb formatalálmánya az a 12×16 centiméteres kötet, amelybe 16 novellát helyezett el, egy 12 fodros felhő díszítette kék fedéllel cifrázta, majd a hátsó borítóra odaillesztette *Pálfy István (Pityu) Éjszakai buszjárat* című festményét, rajta kicsi miniatűr busz túlköl 4 lábú ördög képében, nyolc ablakkal, 4 utassal, s kinéz a szemlélő olvasóra egy kék-fehér foltos kecske, alatta lábnyomlenyomatok.

Vitéz lenyomatai maradandóak, mint a festményválasztása, mint az első borító fodrocskái. És a novellafüzér formás, fontos (kapitális) kötete is azzá válik az olvasó kezében, zsebében, mit a *Kapitális* nyomdában készített.

Két megálló között elolvasható fejezetekből áll a *Busznovellák*. Kényelmes és kézzel fogható, valami olyan egyszerűséggel kezelhető, mint egy buszjegy vagy bérlet, ami előkapható a legagresszívebb és legrejtőzködőbb ellenőr „támadása” esetén is. Aztán gond nélkül elsüllyeszthető farzsebbe, belső zsebbe vagy éppen el sem kell rejteni, elejteni sem lehet, mert súlya 10 deka, de ha kiesik is egy nagyobb fékezéskor, fájdalmat nem okoz, nagyobb ijedtséget nem kelt. Felkelti az érdeklődését annak, aki karcsú könyvet szeretne útjai kísérőjeként választani.

Ezzel a méret-elemzéssel már az első novella kellős közepében vagyunk, ott, ahol egy tanárember, aki minden fejezet főszereplője, a legelemibb feladatát próbálja ellátni: megvakarni orra tövét, de mert keze foglalt, és fél elengedni a kapaszkodót, hatalmas dilemmát él át.

Éppen ezért nagyszerű ez a kötetméret, mert ez egy pillanat alatt elrejtethető, és már vakarható az orra töve a viszkető embernek. De használható viszketés és viszketegség ápolására, s ha úgy hozza a sors, elejthető, senkiben sérülést nem okoz, nem kell félni a beperléstől, mely ma terjedő kórsága az emberiségnek.

Úgy vannak hát összerakva, megírva a tanár utazásai, hogy két megálló között elolvashatóak legyenek, ülve, állva, lépcsőn szorongva, kellő betűméretben, hogy a szemüveget se kelljen elvenni. Félhomályban is áttekintheti az oldalakat az utazó személy.

Nincs fel-rávezető a *Busznovellák* előtt, nincs méltatás, mindössze egy száraz tartalomjegyzék zárja a 84 oldalt. Puritán, mint a téma és a főszereplő maga, mint egy busz, ami csak egy eszköz arra, hogy eljusson utasa egyik helyről a másikra. Észre sem vesszük ülve vagy lógva valami fogódkodón, hogy mennyi téma hever egy zárt térben. Ezt ragadja meg Vitéz és értékes szemléletátalakítást végez olvasóján, azon, aki még utazik a csuklóson, esetleg egy távolságin, vagy éppen egy négykerekűn, ha már levedlette magáról a tömegközlekedési formát, és elszeparált, halálra beüzemelt autóján száguld vagy baktat tova.

Magányos utasok vagyunk mindnyájan egy városban, de a helyközi küzdelmekben is. Ily módon beazonosítható személyeket szemléltet a tanár alakjával Vitéz, hisz aki fellapozza a novellafüzért, azonosul az ingerszegény környezetével, s rádöbben eközben, hogy mit veszített évtizedes sodródásában. Mert az író a legelemibb részletekre fókuszál, s azokból eseménysort fabrikál. Az első novellában például egy egészen banális emberi pillanatot nagyít fel: mi történik akkor, ha az embernek viszketni kezd az orra töve, de minden keze foglalt, és ráadásul a busz össze-vissza zötyög, s még ismerősök, tanítványok is nézik minden mozdulatát.

Lehet, hogy nem is nézi senki, de az emberöltőnyi idő kitermeli az emberben azt a kényszerképzetet, hogy a reflektorfényben kinagyítódik minden mozdulata, amire lecsap valaki. A kisember celebreakció-pódiuma alakult meg, mint egy új vallás ebben a médiamozgalom *kisország nagy dilemmái* időkévében.

A második novella egy Jóska nevű útitárs kurta történetét dolgozza fel, amikor 1952-ben be kellett ugrania mozigépésznek, mert a főgépész leitta magát, ebből nagy kavalád lett, eltört az Internacionálét hordozó bakelitlemez, és ő kénytelen volt menteni a helyzetet a Himnusszal. Helyzetkomikum ez a javából, a bűnbakképzés mechanizmusával, ahol az egyetlen elv: következetes megfelelés kényszere. Ketrecharcos eszmeidőkre emlékezünk a sorok olvastán.

A harmadik novella művészi érvelés amellett, hogy a megítélés mennyire téves is lehet, ha a külsőségében konszolidált tanárlétezésünkben valamit csúnyának bélyegzünk, s a szemlélő egyén hajthatatlanul polemizál a maga szubjektív tüzes modorában, míg a másik póluson feltűnik egy elegáns szépség, és átölelve viszi tovább a fölfedezett, de már stigmázott „csúnya” embert. Emberien szép történet ez is, érzéletes és kijózanító erejű.

A negyedik novellában Vitéz az abszurditásig fokozza a megélhető élményt, holott karnyújtásnyira valóságos is lehet, hogy egy utastárs, ebben az esetben egy szép nő lehányja azt, aki szemben ül vele. Ismét talál az író egy ingerszegénynek nevezett zárt térben egy abszurditásig feszíthető történetet, amelyben a tanár tovább alkot, állandó elmélyüléseit fokozandó: magára maradva a betegség lehetséges diagnózisait keresgéli. Vitéz alkotói nyugalomban így érlelődik egy újabb remekmű...

Az ötödik novella totális feloldozás és feloldódás nevetésben, egy megismételt mindenki-történetben: mi történik akkor, ha valakit a hasmenés egy lassan kanyargó bu-

szon ér el? Ez igazi helyzetkomikum, csaknem kabaré, de lehetne az is, ahogyan egy kisember tálcán kínálja a lehetőséget, és Vitéz csaknem mítosszá emeli a buszon utazó tanár apró történeteit. Ez a látszólag nemlét-lét etalonná válik, s választási lehetőséget kínál: maradsz örök elégedetlenkedő, ahonnan nincs visszatérés, vagy egy ilyen példaciklust átolvastva a magad felismerésében elismered: nem vagy halálra ítélt, s van élet az eddig megismerteken túl is.

A hatodik novella bizonyító erejű Vitéz alkotó munkásságára: nagyszerű dramaturgiai érzékeléssel vált át a vidámról, abszurdról a legkomolyabb lélekháborúra, amit bizonyít *A húszforintos* novellája, mellyel egy soha le nem záródó folyamatot nyit, hiszen ha nem e köntösben, akkor valami hasonlóan éljük végig ezt a földi léte mindahányan.

Kant definíciója szerint: *általában szép az, ami érdek nélkül tetszik*. Ez az írás is ilyen, de a többit is mellé lehet emelni, mert ez az érzéki - és nem intellektuális- tetszés az, amely a novellafüzért jellemzi.

A hetedik novella egy ünnepezt távolugróról szól, maga a tanárról, mely gyötrelmes csendekből, szünetekből, hosszú hideg csendekből és a repülés boldogságából áll egybe. Olyan embervilág részletet mutat be meggyőzően, amely rezonál az olvasóban. Valóságos tréninget folytat Vitéz, határtalanul fontos lélektani részleteket mutat be, sebet gyógyító történetet.

A nyolcadik novella azonosuláskíséret egy egérrel, egy szürke, serdülő korú házi-egérrel, aki ügyesen mozog az úton, minden vízszintes teret ügyesen ural, de közben nem vesz tudomást a függőleges létezésről, amelyben ott keringenek a sasok. Szimbolikus novella ez, s nem rejti el Vitéz a földi filozófiája tanulságát: *az erőfeszítéseink jutalma nem mindig a nyugalom... szomorú dolog egérnek lenni, de a bagolyféle szerepére soha nem vágyott*. Valamiféle heroikus, ellenállhatatlan sóvárgást fogalmaz meg a földi haladók szimbólumán, a tanár személyén át Vitéz: átlépni a mindennapi korlátokon, s úgy helytállni, ahogyan az Isten megteremtett minket.

A kilencedik novella a tanár személyét beáldozva egy büszke világról szól, egy előérzetes hazugságrealizmusról, mely működik egyre erősödő amplitúdókkal, mely vérből van gyúrva. A korszaknak aktuális részleteiben vagyunk, az előítélet apró sarkaiban ugyan, de egy működő társadalmi válság-valóságnál. Egy süketnéma pár örömenél, konfliktusánál, amely nem a *tökéletesnek gondolt világ szabályai szerint* létezik, lélegzik. Megszégyenítően őszinte írói megnyilatkozás vendégei vagyunk e képben.

A tízedik novella megrázó jelenetében megfürdeti olvasóit Vitéz. Valakinek a halálából formál novellát, valakiéiről, akinek tragédiája átmedvesíti az olvasó gondolatait is, ahogyan a tanár, úgy ő is a felkészületlenség állapotáról kezd gondolkodni: *Még nem is élt, hiába élte át a keleten kis halálnak hívott álmokban beteljesületlen vágyait. Attól félt, hogy nem lesz ideje három vagy négy sort sem leírni, mielőtt meghalna, hogy elmulasztotta a gyümölcsfák virágzását megfigyelni. Meghalunk mind, egyedül halunk meg, hiába vesznek körül emberek. Hiába szerettek.....Lehet, hogy ez a halott azt álmodja, hogy él.*

A tizenegyedik novella lenyűgöző egyszerűsége alatt mély lélektani, felfokozott feszültség, személyes élmény születik, a tanár megálmodott álma, hogy: elismerjék és feltétel nélkül szeressék a tanítványok. A kegyelmi állapot közelében minden modorosság nélkül érkezik hozzá a tanítványok vallomása: *a jövőnket a tanár úrban látjuk!* Gyönyörű álmok megvalósulása ez, a pedagógus Vitéz életélménye és álma is: *Mégis sikerült volna? Nem volt hiába az álma, hogy a kötelező tananyagon túl mást is adjon a gyerekeknek?* Az író összesűrített energiával átnyújtja e novellában a papírt, amely holtig érvényes.

A tizenkettedik novella nemzeti sorskérdésre nyit ablakot. Tizenegy novellában nem volt politika, sem ráutaló nemzettörténeti kérdés. Szösszenet-életünk eltölpül a sorstragédiák árnyékában. Felüdítő volt, hogy kiszakadhatott az olvasó a napi politika szorításából. De Vitéz Ferenc nem az a férfi jellem, aki elengedne bennünket nagy szünetre úgy, hogy ne csavarjon be egy körtét a sorstragédiára világító lámpába. A tanár személye most válik teljessé, sok botladozás és rácsodálkozás mögött egy mély nemzettudattal megáldott ember lakozik, aki buszozgat, le-fel száll, a busz mítoszát teremti meg, de több ő ennél, teljességgel magyar, Trianon fájdalomával megy megállótól megállóig, majd az iskolába és vissza. *A Magyar fájdalom szobra* az ő vallomása. Sok aljasság van a világban hazugságból, vérből gyúrva, senki sem kérte, hogy kötelességből beszéljen a Nagy Trianon-palotában lepecsételt jövőnkről, senki sem kérte, de ő az igazság kimondására szerződött, hát dolgozatot írat belőle...

Vitéz Ferenc annak érzékelésére vállalkozott, hogy egy figurán keresztül bemutasson több tucat helyszínt, hogy átéljük hőisével a kálváriáit, s ráismerjünk arra, hogy a magány az mindenütt magány. A nagyvárosban is. A buszon és a megállóban is. Így kerekedik ki a Busz mítosza, afféle helytörténeti létérzet, s a Magány mítosza.

Egy kisember hétköznapijai! – ezt a témát választja az író, s úgy bontogatja le a leveleket a napi reggeltől-éjfélíg hagymáról, hogy létünk apró, elfedett és sérült részletei tűnjenek fel újra és újra. Tálcan kínálkozó lehetőséggel játszik, velünk, szösszenet-létünkkel, miközben felismerésére jutunk: van élet a politikai buldózer-jelenen kívül is, csak figyeljünk oda miniatűr világunkra is.

Busz-Magyarország pedig létezik, ami kiderül Vitéz tolla és fantáziája nyomán, s benne szóló-szonáta létezésben forgolódunk. Szemben állhatunk a csürhe erkölccsel, de szóló-szonáta létünket képtelenek vagyunk feldolgozni. Befalazott, korlátolt lények módjára mozgunk, szólítunk meg embereket a nem tudom miféle időben, mert azt nem mondták meg, hogy miféle időben aludtunk eddig. Ezért is hajlik vissza ez a kötet az első képhez és szimbolizálja: bezárt kör a létezésünk, a kisferenc létünk, a végtelenségig leegyszerűsített lehetőségünk. Amely azzal vette kezdetét, amikor elfogadtuk, hogy káprázatos felhők mögé bújjunk.

(Néző.Pont Kiadó, Debrecen, 2017)

Saitos Lajos

Szavak lázadása

Balázs F. Attila: Villon nyakkendője

„Balázs F. Attila nem társadalmi (közösségi) indíttatású költő, nincs küldetés-tudata és nincs fölturbózott öntudata sem...” – állapítja meg szerzőnk a költőtárs, Zalán Tibor *Utószószzerű feljegyzések* című tanulmányában Balázs F. legújabb, *Villon nyakkendője* című verseskötete kapcsán, mintegy eligazításul az olvasónak. A könyvet, melyet három ciklusra tagolt a szerkesztő, Fábián István grafikai díszítik.

Nos, a recenzens már régóta úgy olvas verset, hogy megnézi a formát, s megítéli mit és kit érdemes tovább olvasni. Így volt ez a szóban forgó költő versei esetében is. Balázs F. költészete rendkívül megformált és gondolatilag gazdag: „úgy fogy el az út lábad alatt / hogy észre sem veszed / kinyílnak-e a szárnyaid?” (*Fátum*) – írja nyitóversét költőnk, könyvében, amely rövidebb, hosszabb verseivel az örök úton levésről is szól, kulturáltan, a világi líra hozadékával. Íme:

„...a reggelt este követi
az estét megint este
mintha örökös éjszaka
telepedett volna a városra
ajtócsikorgás emlékeztet a mozgásra
csupán...”

Olvasható a *Töredék* című versben; vagy: „versekkel ápolom / szellemi immunrendszeremet / van aki komolyan vesz?...” (*Felhő*) S hasonló a megszólalása Balázs F.-nek *A legnagyobb vers* című opusában, amely Róma véres kezű költőjéről szól. S eljutottunk a címadó, *Villon nyakkendője* versig, s hasonlóképpen elgondolkodtató sorokra bukkanunk: „megkeményedik ajkad / mikor / Villont vagy József Attilát / szavalsz...” – így indul a vers, s a befejezés is villoni: „...a sötétre váltó égen / mint kivetítőn / Villon megigazítja a kötelet / sebhelyes nyakán – ” Nos, ez a fricska mottóként is ott van a könyv hátsó borítóján. „a laptop billentyűiről / lekopnak a betűk / beleégnek ujjbegyembe (...) lázadni készülnek a szavak / klónomat készítenék / hogy szabaduljanak tőlem” (*Lázadás*) Érdekes egybeesés, hogy a gépen, melyen írom e sorokat, szintén kopottak a betűk.

S egy remek miniatűr, érdemes ide másolni az egész verset:

*az árnyék megszökött a fényből
és nálam keresett menedéket*

*sosem tudtam dönteni
ezért ezt mondtam:*

*nappal
a fény simogatására vágyom
a füledt éjszaka
legyen a tiéd*

(Döntés)

Az *Ujjlenyomatok* ciklus utolsó opusa egyben a könyv első félhosszú darabja, *A vers önmagát írja* is visszatérő témával tele, melyben a gép magától írja a költő helyett verseit: „én nem írtam már rég / pedig kopnak a betűk a billentyűzeten / levelek pályázatok költségvetések / ilyesmik rabolják / nap mint nap az időmet / miközben a vers hiába vár / a megbeszél padon...” Tudnunk kell költőnkéről, hogy irodalomszervező, lapgazda és kiadóvezető egy személyben. Arról nem is beszélve, hogy kiváló műfordító és nemzetközi költőfesztiválok meghívott vendége.

Az *Uton* ciklus is telisteli gyöngyszemekkel, s ugyanaz az életérzés kíséri az olvasót az olvasásban. „Jungot olvastam egy padon / nem először / közben fejhallgatóról / a Modern Jazz Quartet / ostromolta hallószervemet...” (*Bukarest*) S másutt „a kávészínű asszony (...) mesél / elsírja boldog boldogtalanságát...” (*Dzsessz Vancouverben*) S egy makaróni-vers, a *Campus* mozaikos darabja ragadja el az olvasót: „AZ VAGY, / AKIT MI FARAGTUNK / BELŐLED!” Majd szintén félhosszú záróvers a ciklus végén: „az utcagyerekek / kiknek minden / szép / és jó / és vonzó / a kirakatüvegen túl...” (*Labda nélkül Rióban*) Így lát és láttat a költő, mely versben már az utcagyerekek *láthatatlan* korlátai rajzolódnak ki.

A *Menet közben* című záró ciklus darabjai már játékosabbak: „pajkos játék / fény a fényvel / fény az árnyékkal / árnyék az árnyékkal... (*Fény-árnyék*) A *Vers vagyok neked csupán* című darab pedig Weöres Sándort idézi:

*„Elementen messzire, itt vagyok mégis
vissza nem térhetek soha
száműzetésben önmagammal...”*

vagy:

*„a szavak elvesztik súlyukat
a tárgyak formájukat
a gesztusok jelentésüket
az ajkak csillogásukat
a madarak hangjukat
a versek mondanivalójukat...*

(Vipera)

Nos, költőnk versei nem veszítik el mondanivalójukat, sőt, egyik félhosszú vers címe is már-már önálló költeményként felfogható, ami persze a vers egészéből kiemelt sor, így hangzik:

„...Elhajított kő viszi a kéz melegét...” (Elhajított kő viszi a kéz melegét)

Végezetül meleg kézfogás illeti költőnket, Balázs F. Attilát, s akinek jó szívvel ajánlom verseit mindenkori és reménybeli olvasóinak.

(ART Danubius, Nagymácséd, 2015)

Szent Sebestyén

(olaj, vászon, 2017)

Bertha Zoltán

In memoriam 1956

Szűk Balázs: Lyukas október

„Recrudescunt diutina Inclytae Gentis Hungarae vulnera” – azaz felszakadnak a jeles magyar nemzetnek régi sebei. Vezérlő nagyságos fejedelmünk, Rákóczi Ferenc szállóigéje szívbemarkolón fogalmazza meg a magyar sors fátumosan is katartikus tragédiáját: a szenvedés és elnyomatás kínjaiból fakadnak a lázadó felkelések, forradalmak és szabadságharcok (a túrhetetlenséggel szembeni erkölcsi érzékből, ahogyan Csoóri Sándor is definiálta ezt), de a leveretés passiója csak tovább mélyíti a sebeket, s aztán még az emlékező reményt is pusztítja, hogy legyen csak „feledésből az emlékmű” (Serfőző Simon), merthogy hőseinkre még gondolnunk sem szabad, s ha igen, akkor sem a valódi történelmi igazságtételben bízhatunk, legfeljebb némi morális kárpótlásban. A gyógyíthatatlan sérülések tehát folyvást feltépődnek és kiújulnak, mert apáink, elődeink meghurcoltatása már végképp jóvátehetetlen, s a nemzeti kiteljesedés érdekében hősieken vállalt eszményeik sem látszanak megvalósulni, vagyis a létromlás évadán még dicsőséges emlékükhöz glóriája is vészesen homályosul.

1956 egyetemes világtörténelmi, sőt páratlanul szakrális forradalma legjobb-jaik, szellemóriásaink meghatározása szerint, s így egész nemzetünk számára is: a világ csodája. Egy kis nép, szintiszta erkölcsi-szellemi készletéből, lelki felindulásból, szabadság, igazság, emberség időtlen értékeinek szeretetéből ihletődve és megigazulva mint Dávid száll szembe Góliáttal. Nem körmönfont érdek, hanem erőszak nélküli tündöklő isteni önérték vezérli, ugyanazon szent lélek járja át a magyar nép millióit diákoktól munkásokig, tanároktól parasztokig mindenestül, nem méricskéli az áldozathozatal eredményét vagy eredménytelenségét, előzetes szervezkedésre sincs szükség, mert minden belülről áradó és nem kívülről vezényelt egyéni érzés egy magasztos közakarattá forrad össze (s ebből már a spontán önszerveződés nagyszerű tünetényei is – a forradalmi bizottságoktól a munkás öngazgatásig és a nyomorító kolhozok helyetti önálló parasztgazdaságok újjáalakításáig – könnyen sarjadnak), s már a gonosz túlerővel szemközti méltóságteljes kétségbeesését sem lankasztja semmi az igaz ügy megszállottjainak és kiválasztottjainak, akik történelemfölötti fényben ragyogtatják fel a magyar krisztusság üdvtörténelmi abszolútumát.

A magyar költészet különleges műfaja: az örök bánatot, vágyat megvalló, a konfesszionális-spirituális humanitást hirdető, igei-hitvallásos energiájú „lázbeszéd”. Olyan megrendítő költői sors- és igazságbeszéd, amelyben a viharzón

felhevült szenvedély a legmélyebb keserűség és a legfelemelőbb pneumatikus apotheózis végletei, ambivalenciái között hányódva tárja fel, jelenti ki mindazt, ami legyőzhetetlen humánontológiai, emberi minőség. Elragadtatottság és múlhatatlan fájdalom: ezek kavargó összetettsége nélkül nem is lehetne hiteles sem az emlékezés, sem az eszmei ítélkezés. Szűk Balázs '56-os mementó-kötete (a 60. évfordulón), a *Lyukas október* az ötvenhatos magyarsághoz, apáink nemzedékéhez való viszonyulásában a hódolat, az hommage, a tiszteletadás, a büszkeség, a szolidaritás, a gyötrellem, a helyrehozhatatlan büntelen bűnhődés miatti felháborodás, a történetkebe beletörődő közönyös utókor keltette megrökönyödés, a kiújuló sebekre gyógyírt sohasem hozó földi lét okozta pokolkín minden lehetséges autentikus érzelmi tárnáját felbolydítja. Olyan szuggesztív vallomás és önélveboncolás, „legszentebb forradalmunkhoz minden tekintetben méltó, hibátlan poézissal és magasrendű erkölcsiséggel megformált, nagyszabású lírai rekviem” ez, amelyben „szubjektív hitelességgel és hiteles szubjektivitással” „1956 szellemének ideálképét s az ideálkép kifosztásának lelki dokumentálását adja a költő”; „a liturgia költészetét a költészet liturgiájaként újra teremtő lírai alany valahány megszólalása eszméltető és ösztönző hatású lehet mindazoknak, akik egy magasabb szellemi-erkölcsi minőségű Magyarországot szeretnének látni ebben a hazában” (állapítja meg róla lényeglátón a könyv ajánló előszavában Kődöböcz Gábor).

És valóban: sűrű, villódzó, tükörjátékos (mert a dokumentumok szöveg- és fényképvilágát sajátos önreflexív-öntükröző lírai darabokkal elemző, továbbgondoló, végtelen sorsdimenziókba tágító), különleges kötetegész ez, komplex és koncepciózus könyvművészeti alkotás. Sokrétűsége átgondolt, mélyértelmű. A belső borítókon az 1956-os szám fekete-fehér körformákban helyezkedik el – a hajdani lyukas zászlót idézve –, a hátsó lapon a szerző életrajza szerepel (Egerben született, Debrecenben szerzett magyar-történelem szakos egyetemi diplomát, számtalan tudományterülettel foglalkozik még a vizuális vagy a történeti kultúrantropológiától a filmművészetten és médiakommunikáción át a néprajzig –, sokféle orgánumban publikál verset, prózát, tanulmányt, esszét, értekezést), valamint önnön kötetbemutatása: „Édesapám 1956-tal kezdődő kálváriája egész életére árnyékot vetett, szakmai nagyságát kikezdte, s a feldolgozatlan trauma részben korai halálát is okozta. Az ő történetének rekonstrukciója az én eszmélésem és a rendszerváltással folytatódó hasonló hányatott sorsom csak az ő életével érthetők meg. Ez a kötet tehát nemcsak két nemzedék, hanem két korszak önvizsgálata is, fájó summázattal: gyászmunka és feltámasztási kísérlet.”

Az édesapa sorsát kísérő biografikus-dokumentáris leírások, fényképek krónikás mozaikja tehát az emlékezés alaprétege. (A könyv címlapján a ma már relikviaként őrzött – előtte évtizedekig a házkutatások elől óvatosa elrejtett – diák-nemzetőr trikolóros karszalag látható.) *Gyémántdiplomát édesapámnak... – ezt*

a címet viselő öt prózai tételbe komponálódik be egy olyan életút, amelyet lényegében keresztbe tört az ártatlan ötvenhatosokat ért megtorlás. Az édesapa a miskolci műszaki egyetemen tanult, társaival (a munkástanácsokkal együttműködő) diákparlamentet alapított, s lélegezte, mint minden igaz magyar hazafi, a szabadság levegőjét. Ezután persze jött a letartóztatás, az internálás, a fogvatartás – a mindennemű retorzió –, a gépészmérnöki diplomát csak 1964-ben kaphatta meg, de a káderlapján továbbra is az állt, hogy politikailag megbízhatatlan, ellenforradalmár, osztályellenség, ezért aztán nehezen jutott álláshoz, több helyről elbocsátották, akkor is, amikor már több száz műszaki újítás szabadalma (és több újabb szakképesítés, diploma megszerzése) fűződött a nevéhez, s még mindig a gyilkos, sortűzvezénylő ávosok érvényben tartott vádja („izgatás-lázítás”) alapján félemlítették meg, sőt verték is, és még 1977-ben is „rovott” múltja miatt fosztották meg munkahelyétől. A gyémántdiplomát már csak én adhatom neki – írja a fia most, aki pontosan ítéli meg, hogy a kommunizmus áldozatai még csak kártérítést se kaptak, de özvegyeik, gyerekeik se, édesapja ötvenhatos társaival egész életében a létminimumon élt, vagyontalanul halt el, miközben „ávós múltú főnökeik, besúgó évfolyamtársaik, a függetlenített párttitkárok, a végzettség nélküli gyárigazgatók” busás nyugdíjakat élvezhetnek, vagy a rendszerváltás során vígan magukévá privatizálhatták a magyar néptől korábban már amúgy is elkommunizált, elkonzfiskált, elorzott nemzeti vagyont. A parasztokat kulákoknak bélyegezve, a falutársadalmat földönfutóvá, berrabszolgává alacsonyítva.

Modellszerű magyar sors: egy ember, egy család hányatott élete, és benne a magyarság történelmi végzete. E könyv lapjain a legkonkrétabban megrajzolt pillanatképekben is magára ismerhet ez a szerencsétlen nép. A legtehetségesebbeket tönkreteszik, megalázzák, s végül életkedvét veszik. Az elveszejtők pedig lelkiismeret-furdalás nélkül folytatják a pusztítást. S nem ám ők: hanem a kiszolgáltatottak és megnyomorítottak emelkednek arra a magaslatra, ahol létezik bocsánatkérés: a költő-fió teszi ezt, hogy „mit se *tudtunk* arról, hogy apáink / egyszer glóriás arccal / a lukas zászlók alá álltak”, s ezért „bocsássátok meg minden *vétkünk!*” (*Bocsánatkérés*). Megrendítő ima, rapszodikus fohász ez, mert ez is a magyar sors része: a kegyelmet elfogadó vétlenség, a szenvedők szokták kérni bűneik feloldását az Úrtól; a pökhendi valódi bűnösök általában soha nem térnek meg. Ők védettek maradnak a földön, míg világ a világ. (De „ha már életükben nem, legalább halálukban bűnhődjenek” – hangzik a könyv egyik záróakkordja, ennyi felszakadó igazságvágyat megengedve a szenvedőknek, akiket még egyszer, a kommunizmus bukása után is megcsalt a káprázat, a reménykeltő rövid mámor: hogy talán mégis jön valami tényleges igazságtétel.)

Csaponganak a felkavarodott érzések, az édesapával történt események elbeszélésére ráépülő költeménysorban is, abban a poétikai szférában, amelyben idő-

rendben követik egymást a legváltozatosabb regisztereken megszólaló versek, s valamiféle kronologikus lenyomatát is adva a legutóbbi évtizedeket megítélő lelkiállapotoknak. Híven követve a történelmi fölismerések fonalát, a retrospekció alakulásfolyamatát, az emocionális kitörések és az introspektív, meditatív töprengések hangulatmódzatait – s számtalan műformai alakzaton keresztül, az epés-gunyoros epigrammáktól a dallamos, népdalos, balladás krónikás énekekig, a biblikus lamentációktól a jeremiados, planctusszerű, zsoldáros panaszdalokig, a gondolati-politikai töltetű öntanúsításoktól az élménylírai önkifejezésekig. Ha a tárgyszerűségében visszafogott (s éppen ezzel még inkább vérlázító) prózai történetmondás a maga eleven tényeivel válik szinte robbanó erejű univerzális vádkialtássá (mint amikor a nagymama a dologkerülő, alja emberek közül – ahogy az akkor rendszerint zajlott – verbuválódó helyi ávosokat seprűvel kergeti el a háztól, hogy fiát megmentse az azonnali elhurcolástól – s ez sikerül is egy napra) – a versek már nem fékeznek magukat. A fájdalom intonációja mondhatni a történelmi ötvenhatos magyar líra legemlékezetesebb, legmaradandóbb darabjainak atmoszféráját idézi. Ezt az emelkedettséget tényleges idézetek, utalások, verscítátumok szövegközi hatástényezői is elő tudják segíteni. Arany, Petőfi, Ady és mások mellett felhangzanak Jobbágy Károly („Rólunk beszélnek minden nyelven / sikong az éter és csodál: / 'Dávid harcol Góliát ellen'”), Szabó Lőrinc („a dermedt Dávid talpraállt / s ledőlt a Góliát-szobor”), Vas István („És boldog vagyok én, hogy láthatok, / És elmondhatom, hogy 'Feltámadott!' / Feltámadtál, sírbatett nemzetem, / A hét sebedet látta két szemem”) korabeli zengő öröm-ódái, vagy Nagy Gáspár lelkesülten újjávarázsló áhítat-szavai: „Szent suhancok bátor / tettei sokkolták a Világot! / Ámultak közel és távol... // Mert elszoktak már / az ilyen csodáktól: / hogy Dávid ismét / legyőzi Góliátot”. – S ehhez az entuziazmushoz illeszkednek szépen Szűk Balázs elokvenciát és eufóniát megkapó esztétikai sugallatossággal harmonizáló diadal- vagy siratóénekei, archaikusan hullámzó historikus dalai, kesergői. „Summáját írom édes hazámnak, / Megszállásának, nagy fájdalomának, / Szégyen vallását Sztálin hadának, / Nagy vigasságát Szép Magyarországnak! (...) Az Corvin-kőnél vártákat hordnak, / Nagy bátor szívvel ők hajigálnak, / Vörös zászlóknál gyilkosok állnak, / Vad trikolorral tiszta szavak szállnak. // Kint ágyú dörren, gyors lövés rebben: / Dávid harcol most Góliát ellen, / Európa, jaj, csendes újra, / Csak minket húz a Sorsunk is karóba” (*Magyar kő-ballada*); „Corvin köz-álmok a kövön: / Töltényhüvely sírhalmotok. / Kik az égből mértek minket, / Örökké velünk maradtok? // Égi imádság értetek, / Kik szerelmet, ölelést lent / Hagytatok a történelmi / Ködben, csengettyűszóért fent. // E sír mély. Átvérzik azóta, / Hol magyar a haza szava. / Másod földről is megtérünk / Veletek szent gyolcsba takarva” (*Kik maradtunk végleg...*); „Kebelén kenyere, hátán a háza: / *Megcsúfolta* rég szülője, hazája. / Nincs már testvére, se zöldellő fája, / Nyomor

öröme, bánat párnája. (...) Nincsen már testvére, csak piros-zöld rongya, / Ami arany testét árván betakarja” (*Kebelén kenyere*). S a boldogító szabadságpercek után a vereség, a veszteség többszörös: az erkölcsi győzelemre rátörő, azt hosszú időkre erodáló „sátánizmus” („Üdve itt gazembernek lesz, / Szívében fordított kereszt”, s „barbár amnézia” fedi, hogy „ki ölt, s kit öltek”) egy nép makulátlan önszemléletét mocskolja be. „Rabok vagyunk most is, / Csak másképp, s hol van / Az őszi hívő menete-lés?!” (*Elhullt október*). „Ámokfutó banditák”, „hóhérok”, „rablók”, „taknyos cézárok”, sötétben könyvégető „kannibálok” farsangolnak; „Gyilkos és áldozat összehajol vérbírók vágóasztalain”; „Álmok mélyében langy tankok, / Sóvár városfényben bankok / Fosztják a múltat s a jelent”; „Azóta csak a hazugság módjai változtak: / A mindig új rend profán maszkjai. / Csak a nyakon ütés maradt”; „Ködben semmi sem robban, / Már eladták hazámat. / Apám hült kövén bankok / Fosztják a fehér jelent”. Csak hűségesen ragaszkodva hőseink példájához és keservesen sírva emlegetve őket lehetséges könyörögni értük és magunkért: „Nagy-suhanc szívekért, / Corvin köziekért. // Szép sapkás lányokért, / Tündér halottakért. // Zászlós hős apákért, / tankos lovagokért. / Máriás anyákért, / gyászban vonulókért. (...) Konok Molotov-koktél / Jajdul a hontalanért. // Konok Molotov-koktél / Hó alól újra kikél” (*Konok koktél*). Az ostorozó, egyszerűsmind önemésztő őszinte indulat pedig epigrammatikus tömörséggel összegzi: „Ami lett: köpedelem. / Ami volt: süvegelem” (56); „Ötről hatra nem jutunk. / Ötvenhatról hazudunk. / Körülölel haragunk, / Gyászországban meghalunk” (56 *gyászszalag*); „Nincs már erre semmi gyógyír: / Gyászszekéren minden álmunk” (*Ezredvégi sírfelirat*).

De ha egy ilyen könyv szól hozzánk: nem lehet ez mégis a reménység utolsó szalmaszála közlő – mégpedig abból a Nagy Gáspár emlegette jászolból?...

(*Fábián Bt., Debrecen, 2016*)

Szente B. Levente

Arcközelben

Kányádi Sándor születésnapjára

arcunkhoz naponta koppan tenyerünk
mert lelkünk templomi csöndjét eladtuk rég
s nem valljuk az álmainkban régen elvesztett őseink hitét

kerestünk hőst és mártírt is
követ és fát és istenekben a legerősebbet – az állatot
aki embert vérével vagy nélküle megáldhatott
olyat akit irányítani lehet

de találtunk bennük embert
egyszer élőt máskor holtat
megvásárolt felfuvalkodottat gyengéknek hitt megalázottat

arcom tükrében arcod elég közel
be szeretnék az lenni amiben hiszel
kapaszkodni feléd másik nyolcvanhoz közel

arcom tükréhez elég közel
de szeretnék az lenni miben hiszel

E számunk szerzői

- Aknay Tibor (1944) Budapest
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Árkossy István (1943) Budapest
Bagi István (1937) Eger
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Baka Györgyi (1951) Érd
Balla Zoltán (1948) Hajdúböszörmény
Barna T. Attila (1971) Budapest
Batári Gábor (1967) Budapest
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy Gergely (1974) Budapest
Bognár Anna (1987) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Vác
Búzás Huba (1935) Veszprém
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csáky Anna (1938) Győr
Csepcsányi Éva (1985) Budapest
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Csontos János (1962) Budapest
Csukás István (1936) Budapest
Demeter József (1947) Ballószög
Erdei-Szabó István (1958) Bucsa
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fellinger Károly (1963) Jóka
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gacsályi József (1944) Szekszárd
Gál Sándor (1937) Buzita
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Göncz László (1960) Lendva
Gősi Valéria (1954) Győr
Gyöngyösi Szabó Katalin (1955) Kecskemét
Györffi Réka (1978) Eger
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Hegedűs Imre János (1941) Budapest
Holló József (1944) Ostoros-Eger
Horváth Ödön (1938) Kismaros
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Jáger László (1946) Miskolc
Jámbor Ildikó (1955) Eger
Kaiser László (1953) Budapest
Káliz Sajtó József (1950) Soponya
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kovács Daniela (1976) Debrecen
Kovács I. József (1944) Kecskemét
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lajtos Nóra (1977) Debrecen
Lipcsey Emőke (1957) Göteborg
Lisztóczy László (1941) Eger
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Lőrincz József (1947) Székelyudvarhely
Lukáts János (1943) Budapest
Madarász Imre (1962) Üröm
M. Fehérvári Judit (1962) Debrecen
Molnár Péterné (1942) Kunszentmiklós
Nagy L. Éva (1954) Kecskemét
Nagy Zita (1987) Eger
Németh István Péter (1960) Tapolca
Oláh András (1959) Mátészalka
Olasz Valéria (1956) Győr
Pataki István (1953) Bihar
Pázmándy László (1948) Mezőkövesd
Péntek Imre (1942) Zalaegerszeg
Radnai István (1939) Budapest
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Sajgó Szabolcs (1951) Budapest
S. Csoma János (1942) Bécs-Kecskemét
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Sebők Melinda (1979) Budapest
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger-Miskolc
Sipos Erzsébet (1956) Eger
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szemes Péter (1979) Zalaegerszeg
Szente B. Levente (1972) Székelykeresztúr
Szíki Károly (1954) Eger
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Török Nándor (1965) Budapest
Tusnád László (1940) Sátoraljaújhely
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen

E számunk illusztrációi Árkossy István festőművész, grafikus munkái.